

VÄINÖ TANNER

Suomen tie rauhaan
1943–44

KUSTANNUSOSAKEYHTIÖ TAMMI
HELSINKI

KOLMAS PAINOS

Printed in Finland

Helsingissä 1952 KKn kirjapaino

LUKIJALLE

Tämän kirjan tarkoituksena on kuvata erästä mielenkiintoista vaihetta Suomen historiassa, vuosina 1943—1944 tehtyjä ponnistuksia ns. jatkosodasta irtautumiseksi ja rauhantilan palauttamiseksi. Sen näkökenttä on rajoitettu; siinä tarkastellaan tapahtumain kulkua yhdestä ainoasta näkökulmasta, sellaisina kuin ne kunakin ajankohtana esiintyivät hallituksen ja eduskunnan näköpiiriin. Sen ohella on tärkeimmissä vaiheissa seurattu tekijää lähellä olevan puolueen suhtautumista tapahtuneisiin ratkaisuihin.

Kuuluin noina vuosina hallituksen ulkoasiainvaliokuntaan, jonka toiminta silloin oli tavallista vilkkaampaa. Kun ulkoministeri Henrik Ramsayn kiitettävänä tapana oli avoimesti selostaa hänen alallaan esiintyneitä pulmia pysyivät valiokunnan jäsenet verrattain tarkoin tapahtumain tasalla. Asiain käsittelystä tein säännöllisesti muistiinpanoja, jotka nyttemmin olen koonnut kirjaksi. Se ei siten sisällä mitään jälkiviisautta eikä myöskään ole historiallinen tutkielma, vaan ainoastaan päivittäisten keskustelujen ja ratkaisujen selostus. Sellai-

sena se ehkä kuitenkin voi palvella vähäisenä kortena siinä aineksien runsauden keossa, josta tuleva historiankirjoittaja aikanaan tulee tietonsa seulomaan.

Kysymyksessä olevan ajanjakson kuvaaminen olisi kuulunut tuona aikana toimineelle ulkoministeri Henrik Ramsaylle, joka vaikutti tapahtumain polttopisteessä. Hän on nyt kuitenkin poissa eikä tietääkseni ole jättänyt käyttökelpoista selostusta toiminnastaan. Sivummalla olleena olen sen vuoksi katsonut velvollisuudekseni tarjota Suomen kansalle avomielisen selostuksen niistä vaikeuksista, joita maamme ulkopolitiikalla tuona aikana oli voitettavana.

V. T.

MIELIALAN KÄÄNNE

SUOMI OLI JOUTUNUT UUDELLEEN SOTAAN

Saksan rikottua Neuvostoliiton kanssa tekemänsä hyökkäämättömyys- ja sovintomenetelmäsopimuksen ja 22. päivänä kesäkuuta 1941 hyökättyä Venäjälle joutui asiain sivulla ollut Suomi odottamatta yllätyksellisten ja ankarain lentohyökkäysten kohteeksi. Suomi koetti säilyttää rauhallisuutensa ja pysyä alkaneeseen sotaan nähden puolueettomana, mutta kun hyökkäykset jatkuivat ja kävivät yhä rajummiksi, oli pakko ryhtyä puolustautumaan. Kesäkuun 25. päivänä 1941 eduskunnalle antamassaan tiedonannossa hallitus oli näistä tapahtumista tehnyt sen johtopäätöksen, että maa oli joutunut sotatilaan. Tämän kannanoton eduskunta hyväksyi.

Näin alkaneessa sodassa, jota myöhemmin on alettu sanoa jatkosodaksi, Suomen armeija joutui taistelemaan Saksan rinnalla. Se tapahtui ilman minkäänlaisia poliittisia sopimuksia. Suomen taholla pidettiinkin tärkeänä korostaa, että Suomen sota oli erillinen ja ettei sillä ollut mitään yhteistä suurvaltain sodan kanssa. Oli helppoa selittää, ettemme suhteissamme Saksaan olleet liittolaisia, vaan 'myötäsotijia' (cobelligerent). Meillä ei ollut muuta yhteistä kuin yhteinen vihollinen.

Tässä jatkosodassa oli vuoden 1943 alkuun mennessä, josta ajankohdasta tämä kertomus alkaa, ollut kaksi toi-

sistaan jyrkästi erottuvaa vaihetta. Suomen joukkojen järjestäytyttyä hyökkäysryhmittymykseen ja heinäkuun 10. päivänä aloitettua hyökkäyksensä lähimpänä päämääränä Moskovan rauhassa menetettyjen alueiden takaisin valtaaminen joukkomme olivat voittoisasti edenneet ja aiheuttaneet viholliselle tuntevia tappioita. Sortavala oli vallattu elokuun 15. päivänä ja Viipuri 29. päivänä. Vastoin laajojen kansalaispiirien mielipidettä Suomen joukot olivat sen jälkeen edenneet yli vanhan historiallisen rajan suunnaten hyökkäyksensä osaksi etelään Syvärille päin ja osaksi pohjoiseen kohti Karhumäkeä. Edellinen tavoite oli saavutettu syyskuun 15. päivänä ja jälkimmäinen joulukuun 6. päivänä 1941. Tällöin saattaa sanoa hyökkäysvaiheen päättyneen ja Suomen joukkojen asetuneen pysyviin asemiin helposti puolustettavien luonnonesteiden taakse. Suomen luottavaisuutta tulevaisuuden kuvastaa se, että eduskunta itsenäisyyspäivänä joulukuussa 1941 oli julistanut Moskovan rauhassa menetyt alueet liitetyiksi takaisin Suomen valtakuntaan. Itä-Karjalan miehityksistä alueista ei tällöin mainittu mitään, mistä saattoi päätellä, että niiden kohtalo oli jäävä riippumaan tulevan yleisen rauhankongressin päätöksestä.

Hyökkäysvaiheen päätyttyä alkoi asemasodan vaihe. Suomen joukot pysyttelivät saavuttamissaan asemissa kevääseen 1944 saakka. Suurempia taistelujakaan ei sen aikana tapahtunut. Joitakin huomattaviakin kahakoita tosin saatiin käydä venäläisten kanssa näiden silloin tällöin yrittäessä murtaa suomalaisten rintamaa, siinä kuitenkin onnistumatta.

Poliittisestikin hyökkäysvaihetta seurannut aika oli tapahtumista köyhä. Kotoaan paenneet karjalaiset palasivat entisille asuinsijoilleen ryhtyen rakentamaan hävitettyjä asumuksiaan sekä viljelemään peltojaan. Muuten elettiin maassa odotuksen merkeissä. Katseet olivat kään-

Risto Ryti

tyneet tapahtumiin suursodan rintamalla, joista Suomenkin kohtalo tulisi riippumaan. Vuoden 1942 aikana Suomea ei myöskään enää pahemmin painostettu länsivaltojen taholta niinkuin oli ollut laita syksyllä 1941, jolloin sekä Iso-Britannia että Yhdysvallat useaan otteeseen olivat koettaneet saada Suomea irtautumaan sodasta. Kotoisessa politiikassamme monien asiain hoito oli siirtynyt sotilasviranomaisten käsiin. Ne pääasiassa ratkaisivat valtakuntaan palautettua aluetta koskevat asiat puhumattakaan siitä, että ne suvereenisesti hoitelivat historiallisen rajamme takana olevia miehitettyjä alueita koskevia kysymyksiä. Maan hallitus oli monessa suhteessa jäänyt varjoon.

Käännne tapahtui vuoden 1943 alussa. Sen saivat aikaan suursodan itärintaman tapahtumat. Saksa oli Stalingradin taisteluissa kärsinyt musertavan tappion ja sen eteneminen oli kääntynyt jatkuvaksi perääntymiseksi. Tämä pakotti meillä jokaisen tarkistamaan kantaansa ja ajattelemaan tulevaisuutta. Asioita seuranneissa piireissä vakiintui käsitys, että Saksa oli menettänyt sodan ja että Suomen sen johdosta oli aika harkita oma menettelynsä. Tämä käsitys Saksan epäonnistumisesta oli muuten esiintynyt aikaisemminkin. Kun vuoden 1941 päättyessä oli nähty Saksan epäonnistuneen Moskovan ja Leningradin valloittamisessa, mikä oli ollut Saksan sen syksyn tavoite, oli mm. tämän kirjoittaja useille ystävilleen maininnut Saksan hävinneen sodan.

AJATUKSET KÄÄNTYVÄT KOHTI RAUHAA

Stalingradin tapahtumain aiheuttamasta ajatustavan muuttumisesta hallituspiireissä oli ensimmäisenä näkyvänä ilmauksena vuoden 1943 alussa suoritettu käynti päämajassa, mikä tapahtui toisissa merkeissä kuin aikaisemmin. Silloin tällöin olivat erinäiset hallituksen jäsenet aikaisemminkin pistäytyneet päämajassa rintamatietoja kuulemassa. Ennen kaikkea vieraili siellä tietenkin puolustusministeri Walden, joka virka-asemansa velvoittamana halusi mahdollisimman läheltä seurata asioita ja olla tietoinen sodan kulusta ja armeijan tarpeista. Useat muutkin hallituksen jäsenet olivat tämän vierailun suorittaneet, jopa käyneet vanhan rajan takaisilla miehitetyilläkin alueilla ja rintaman läheisyydessä. Tämän kirjoittaja oli jatkosodan aikana käynyt päämajassa vain kerran eikä useista kutsuista huolimatta ollut vierailut historiallisen rajamme takana. Kun ylipääl-

Neuvottelutilaisuus päämajassa Mikkeliissä. Eversti Paasonen selostaa tilannetta tasavallan presidentille ja eräille hallituksen ja päämajan jäsenille. Eturivissä vasemmalta kenraali Walden, pääministeri Rangell, presidentti Ryti, marsalkka Mannerheim ja ministeri Tanner.

likkö Mannerheimin toivomuksesta nyt järjestettiin erikoinen neuvottelutilaisuus päämajassa, muodostui siitä tärkeä käännekohta aikaisempaan käytäntöön verrattuna.

Tähän käyntiin, joka suoritettiin helmikuun 3. päivänä 1943, siis pian Stalingradin tapahtumien jälkeen (Stalingradia puolustaneet saksalaiset olivat antautuneet 31. päivänä tammikuuta), osallistuivat tasavallan presidentti Ryti sekä hallituksen jäsenistä pääministeri Ranggell, ulkoministeri Witting, puolustusministeri Walden ja minä. Sain tällöin tutustua niihin olosuhteisiin, joissa päämaja jatkosodan aikana toimi. Ylipäällikkö ja hänen lähin esikuntansa olivat majoittuneet Mikkelin kansakoululle, joka kokonaan oli päämajan hallussa. Työkenneltiin luokkahuoneissa ja tilanahtaus oli yleinen. Ylipäällikön virkahuone oli vaatimattomasti kalustettu. Sen tärkeimpinä esineinä olivat suuri pöytä ja seinillä riippuvat sekä oman että suursodan rintamien kartat. Työpöydällä oli useita puhelimia, joista yhdellä saattoi suoraan puhua Helsinkiin. Sitä olikin sodan aikana ahkerasti käytetty, sillä ylipäälliköllä oli melkein joka päivä puhelinkeskustelu presidentin kanssa ja usein monta kertaa päivässä puolustusministerin kanssa. Huomioni kiintyi myös suureen taljaan, joka lattiavedon välttämiseksi oli levitettynä ylipäällikön kirjoituspöydän alle.

Käyntimme päämajassa vaati kokonaisen päivän. Neuvotteluja käytiin nimittäin sekä aamu- että iltapäivällä, ainoastaan yhteisesti nautitun aterian keskeyttämänä. Aluksi sekä ylipäällikkö että hänen lähimmät miehensä antoivat tietoja sotilaallisesta asemasta. Eversti Aladár Paasonen esitelmöi karttojen avulla sekä Suomen että itärintaman tapahtumista. Voitiin todeta, että Saksan asema Stalingradin tappion jälkeen oli huomattavasti huonontunut ja että se edelleenkin näytti huononevan.

Se ei enää voinut toivoa saavansa Neuvostoliittoa nujerretuksi ja tuskin myöskään sovintorauhaa.

Sen jälkeen siirtyi keskustelu koskemaan Suomen asemaa sodassa ja niitä vaatimuksia, joita muuttunut tilanne saattoi meille asettaa. Pääministeri Rangell aloitti tätä osaa koskevan keskustelun selostamalla, mitä poliittisella alalla ja ennen kaikkea Suomen suhteissa ulkovaltoihin lähinnä edellisinä aikoina oli tapahtunut. Tärkein tieto oli epäilemättä Ruotsin Moskovassa olevan lähettilään ministeri Assarssonin hallitukselleen lähettämä tieto Molotovin maininnasta, että ellei Suomi pian tee rauhaa, sen rauhanehdot tulevat huononemaan. Ruotsin ulkoministeri Günther oli Tukholman lähettiläällemme Jarl Wasastjernalle vakuuttanut olevansa edelleenkin Suomelle altis, koska Suomella ja Ruotsilla lähinnä oli yhteiset intressit, kun sen sijaan Tanska ja Norja katsoivat länteen. Ministeri Wasastjerna oli edelleen tiedoittanut päätoimittaja Rickard Lindströmin ja Neuvostoliiton Tukholman lähetystön avustajan Jartsevin välillä tapahtuneesta keskustelusta, jossa Jartsev oli ehdottanut Lindströmille rauhanvälitystoimenpiteisiin ryhtymistä, mihin Lindström puolestaan oli ollut halukas. — Espanjan Lontoossa oleva suurlähettiläs Alba oli tiedoittanut meidän Madridin lähettiläällemme, että Englannin kanssa mahdollisesti voitaisiin aikaansaada rauha. Ministeri Kivimäki oli ilmoittanut, että hovioikeudenpresidentti Ekeberg Ruotsissa olisi valmis tässä suhteessa toimimaan välittäjänä. — Yhdysvalloista oli ministeri Procopén välityksellä saapunut runsaasti tietoja, jotka osoittivat suhteittemme sinne päin suuresti huonontuneen. Alivaltiosihteeri Sumner Welles oli niiden johdosta useaan otteeseen keskustellut ministeri Procopén kanssa ja esittänyt toivomuksiaan.

Kun asemaa saatujen selostusten nojalla oli monipuo-

C. G. Mannerheim

lisesti pohdittu, tultiin siihen yksimieliseen tulokseen, että Suomen olisi aika pyrkiä irtautumaan sodasta, jonka lopputulos häämötti tappiollisena. Irtautumisen vaikeus ymmärrettiin ja sen vuoksi pidettiin tärkeänä löytää tie, jolla vaaroja vähimmin olisi uhkaamassa. Ennen muuta olisi irtautuminen koetettava saada järjesty-mään yhteisymmärryksessä Saksan kanssa, joka muussa tapauksessa saattoi aiheuttaa laskemattomia vaurioita maallemme. Neuvostoliiton kanssa olisi aikaansaatava normaalit luottamukselliset suhteet. Jos sen edellytyk-senä olisi Itä-Karjalasta luopuminen, ei se saisi olla esteenä, niin kiihkeästi kuin laajat piirit maassa sitä tuli-

sivatkin vastustamaan. Itä-Karjala olisi kuitenkin, jos suinkin mahdollista, koetettava pitää käsissämme eräänlaisena valttina tulevia neuvotteluja varten. Englannin kanssa otaksuttiin päästävän rauhaan helpommin.

Tämä päämajassa pidetty neuvottelu muodostui siten tärkeäksi käännekohdaksi. Ajatukset olivat suuntautuneet kohti rauhaa, ja huomattavana tuloksena saattoi pitää sitä, että ylipääällikkökin oli tälle kannalle asettunut. Siitä lähtien kysymys sodasta irtautumisesta ja rauhan palauttamisesta oli hallituksen ulkoasiainvaliokunnassa tavan takaa esillä. Samalla kuin sotaa oli käytävä herpaantumattomalla tarmolla, oli väsymättä pidettävä silmällä mahdollisuuksia siitä irtautumiseen. asiat kehittyivätkin sen jälkeen nyt suunniteltua latua, joskin kovin hitaasti. Ne vaikeudet, joita neuvottelussa oli nähty, osoittautuivat suuremmiksi kuin oli osattu aavistaa.

Tämän kirjan seuraavilla sivuilla on tarkoituksena kuvata niitä erilaisia vaiheita, jotka oli koettava ennen kuin sota Suomen osalta saatiin päättymään.

ENSIMMÄISIÄ TOIMENPITEITÄ

Vastapuolellakin tuntui saaneen jalansijaa se ajatus, että sota mahdollisesti voitaisiin Suomen osalta lopettaa. Siihen viittaavia oireita saatiin lähiaikoina havaita sen lisäksi mitä Molotovin edellä selostetusta lausunnosta saattoi päätellä.

Noin viikon kuluttua edelläkerrotun päämajassa käynnin jälkeen (8. 2. 1943) presidentti Ryti pyysi puhelimessa minua käymään luonaan mainiten hänellä olevan puhuttavaa tärkeästä asiasta. Saavuttuani hänen luokseen hän ojensi käteeni Tukholman lähettiläämme ministeri Jarl Wasastjernan kirjeen, joka oli tarkoitettu yk-

sinomaan presidentin ja ylipäällikön tietoon. Sen sisältönä oli seuraava tieto: Ruotsin ulkoministeri Christian Günther oli kutsunut Wasastjernan puheilleen ja tällöin tiedoittanut hänelle Ruotsin Moskovan lähettilään ministeri Assarssonin lähettämän sähkeen sisällön. Assarsson oli tässä sähkeessään kertonut keskustelustaan Yhdysvaltain Moskovan lähettilään Standley'n kanssa. Standley oli tällöin maininnut olleensa keskusteluissa ulkoministeri Molotovin kanssa Suomen asiasta, joka kiinnosti Yhdysvaltoja. Hän oli kysynyt Molotovilta, olisiko Suomella mahdollisuuksia saada rauha Neuvostoliiton kanssa ja eikö tässä tarkoituksessa siitä voitaisi aikaansaada keskusteluja Suomen kanssa. Tähän Molotov oli vastannut, ettei hänen mielestään enää olisi aihetta jatkaa sotaa Suomen kanssa, mutta että Neuvostoliitto ei tulisi ottamaan aloitetta keskustelujen aikaansaamiseksi. Jos Suomi haluaisi rauhaa, sen olisi ilmoitettava ajatuksensa siitä, millä pohjalla se siihen oli halukas. Vasta sen jälkeen hän voisi ilmoittaa, mitä Neuvostoliitto puolestaan vaati. — Günther oli Wasastjernalle lisännyt, että olot Saksassa muodostuivat yhä sekavamiksi sekä että asialla ilmeisesti olisi kiire.

Näin monimutkaisia teitä tiedoitukset sotaikäyvien välillä sodan aikana kulkivat ja siitä johtui, että ne useimmiten saapuivat perille epämääräisinä, joten niihin ei voinut täysin luottaa. Molotovin Standleylle antama vastaus näyttää kuitenkin siinä suhteessa olleen kiinteä, sillä myöhemmissä vaiheissa Neuvostoliitto todella menetteli juuri hänen mainitsemallaan tavalla. Sen taholta vaadittiin Suomea ilmaisemaan oma rauhanohjelmansa. Monista pyynnöistä huolimatta Kreml ei suostunut ilmaisemaan ehtojaan ennen kuin 13 kuukauden kuluttua, maaliskuussa 1944, kuten myöhemmin saamme nähdä.

Presidentti Ryti oli sitä mieltä, että saatuun tiedon-

Christian Günther
Ruotsin ulkoasiainmi-
nisteri

antoon oli suhtauduttava täydellä vakavuudella ja koettava saada siitä sopiva lähtökohta neuvottelujen alkamiseen vastapuolen kanssa. Minä tietenkin yhdyin täydellisesti tähän ajatukseen. Oli perusteellisesti harkittava, millä tavalla saatuun vihjeeseen oli tartuttava. Kun tieto oli saapunut ministeri Güntherin kautta, tuntui sopivimmalta yrittää hänen välityksellään hankkia lähempiä tietoja ja tunnustella Suomen mahdollisuuksia. Ryti oli ajatellut keskustelujen pohjaksi vuoden 1939 rajoja, kuitenkin sillä poikkeuksella, että Suomi pitäisi käsisään Itä-Karjalaa siihen saakka, kunnes tulevaisuudessa pidettävä rauhankonferenssi ratkaisisi, kenelle sen tuli kuulua. Siinä vaiheessa nimittäin kuviteltiin, että toinen maailmansota tulisi ensimmäisen tavoin päättyämään suureen rauhankonferenssiin, joka järjestäisi Euroopan uudet olot ja rajat.

Ennenkuin asiassa mentäisiin eteenpäin, olisi ministeri Wittingin kuitenkin käytävä uudelleen päämajassa neuvottelemassa ylipäällikön kanssa.

Samassa yhteydessä keskusteltiin myös mahdollisuudesta saada yhteys Englantiin, jotta sillä taholla voitaisiin tunnustella rauhan mahdollisuuksia. Kun mainitsin, että minulla siellä oli pari ystävää, jotka sillä hetkellä olivat vaikutusvaltaisessa asemassa, nimittäin meriministeri, nykyinen lordi Harold Alexander ja työväenpuolueen johtaja, silloisen hallituksen varapääministeri Clement Attlee, kehoitti Ryti minua kirjoittamaan heille kirjeen, jossa meidän asemaamme ja toivomuksiamme selvitettäisiin. Lupasin harkita ehdotusta.

Presidentti Ryti tuntui olevan vilkkaassa toiminnassa päästäkseen eteenpäin alkamallaan tiellä. Jo parin päivän päästä (10. 2. 1943) hän puhelimesta tiedusteli, olinko jo kirjoittanut kirjeeni Alexanderille. Ilmoitin, etten vielä ollut sitä tehnyt. Olin halunnut odottaa tilanteen kehittymistä. Lupasin kuitenkin pian kirjoittaa.

Samana päivänä pidetyssä hallituksen 'iltakoulussa' sain uuden todistuksen presidentin toimintahalusta. Kun siinä pidetyt yhteiset neuvottelut olivat päättyneet, otti ulkoministeri Witting minut erilleen ja kertoi tällöin joistakin toimenpiteistä, joihin hän presidentin pyynnöstä oli ryhtynyt ja joiden johdosta ministeri Wasastjerna oli lentänyt Tukholmasta Helsinkiin ohjeita saamaan. Hän selosti asiansa kuitenkin niin epäselvästi, etten päässyt oikein selville, mitä oli tekeillä. Kysyin sitä saapuvilla olleelta pääministeri Rangelliltakin, jolle Witting näytti kertoneen saman asian, mutta ei hänkään ollut sen paremmin päässyt selville siitä, mitä Wittingin tarkoituksena oli ollut selostaa. Minä luulin jo, että oli päätetty päätäpahkaa kääntyä suoraan Moskovaan. Kun kysymys vaivasi meitä molempia, menimme vielä kellon jo käydessä 12:ta presidentti Rytin luokse varmistumaan

J. V. Rangellin hallitus 5/3 1943. Vasemmalta: takarivistä lähtien Kantala, Ramsay, Ikonen, Lehtonen, Koivisto, Kukkonen, Tanner, Rangell, Walden, Witting, Kalliokoski, Fagerholm, Annala, Horelli. Takki.

asiasta. Ryti mainitsi tällöin antaneensa ministeri Wasastjernan tehtäväksi, paitsi muuta, jolla tässä yhteydessä ei ole mielenkiintoa, käydä ministeri Güntherin luona ja yksityisesti ilmoittaa, että hänellä oli tiedossaan arvovaltaisten suomalaisten piirien käsitys, että Suomella oli halu saada suhteensa Englantiin uudelleen järjestetyiksi normaaleiksi. Wasastjernan olisi tällöin esitettävä, että Ruotsin Lontoon lähettiläs saisi tehtäväkseen tunnustella tämänlaisen järjestelyn mahdollisuuksia. Sen sijaan kääntyminen Moskovaan Assarssonin lähettämän sähköksen johdosta oli toistaiseksi jätetty lepäämään. Sähkökeestä tiesivät toistaiseksi vain Ryti, Mannerheim, Ranggell, Witting, Walden ja minä.

Halusin saada tietää, mihin pyrittiin. Erikoisrauhaanko? Siinä tapauksessa olisi ajateltava kaikki johtopäätökset loppuun saakka. Myöskin suhteiden järjestäminen Saksaan päin, koska ne olivat vaikeimpana esteenä rauhan tiellä.

Ryti: Päämääränä on erikoisrauha, mutta siihen on edettävä varovaisesti. Aluksi olisi asia saatava selväksi Englannin kanssa. Saksaa ei myöskään saisi liian aikaisin suututtaa.

Parin päivän kuluttua voin antaa Rytin luettavaksi meriministeri Alexanderille kirjoittamani kirjeen. Ryti ehdotti siihen joitakin korjauksia, minkä jälkeen lähetin sen käännettäväksi. Kirje oli seuraavan sisältöinen:

"Helsinki 13. päivänä helmikuuta 1943.

Hyvä Ystävä.

Varmaankin olette hieman yllättynyt saadessanne kirjeen minulta, niin sanoakseni barrikadin toiselta puolelta. Onkin kulunut pitkä aika siitä, kun olemme toisemme tavanneet ja siitä lähtien on maailma monessa suhteessa suuresti muuttunut. Meidänkin suhteemme on se muutos tapahtunut, että välillämme vallitsee — sota-tila.

Aiheena tämän kirjeen kirjoittamiseen onkin juuri viimeksimainittu seikka. Emme tässä maassa ole koskaan ymmärtäneet, miksi Englannin oli julistettava sota Suomelle. Suomen talvisodan aikana meille osoitettiin mitä suurinta ymmärtämystä Englannin taholta. Vieläpä Englanti tarjosi meille sotilaallista apua Neuvostoliittoa vastaan, mitä apua emme kuitenkaan uskaltaneet ottaa vastaan, kun se ei olisi ennättänyt ajoissa perille eikä olisi ollut riittävä. Senjälkeen ovat asiat muuttuneet: Englanti ja Neuvostoliitto ovat liittoutuneet keskenään ja me olemme jälleen joutuneet taistelemaan samaa vihollistamme vastaan, joka uudelleen hyökkäsi maamme. Samanaikaisesti taistelee meidän vihollistamme vastaan myös Saksa liittolaisineen. Tämän ei meidän mielestämme olisi tarvinnut aiheuttaa sotatilaa Englannin ja Suomen välillä.

Meille vakuutettiinkin mitä arvovaltaisimmalta taholta aivan viimeiseen saakka Englannista käsin, ettei välien katkeamista tulisi tapahtumaan, ellei Suomi etenemisellään sotarintamalla antaisi siihen aiheita. Tämä seikka otettiin täällä huomioon; siitä on osoituksena marsalkka Mannerheimin päiväkäsky joulukuussa 1941. Joukkomme olivat tosiasiallisesti jo pysähtyneetkin, mutta siitä huolimatta Englanti — nähtävästi tyydyttääkseen liittolaisiaan Neuvostoliittoa — julisti meille sodan ja juuri Suomen itsenäisyyspäivänä, joulukuun 6. päivänä.

Me olemme täällä aivan yleisesti olleet tästä välien katkeamisesta suuresti pahoillamme ja että minä persoonallisesti olen sitä syvästi surrut, siitä voitte olla vakuuttunut. Tosin sotatilalla on tähän saakka ollut vain teoreettinen merkitys, kun se ei ole johtanut sotatoimenpiteisiin. Mutta se on joka tapauksessa olemassa. Kaikki ne monet vanhat ja lujat siteet, joita meillä on ollut Teidän maahanne päin, ovat katkenneet.

Etsiessäni mielessäni ulospääsyä tästä olen tullut ajatelleeksi yhteyden ottamista Teihin saadakseni — jos sen katsotte mahdolliseksi — Teidän kauttanne tietää, onko olemassa tietä rauhantilan palauttamiseen maittemme välillä. Te, jos kukaan tunnette mielialat kotimaassanne ja voitte arvostella, vaatiiko nykyinen poliittinen konstellaatio sotatilan edelleen ylläpitämistä.

Minä voin puolestani vakuuttaa, että täällä tervehdittäisiin ilolla ja tyydytyksellä, jos se voitaisiin selittää poistuneeksi.

Jos tämä kysymys kiinnostaa Teitä nykyisessä paljon työtä antavassa asemassanne, olisin kiitollinen saadesani kuulla ajatuksistanne siinä määrin kuin katsotte voivanne niistä ilmoittaa. Vastauksen pyydän lähettämään kuriiripostissa ja sulkemaan sen Ruotsin ulkoministeri Güntherille osoitettuun kuoreen. Minulle tulevaan kirjeeseen riittää osoite: Ministeri Väinö Tanner, Helsinki.

Muuten voin ilmoittaa olojen täällä olevan tänä talvena huomattavasti paremmat kuin edellisenä vuonna. Persoonallisesti olen ollut terveenä ja hyvässä työkunnossa. Toivon saavani kuulla samaa Teiltä.

Minun ei tarvitse mainita, että tämä kirje tietenkin on täysin luottamuksellinen, ystävien kesken tapahtuvaa ajatuksenvaihtoa varten kirjoitettu.

Toivoen sen ajan pian koittavan, jolloin jälleen voimme rauhallisissa oloissa tavata pyydän ottamaan vastaan parhaat tervehdykseni.

Teidän harras
Väinö Tanner”

Waldenin toivomuksesta liitin kirjeen mukaan vielä jäljennökset Churchillin ja Mannerheimin välisestä kirjeenvaihdosta, joka oli tapahtunut juuri ennen Englannin Suomelle antamaa sodanjulistusta. Niistä piti käydä selville, että Englannin sodanjulistus oli aiheutunut yksinomaan väärinkäsityksestä.

Kun meillä ei ollut mitään suoraa yhteyttä Englantiin, lähetin kirjeen Ruotsin Helsingin lähettilään Beck-Friis-kuriiripostissa ministeri Güntherille pyytäen häntä hyväntahtoisesti toimittamaan sen Lontooseen.

Kymmenen päivän päästä (23. 2. 1943) ministeri Günther ilmoitti, että heidän kuriirinsa vasta silloin oli lähtenyt Lontooseen sekä että kirjeeni oli mennyt sen mukana.

Rudolf Walden

Kirjeeseen en koskaan saanut suoraa vastausta. Kiertoitsette sain jonkin ajan kuluttua tervehdyksen ministeri Alexanderilta, jossa hän kiitti minua saamastaan kirjeestä, mutta ei millään tavalla puuttunut sen sisältöön. Eivät myöskään yritykset Ruotsin hallituksen välityksellä tunnustella Englannin asennetta tuottaneet tuloksia. Sodan aikana oltiin varovaisia. Arvattavasti juuri vähän aikaisemmin, tammikuussa pidetyssä Casablancan konferenssissa Rooseveltin vaatimuksesta tehty päätös, että ehdoitta antautuminen oli edellytyksenä sodan lopettamiseen, vaikeutti kannanottoa. Ei ollut selvitetty, tulisiko tuo vaatimus koskemaan myöskin Suomea.

SOSIAALIDEMOKRAATTISEN PUOLUEEN KANTA AIHEUTTAA MOITTEITA SAKSAN TAHOLTA

Kysymys sodasta ja rauhasta joutui pohdittavaksi samoihin aikoihin (14. 2. 1943) pidetyssä sosiaalidemokraattisen puolueen puolueneuvoston kokouksessa. Se oli kutsuttu päättämään suhtautumisesta edessä olevaan presidentin vaaliin, mutta poliittisen tilannekatsauksen yhteydessä sukeutui keskustelua myöskin sodasta irtautumisen mahdollisuudesta.

Varsinainen alustus tästä asiasta oli annettu J. W. Kedon tehtäväksi, ja hän suorittikin tehtävänsä melko tasapuolisesti huolimatta siitä, että hän jo niihin aikoihin oli siirtynyt oppositioon. Toisen alustuksen annoin minä. Kuvailtuani sodan tuoreimpia vaiheita ja Suomea kohtaan silloin parhaillaan harjoitettua, osittain matalamielistä propagandaa, mainitsin Suomella olevan aihetta saada luoduksi hyvät ja luottamukselliset suhteet kaikille tahoille. ”Ei meillä myöskään ole aihetta torjua ajatusta sodasta irtautumisesta ja erikoisrauhan teosta. Se on ollut koko kansan ajatus kaiken aikaa, kun meillä on sotaa käyty, ja siinä suhteessa tuskin lienee eriävää mielipidettä meidän keskuudessamme ja tuskin koko kansan keskuudessa. Ei myöskään ole tarvetta tässä suhteessa painostaa hallitusta. Hallitus on varmasti — minä tiedän sen — valmis tällaisen askeleen ottamaan silloin, kun siihen on mahdollisuus olemassa. Tällaista mahdollisuutta meillä ei tähän mennessä ole ollut. Yhdysvaltain taholta on jopa eräissä virallisissa lausunnoissa viitailtu siihen, että Suomelle olisi muka tarjottu rauhaa. Sel-laista tarjousta ei ole tehty, tiedän sen, ja kaikkein vähimmin on mistään rauhanehdoista ollut puhetta.”

Keskustelu muodostui aika vilkkaaksi ja kaikkien puhujien lausunnoista näkyi selvästi, että mieliala oli kypsä sodasta irtautumiseen sikäli kuin se kunniallisin

Suomalaisia Tukholmassa neuvottelemassa 24. 1. 1943. Vasemmalta: Eero A. Vuori, Väinö Tanner, Aleksis Aaltonen, Eino Kilpi ja J. W. Keto.

ehdoin ja maan itsenäisyyttä vaarantamatta saattoi käydä päinsä. Lopuksi hyväksyttiin poliittisesta tilanteesta laaja päätöslauselma. Siitä kannattaa tähän ottaa vain sen alkukappale, joka kuului seuraavasti:

”Kuultuaan selostukset maamme ulkopoliittisesta ja sisäpoliittisesta asemasta Sosiaalidemokraattinen Puolueneuvosto, aikaisemmin esittämänsä kannan mukaisesti selittää, että Suomen nykyinen sota talvisodan jatkona on puolustustaistelua, johon kansamme vastoin tahtoaan on ollut pakotettu ryhtymään. Sen tarkoituksena on yksinomaan maamme vapauden ja itsenäisyyden turvaaminen. Se on siten erillinen sota, joten me emme ole osallisia suurvaltain välisessä kamppailussa emmekä taistele kummankaan suurvaltaryhmän tavoitteiden puolesta. Se seikka, että Suomi Saksan rinnalla taistelee samaa vihollista, Neuvostoliittoa vastaan, ei muuta tätä tosiasiaa. Siitä johtuu myös, että Suomi on vapaa päättämään sodasta irtautumisestaan milloin siihen sopiva hetki ilmaantuu ja sen vapaus ja itsenäisyys on turvattu.”

Ponsilauseelman valmisteluvaiheessa oli joillakin epäilyksiä, voitaisiinko kappaleen viimeinen lause ottaa mukaan ja voitaisiinko julkilausumaa ollenkaan päästää julkisuuteen. Puolustin kantaani — ehdotus oli minun valmistamani — ja epäilijät luopuivat. Olimme kuitenkin selvillä, että siitä kyllä nousisi hälyä, sillä siksi varovaisia tässä suhteessa sodan siinä vaiheessa vielä oltiin. Ja kyllähän siitä hälyä nousikin. Saimme yksityisesti kuulla monelta taholta moitteita siitä, että tällä tavalla provosoinme Saksan vastaamme. Ja sieltä päin voimakkaimmat vastalauseet sitten tulivatkin. Niinpä tiesi Berliinin ministerimme Kivimäki jo helmikuun 17. päivänä lähettämässään sähkösanomassa kertoa joutuneensa v. Ribbentropin nuhdeltavaksi tämän päätöslauseelman johdosta. Paria päivää myöhemmin lähettämässään raportissa hän lähemmin selosti sen aiheuttamaa

vastavaikutusta Saksassa. Sen mukaan Saksan hallitus oli ottanut sen sangen pahakseen. v. Ribbentrop, joka oli saapunut päämajasta Berliiniin, oli varta vasten kutsuttanut Kivimäen puheilleen ja lukenut hänelle ”sosialistisen eduskuntaryhmän” (piti olla puolueuuevoston) päätöslauselman, jota Kivimäki ei silloin vielä tuntenut. v. Ribbentropin kädessä olleen sähkeen mukaan julistuksen sisältönä oli se, ”että Suomi ei ole mukana suurvaltasodassa ja voi sopivassa tilaisuudessa kulkea omia teitään”. Hän mainitsi, että julistus oli tehnyt kovin huonon vaikutuksen Hitleriin ja että sillä tulisi olemaan huono vaikutus myös saksalaisiin sotilaisiin. Saksan liittoutuneet tulisivat syystä ihmettelemään julistuksesta ilmenevää Suomen suurimman puolueen kannanottoa. Saksan viholliset taasen eivät jätä käyttämättä julistusta propagandistisiin tarkoituksiinsa ja toittamatta siitä muka ilmenevää todistusta Saksan heikkoudesta. Suomen hallituksen, jolla on sensuuri käsissään, olisi pitänyt estää julistuksen julkisuuteen tuleminen, jollei sen syntymistä voitukaan estää.

Sen jälkeen v. Ribbentrop oli pitänyt kuulijakunnalleen (Kivimäelle) kaksi tuntia pitkän esitelmän Saksan—Venäjän sodan synnystä ja odotettavissa olevista suurista voitoista. ”Jos Saksa joutuisi tappiolle, ei Eurooppaa pelasta mikään ja Suomi on silloin ensimmäisenä hyökkäyksen kohteena, samoin kuin Ruotsi ja koko Skandinavia.”

Tyytymättömyyden suuruutta kuvaa se, että v. Ribbentrop vielä palasi asiaan (20. 2. 1943) selittäen, ettei Suomi pelannut ”fair play” (reilua peliä) antaessaan vaikeassa tilanteessa viholliselle aseita käteen.

Kivimäki selitti julkilausuman sanovan itse asiassa samaa, mitä Suomen taholta koko sodan ajan oli selitetty: ettei Suomi ollut mukana suurvaltain sodassa; että se taisteli oman olemassaolonsa puolesta; että Suomen

Saksan lähettiläs Wipert v. Blücher

kansa oli otettava sellaisena kuin se oli, likipitäen puolen siitä kuulussa työväenluokkaan; että tätä ei sovi unohtaa taistelussa, jossa työväenluokkakin sydämehtään on mukana.

v. Ribbentropin rauhoittamiseksi ulkoministeriö katsoi vielä tarpeelliseksi silitellä asiaa lähettämällä Kivimäelle seuraavansisältöisen selityksen:

”Sosiaalidemokraattien puolueneuvoston julkilausuma on ymmärrettävä teoreettisena kannanilmaisuna, jossa, kuten ennenkin, on korostettu Suomen sodan erikoisluonnetta. Poliittisesti pääpaino on kuitenkin tulevaisuuden politiikkaa osoittavilla loppusanoilla ’kun vapaus ja itsenäisyys on turvattu’, mikä on ollut Suomen johdonmukainen teesi tähänkin asti.”

Saksan Helsingin ministeri v. Blücherkin liikehti purkaen ulkoministeri Wittingille tyytymättömyyttään mainitun päätöslauselman johdosta. Hän sai samanlaisia selityksiä kuin Berliiniinkin oli lähetetty.

Vähitellen häly kuitenkin vaimeni, ja jo maaliskuussa saattoi ministeri Kivimäki tiedoittaa, että ”epäsoinnun säveleet ovat vaienneet”. Kuitenkin ”on kuluva jokin aika ennen kuin tullaan uudelleen vakuuttuneiksi siitä, että Suomea johtavat ulkopoliitikassa yksinomaan reaaliset näkökohdat”.

PRESIDENTIN VAALI JA HALLITUKSEN VAIHTO

Tasavallan presidenttinä jatkosodan aikana oli ollut Risto Ryti. Kun hänet Kyösti Kallion sairauden vuoksi erottua joulukuun 19. päivänä 1940 oli valittu tähän korkeimpaan luottamustehtävään, oli hänen toimikautekseen määrätty Kallion jäljellä ollut valtakausi, siis vuoden 1943 helmikuuhun saakka. Tämän ajankohdan lähestyessä oli hallituksen keskuudessa paljon keskustelua siitä, millä tavalla kuljettaisiin eteenpäin. Presidentin vaali on meillä välillinen: kansan valitsevat 300 valitsijamiestä suorittavat vaalin. Vuonna 1937 valitut valitsijamiehet olivat jo saaneet suorittaa kaksikin vaalia, ensiksi Kallion ja sen jälkeen Rytin. Olisiko nyt pantava koko koneisto liikkeelle ja valittava uudet valitsijamiehet vaalia suorittamaan? Vai olisiko entiset valitsijamiehet lailla oikeutettava vielä kerran suorittamaan tämä tärkeä tehtävänsä? Sekin mahdollisuus oli olemassa, että väliaikaisella lailla uskottaisiin tämä tehtävä eduskunnalle. Kun sosiaalidemokraattinen puolue alusta alkaen oli suositellut presidentin vaalin suorittamista eduskunnassa, kannattivat sen edustajat hallituk-

nessa tälläkin kertaa viimeksimainittua vaihtoehtoa. Se ei kuitenkaan saavuttanut enemmistön kannatusta. Kun uutta valitsijamiesten vaaliakaan sodan aikana ei pidetty mahdollisena (ei eduskuntavaalejakaan koko sodan aikana suoritettu, vaan eduskunta jatkoi omia valtuuksiaan istuen syksystä 1939 vuoden 1945 talveen saakka), päädyttiin lopulta siihen kompromissiratkaisuun, että entiset valitsijamiehet edelleen jatkaisivat tehtäväänsä ja suorittaisivat vaalin. Vaali olisi kuitenkin poikkeuksellisesti suoritettava vain kaksivuotiskaudeksi, jonka päätyttyä toivottiin voitavan siirtyä säännöllisiin oloihin. (Siinä kuitenkin erehdyttiin, sillä uudet valitsijamiehet valittiin vasta 1949.) Tämän kannan hyväksyi eduskuntakin.

Kun menettelytavasta oli sovittu, tuli esille henkilökysymys. Aluksi näytti siltä, että siinä suhteessa ei ollut olemassa eri mielipiteitä. Edistyspuolue oli jo ennen vuoden vaihdetta ilmoittanut kantanaan, että Ryti olisi uudelleen valittava. Olipa eräässä vaiheessa kysymys siitäkin, että hänen valtakauttaan yksinkertaisesti lailla pidennettäisiin. Mutta kun siirryttiin vuoden 1943 puolelle, ryhdyttiin eri tahoilla hakemaan muitakin ehdokkaita. Voimakkainta kannatusta näistä kilpailevista ehdokkaista sai Suomen marsalkka Mannerheim, mutta hänen ohellaan mainittiin myöskin Ståhlbergin ja Paasikiven nimet. Maalaisliittolaiset alkoivat Juho Niukkasen johdolla voimakkaasti työskennellä Mannerheimin ehdokkuuden hyväksi ja samalle kannalle asettui kokoomuspuolueen enemmistö sekä osa ruotsalaisen ryhmän jäseniä. Mannerheimin ehdokkuutta perusteltiin sekä sisä- että ulkopoliittisilla syillä.

Asia tuli ensi kerran sosiaalidemokraattisessa eduskuntaryhmässä puheeksi helmikuun 11. päivänä ja tällöin saatettiin havaita, että ryhmän enemmistö oli selvästi Rytin uudelleenvalitsemisen kannalla. Vain Mauno Pekkala oli eri kannalla ehdottaen Paasikiven nimeä-

mistä ehdokkaaksi. Mannerheimin ehdokkuutta vastustettiin, koska pidettiin vaarallisena yhdistää siviilihallinto ja sotilasjohto yksiin käsiin. Kannattaessani Rytin ehdokkuutta mainitsin lisäperusteena, ettei kesken sotaa lippua vaihdeta; sitä ei kukaan ymmärtäisi.

Eduskuntaryhmässä suoritettussa äänestyksessä otti siihen osaa 41 ryhmän jäsentä ja heistä äänesti 37 Rytin, 3 Ståhlbergin ja 1 Tannerin ehdokkuuden puolesta. Puoluetoimikunnan enemmistö asettui myöskin Rytin valitsemisen kannalle, vähemmistön sielläkin kannattaessa Ståhlbergin ehdokkuutta.

Lopullinen sananvalta oli kuitenkin valitsijamiehillä. Heitä oli kuten sanottu 300 ja vuoden 1937 vaaleissa äänet olivat jakautuneet siten, että sosiaalidemokraateilla (Tannerin vaaliliitolla) oli 96 ääntä, kokoomuksella (Svinhufvudin vaaliliitolla) 66 ääntä, maalaisliitolla (Kallion vaaliliitolla) 56 ääntä ja muilla pienempiä äänimääriä.

”Tannerin vaaliliiton” edustajat kokoontuivat ensi kerran helmikuun 13. päivänä saaden silloin tietoonsa helsinkiläisissä piireissä käytyjen keskustelujen tuloksia. Pekkala puhui jälleen Paasikiven ehdokkuuden puolesta ja Väinö Voionmaa esiintyi voimakkaasti Rytin ehdokkuutta vastaan pitäen lähinnä silmällä sen vaikutusta liittoutuneisiin päin. Äänestyksessä annettiin Rytin ehdokkuuden puolesta 71 ääntä, Ståhlbergin puolesta 14 ääntä ja Paasikiven ehdokkuuden puolesta 1 ääni. Tätä päätöstä ei kuitenkaan katsottu vielä lopulliseksi, vaan päätettiin jäädä odottamaan seuraavana päivänä pidettävää puolueneuvoston kokousta ja sen päätöstä.

Kun puolueneuvosto helmikuun 14. päivänä pitämässään kokouksessa 24 äänellä 2 vastaan oli asettunut Rytin ehdokkuuden kannalle, jolloin mainitut kaksi ääntä oli annettu Ståhlbergin hyväksi, oli asia sosiaalidemokraattisella taholla selvä. Asia ratkesi myös kokonaisuudes-

saankin, kun Mannerheim STT:n kautta juuri ennen vaalia antoi seuraavan tiedonannon:

”Saatuani tänään lehdistön kautta tietää, että maalaisliiton valitsijamiesryhmä on asettanut minut ehdokkaaksi tasavallan presidentin vaalissa, tahdon kauttanne ilmoittaa, etten tähän ehdokkuuteen ole antanut suostumustani, jota minulta liioin ei ole kysytty.”

Olisikohan maalaisliitto ehdokkaansa kantaa etukäteen tiedustelematta rojhennut lähteä hänen ehdokkuuttaan ajamaan? Muulta taholta sitä ainakin oli tunnusteltu, jolloin Mannerheim kuuluu luvanneen antautua ehdokkaaksi, jos varma enemmistö on tiedossa.

Samana päivänä presidentin valitsijamiehet suorittivat vaalin. Tällöin Risto Ryti tuli uudelleen valituksi presidentiksi saaden heti ensimmäisessä äänestyksessä 269 ääntä.

Kun tasavallan presidentin vaalista oli selvitty, oli edessä kysymys hallituksen uusimisesta. Meillähän on tullut tavaksi, että presidentin vaalin jälkeen hallitus jättää paikkansa uuden presidentin käytettäväksi. Vaikka presidentin paikalle tällä kertaa valittiinkin toimen aikaisempi haltija, katsottiin perinteellisistä syistä olevan aihetta noudattaa aikaisempaa käytäntöä. Sitä paitsi oli eri tahoilla ilmennyt halua samalla toimeenpanna miesten vaihdoksia erinäisillä ministerinpaikoilla, minkä vuoksi hallituksen uusiminen tästäkin syystä kävi tarpeelliseksi. Erikoisesti oli tyytymättömyyttä esiintynyt sekä ulkoministeri Wittingiä että sisäministeri Horellia vastaan. Edellisen katsottiin taitamattomasti hoitaneen maan ulkopolitiikkaa sekä olleen liiaksi Saksan ja sen täällä olevan lähettilään ministeri v. Blücherin vaikutuksen alainen. Ministeri Horelli oli taasen monen mielestä toiminut liian jyrkästi maassa

olevia pakolaisia, etenkin juutalaisia vastaan, jota paitsi laajaksi paisunut epäilyttävien henkilöiden turvasäilöön lähettäminen oli tehnyt hänet vaikeaksi hyväksyä.

Sosiaalidemokraattisella taholla oli uuden hallituksen muodostamiskysymyksen jo ennakkollisesti kiinnitetty melkoista huomiota. Niinpä oli asiaa käsitelty helmikuun 14. päivänä pidetyssä edellä mainitussa puolueeneuvoston kokouksessakin ja silloin esitetty useita maan sisä- ja ulkopoliittikkaa samoin kuin talouselämää koskevia toivomuksia. Niiden tultua luetelluiksi lausuttiin päätöslauselmassa:

„Erittäin tärkeänä on pidettävä, että saadaan aikaan yhtenäinen hallitusohjelma, jossa edellä mainitut näkökohdat huomioidaan ja joka on kaikkia hallitukseen osallistuvia puolueita velvoittava. Varsinkin ulko- ja sotilaspoliittisten asiain käsittelyssä on niistä päättävien ja vastuussa olevien elimien kesken saatava aikaan tähänastista parempi keskinäinen luottamus.

Lopuksi puolueeneuvosto pitää aiheellisena huomauttaa, että sosiaalidemokraattisen puolueen edustusta hallituksessa on lisättävä puolueen voimasuhteita paremmin vastaaviksi.”

Ryhdyttyään uusin valtuuksin hoitamaan presidentinvirkaansa Ryti oli heti pannut hallitusneuvottelut käyntiin, vaikkei hallitus vielä ollut eronpyyntöään jättänyt. Pidettiin tärkeänä, ettei hallitus eroaisi ennen kuin uudesta olisi päästy sopimukseen.

Asia joutui sosiaalidemokraattisen eduskuntaryhmän valmistusvaliokunnan käsiteltäväksi sen kokouksessa helmikuun 19. päivänä, jolloin ryhmän toinen puheenjohtaja Oskari Reinikainen selosti käyntiään presidentin luona. Hän oli presidentille valitellut sitä, etteivät suhteet eduskunnan ja hallituksen välillä olleet olleet tyydyttävät, minkä vuoksi oli toivottavaa, että tässä suhteessa saataisiin aikaan muutos. Asian korjaamiseksi hän

Risto Ryti on valittu uudelleen presidentiksi 15. 2. 1943 ja hallituksen jäsenet onnittelevat häntä presidentin linnassa. Vasemmalta: K-A. Fagerholm, Uno Takki, Wiljami Kalliokoski, Juho Koivisto, Antti Kukkonen, V. V. Salovaara ja Risto Ryti.

oli suositellut erinäisiä vaihdoksia ministerinpaikkoihin nähden. Presidentti oli ymmärtämyksellä suhtautunut näihin esityksiin, mutta oli pitänyt tärkeimpänä, että pääministeriksi saataisiin täysin pätevä henkilö.

Keskustelussa pidettiin tärkeänä, että sosiaalidemokraattinen puolue edelleenkin olisi hallituksessa edustettuna, mutta ei pidetty tarpeellisena havitella pääministerin paikkaa. Toivottiin sen sijaan, että puolueen edustusta hallituksessa voitaisiin lisätä ainakin neljästä viiteen. Kun maalaisliiton taholta oli toivottu yhteisiä neuvotteluja, päätettiin esitykseen suostua ja neuvottelijoille annettiin yksimielisesti seuraavat ohjeet: 1. kokoomushallituksen muodostamista kannatetaan; 2. sosiaalidemokraatit ovat valmiit astumaan mukaan hallitukseen; 3. sosiaalidemokraattien on saatava lisää yksi ministerinpaikka; 4. eroavan hallituksen sosiaalidemokraattiset ministerit jäisivät paikalleen; 5. porvarillisista ministereistä pidetään ulkoministerin ja sisäministerin vaihtumista välttämättömänä; 6. puolustus- ja työministerin vaihdosta olisi keskusteltava; 7. uudelle hallitukselle valmistetaan ohjelma, joka kulkisi puolueeneuvoston viitoittamaa latua; 8. todettiin, että pääministeri olisi otettava keskustasta, minkä ohella epäillään, onko nykyinen pääministeri Rangell sopiva jatkamaan pääministerinä oloaan. — Tämä kannanotto oli saatettava myös presidentin tietoon.

Kun asia ensi kerran tuli esille ryhmässä, oli välillä käyty presidentille esittämässä ryhmän kanta sekä myös käyty sitkeitä neuvotteluja toisten ryhmien kanssa. Presidentti oli useaan otteeseen ilmaissut kantanaan, että siihenastisen pääministeri Rangellin olisi sallittava jatkaa tehtäväänsä. Sosiaalidemokraattisen edustuksen lisäämistä hallituksessa hän oli pitänyt mahdollisena.

Ryhmien välisistä neuvotteluista ilmoitettiin, että tärkeimmäksi oli muodostunut kysymys sellaisen päämi-

nisteriehdokkaan löytämisestä, jota kannattamaan eduskuntaryhmät saattaisivat yhtyä. Siten voitaisiin presidentille esittää eduskunnan toivoma ehdokas eikä tarvitsisi jättää pääministerin etsimistä hänen asiakseen. Neuvottelut olivat olleet vaikeita eikä niissä toistaiseksi ollut päästy yhteiseen tulokseen. Vaikeutena näytti olevan erilainen suhtautuminen taloudellisiin kysymyksiin. Varsinkin maalaisliiton taholta oli oltu tyytymättömiä noudatettuun hintapolitiikkaan ja oli vaadittu, että pääministeriksi olisi saatava henkilö, joka ”edustaa samantyyppistä talouspoliittista katsomusta kuin maalaisliitto”. Siitä syystä Rangell heidän mielestään ei voinut tulla kysymykseen. Heidän ehdokkainaan olivat olleet joko pankinjohtaja Tyko Reinikka tai professori Edwin Linkomies. Kokoomuksen taholta oli yhdytty kannattamaan Linkomiehen ehdokkuutta. Ruotsalaiset sensijaan olivat esittäneet Eero Rydmania ja IKL:n taholta oli suositeltu Rangellin jäämistä edelleen paikalleen. Pääasiassa mielipiteet näyttivät kuitenkin keskittyneen kolmeen ehdokkaiseen: Reinikkaan, Linkomieheen ja Rangelliin.

Sosiaalidemokraattinen ryhmä otti nämä tiedot vastaan ja päätti pysyä aikaisemmin esitetyllä kannallaan ja jatkaa neuvotteluja toisten ryhmien kanssa.

Asia palasi eduskuntaryhmään maaliskuun 1. päivänä, jolloin saatettiin ryhmälle ilmoittaa hallituksen samana päivänä jättäneen eroilmoituksensa presidentille, vaikeudesta hallituksesta vielä ollut tietoa. Asialla alkoi sen johdosta olla kiire. Tällä välin maalaisliiton eduskuntaryhmä oli ottanut kiinteän kannan ja ilmoittanut, että jos Rangell tai Rydman saisivat tehtäväkseen hallituksen muodostamisen, eivät heidän miehensä olisi oikeutettuja puolueen edustajina menemään hallitukseen; mikäli menisivät, tapahtuisi se heidän omalla vastuullaan. Maalaisliiton kiinteä ehdokas oli lopuksi Kansallis-Osake-Pankin johtaja Tyko Reinikka. Asian käsittely

ryhmässä keskittyi tämän johdosta kysymykseen, olisiko tämä ehdotus hyväksyttävä vai hylättävä. Vaikka Reinikan ehdokkuutta monessa puheenvuorossa epäiltiin, ryhmä lopulta päätti suositella hallituksen muodostamisen annettavaksi Reinikan tehtäväksi.

Tällä päätöksellä hallitusta ei kuitenkaan vielä saatu aikaan. Presidentti Ryti kieltäytyi antamasta hallituksen muodostamista Reinikan tehtäväksi katsoen häneltä puuttuvan tähän tehtävään vaadittavia ominaisuuksia. Hän oli puolestaan tässä vaiheessa suositellut eduskunnan puhemiestä Väinö Hakkilaa. Samalla hän oli ilmoittanut, että ellei muulla pohjalla saada hallitusta aikaan, hän tulee turvautumaan virkamieshallitukseen. Ryhmäkokouksessa helmikuun 2. päivänä pahoiteltiin tätä kannottoa ja valitettiin hallituksen muodostamisessa esiintynyttä viivytystä. Tämän käsitettiin syntyneen maalaisliiton hintakysymyksestä nostaman riidan johdosta, joka oli saattanut sen hylkäämään kaikki toisten ehdokkaat. Kun hallituksen muodostamista ei ollut annettu ryhmän edellisessä kokouksessa suosittelmalle henkilölle, päätettiin presidentille ilmoittaa ryhmän olevan mukana sellaisen hallituksen muodostamisessa, jonka ryhmän oma mies saa muodostaakseen. Minunkin ehdokkuuteni oli esillä, mutta kun siitä jyrkästi kieltäydyin, kannatti ryhmä yksimielisesti Hakkilan ehdokkuutta.

Vieläkään asia ei tullut valmiiksi. Hakkila yritti saada hallitusta kokoon, mutta huomasi pian, ettei hänellä siihen ollut mahdollisuuksia. Kokoomuksen ryhmä oli asettanut mukaan tulemiskensa ehdoksi, että myös maalaisliitto olisi mukana. Maalaisliitto taasen oli ilmoittanut, ettei se katsonut voivansa antaa suostumustaan miestensä astumiseen Hakkilan muodostamaan hallitukseen. Hakkila oli tästä nopeasti tehnyt johtopäätöksensä ja oli jo samana päivänä luopunut tehtävästä. Porvarilliset ryhmät olivat tämän jälkeen asettaneet yhteiseksi

Presidentti Ryti virkaanastumisensa jälkeen 1. 3. 1943 eduskunnassa Rangellin hallituksen seurassa. Vasemmalta: Ikonen, Horelli, Takki, Ramsay, Lehtonen, Tanner, Kukkonen, Ryti, Rangell, Walden, Witting, Fagerholm, Koivisto, Kantala, Kalliokoski.

ehdokkaakseen professori Linkomiehen. Sosiaalidemokraattisen ryhmän oli tässä vaiheessa vain päätettävä, suostuuko se menemään mukaan hänen muodostamaansa hallitukseen vai jääkö siitä pois.

Keskustelu ryhmässä oli jonkin verran katkera kun sen ehdotuksia ei ollut otettu huomioon. Linkomiehellä ei ollut erikoisen hyvää nimeä sosiaalidemokraattisen ryhmän keskuudessa. Hän oli aikaisemmin esiintynyt kokoomuksen politiikan tarmokkaana ajajana eikä siis sisäpoliittisesti vastannut ryhmämme toivomuksia. Kun hän juuri vastikään oli tehnyt matkan Unkariin ja pitänyt siellä Suomen sodanaikaisista oloista esitelmän, jonka sisältöä tosin ei tunnettu, epäiltiin hänen olevan kallellaan Saksaan päin. Linkomies oli kuitenkin antanut käytettäväkseni laajan ohjelmaluonnoksen, joka henki suurta ymmärtämystä sosiaalisia kysymyksiä kohtaan, oli järkevän talouspolitiikan kannalla sekä asetti hallituksen tärkeimmäksi tehtäväksi sodasta irtautumisen. Sen esittäminen ryhmälle muutti mielialan hänen ehdokkuudelleen suopeammaksi, ja niinpä lopputulokseksi tuli, että ryhmä kahdenkolmasosan enemmistöllä päätti edustajainsa kautta osallistua Linkomiehen muodostamaan hallitukseen.

Näin oli tämä sitkeä köydenveto taloudellisten etupiirien välillä lopulta saatu ratkaisuun. Olen sitä näin laajasti selostanut, koska se osoittaa, miten taloudelliset asiat keskellä ankaraa sotaakin saattavat aiheuttaa jyrkkiä kannanottoja ja viivästyttää maata saamasta itselleen hallitusta.

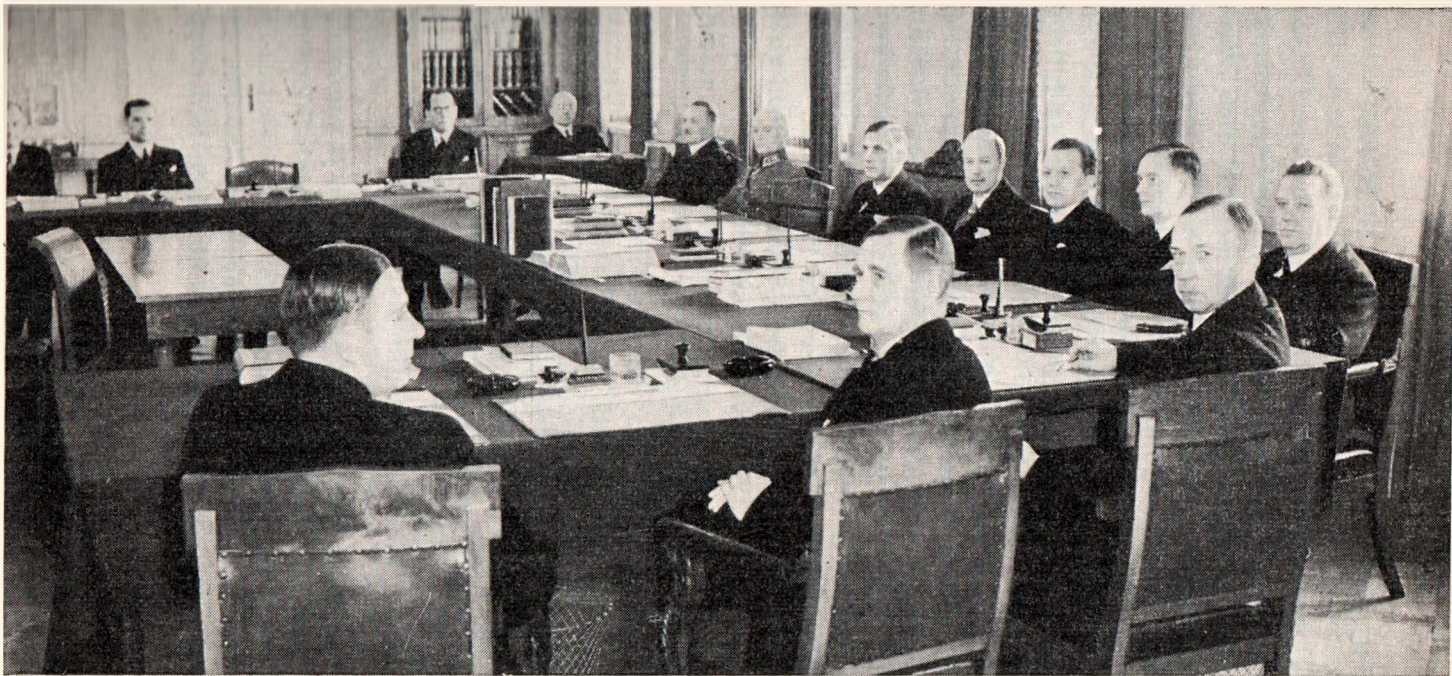
Professori Linkomies sai tämän jälkeen presidentiltä tehtäväkseen hallituksen muodostamisen ja hän ryhtyi nopeasti toimiin sen kokoamiseksi. Se tapahtui puhelimitse muutamassa tunnissa. Ainakin minulle toivomus hallitukseen astumisesta esitettiin lyhyessä puhelinkeskustelussa ja minä annoin siihen heti suostumukseni.

Uusi hallitus nimitettiin maaliskuun 5. päivänä ja sen kokoonpano oli silloin seuraavanlainen:

Pääministeri Edwin Linkomies
Ulkoministeri Henrik Ramsay
Oikeusministeri Oskari Lehtonen
Sisäministeri Leo Ehrnrooth
Puolustusministeri Rudolf Walden
Valtiovarainministeri Väinö Tanner
Ministeri valtiovarainministeriössä Tyko Reinikka
Opetusministeri Kalle Kauppi
Maatalousministeri Wiljami Kalliokoski
Kulkulaitosten ja yleisten töiden ministeri Väinö Salovaara
Ministeri kulkulaitosten ja yleisten töiden ministeriössä
Toivo Ikonen (myöhemmin Väinö Kaasalainen)
Kauppa- ja teollisuusministeri Uno Takki
Sosiaaliministeri K-A. Fagerholm (myöhemmin Aleksi Aaltonen)
Kansanhuoltoministeri K. J. Ellilä
„ Jalo Aura.

Tästä hallituksesta toivottiin yleisesti rauhanhallitusta ja niissä merkeissä se muodostettiinkin. Siihen tuli 9 edellisen hallituksen jäsentä, muut olivat uusia. Sen ulospäin huomattavin piirre oli, että sen ulkopuolelle oli jätetty IKL:n edustaja, jollainen Rangellin hallituksessa oli ollut mukana.

Se johtui siitä, että IKL:n taholta oli vastustettu Fagerholmin hallitukseen tuloa, koska hän oli joutunut epäsuosioon, ja ilmoitettu, että puolue jäisi pois, jos Fagerholm tulisi hallitukseen. Kun sosiaalidemokraatit taasen pitivät kiinni Fagerholmin ehdokkuudesta, oli tämän riidan tuloksena, että Linkomies otti Fagerholmin hallitukseensa ja jätti IKL:n edustajan sen ulkopuolelle. Tämä voitiin tulkita Saksaan päin selväksi viittaukseksi Suomessa tapahtuneesta ajatustavan muutoksesta.

Linkomiehen hallitus ensimmäisessä istunnossa 12. 3. 1943. Vasemmalta: Jalo Aura, Uno Takki, K-A. Fagerholm, K. J. Ellilä, Rudolf Walden, Edwin Linkomies, Leo Ehrnrooth, Tyko Reinikka, Kalle Kauppi, V. V. Salovaara, Oskari Lehtonen, H. Ramsay, N. A. Osara; taustalla erillisen pöydän ääressä oikeuskansleri Oiva Huttunen. Kuvasta puuttuvat valtiovarainministeri Väinö Tanner ja apulaiskulkulaitosministeri Toivo Ikonen.

SUOMEN JA YHDYSVALTAIN SUHTEET HUONONEVAT

Uuden sodan alettua kesällä 1941 Yhdysvallat oli pitkän syksyä ollut toiminnassa saadakseen Suomen irtautumaan sodasta. Sodan alkuvaiheessa tämä olisi kuitenkin ollut sula mahdollisuus. Ulkoministeri Witting puolestaan teki myös voitavansa, jotta tämänluontoista keskustelua ei päässyt syntymään. Tässä tarkoituksessa hän mm. piti omana tietonaan erään Yhdysvalloista tulleen tärkeän tiedustelun.

Hyökkäysvaiheen päätyttyä joulukuun alussa 1941 ja Suomen armeijan pysähtyttyä asemiinsa Yhdysvallat ei enää painokkaasti jatkanut diplomaattisia esityksiään. Niinpä vuoden 1942 aikana tällä alalla vallitsi melkoinen hiljaisuus. Tosin Yhdysvaltain konsuliedustus Suomessa lopetettiin ja pari vähempiarvoista tiedustelua tehtiin. Mutta sitten sattui sarja tapauksia, jotka uudelleen viritivät keskustelun Yhdysvaltain suhtautumisesta sotaa käyvään Suomeen ja huomattavasti viilensivät molempien maiden välisiä suhteita.

Painavimpana aiheena asian palaamiseen päiväjärjestykseen oli epäilemättä se, että sotaonni oli alkanut kääntyä ja liittoutuneet vallat katsoivat ajankohdan sopivaksi uudelleen alkaa diplomaattisen painostuksensa. Siis sama syy, joka Suomenkin taholla oli saanut keskustelun sodasta irtautumisesta heräämään. Tervetulleena lisäaiheena oli pari verrattain vähäpätöistä asiaa, joita sitten propagandassa käytettiin hyväksi.

Toinen näistä aiheista koski norjalaisten ja puolalaisien työläisten tuomista metsätöihin Pohjois-Suomeen. Kun saksalaiset joukot Pohjois-Suomessa rakennus- ja tietöitään varten tarvitsivat runsaasti puutavaraa, ne vaativat Suomen viranomaisia hankkimaan heille työ-

voimaa metsätöihin. Heille ilmoitettiin, ettei Suomesta sillä hetkellä tällaista työvoimaa ollut saatavana, koska työkykyinen miesväki tarvittiin joko sotatoimiin tai teollisuuden palvelukseen. Silloin saksalaiset sotilasviranomaiset alkoivat tuoda sekä Norjasta että Puolasta tarvitsemiaan työläisiä. Näille annettiin Suomen puolesta maahantulolupa ja samalla heiltä otettiin kirjallinen ilmoitus, että he vapaaehtoisesti olivat maahan saapuneet.

Vaikka näitä metsätyöläisiä oli vain muutamia satoja, paisuteltiin juttua liittoutuneiden maiden sanomalehdissä ja etenkin Yhdysvalloissa pidettiin siitä kauan aikaa pahaa meteliä. Asialle tahdottiin antaa se väritys, että Suomi näihin töihin käytti pakkotyövoimaa. Yhdysvaltain ulkoministeriökin puuttui asiaan ja Suomen Washingtonin lähettiläs Procopé näki vuoden 1943 kevättalvella paljon vaivaa selittäessään asian oikeata laitaa. Kun viimeisetkin maahan saapuneet vieraat työläiset huhtikuun puolivälissä palasivat kotimaihinsa, sammui asia kuitenkin itsestään.

Paljon vakavampi huuto nousi eräästä toisesta asiasta. Japanin Helsingissä ollut lähettiläs ministeri Tadashi Sakaya oli joulukuun 8. päivänä 1942 virka-asunnossaan järjestänyt illanvieton ja oli siihen tavanmukaisesti kutsunut vieraikseen mm. eräitä hallituksen jäseniä. Saapuvilla olivat ainakin pääministeri Rangell ja ulkoministeri Witting. Kun Japani kuului Suomeen ystävyysuhteissa oleviin valtioihin, ei tässä tietenkään ollut mitään tavallisuudesta poikkeavaa. Illanvietossa oli läsnä muidenkin maiden, mm. Ruotsin, diplomaattisia edustajia. Mutta kesteissä kävi ilmi, että päivä oli harkiten valittu — se oli nimittäin Japanin laivaston Pearl Harboriin Havaijille tekemän yllätyshyökkäyksen vuosipäivän jälkeinen päivä, hyökkäyksen, jossa Yhdysvaltain Pearl Harboriin sijoittuneelle laivasto-osastolle oli aiheutettu suu-

ria vaurioita, mitä tapahtumaa välittömästi oli seurannut Japanin Englannille ja Yhdysvalloille antama sodanjulistus. Sen vuoksi oli ymmärrettävää, että vierailu sai osakseen huomiota Yhdysvalloissa, varsinkin kun samalla tuli tietoon, että illanvieton lopulla oli esitetty elokuva Singaporen valtauksesta ja muista sotatapahtumista. Elokuva oli luonnollisesti ollut täynnä sotapropagandaa.

Tätä herkullista aihetta paisuteltiin kautta maailman. Lehdistö ja erityisesti Yhdysvaltain lehdistö sai siitä pitkäksi aikaa kiitollisen aiheen hyökkäilyyn Suomea vastaan. Tapaus selostettiin lisäksi siinä muodossa, että pääministeri Rangell oli ollut mukana katsomassa elokuvaa ja oli sen päätyttyä innostuksen vallassa esittänyt maljan "Pearl Harborin voiton" johdosta. Myös bansaihuutoja olisi kohotettu.

Ulkoministeriön oli helppo selittää, että kyseessä olivat tavanmukaiset 'teekutsut', ettei etukäteen ollut ilmoitettu mitään filmin esittämisestä, että ainakin ulkoministeri oli poistunut ennen filmin esittämistä sekä ettei puheonniteluista, maljojen juonnista ja bansaihuudoista ollut totuuden kanssa yhtäpitävä. Se ei kuitenkaan laimentanut tapahtuman nostattamaa hälyä, vaan kirjoittelua siitä jatkui kuukausimääriä.

Minäkin kuuluin illanviettoon kutsuttuihin, mutta olin haluton lähtemään ja kehoitin sensijaan vaimoani menemään. Kun tapahtumasta nousi melua, kyselin häneltä illan tapahtumista. Hän kertoi, että esitetty elokuva oli ollut mauton ja ikävystyttävä. Voitonmaljojen juontia yhtä vähän kuin bansaihuutoja hän ei ollut havainnut.

Tämän itsessään viattoman tapahtuman seuraukset alkoivat vaikuttaa molempien maiden diplomaattisiin suhteisiin. Yhdysvaltain Helsingin lähettiläs, ministeri Schoenfeld, Suomessa suurta suosiota nauttinut diplo-

maatti, ilmoitti odottamatta joulukuun puolivälissä matkustavansa kotiin. Hän ei omasta aloitteestaan käynyt selittämässä matkansa syytä, mutta kutsuttuna hän kävi keskustelemassa sekä ulkoministeri Wittingin että presidentti Rytin luona. Näissä keskusteluissa hän ilmoitti matkansa johtuneen siitä, että hänet oli kutsuttu kotimaahan antamaan tietoja Suomen oloista ja politiikasta. Sekä presidentti että ulkoministeri selostivat hänelle Suomen politiikan perusteita ja vakuuttivat Suomen haluavan jatkaa ystävällisiä suhteita kaikkiin valtakuntiin päin. Itse hän valitti olevansa väsynyt ja kaipaavansa lepoa ja sen vuoksi mielellään matkustavansa kotiin. Schoenfeld matkustikin joulukuun puolivälissä eikä koskaan enää palannut takaisin. Samanaikaisesti vähennettiin Yhdysvaltain lähetystön henkilökuntaa.

Tämä oli jo vakavampi oire välien huonontumisesta. Sellaiseksi se myös kaikilla tahoilla eikä suinkaan vähimmin Suomessa ymmärrettiinkin. Jälleen alkoi vilkas tapahtuman pohdinta sanomalehdissä ja virallisissa tiedoitustilaisuuksissa. Yhdysvaltain hallitus koetti antaa asialle sen leiman, että kysymyksessä olisi vain tavannukainen kotimatka tietojen antamistarkoituksessa. Julkisuudessakin selitettiin kuitenkin, että ministeri Schoenfeld oli kutsuttu kotiin edelläkerrottujen Japanin lähettilään 'teekutsujen' johdosta sekä ettei hän enää tulisi Suomeen palaamaan.

Mutta uusiakin välirikon aiheita esiintyi. Joulukuun jälkipuoliskolla (1942) Yhdysvaltain Helsingin lähetystön toinen lähetystösihteeri Robert McClintock oli käynyt ulkoministeriössä tiedustelemassa, antaisivatko Suomen viranomaiset suostumuksensa siihen, että Yhdysvaltain Tukholman lähetystön viikottain julkaisemaa uutisbulletiinia saataisiin levittää myöskin suomenkielisenä (englanninkielisenä sitä oli levitetty asianharrastajille). Hän

sanoi hyvin ymmärtävänsä, ettei Suomessa mielellään nähtäisi Neuvostoliitolle myötämielisten uutisten levittämistä, mutta arveli, ettei pitäisi olla päteviä syitä estää muita tärkeitä uutisia leviämistä laajempiin piireihin. Tähän esitykseen ulkoministeri Witting antoi kielteisen vastauksen perustellen sitä sillä, että hallitus halusi pitää sentapaisen propagandan niin vähäisenä kuin suinkin mahdollista.

Seurauksena oli, että Yhdysvallat vastavuoroisesti kielsi Suomea koskevien uutisten ja muiden tietojen levittämisen Yhdysvalloissa. Tästä oli ulkoministeriölle joulukuun lopulla (1942) kirjallisesti annettu tieto ja siinä polemisoitiin aluksi Suomen ulkoministerin kielteistä suhtautumista vastaan huomauttamalla, että Suomessa esteettä saatiin julkaista akseliystävällistä propagandaa, joten Yhdysvaltain julkaisut haluttiin asettaa poikkeusasemaan. Samalla ilmoitettiin, että siitä lähtien Suomen New Yorkissa toiminut tiedoituslaitos (Ramon) oli lopetettava sekä ettei mitään Suomea koskevia lentolehtisiä, julkilausumia, kirjoja jne. enää saanut Yhdysvalloissa levittää. Tämä kiello koski myöskin Suomen lähetystön henkilökuntaa Washingtonissa. Se oli ankara isku Suomelle. Sen jälkeen saivat Yhdysvaltain kansalaiset jäädä sen yksipuolisen tiedoituksen varaan, mitä maan omat viranomaiset ja sanomalehdet samoinkuin toisten maiden, mm. Neuvostoliiton tiedoituslaitos heille tarjosi.

Samanaikaisesti kantautui Yhdysvalloista tietoja yksityisistä keskusteluista määräävässä asemassa olevien henkilöiden kanssa, joiden mukaan oli uhkaamassa vaara, että Yhdysvallat tulisi katkaisemaan diplomaattiset suhteensa Suomeen. Yhdysvaltain hallitus oli mukaväsynyt varottamaan Suomea ja halusi tehdä aseman lopullisesti selväksi. Sen torjumiseksi Suomen olisi annettava selitys, ettei se tulisi jatkamaan hyökkäystään sekä

ettei se tulisi tavoittelemaan Itä-Karjalaa. Sen olisi myös vapauduttava ulkoministeri Wittingistä.

Tämä kaikki oli ilmeisesti pelin avausta siihen, mitä sen jälkeen oli tuleva.

KESKUSTELU YHDYSVALTAIN KANSSA JATKUU YSTÄVÄLLISEMMISSÄ MUODOISSA — SAKSA SEKAANTUU LEIKKIIN

Edellisessä luvussa kerrotut 'väärinymmärrykset' olivat tapahtuneet muutaman viikon kuluessa. Mutta tammikuun puoliväliin (1943) päästyä alkoi molempien maiden välisissä suhteissa uusi vaihe, jota kesti parisen kuukautta.

Tämä uusi vaihe alkoi sillä, että ministeri Procopé sai tehtäväkseen Washingtonissa suullisesti käydä puhumassa valtiosihteri Cordell Hullin kanssa Suomen asioista ja selittämässä Suomen kantaa. Kun herra Hull oli sairaana, suoritettiin tämä keskustelu tammikuun 15. päivänä alivaltiosihteri Sumner Wellesin kanssa. Siinä kosketeltiin kaikkia molempien maiden välisiä käsityskantojen eroavaisuuksia. Kun keskustelu oli osoittanut kirjallisen kannanmäärittelyn tarpeelliseksi, sai ministeri Procopé heti senjälkeen tehtäväkseen hallituksensa puolesta jättää valtiosihteri Hullille laajemman muistion, jossa Suomen kanta käynnissä olevaan sotaan nähden selostettiin. Siinä mainittiin Neuvostoliiton rikkoneen aikaisemman rauhansopimuksen ja hyökkäämättömyyssopimuksen ja hyökänneen Suomeen syksyllä 1939. Mainittiin Terijoen 'nukkehallituksesta' ja Neuvostoliiton sen kanssa tekemästä 'rauhansopimuksesta'. Moskovan rauhanteon jälkeen Neuvostoliitto oli esittänyt uusia poliittisia vaatimuksia ja oli yrittänyt samalla johtaa kehitystä Suomessa samaan suuntaan kuin Bal-

tian maissa. Samanaikaisesti se laajassa mitassa aivan Suomen rajan takana suoritti laajoja sotilaallisia valmistuksia, mitkä osoittivat uuden hyökkäyksen olevan valmisteilla. Sellainen hyökkäys tehtiinkin samana päivänä, jolloin Saksa hyökkäsi Neuvostoliittoon, ja hyökkäystä jatkettiin seuraavina päivinä, minkä vuoksi Suomen oli ollut pakko ryhtyä aseilla maataan puolustamaan. — Toistettiin siis virallinen selitys Suomen joutumisesta jatkosotaan.

Muistion toisessa osassa, joka oli tärkein, lausuttiin:

”Suomen hallitus käsittää, että Suomen on saatava aikaan tyydyttävät suhteet itäiseen naapuriinsa. Toistaiseksi ei kuitenkaan ole näkyvissä mitään merkkejä, jotka osoittaisivat, että hyökkääjä poliittiseen asennoitumiseensa nähden olisi luopunut tavoitteestaan Suomea kohtaan yhtä vähän kuin olisi strategisesti muuttanut hyökkäystoimenpiteitään.”

Tähän muistioon ministeri Procopé sai helmikuun 13. päivänä vastaanottaa Yhdysvaltain ulkoministeriön (State Department) vastausmuistion, jossa aluksi mainittiin, että se, mitä lähetystön muistiossa oli esitetty, oli vain vanhan kertaamista. Sen jälkeen jatkettiin:

”State Department (Yhdysvaltain ulkoministeriö) ei kuitenkaan löydä muistiosta mitään, joka viittaisi siihen, että Suomi olisi tehnyt tai aikoi tehdä joitakin aloitteita lopettaakseen ’myötäsotimisenä’ (cobelligerency) Yhdysvaltain vihollisen kanssa. Yhdysvaltain hallituksen kanta tähän asiaan on aikaisemmin useassa tilaisuudessa esitetty riittävän selvästi.

Jos lähetystön muistiolla on jokin muu tarkoitus tai merkitys kuin uudelleen toistaa Suomen hallituksen katsantokantaa Suomen ja Neuvostoliiton välisen sodan alkamiseen nähden, Suomen hallitusta pyydetään selvittämään tämä tarkoitus ja merkitys Yhdysvaltain hallitukselle, jotta asialle saatettaisiin omistaa sille kuuluva huomio.”

*Alivaltiosihteeri
Sumner Welles*

Henrik Ramsay

Tämä oli suoranainen kehoitus keskustelun jatkamiseen ja kun se oli tehty ystävällisessä sävyssä, oli siihen syytä tarttua. Rangellin pian eroavan hallituksen aikana siihen ei kuitenkaan ennätetty käydä käsiksi ja niin jäi vastauksen valmistaminen Linkomiehen maaliskuun 5. päivänä toimeensa astuneen hallituksen tehtäväksi. Se ryhtyikin uuden ulkoministerin Henrik Ramsayn johdolla valmistelemaan vastaustaan. Asiaa pohdittiin useaan otteeseen hallituksen ulkoasiainvaliokunnassa, johon Linkomiehen hallituksen aikana kuuluivat pääministeri Linkomies, ulkoministeri Ramsay, puolustusministeri Walden, ministeri Reinikka ja minä ja joka sivumennen sanoen tästä lähtien pidettiin entistä enemmän tapausten tasalla. Vastaus oli valmiina maaliskuun 19. päivänä ja lähetettiin perille samana päivänä. Maaliskuun 23. päivänä ministeri Procopé sai tilaisuuden antaa sen alivaltiosihteeri Wellesille. Siinä toistettiin asiaan nähden samaa kuin aikaisemminkin ja mainittiin, ettei Suomen hallituksen tietoon toistaiseksi ollut tullut mitään, joka viittaisi Neuvostohallituksen asenteen muuttumiseen, minkä johdosta tehtyyn kysymykseen vastattiin seuraavalla kysymyksellä:

”Suomen hallitus, jonka tärkeimpänä huolena on harkita, miten se parhaiten voi turvata maansa ja kansansa vapauden ja kansanvallaisen järjestelmänsä, olisi kiitollinen saadessaan tietää Yhdysvaltain hallituksen katsovatokannan tässä asiassa.”

Edelläselostettu muistioiden vaihtaminen vivahtaa kissan ja hiiren leikkiin, jossa kumpikaan puoli ei ollut halukas paljastamaan tarkoituksiaan. Se ei sen vuoksi myöskään johtanut mihinkään tulokseen. Vakavamaksi muuttui asia, kun Yhdysvaltain v.a. asiainhoitaja McClintock maaliskuun 20. päivänä — ennen kuin Suomen muistio vielä oli ennättänyt perille ja siis siitä riippumatta — antoi ulkoministeriölle uuden muistion, joka nosti asian uudelle tasolle ja toi päiväjärjestykseen rauhankeskustelujen mahdollisuuden. Valtiosihteeri Cordell Hullin pyynnöstä muistiossa tiedusteltiin, olisiko Suomen hallitus suostuvainen käyttämään hyväkseen Yhdysvaltain hallituksen ’hyviä palveluksia’ (bona officia) yhteyden aikaansaamiseksi Suomen hallituksen ja Neuvostohallituksen välille, palveluksia, joiden tarkoituksena oli panna alulle keskustelut vihollisuuksien lopettamiseksi ja rauhan palauttamiseksi. Muistiossa pyydettiin mahdollisimman pikaista ja selvää vastausta huomauttamalla, että Suomen hallituksen olisi mitä huolellisimmin harkittava sitä mahdollisuutta, ettei todennäköisesti enää muuta tilaisuutta hyvän tahdon ja mielenkiinnon osoittamiseen Suomelle tule esiintymään, jos tämä herra Hullin ehdotus ei saavuta Suomen hallituksen hyväksymistä.

Tämä tärkeä muistio oli saapunut lauantaina, jolloin olin ehtinyt poistua kaupungista. Sain siitä tiedon pari päivää myöhemmin (22. 3. 1943) kaupunkiin palattuani, jolloin presidentti Ryti kutsui minut luokseen neuvottelemaan. Itse muistiota ei silloin ollut käsillä, mutta sen

sisältö oli hänellä muistissa. Meillä oli vakava tunnin kestänyt neuvottelu.

Illaksi Ryti oli kutsunut luokseen useampia henkilöitä neuvottelemaan tämän tärkeän käänteen johdosta. Saapuvilla olivat ylipäällikkö Mannerheim, pääministeri Linkomies sekä ministerit Ramsay, Walden, Reinikka ja minä, siis presidentin ja ylipäällikön ohella ulkoasiainvaliokunta kokonaisuudessaan.

Saapuvilla olijat käsittivät hyvin tehtävän ratkaisun merkityksen ja kauaskantoisuuden. Vaikka kaikkien mielestä olikin tärkeätä päästä irti sodasta, joka oli muodostunut odotettua pitemmäksi ja raskaammaksi, ei ollut aivan yksinkertaista heittäytyä kulkemaan aivan uutta tietä. Sodan lopputuloksesta ei ollut tietoa, vaikka saattoikin pitää varmana, että ainakaan Saksa ei tulisi sitä voittamaan ja päämääräänsä saavuttamaan. Toistaiseksi se kuitenkin oli vielä voimissaan ja oli sen vuoksi huomioon otettava tekijä. Jos ilman muuta päätettäisiin hyväksyä välitystarjous, rikkoutuisivat välit Saksaan ja sen jälkeen olisimme täydellisesti Neuvostoliiton armoilla. Ei ainakaan Yhdysvallat siinä tilanteessa voisi meitä millään tavalla auttaa. Varsinkin ylipäällikkö oli tällä kertaa varovaisella kannalla ja piti tärkeänä, että Saksaan suhtauduttaisiin varovaisesti. Hänen mielestään Saksan kanssa olisi Berliinissä neuvoteltava, ennen kuin Yhdysvalloille annettaisiin vastaus.

Pitkän neuvotteiun tuloksena oli, että päätettiin kaksi asiaa. V.a. asiainhoitaja McClintockin kautta oli Yhdysvaltain hallitukselta pyydettävä lähempää selvyyttä sen tiedossa olevista mahdollisista rauhanehdoista ja Suomelle annettavista takeista. Toiseksi päätettiin Saksaan päin pelata avoimin kortein ja ennen lopullista ratkaisua neuvotella sen kanssa. Siinä tarkoituksessa ulkoministeri Ramsayn olisi matkustettava Berliiniin neuvottelemaan. Hänen olisi siellä tehtävä ilmoitus Yhdysvaltain muis-

tion saapumisesta ja meidän sen johdosta antamamme vastauksen sisällöstä. Näihin päätöksiin yhtyi myöskin ylipäällikkö.

Neuvottelun jälkeen oli yhteinen ateria, miltä olivat poissa Linkomies ja Ramsay, jotka oli kutsuttu Japanin lähetystöön päivälliselle.

Vielä samana iltana annettiin ministeri T. M. Kivimäen tehtäväksi Berliinissä tiedustella, voisiko Ramsay saapua sinne keskustelemaan ulkoministeri v. Ribbentropin kanssa.

Seuraavana päivänä ylipäällikkö Mannerheim, joka vielä viipyi kaupungissa, oli kutsunut vaunuunsa Pasiin muutamia henkilöitä jatkamaan neuvottelua. Saapuvilla olivat Ryti, Walden, Ramsay ja minä. Asian yksityiskohtia pohdittiin vielä myöhään yöhön. Illalla tuli vaunuun ministeri Kivimäen puhelu Berliinistä. Hän ilmoitti toimineensa saamansa tehtävän mukaisesti ja saaneensa tänään vastauksen, jonka mukaan Ramsay oli tervetullut Berliiniin. Ulkoministeri v. Ribbentrop saapuisi sitä varten päämajasta Berliiniin.

Sitä seuraavana päivänä (24. 3. 1943) Ramsay antoi sovituksen vastauksen Yhdysvalloille. Se tapahtui v.a. asiainhoitaja McClintockin kautta. Vastauksessaan Ramsay, kiitettyään valtiosihteri Cordell Hullia hänen ilmoituksestaan ja Yhdysvaltain hallitusta ja kansaa niiden hyvästä tahdosta, esitti, että Yhdysvaltain valtiosihterin esityksen käsittelyä varten olisi mitä tärkeintä saada kaikki Yhdysvaltain hallussa olevat ja siltä saatavissa olevat tiedot koskien pohjaa, jolta ehdotetut keskustelut saatettaisiin aloittaa.

Jälkeenpäin saatiin ministeri Procopén kautta tietää, että alivaltiosihteri Welles keskustelussa Procopén kanssa oli kertonut tämän kirjeen vastaanotosta ja sen aiheuttamasta vaikutuksesta. Kirje oli hänen mielestään katsottava Suomen hallituksen viralliseksi tiedusteluksi

ja oli sen vuoksi sellaisena käsiteltävä. Wellesin käsitys oli, että kirje oli ystävällinen ja asiallinen ja hän lupasi siihen antaa vastauksensa. Tätä vastausta saatiin kuitenkin odottaa tavallista pitempään.

Sillä välin Ramsay suoritti matkansa Berliiniin. Matka tapahtui lentoteitse ja tarkoituksena oli, että se tapahtuisi yksityisenä henkilönä incognito (tuntemattomana). Tavallisuuden mukaan tieto siitä kuitenkin levisi heti ja aiheutti kotona melkoisen myrskyn vesilasissa. Eduskunnan oppositiopiirit, jotka olivat selvillä Yhdysvaltain esityksestä, nostivat metelin sen johdosta, että asia oli saatettu Saksan, Yhdysvaltain vihollisen tietoon.

Ramsayn palattua Berliinistä voitiin hallituksen ulkoasiainvaliokunnan kokous pitää maaliskuun 29. päivänä. Siinä olivat kaikki jäsenet saapuvilla.

Ramsay kertoi matkansa tuloksista. Hän oli tavannut v. Ribbentropin 26. 3. 1943 klo 13 ulkoministerin virka-huoneessa ja antanut hänelle kirjallisen muistion, jossa hän selosti matkansa tarkoitusta. Siinä mainittiin Yhdysvaltain välitystarjouksesta sekä meidän sen johdosta tekemästämme vastatiedustelusta. Kerrottiin myöskin mielialoista Suomessa ja kansan halusta vetäytyä pois sodasta. Ramsay oli vakuuttanut, että Suomi aseveljeyden nimissä haluaa avoimesti suhtautua Saksaan ja että hän sen johdosta oli saapunut asiasta keskustelemaan.

Sen sijaan että olisi rauhallisesti antautunut keskustelemaan asiasta, v. Ribbentrop tapansa mukaisesti oli lähes tunnin ajan pauhannut ja ollut hyvin tyytymätön. Hän oli väittänyt, että Saksa oli vuonna 1940 pelastanut Suomen (tarkoittaen ulkoasiainkomissaari Molotovin vierailua Berliinissä marraskuussa 1940, jolloin Molotov oli vaatinut Neuvostoliitolle oikeutta saada 'likvidoida' Suomi, minkä vaatimuksen Hitler oli jyrkästi torjunut) sekä että Saksa nytkin oli ainoa, joka pystyi sen teke-

*Saksan ulkoasiainministeri
Joachim v. Ribbentrop*

mään. Jos Suomi tekee erikoisrauhan, tulee Saksa sen johdosta tekemään omat äärimmäiset johtopäätöksensä. Hän vaatikin sen vuoksi, että keskustelut Yhdysvaltain kanssa oli lopetettava ja siitä heti ('sofort') ilmoitettava Yhdysvalloille ja tämä oli tehtävä jo ennen kuin Yhdysvaltain vastaus Suomen tiedusteluun olisi saapunut. Yhdysvalloille annettava ilmoitus oli myös etukäteen näytettävä Saksalle. v. Ribbentrop oli keskustelun aikana soittanut 'Führerille', joka jyrkässä sävyssä oli vaatinut samaa. — Keskustelun jatkuessa v. Ribbentrop oli kehuskellut, että Saksa tulee sinä vuonna lyömään Venäjän. Saksa tulee kutsumaan viisi miljoonaa uutta miestä aseisiin. Pietari tullaan hävittämään. Kun Ramsay vaatimattomasti oli kysynyt, milloin se tapahtuu, hän oli jäänyt vastausta vaille.

Käynti oli siis ollut täysin negatiivinen eikä ollut antanut odotettua tulosta. Pahinta oli ollut, että v. Ribbentrop kaiken lisäksi oli vaatinut, että Suomen oli tehtävä Saksan kanssa 'pakti' eli poliittinen liitto. Siihen pitäisi yhtenä kohtana sisältyä sitoumus, "ettei kumpikaan tee rauhaa erikseen". Oltuaan siihen saakka vapaa poliittisista sitoumuksista ja pelkkä 'myötäsotija' (cobelligerent) Suomen olisi nyt alistuttava tekemään ratkaiseva

sopimus, joka sitoisi Suomen Saksan kohtaloihin katkeeraan loppuun saakka.

Ramsayn 'matkakertomus' antoi aihetta monenlaisiin mietteisiin. Aluksi keskustelu oli hiukan hapuilevaa jokaisen koettaessa etsiä ulospääsyä sotkuisesta tilanteesta. Lopuksi sovittiin tällä kertaa siitä, että Ramsay ryhtyisi valmistamaan Yhdysvalloille menevää kielteistä ilmoitusta, koska emme siinä tilanteessa vastoin Saksan jyrkkää asennetta nähneet mahdollisuutta siitä irroitautua. Lähipäivinä olisi asia kokonaisuudessaan saatettava hallituksen ja eduskunnan ulkoasiainvaliokunnan tietoon. Yhdysvalloille tehtävää ilmoitusta ei toistaiseksi kuitenkaan olisi lähetettävä, vaan jäätävä odottamaan Yhdysvaltain vastausta meidän tiedustelumme nähdäksemme, olisiko siinä tietoja mahdollisista rauhanehdoista.

Mahdollisuudet sovinnolliseen rauhantekoon näyttivät synkiltä.

Ulkoasiainvaliokunta kokoontui uudelleen parin päivän päästä (31. 3. 1943), jolloin jälleen keskusteltiin syntyneen tilanteen johdosta. Ramsay oli siihen mennessä valmistanut Yhdysvalloille lähetettävän ilmoituksen sanamuodon. Sen mukaan Yhdysvaltain "hyviä palveluksia" ei tällä kertaa voitu käyttää. Kirjeen lähettäminen päätettiin kuitenkin edelleen lykätä siinä toivossa, että ensin saataisiin Yhdysvalloilta vastaus omaan tiedustelumme rauhanehdoista.

Kun välillä (2. 4. 1943) asian vaiheet oli yksityisessä istunnossa selostettu valtioneuvoston jäsenille saamatta siitä suurestikaan uutta ohjetta, pohdittiin ulkoasiainvaliokunnan kokouksessa huhtikuun 3. päivänä uudelleen, milloin välttämättömältä näyttävä ilmoituksemme Yhdysvalloille oli lähetettävä.

Walden valitti sitä, että välit Saksaan päin olivat viimeviikkoisten tapahtumain johdosta suuresti huonon-

tuneet. Niiden parantamiseksi olisi sen vuoksi kiireesti tehtävä jotakin. Saksa oli väärinkäsittänyt meidän kohteliaisuutemme lähettäessämme Ramsayn Berliiniin tekemään ilmoitusta Yhdysvaltain tarjouksesta. Olimme Saksalle kaiken avoimesti ilmoittaneet ja kuitenkin meidän vilpittömyyttämme epäiltiin. Hän ehdotti, että Ramsay lähetettäisiin uudelleen Berliiniin vakuuttamaan, että me pelaamme avoimin kortein sekä että Saksan epäilevä esiintyminen meitä loukkaa. Hänen olisi edelleen ilmoitettava, että suhteemme Yhdysvaltoihin samoin kuin muihin valtakuntiin hoidamme itse emmekä salli Saksan niihin sekaantuvan.

Linkomies yhtyi tähän ajatukseen, mutta ehdotti, että Berliiniin olisi lähetettävä Mannerheim, jonka auktoriteetti painaisi vaa'assa enemmän.

Minä: Olisi liian suurta nöyrytystä, jos vielä kulksimme Berliinin teitä. Ehdotin, että presidentti kutsuisi v. Blücherin puheilleen ja Ramsayn läsnäollessa sanelisi hänelle selkeästi Suomen asenteen.

Päätökseksi tuli, että pyydettiin päästä Rytin puheille, jolle asia oli tässä mielessä esitettävä. Hänen luokseen mentiin klo 13 samana päivänä ja siellä sovittiin, että Ryti kutsuu v. Blücherin luokseen huhtikuun 5. päivänä sekä että hän ja Ramsay silloin kirjallisesti antavat v. Blücherille tarpeelliset ilmoitukset. Ilmoitus olisi laadittava lyhyeksi ja täsmälliseksi.

v. Blücherin käynnistä ei kuitenkaan tullut mitään. Kun Ramsay oli hänelle ilmoittanut presidentin kutsun, oli v. Blücher maininnut, ettei hän maanantaina 5. päivänä voi saapua, koska hänen päällikkönsä (v. Ribbentrop) oli kutsunut hänet siksi päiväksi Berliiniin.

Jäätiin aprikoimaan, mitä v. Ribbentropilla oli mielessä kutsuessaan v. Blücherin Berliiniin. Varmasti sieltä oli tulossa jokin isku, mutta minkälainen? Mahdollisesti

v. Blücher tullaan kutsumaan kokonaan pois ja diplomaattiset välit katkeavat.

Parina seuraavana päivänä ulkoasiainvaliokunta askarteli vielä saman kysymyksen parissa ja tarkasteli kokouksissaan Yhdysvalloille menevän ilmoituksen sanamuotoa. Valmis ehdotus voitiin siten esittää valtioneuvoston istunnossa huhtikuun 7. päivänä. Istunnossa käytettiin vain muutamia puheenvuoroja. Valiokunnan ilmoitusluonnos hyväksyttiin.

Asian suureen kantavuuteen nähden pidettiin tarpeellisenä ottaa yhteys myöskin eduskuntapiireihin, ja siinä mielessä pääministeri Linkomies aluksi kutsui luokseen huhtikuun 8. päivän illalla virka-asuntoonsa eduskuntaryhmien puheenjohtajat. Kaikki olivat noudattaneet kutsua. Keskustelun pohjaksi Ramsay selosti heille koko tapahtumasarjan Yhdysvaltain ja Saksan kanssa käydyistä keskusteluista. Selostuksen johdosta syntyi vilkas keskustelu, jossa yleensä hyväksyttiin hallituksen toimenpiteet.

Väinö Voionmaa ilmoitti toivovansa, että vastauksen antaminen Yhdysvalloille edelleen siirrettäisiin ja jäätäisiin odottamaan sieltä tulevaa vastausta aikaisempaan tiedustelumme.

IKL:n ryhmän puheenjohtaja Salmiala sensijaan valitti asiassa tapahtunutta viivytystä. Saksan toivomusta olisi heti noudatettava.

Seuraavana toimenpiteenä oli selostaa sama asia eduskunnan ulkoasiainvaliokunnalle. Siellä olivat saapuvilla pääministeri Linkomies ja ulkoministeri Ramsay. Istunnossa käytiin selostuksen johdosta laaja keskustelu. Osoittautui, että puolet valiokunnan jäsenistä oli ilmoittanut toivovansa Yhdysvalloille annettavan ilmoituksen edelleen lykkäämistä, jotta ennätettäisiin sieltä saada vastaus. Toinen puoli oli toivonut ilmoituksen antamista heti.

Onneksi kiusallista viivytystä ei jatkunut enää kauan tämän jälkeen. Kun saman päivän iltana olimme presidentti Rytin luona aterialla, jolloin saapuvilla olivat Linkomies, Ramsay ja minä, näytti ulkoministeri Ramsay meille edellisenä päivänä saapuneen v.a. asiainhoitaja McClintockin muistion, jonka kääntymisemme Berliiniin oli aiheuttanut. Muistiossa mainittiin, että Yhdysvallat on tietoinen Saksan painostuksesta Suomea kohtaan, ja ilmoitettiin sen johdosta, hieman arvoituksellisesti, että jos Suomi ”suostuu johonkin enempään” (‘further’), tulee se vaikuttamaan Yhdysvaltain ja Suomen välisiin suhteisiin.

Tätä oraakkelimaista ilmoitusta ja sen tarkoitusta tutkittiin tarkoin, mutta ei päästy muuhun tulokseen kuin että se oli suopea ja sovinnollinen ilmoitus. Yhdysvalloilla ei sen mukaisesti olisi ollut muistuttamista, jos suhteet Saksaan säilyisivät ennallaan eikä Suomi tulisi uudistamaan hyökkäystään. Yhdysvalloille annettavan ilmoituksen antamista päätettiin edelleen siirtää, ainakin seuraavaan maanantaihin (11. 4. 1943) saakka.

Antaessaan muistionsa v.a. asiainhoitaja McClintock oli samalla pyytänyt seuraavaksi päiväksi audienssia presidentin luo mainiten hänellä olevan tärkeitä ilmoitettavaa.

Myös Saksan lähetystöneuvos Zechlin oli pyytänyt pääsyä Ramsayn puheille seuraavana päivänä. Taasen oli Suomi joutunut siihen asemaan, että kahdella survallalla oli samanaikaisia ilmoituksia tehtävänä. Se ei ennustanut hyvää.

Tilaisuudessa mainittiin vielä, että ylipäällikkö Mannerheim oli hyvin huonossa kunnossa sekä että hän suunnitteli matkaa Sveitsiin pitemmäksi ajaksi. Hän matkustikin 17. päivänä huhtikuuta viipyen Sveitsissä kolmisen viikkoa terveyttään hoitamassa.

Seuraava päivä (10. 4. 1943) muodostui sitten ratkaisun päiväksi, jolloin Suomen lopullisesti oli valittava ulospääsy sekavasta tilanteesta.

Klo 11.30 Yhdysvaltain v.a. asiainhoitaja McClintock kävi presidentin luona ja antoi hänelle Yhdysvaltain vastauksen tekemäämme tiedusteluun. Vastaus oli lyhyt. Siinä ilmoitettiin, että Yhdysvaltain hallituksen tekemä yritys, mahdollisten Suomen ja Neuvostoliiton välistä rauhansopimusta koskevien neuvottelujen yhteydessä, on rajoittunut ainoastaan ehdotukseen, joka tarkoittaa välittömän yhteyden aikaansaamista Suomen hallituksen ja Neuvostoliiton hallituksen välillä, jotta ne sitten itse neuvottelisivat. Koskei Amerikan hallitus milloinkaan ole ollut halukas toimimaan välittäjänä saattaakseen edelleen tietoja mahdollisista rauhanehdoista — lausuttiin kirjelmässä — niin sen on valitettavasti ilmoitettava, ettei Amerikan hallitus voi tyydyttää Suomen ulkoasiainministerin kirjeessä esitettyä ehtoa ennakkopyyntönä herra Hullin ehdotuksen käsittelemiseksi.

Tämä tiedoitus herätti kahdessa suhteessa huomiota. Ensinnäkin se, että sen antamiseen oli tarvittu niin pitkä aika, 17 päivää, mikä tämänluontoisessa asiassa oli tavallista pitempi valmistusaika. Se viittasi siihen, että asiasta oli neuvoteltu Neuvostoliiton kanssa, joka nähtävästi ei kuitenkaan ollut antanut Yhdysvaltain hallitukselle pyydettyjä tietoja. — Toiseksi se ei antanut minikäär-laista selvyyttä siitä, olisiko Neuvostoliiton hallitus suostuvainen rauhanneuvottelujen alkamiseen, ja vielä vähemmän siitä, millä pohjalla näitä neuvotteluja voitaisiin käydä. Yhdysvaltain hallitus ei vastauksensa mukaan ollut millään tavalla valmis osallistumaan neuvotteluihin tai edes seuraamaan niitä ja vielä vähemmän antamaan mitään takeita Suomelle mahdollisesti tehtävän rauhansopimuksen pysyväisyydestä tulevaisuudessa.

Jotta näytelmä ei jäisi vajavaiseksi, kävi Saksan lähe-

tystöneuvos Zechlin sopimuksensa mukaisesti ministeri Ramsayn luona ilmoittamassa, ettei ministeri v. Blücher tule palaamaan Suomeen eikä myöskään valtakunnan ministeri (rahaministeri) Schwerin von Krosigk saapumaan lupaamalleen vierailulle ennen kuin Suomi on antanut kieltävän vastauksensa Yhdysvalloille.

Asema oli täten joka suhteessa selvinnyt, ja kun asia klo 12 virallisesti esiteltiin tasavallan presidentille, päätti hän oikeuttaa ulkoministerin antamaan hallituksen vastauksen Yhdysvalloille. Vastauksessa, joka vielä samana päivänä muistion muodossa annettiin Yhdysvaltain Helsingissä olevalle v.a. asiainhoitajalle McClintockille, lausuttiin, että ”Suomen hallitus ei ole voinut nähdä viitteitä eikä ole saanut tietoja, jotka osoittaisivat, että ehdotettujen neuvottelujen aloittaminen Neuvostoliiton kanssa nykyisissä oloissa voisi johtaa kestävien takeiden saamiseen Suomen tulevaisuudelle, minkä puolesta Suomi suurin uhrein on käynyt taistelua vuodesta 1939 lähtien. Suomen kansalla ei siis ole muuta tietä kuin jatkaa puolustustaisteluaan siksi, kunnes Suomen riippumattomuuden, vapauden ja kansanvaltaisen järjestelmän säilyttäminen on turvattu ja uhka Suomea vastaan lakannut. Näin ollen Suomen hallitus ei katso voivansa ryhtyä ehdotettuihin keskusteluihin”. — Muistion lopussa mainittiin, että Suomen hallitus antaa arvon Yhdysvaltain hallituksen hyvälle tahdolle Suomea kohtaan, ja korostettiin Suomen hallituksen harrasta toivomusta ylläpitää ystävällisiä suhteita Suomen ja Yhdysvaltain välillä.

Tämän vastauksen sisältö tiedoitettiin heti kaikille Suomen ulkomailla oleville lähetystöille ja todettiin samalla, että hallitus oli annettuun vastaukseen nähden ollut yksimielinen.

Vastaanottaessaan hallituksen vastauksen v.a. asiainhoitaja McClintock piti sitä ymmärrettävänä, mutta hän

ei voinut sanoa, mitä Yhdysvaltain hallitus siitä tulee ajattelemaan.

Lähetystösihteeri Zechlin sai myös tiedon annetusta vastauksesta. Hän piti sitä selvänä ja oli sen sisältöön tyytyväinen.

Eduskunnan ulkoasiainvaliokunta sai kolme päivää myöhemmin täydellisen selostuksen asian loppuvaiheesta. Selostuksen antoi ulkoministeri Ramsay. Valiokunnan jäsenet olivat olleet tyytyväisiä onnellisen lopun johdosta.

Saman päivän iltana, eduskunnan istunnon päätyttyä, minä selostin koko asian vaiheet sosiaalidemokraattiselle eduskuntaryhmälle. Sielläkin vallitsi lopputulokseen nähden tyytyväisyys. — Samanlaisen selostuksen antoi Linkomies kokoomuksen ryhmälle, Reinikka maalaisliiton ja Ramsay ruotsalaiselle eduskuntaryhmälle.

Kun Saksa pääasiassa oli saanut tahtonsa lävitse, palasi lähettiläs ministeri v. Blücher takaisin Suomeen jo huhtikuun 11. päivänä, siis päivää jälkeen Yhdysvalloille annetun vastauksen. Hänellä oli silloin mukanaan valtakunnanministeri Schwerin von Krosigk, joka oli vastaanottanut saksalais-suomalaisen seuran kutsun saapua Suomeen esitelmöimään. Heidän saapumisensa oli merkinä jännityksen laukeamista Saksan ja Suomen välillä. Pääministeri Linkomies tarjosi heille saapumispäivän iltana päivälliset. Ministeri Schwerin von Krosigk piti esitelmänsä seuraavana päivänä (12. 4.) klo 17 saksalais-suomalaisen seuran juhlassa Yliopiston juhlasalissa. Illalla oli 80 hengelle päivälliset, joilla pidettiin monta korkealentoista puhetta. — Ministeri v. Krosigk matkusti pois jo 13. päivänä ja ministeri v. Blücher kävi hänen puolestaan samana päivänä ministeri Ramsayn luona kiittämässä ystävällisestä vastaanotosta.

Näin oli episodi Saksan kanssa päättynyt sulaan so-

vintoon. Siihen jäi kuitenkin katkera jälkimaku sen johdosta, että v. Blücher käyntinsä yhteydessä otti uudelleen puheeksi v. Ribbentropin Ramsaylle hänen Berliinin käyntinsä yhteydessä esittämän vaatimuksen 'paktin' teosta Saksan ja Suomen välillä. Näytti siltä, että Saksa halusi aloittaa keskustelun vieläkin vaikeammasta asiasta.

Radio tiedoitti 14. päivän illalla, että Romanian pääministeri Antonescu oli maansa puolesta antanut julistuksen, jonka mukaan Romania tulee taistelemaan Saksan rinnalla sodan loppuun saakka. Siellä oli nähtävästi käyty samanlainen keskustelu kuin meillä Suomessa nyt oli alkamassa.

SAKSA VAATII SOPIMUSTA

Edellä on jo tullut mainituksi, ettei Suomen ja Saksan välillä uuden sodan syttyessä ollut olemassa minkäänlaista poliittista sopimusta. Solilaspuolellakaan ei tietävästi ollut varsinaisia sopimuksia. Sen sijaan oli kyllä ennakoita käyty keskusteluja, joiden tarkoituksena oli ollut selvittää, minkälaisia strategisia ohjelmia kummallakin taholla olisi seurattava siinä tapauksessa, että Neuvostoliitto tulisi hyökkäämään. Suomi ei siis Saksaan nähden ollut liittolais- ja vielä vähemmän alistussuhteessa, kuten vihollisen propaganda jatkuvasti väitti. Oman sodan erikoisluonnetta olikin sodan kestäessä Suomen taholta jatkuvasti korostettu.

Ramsayn Berliinin matkan seurauksena oli kuitenkin ollut se, että Saksan taholla oli herätty epäilemään, että Suomi mahdollisesti voisi irtautua sodasta ja tehdä Neuvostoliiton kanssa erikoisrauhan. Suomessa oli esitetty

lausuntoja, jotka koskivat sodasta irtautumista. Olihan sosiaalidemokraattinen puolue neuvosto päätöslauselmassaan lausunut, että ”Suomi on vapaa päättämään sodasta irtautumisestaan, milloin siihen sopiva hetki ilmaantuu ja sen vapaus ja itsenäisyys on turvattu”. Muutakin samaan suuntaan käyviä lausuntoja oli esitetty. Kaiken kukkuraksi Suomi vakavasti oli alkanut harkita myönteistä vastausta Yhdysvaltain hallituksen välitystarjoukseen. Siitä johtui, että Ramsay v. Ribbentropilta oli saanut vastaanottaa vaatimuksen ’paktin’ teosta. Se merkitsisi poliittista liittoa Saksan kanssa, sillä sopimuksen keskeisenä osana tulisi olemaan sitoumus, ettei kumpikaan sopimuksen allekirjoittanut valtio tulisi erikseen tekemään rauhaa, vaan ainoastaan yhteisymmärryksessä (im Einvernehmen) toisen kanssa. Jos siihen suostuttaisiin, saataisiin sanoa hyvästit puheille Suomen erillisestä sodasta.

Kun ministeri v. Blücher Ramsayn luo tekemänsä käynnin yhteydessä uudelleen oli ottanut puheeksi tämän vaatimuksen, oli ryhdyttävä harkitsemaan, miten siihen olisi suhtauduttava. Asiaan tartuttiin huhtikuun 14. päivänä pidetyssä hallituksen ulkoasiainvaliokunnan kokouksessa, jossa kaikki valiokunnan jäsenet olivat saapuvilla. Ramsay aloitti tutkistelemalla, mitä hallitusmuoto sanoo eduskunnan osallisuudesta sopimuksen tekoon toisten valtakuntien kanssa. Määräväänä siinä suhteessa on hallitusmuodon 33. §, jonka mukaan ”Suomen suhteista ulkovaltoihin määrää presidentti, kuitenkin niin, että sopimukset ulkovaltojen kanssa ovat eduskunnan hyväksyttävät, mikäli ne sisältävät säännöksiä, jotka kuuluvat lainsäädännön alaan tai valtiosäädännön mukaan vaativat eduskunnan suostumusta. Sodasta ja rauhasta presidentti päättää eduskunnan suostumuksella”.

Kaikki valiokunnan jäsenet tuntuivat alusta alkaen olevan selvillä siitä, ettei Saksan vaatimukseen voida

suostua. Sellaisen sitoumuksen antaminen muuttaisi täydellisesti Suomen siihenastisen asenteen sotaan nähden. Kielteisen vastauksen perustelut joutuivat sen sijaan keskustelun alaisiksi.

Minä vetosin sisäpoliittisiin syihin. Yksimielisyys kansan keskuudessa ei tulisi säilymään, jos tällainen sitoumus annettaisiin.

Walden: Suhteet Yhdysvaltoihin ja Ruotsiin tulisivat sopimuksen antamisen jälkeen ehdottomasti rikkoutumaan.

Minä ehdotin lopuksi, ettei asiasta Saksan kanssa lainkaan ryhdyttäisi keskustelemaan, vaan ilmoitettaisiin heti selvästi, ettei keskustelu tästä kysymyksestä ole mahdollinen. Se voisi meidät luisuvalle pinnalle.

Asia päätettiin tällä kertaa jättää kypsymään. Haluttiin ottaa yhteys tasavallan presidenttiinkin.

Viikon kuluttua Ramsay oli valmis esittämään ehdotuksensa Saksalle annettavaksi vastaukseksi. Hän esitti sen ulkoasiainvaliokunnalle huhtikuun 21. päivänä. Siinä oli onnellisesti kartettu nimitystä 'sopimus' ja käytetty tilalla sanaa 'selitys' (Erklärung). Sen tärkeimmässä osassa sanottiin, että "Suomen hallituksen vakaa aikomus on jatkaa Suomen puolustustaistelua, kunnes Suomen vapaus ja itsenäisyys on turvattu ja idästä uhkaava vaara lopullisesti on torjuttu".

Asiasta suoritettiin alustava keskustelu ja ehdotuksen pääajatusta pidettiin hyväksyttävänä. Päätöksiä ei kuitenkaan vielääkään tehty.

Tällä välin kävi ilmeiseksi, ettei Saksa jättäisi asiaa unohduksiin. v. Blücher kävi miltei joka päivä Ramsayn luona kyselemässä, koska hänelle voidaan antaa vastaus. Ramsay oli kuivasti vastannut, ettei meillä pääsiäisen aikana mitään tapahdu.

Kun jälleen viikko oli vierähtänyt, kävi v. Blücher huhtikuun 29. päivänä uudelleen tiedustelemassa vas-

tausta. Hän esiintyi sillä kertaa tavallista hermostuneempana ja ilmoitti, että v. Ribbentrop oli hänelle sähköttänyt ja vaatinut vastauksen pikaista antamista.

Ramsay oli kertomansa mukaan selittänyt, ettei vastaus vielä ole valmis, mutta että sitä parhaillaan valmistellaan. Siitä tulee kuitenkin 'selitys' (Erklärung) eikä 'sopimus'.

v. Blücher: Selitys ei tule riittämään, pitää olla sopimus, jonka mukaan kummankin maan rauha voidaan tehdä vain 'yhteisymmärryksessä' (im Einvernehmen) toisen kanssa. v. Blücher oli samalla vaatinut etukäteen nähtäväkseen annettavan vastauksen sisällön.

Vastauksen uusi painos oli jälleen ulkoasiainvaliokunnan tutkittavana. Siihen tehtiin taasen joitakin korjauksia.

Kun v. Blücherin tiheät käynnit ulkoasiainministeriössä osoittivat, että Saksa piti asialla kiirettä, ryhdyttiin samassa istunnossa keskustelemaan siitä, koska vastaus katsottaisiin soveliaaksi antaa. Alun perin oli ajateltu maanantaita 3. 5., mutta nyt pidettiin sopivampana ennättää edelle, ennen kuin Berliinistä tulisi jokin jyrkempi vaatimus. Valtioneuvosto kutsuttiin jo sitä varten koolle samaksi päiväksi (29. 4. 1943) klo 17:ksi, mutta kutsu peruutettiin sittemmin. Peruutuksen syynä oli se, että Ramsay muiden kanssa neuvottelematta oli halunnut antaa vastaehdotuksensa etukäteen von Blücherille tutustumista varten ja hän antoi sen saman päivän illalla.

Seuraavana päivänä (30. 4. 1943) pidetyssä ulkoasiainvaliokunnan kokouksessa Ramsay kertoi antaneensa vastausluonnoksensa v. Blücherin nähtäväksi. v. Blücher oli lukenut sen hänen läsnäollessaan kahteen kertaan ja ollut tyytyväinen sen sisältöön. Nähtävästi Saksa oli odottanut kylmää ja torjuvaa vastausta. — Virallisen päätöksen teko jäi kuitenkin vielä seuraavaan viikkoon.

Viikon päästä (6. 5. 1943) pidetyssä ulkoasiainvaliokunnan kokouksessa Ramsay mainitsi v. Blücherin kertoneen hänelle, että vastausluonnos oli tehnyt hyvän vaikutuksen Berliinissä. Sieltä käsin ehdotettiin kuitenkin joitakin muutoksia lopulliseen vastaukseen. Ne näyttivät vain sananmuutoksilta, mutta niiden hyväksyminen olisi kuitenkin tehnyt 'selityksestä' 'sopimuksen'. Mm. oli edellä mainittu lause Berliinin ehdotuksessa saanut seuraavan muodon: "Suomi tulee jatkamaan tätä taistelua Saksan rinnalla, kunnes molempia maita idästä uhkaava vaara lopullisesti on torjuttu."

Mielipiteiden vaihtoa ja uusien sanamuotojen ehdottelua jatkui koko toukokuun ajan johtamatta tulokseen. Saksa koetti harjoittaa painostustakin keskeyttämällä elintarvike- ym. lähetyksiä. Painostus ei kuitenkaan autanut ja lopulta Saksa kyllästyi koko keskusteluun ja luopui asiasta. Siihen jouduttiin kuitenkin myöhemmin pariinkin otteeseen uudelleen palaamaan.

Vielä eräs erimielisyyden aihe oli Saksan kanssa selvitettävä kevään 1943 kuluessa. Se koski Saksassa ollutta suomalaista SS-pataljoonaa.

Keväällä 1941 ennen Saksan hyökkäystä Venäjälle Saksa oli muodostellut ulkolaisista nuorukaisista erikoisia SS-pataljoonia, joille annettiin aseharjoitusta ja opetusta uusien taisteluvälineiden käytössä. Eräiden yksityisten suomalaisten aloitteesta Suomestakin läksi parituhatta nuorukaista tässä tarkoituksessa osallistuen siellä taisteluihin. Kun heidän kahdeksi vuodeksi tehty sopimuksensa keväällä 1943 meni umpeen alkoi Saksa vaatia sekä sopimuksen jatkamista että pataljoonan täydentämistä. Tästä hallitus kuitenkin kieltäytyi. Ylipäällikkö Mannerheim oli alussa sitä mieltä, että Saksan hallituksen toivomus olisi otettava huomioon. Keskustelu päämajan kanssa vaati pitemmän ajan, mutta lopulta yli-

päällikkö asettui samalle kannalle kuin hallitus. Saksa-kin luopui vaatimuksestaan havaitessaan vastustuksen olevan jäykän, ja pataljoona palasi kotimaahan. Hankoon saavuttua se hajoitettiin ja sen sotilaat liitettiin Suomen armeijaan. Tästä voitiin heinäkuun 13. päivänä antaa uutinen lehtiin.

Siten oli tämä kotimaassa suurta erimielisyyttä nostattanut asia saatu poistumaan päiväjärjestyksestä.

SUHTEET YHDYSVALTOIHIN OHENEVAT, MUTTA EIVÄT KATKEA

Saksan kanssa oli siten muodollinen välien rauhoittuminen saatu aikaan. Mutta mitä tulisi Yhdysvallat tekemään, kun sen ystävällinen tarjous ei ollut johtanut tulokseen? Tulisiko se tästä tekemään äärimmäiset johtopäätökset tai muulla tavalla osoittamaan mieltään, kuten se oli tehnyt ennen tätä tarjousta?

Ensimmäinen tieto ei ainakaan ollut hälyttävä. Huhtikuun 14. päivän sanomalehdissä oli uutinen, jonka mukaan Yhdysvallat oli päättänyt pidentää useiden valtakuntien, mm. Suomen kanssa tehtyjen kauppasopimusten aikaa. Perustellessaan kauppasopimusten pidentämisehdotustaan finanssivaliokunnassa valtiosihteeri Cordell Hull oli lausunut, että näitä sopimuksia oli tehty 27 maan kanssa ”ja näistä on vain yksi — traagillinen Suomi — sodassa useimpien liittolaistemme kanssa, vaikka se ei olekaan sodassa meidän kanssamme”. — Tämä ei viitannut sodanjulistukseen.

Pian alkoi kuitenkin kuulua toista. Procopé, lähetti-läämme Washingtonissa, tiedoitti huhtikuun 16. päivänä, että kun hän samana päivänä kävi State Departmentissa (ulkoministeriössä) selostamassa eräitä Suomen asioita, ministeriön korkea virkamies Higgs otti puheeksi Suo-

men antaman vastauksen. Hänen mielestään vastaus merkitsi sitä, että keskustelut yhteyden aikaansaamisesta Neuvostoliiton kanssa ovat ainakin Yhdysvaltain osalta lopullisesti rauenneet. Herra Higgs arveli, että vaikka Yhdysvaltain vastaus Suomen tiedusteluun rauhanehdoista olisi ollut toinen ja sisältänyt positiivisia tietoja, ei Suomen vastaus kuitenkaan olisi ollut toisenlainen eikä Suomi olisi ryhtynyt keskustelemaan rauhasta Neuvostoliiton kanssa. Hänen saamiensa tietojen mukaan Saksa oli sekaantunut tähän asiaan. Saksan lähettiläs v. Blücher oli suuttunut Ramsayn Yhdysvalloille tekemän tiedustelun johdosta, minkä jälkeen v. Blücher ja Ramsay yhdessä olivat käyneet Berliinissä ohjeita saamassa.

Washingtonin sanomalehtimiestaholta lähetystöneuvos Toivola taasen oli saanut tietää, että State Departmentissa harkittiin ratkaisevia toimenpiteitä Suomea vastaan ja että sodanjulistuskin mahdollisesti voisi olla välttämätön seuraus jostakin varomattomasta teosta Suomen taholla. Sellaisena pidettäisiin ainakin suomalaisten toimeenpanemaa uutta hyökkäystoimintaa.

Mutta sitten räjähti varsinainen pommi Helsingissä. Täällä oltiin valmistautumassa rauhalliseen pääsiäisen viettoon, kun ulkoministeri tiedoitti, että Yhdysvaltain v.a. asiainhoitaja McClintock oli käynyt ulkoministeriössä pyytämässä passeja melkein koko lähetystönsä henkilökunnalle. Hän tietenkin sai, mitä pyysi, ja seuraavana päivänä, pitkänäperjantaina (23. 4. 1943), kaikki muut lähetystön virkailijat, paitsi hän itse ja shiffervirkamies, kaikkiaan 14 henkeä, lensivät ylimääräisellä lentokoneella Tukholmaan. Tänne jäi siten vain v.a. asiainhoitaja, kaksi kanslia-apulaista ja lähetystön suomalainen henkilökunta. Mitään poliittisia ilmoituksia McClintock ei tässä yhteydessä tehnyt. Kun tästä kulo-

valkean tavoin levisi tieto sekä kotona että ulkona, annettiin vielä samana päivänä STT:n kautta seuraava tiedonanto julkisuuteen:

”Sen johdosta että useita Yhdysvaltain tšekäläisen lähetystön virkailijoita perheineen matkusti perjantaina lentoteitse Tukholmaan, STT on asianomaiselta taholta saanut tietää, että melkoinen osa Yhdysvaltain amerikkalaista henkilökuntaa näinä päivinä siirtyy täältä Ruotsiin. Lähetystön päällikkö, v.a. asiainhoitaja Robert McClintock jää edelleen Helsinkiin hoitamaan lähetystöä muutamien kansliavirkamiesten avustamana.”

Muuton syistä saattoi Procopé Washingtonista tiedottaa, että State Departmentissa asiaa pidettiin hallinnollisena eikä poliittisena sekä ettei tämä toimenpide ollut varoitus Suomelle, koska varoitusten aika jo oli ohitse. Niistä ei ollut ollut hyötyä, koska Suomi oli Saksan painostuksen alainen eikä ulkopolitiikassaan vapaa. Yhdysvaltain lehtimiesten keskuudessa kannuja valettaessa oli luultu tiedettävän, että muutto oli osa edeltäpäin hyväksytystä suunnitelmasta, jonka seuraavana askeleena ehkä olisi suhteiden katkaiseminen. Yhdysvallat ei voinut vastustaa Neuvostoliiton alue- ym. vaatimuksia; sen vuoksi oli suhteet kehitettävä sellaisiksi, että Suomen oli ymmärrettävä, ettei Yhdysvalloilla ollut mahdollisuutta eikä velvollisuutta auttaa Suomea.

Kun McClintock muuttopäivänä, pitkänäperjantaina, lisäksi oli pyytännyt puheille pääsyä Ramsayn luo seuraavaksi päiväksi ilmoittaen, että hänellä oli tehtävänä joidakin lisäilmoituksia, oli aihetta odottaa ilmoitusta diplomaattisten suhteiden katkaisemisesta. Puheillepääsyä oli pyydetty klo 9:ksi aamulla, mutta Ramsay saattoi varata hänelle ajan vasta klo 16:ksi.

Lauantaina McClintock kuitenkin odottamatta peruutti käyntinsä. Jäljestä päin kävi erinäisiltä tahoilta

saaduista tiedoista ilmi, että hänen tehtävänään oli ollut jättää Suomen hallitukselle Washingtonista lähetetty nootti, jonka mukaan Yhdysvaltain diplomaattiset suhteet Suomeen katkaistaan. Sen perille toimittaminen oli kuitenkin hieman myöhemmin saapuneella kiireellisellä sähkösanomalla peruutettu. Syynä on väitetty olleen juuri niinä päivinä sattunut välirikko Neuvostoliiton ja Puolan välillä (tunnettu Katynin joukkomurhia koskenut juttu). Yhdysvallat ei nähtävästi halunnut sekoittaa Suomea näin nousseeseen suureen poliittiseen tapahtumasarjaan. Yhtenä perääntymisen syynä arveltiin myös olleen sen suuren riemun, minkä Saksan radio oli päästänyt ilmoille kun maailman lehdistö oli julkaissut väärän uutisen, että Yhdysvallat jo oli katkaissut suhteensa Suomeen. Poliittiset tapahtumat kietoituvat usein odottamattomalla tavalla toisiinsa.

Seuraavina päivinä kirjoiteltiin maailman lehdistössä paljon sekä Suomen asiasta että Puolan kriisistä.

Kun Washingtonin lähettiläämme Procopé lähipäivinä pyrki State Departmentista saamaan lähempiä tietoja poismuuton syistä, ei hän aluksi saanut tavata ketään. Vasta toukokuun 1. päivänä alivaltiosihteeri Welles lomalta palattuaan otti hänet vastaan ja pitkässä mutta ystävällisessä keskustelussa selvitteli Yhdysvaltain suhtautumista Suomeen. Welles oli tällöin uudistanut saman, minkä toiset henkilöt jo aikaisemmin olivat maininneet. Syy oli se, että Suomen asenne oli määräytynyt Saksan painostuksesta vastoin Suomen hallituksen todellista tahtoa. Hänen mukaansa Yhdysvaltain hallitus oli yhä enemmän tullut vakuuttuneeksi siitä, ettei Suomen hallitus ollut Suomen kansan vapaa edustaja, vaan toimi pakotuksen alaisena. Procopé oli jyrkästi torjunut tämänlaiset ajatukset, mutta päätös ei siitä luonnollisesti muuttunut.

Vaikutusvaltaisissa amerikkalaisissa sanomalehdissä pohdittiin Suomen asiaa jatkuvasti viikkomääriä. Erään lehden mukaan lähetystön muutto oli seuraus Yhdysvaltain närkeästä sen johdosta, että Suomi oli alistanut Yhdysvaltain rauhaa koskevan välitystarjouksen Hitlerille, joka ei edes vastaanottanut Ramsayta, vaan jätti sen v. Ribbentropin tehtäväksi. v. Ribbentrop oli muka uhannut uhrata Suomen tekemällä erikoisrauhan Neuvostoliiton kanssa, jos Suomi suostuu Yhdysvaltain houkutuksiin. State Departmentin aikaisemmin mainittu virkamies herra Higgs taasen oli arvostellut Suomen politiikkaa ja siinä tehtyjä virheitä. Pahimpana hän piti sitä, ettei Suomi ollut antanut vakuutusta siitä, ettei se enää aio sotilaallisesti edetä eikä ottaa osaa saksalaisten offensiiviin, samoin kuin sitä, että Suomen asenne Itä-Karjalan suhteen oli epäselvä, koska ei ollut selitetty, että Suomi aikoo siitä luopua. — Tällaisten selitysten antamisesta oli kyllä aikaisemmin ollut puhetta, mutta ylipäällikkö oli ollut niitä vastaan, koska hänen mielestään mikään sotaikäyvä maa ei kesken sotaa saata ilmoittaa, mitä se aikoo vastaisuudessa tehdä.

Näihin aikoihin saatiin Yhdysvalloista käsin myöskin monenlaisia mielikuvituksellisia neuvoja siitä, miten Suomen olisi meneteltävä saadakseen rauhan Saksan vastustuksesta huolimatta. Ehdotettiin, että Suomen olisi muodostettava puolueeton pakolaishallitus Ruotsiin. Tunnettu amerikkalainen lehtimies John Scott kävi luonani ehdottamassa, että minä siirtyisin Englantiin ja muodostaisin siellä sotaikäyvän pakolaishallituksen, kuten Norja oli tehnyt. Menipä eräs neuvoja niin pitkälle, että kehoitti Suomea väliaikaisesti päästämään venäläiset maahan. Tällöin Suomi voisi saada erillisrauhan ja länsivallat voisivat tämän jälkeen painostaa venäläisiä poistumaan maasta ehkä 10 vuoden perästä. Merkillistä kyllä, täällä kotonakin liikkui tämänlaisia ajatuksia. Ai-

nakin esitti eräs rauhanoppositioin huomattavista johtomiehistä aivan vakavissaan minulle saman ajatuksen.

Vähitellen tämä kohu Suomen kysymyksen ympärillä vaimeni suurempien asiain tieltä. Vähäisenä jälkiseurauksena siitä oli se, että heinäkuun puolivälissä Yhdysvaltain hallitus, samalla kuin se ilmoitti kutsuneensa kotiin Suomessa olleen sotilasedustuksen, esitti toivomuksen, että Suomikin kutsuisi omat sotilasedustajansa pois Yhdysvalloista. Tietenkin tätä toivomusta noudatettiin.

Sen jälkeen laskeutui rauha Suomen ja Yhdysvaltain välisiin suhteisiin. Lopullista välirikkoa ei ollut tullut ja vielä vähemmän sodanjulistusta. Yhdysvaltain Helsingin lähetystö jatkoi toimintaansa vajanaisin voimin. Näin mentiin eteenpäin, kunnes sille seuraavan vuoden puolella tuli uusia tehtäviä.

HIUKAN SOTA-AJAN TALOUDESTAKIN — SISÄISIÄ PULMIA JA RISTIRIITOJA

Sota ja varsinkin pitkäaikainen sota koettelee kansaa monella tavalla. Se kuluttaa, paitsi ihmishenkiä, runsaasti työvoimaa. Väki vedetään pois tuotannollisesta työstä; jokaisen omat työt ja tehtävät tulevat laiminlyödyiksi ja ennen kaikkea se maksaa suunnattomasti. Sanothanhan, että sota vaatii ensiksi rahaa, toiseksi rahaa ja vielä kolmanneksi rahaa. Tämä raha on hankittava. Sota laskee siten raskaan taakan kaikkien kansalaisten kannettavaksi. Sillä harvoin sodankäyntiin tarvittavat varat ovat ulkoa saatavissa. Ne on saatava kokoon kotimaasta, pääasiassa verotuksen ja puuttuvalta osalta lainojen avulla.

Niin oli jatkosodan aikana tehtävä Suomessakin. Sodan alkuaikoina, jolloin vielä kuviteltiin sodasta muodostuvan lyhytaikainen, sen rahoittamiseen kiinnitettiin vähemmän huomiota. Käytettiin helpointa keinoa: lainattiin rahat vekseleillä Suomen Pankista. Valtion velka pankille kasvoi siten nopeasti. Obligaatiolainoilla suoraan yleisöltä kertyi verraten vähän. Kun valtio toiselta puolen suurien sotamenojen muodossa työnsi kansalaisille runsaasti uutta ostovoimaa, alkoi vaarallinen kehitysvaihe: inflaatio uhkasi rahan arvoa. Hinnat ja palkat alkoivat vaarallisesti nousta. Sitä osoitti elinkustannusindeksi. Oltuaan vuoden 1940 lopussa 120 pistettä, se oli vuoden 1941 lopussa 142 sekä vuoden 1942 lopussa 168. Myöskin setelistö, joka samoin on varma ilmapuntari, kasvoi. Sen määrä vuoden 1940 lopussa oli 5.5 miljardia ja vuoden 1942 lopussa 9.6 miljardia.

Inflaation hillitsemiseksi ja rahan arvon säilyttämiseksi oli sen vuoksi pakko ryhtyä toimenpiteisiin. Valtiovarainministeriön yhteydessä toiminut finanssikomitea, jossa oli mukana päteviä talous- ja pankkimiehiä, laati tässä tarkoituksessa suunnitelmia. Niiden pääajatuksena oli se, että puolustusmenoihin tarvittavat varat oli entistä suuremmassa määrässä kerättävä kansalta korotettujen verojen muodossa. Mikäli sen lisäksi varoja tarvittaisiin, ne oli koetettava saada kokoon kansalaisilta otettavien lainojen muodossa. Suomen Pankin vekseliluottoon ja setelirahoitukseen oli turvauduttava mahdollisimman vähän.

Tultuani vuoden 1942 toukokuussa valtiovarainministeriksi Mauno Pekkalan jälkeen tartuin tähän finanssikomitean ohjelmaan, ja saatuani sille hallituksen siunauksen se kesällä esitettiin eduskunnalle. Sen toteuttaminen edellytti raskaita uusia veroja ja sotalainoja. Ehdotettiin kannettavaksi ylimääräinen tulovero ja samoin ylimääräinen omaisuusvero. Viimeksimainittu poikkesi

sikäli tavanomaisesta omaisuusverosta, että vero ehdotettiin maksettavaksi brutto-omaisuudesta, veronmaksajan saamatta siitä vähentää velkojaan. Tätä oudolta tuntuvaa ehdotusta perusteltiin sillä, että velalliset olivat siinä määrin hyötyneet inflaatiosta, että heiltä poikkeuksellisesti saattoi tällaisen veron kantaa. Sen määräksi ehdotettiin 2 prosenttia omaisuuden arvosta. Tämä uusi verotusperiaate — ”ruttoveroksi” sitä alettiin sanoa — sai osakseen katkeran vastustuksen ja se saatiin hyväksytyksi vasta neljän kuukauden sitkeän taistelun jälkeen ja silloinkin vain 1 prosentin suuruisena, mikä merkitsi sen tuoton vähenemistä puoleen eli yhteen miljardiin. Tämän vastoinkäymisen johdosta harkitsin jo eroa, mutta ystäväni kehoituksesta tyydyin tulokseen. Ilmoitin kuitenkin eduskunnalle, että ilmeisesti vero ei tulisi riittämään, vaan oltaisiin pakotettuja asiaan piankin palamaan.

Tämän ensimmäisen finanssiohjelman — niitä oli myöhemmin tuleva lisää — hyväksyminen oli ensi askeleena sodanaikaiseen tasapainotettuun valtiotalouteen pyritäessä. Kun siihen vielä liittyi lokakuussa 1942 valtioneuvoston päätöksellä toimeenpantu hintain ja palkkain vahvistaminen, minkä tarkoituksena oli olla täydellinen hinta- ja palkkasulku, näytti siltä, että oli päästy vakavammalle pohjalle. Tuntuikin turvallisemmalta sen jälkeen jatkaa valtion raha-asiain hoitoa. Valtiolle alkoi kertyä runsaammin tuloja, ja aikaisempi, hintain ja palkkain kilpajuoksun aiheuttama levottomuus tuntui olevan rauhoittumassa. Siitä oli puhuvana todistuksena se, että elinkustannusindeksin nousukin oli huomattavasti hidastunut.

Valtion rahallinen asema oli silti raskas. Tarkastellessani sitä vuoden 1943 alkupuolella saatoin todeta, että valtion kokonaismenot edellisenä vuonna olivat nousseet 27 miljardiin eli suurempaan summaan kuin koskaan

aikaisemmin. Siitä olivat puolustusmenot nielleet valtaosan, 19 miljardia, eikä niiden pienenemisestä ollut vähäisintäkään toivoa, ellei sotaa saataisi päättymään. Siivilimenoihin oli käytetty 7.5 miljardia, mutta vuonna 1943 ne tulisivat kasvamaan noin 9.6 miljardiin johtuen siitä, että valtion viran- ja toimenhaltijain palkkoja oli ollut korotettava ja että korvausobligaatioiden korkoja ja kuoletuksia oli ryhdyttävä maksamaan. Koko vuoden 1943 menot saattoi arvioida 28 miljardin suuruisiksi.

Tosin tulotkin olivat kasvaneet, mutta eivät läheskään samassa määrässä kuin menot. Verotulot olivat vuonna 1942 nousseet 13 miljardiin. Niiden sekä valtion muiden varsinaisten tulojen laskettiin uuden finanssiohjelman ansiosta vuonna 1943 tuottavan 18 miljardia. Kun tämä ei riittäisi menoihin, oli turvauduttava lainoihin. Vapailta lainamarkkinoilta toivottiin voitavan saada 6 miljardia, minkä jälkeen vieläkin jäisi peittämättä 4 miljardin menot. Laskelma osoittaa, miten ahtaalla oltiin ja miten tärkeätä oli ollut saada hankituksi lisätuloja.

Kohonneet verot nostattivat kuitenkin melkoista tyytymättömyyttä. Merkillistä kyllä, sitä esiintyi pääasiassa maataloustuottajain taholla. Maalaisliitto, niin hallituspuolue kuin se olikin, oli jo verolakien eduskuntakäsittelyn aikana tehnyt voitavansa estääkseen niitä tulemasta hyväksytyiksi ja ne oli sen vastarinnasta huolimatta ajettava päätökseen.

Sitten esiintyi uusi tyytymättömyyden aihe. Maatalouskiinteistöjen verotusperusteet oli siihen saakka kussakin läänissä määrätty maaherrain päätöksellä. Kun tämä johti suureen epätasaisuuteen, sain vuoden 1942 syksyllä aikaan sellaisen muutoksen, että valtiovarainministeriö ne vahvisti. Ensi kerran vuoden 1943 alussa meneteltiin näin. Maataloustuotteiden hinnat olivat inflaation johdosta nousseet ja sen vuoksi verotusperus-

teitakin oli nostettava, paikoitellen jopa 50 prosentilla. Tätä ei kuitenkaan olisi saanut tehdä, vaikka kaikkien muidenkin verot olivat nousseet, ja siitä nousikin melkoinen meteli. Eduskunnassa pantiin helmikuussa alkaneilla valtiopäivillä vireille kaksikin lakialoitetta, joiden tarkoituksena oli aikaansaada sellainen muutos, että maatalouskiinteistöjen verotusperusteita määrättäessä perustaksi oli otettava kolmen viimeisen vuoden tuoton tilastollinen keskiarvo eikä vain edellisen vuoden tuotto, kuten käytäntö siihen saakka oli ollut. Kokoomuslaisen Matti Heikkilän aloite oli valtiovarainvaliokunnassa pantu käsittelyn pohjaksi, mutta valiokunta ehdotti sen hylättäväksi lähinnä siitä syystä, että koko verotuksen uudistus oli tekeillä. Suuri valiokunta sen sijaan puolsi sen hyväksymistä. Niukalla äänten enemmistöllä eduskunta sen kuitenkin lopulta hylkäsi. Asiaan palattiin sitten hiukan myöhemmin verotusuudistuksen yhteydessä ja mainittu kolmivuotiskausi on sen jälkeen ollut laskelmien pohjana maatalouden verotuksessa.

Toinen vähäisempi eduskunta-aloite sen sijaan johti tulokseen. Maataloustuottajat laskivat valtiovarainministerin viaksi sen, että verotusperusteita oli nostettu. Heidän taholtaan ehdotettiin, että niistä päättäminen vastedes oli oleva koko valtioneuvoston asia. Näin eduskunta päättikin, tarkoittaen kai sillä antaa valtiovarainministerille hienoisen moitelauseen. Se ei kuitenkaan itse asiaa laisinkaan muuttanut. Seuraavana vuotena eivät verotusperusteet ainakaan alentuneet.

Nämä olivat kuitenkin vain pintakuohua ja koskivat vähäpätöisiä aiheita. Vakavampi ristiriita syntyi kahden hallituspuolueen — sosiaalidemokraattien ja maalaisliiton — välillä maataloustuotteiden hinnoista. Syntyi nykyäänkin varsin tuttu näytelmä, joka tavallisesti aina syntyy, kun taloudellinen elämä ei ole tasapainossa ja

kun sitä koetetaan auttaa ylhäältä päin ohjailemalla. Tuottajapiirit olivat jo kauan olleet tyytymättömiä maataloustuotteista saamiinsa hintoihin, joita nyttemmin — kuten palkkojakin — hinta- ja palkkasulun avulla oli koitettu estää nousemasta. Eduskuntatyön helmikuussa uudelleen alkaessa oli tehty useita aloitteita näiden hintojen korottamiseksi ja eduskunta oli niiden johdosta lausunut hallitukselle tähän tähtäävän toivomuksensa. Hallituksen oli sen johdosta ryhdyttävä asiaa käsittelemään. Hallitus asetti kanslianeuvos Verner Lindgrenin puheenjohdolla komitean kysymystä selvittämään ja se esitti huomattavia hintojen korotuksia. Maalaisliiton eduskuntaryhmä satoi jo edeltäpäin hallituksessa olevien edustajiensa kädet, vaatien näitä kiinteästi ajamaan ehdotettuja hintoja, joista ei ollut oikeus vähääkään tinkiä.

Hallituksessa ryhtyi kansanhuoltoministeri Ellilä hinnankorotusasiaa ajamaan. Komitean ehdotuksen mukaisesti hän muiden maalaisliittolaisten ministerien kannattamana esitti, että avainhintana tulisi olla rukiin hinta, johon nähden muiden tuotteiden hinnat asetettaisiin määrättyyn tasoon. Maanviljelijälle maksettavaksi rukiin hinnaksi hän ehdotti 5 markkaa (entinen hinta 3.95) ja voin hinnaksi tämän 14-kertaisen määrän. Rukiin hinta olisi tämän mukaisesti yhdellä kertaa noussut 26.5 prosentilla ja voin 35 prosentilla. Näin korkea vaatimus herätti hallituksessa vastustusta ja sen hyväksytyksi tuleminen näytti toivottomalta. Hallituksen sosiaalidemokraattiset jäsenet ilmoittivat olevansa taipuvaisia kohtuullisiin korotuksiin, ehdottaen rukiin hinnaksi 4.50, jolloin se olisi noussut 12 prosentilla. Voin hinta olisi noussut vastaavasti. Muiden puolueiden edustajat koettivat sovittelua ja tehdä kompromissiehdotuksia, mutta saivat vastaukseksi maalaisliittolaisten ministerien eroamisuhkauksen, ellei heidän vaatimustaan sellaisenaan hyväksyttäisi. Se oli voimakkain ase, mihin

sillä hetkellä saattoi turvautua, sillä sodan aikana ei mielellään päästetty asioita sellaiseen umpikujaan, mitä heidän eronsa ja hallituksen hajoaminen olisi merkinnyt. Hallituksen enemmistö silloin taipui tämän uhkan edessä ja muistaakseni 8 äänellä 7 vastaan Ellilän ehdotus tuli hyväksytyksi.

Se oli harkitsemattomasti tehty, sillä se jätti pitkäksi aikaa katkeruuden mieliin. Korotuksen ajajillekin olisi luullut olevan paljon miellyttävämpää sovinnossa tyytyä hiukan vaatimattomampaan korotukseen, varsinkin kun lopulta vain 20 pennin ero rukiin hinnassa oli mielipiteitä erottamassa.

Erimielisyyttä jatkui asiassa edelleen. Korotuksen ajajain ehdotuksen mukaan korotetut hinnat olisi ollut pantava kuluttajain maksettaviksi, jolloin vähittäismyyntihinnat olisivat vastaavasti nousseet. Kun näin suuren hinnankorotuksen vaikutukset olisivat olleet turmiollisia, ne kun olisivat heti aiheuttaneet suuria palkankorotuksia ja siten uhanneet vaivalla aikaansaattaa hintain ja palkkain tasapainoa, ehdotin *tilapäisenä* järjestelynä, ettei hintoja pantaisi kuluttajain maksettaviksi, vaan että valtio ottaisi kantaakseen niistä aiheutuvan menon. Se oli valtionkin kannalta huokeampaa kuin jälleen korottaa valtion palveluksessa olevan henkilökunnan palkkoja. En silloin aavistanut, että siinä astuttaisiin vaaralliselle tielle ja että siitä pitkäksi aikaa muodostuisi pysyvä järjestelmä, josta myöhemmin on ollut hankala päästä eroon. Tämän ehdotuksen valtioneuvosto hyväksyi. Päätökseksi tuli siten, että valtio suorittaa hinnankorotuksesta aiheutuvat menot, jolloin korotus ei tulisi vaikuttamaan elinkustannusindeksiin, joka silloin oli yhtä tärkeänä palkkojen mittaajana kuin nykyäänkin. Täten valtio otti kantaakseen suuren lisämenon, jonka silloin arvioitiin nousevan 1 700 miljoonaan markkaan

vuodessa eli osapuilleen samaan summaan kuin kuu-
kauden sotamenot.

Jotta valtion talouden tasapaino ei tämän suuren lisä-
menon vuoksi häiriintyisi, ehdotin tämän jälkeen, että
tätä lisämenoa vastaava tulo hankittaisiin valtiolle veron
avulla. Ehdotin, että eduskunnalle toisen finanssiohjel-
man yhteydessä annettaisiin esitys jatkettun 1 prosentin
suuruisen ylimääräisen omaisuusveron kantamisesta,
joka tälläkin kerralla olisi otettava brutto-omaisuus-
desta velkoja vähentämättä. Tällaista veroa vastaan oli
kuitenkin maalaisliiton puoluekokous etukäteen asettu-
nut sitoen sekä eduskuntaryhmässä että hallituksessa
olevien maalaisliittolaisten kädet. Asia muuttui siten pe-
rin riitaiseksi.

Näihin maataloustuotteiden hintoja ja uutta veroa
koskeviin keskusteluihin oli kulunut pitempi aika ja jul-
kista keskustelua käytiin sillä välin molemmin puolin
pontevasti. Vappupuheessani Tampereella olin tapani
mukaisesti avoimesti puhunut suunniteltua hintojen ko-
rotusta vastaan ja saanut sen johdosta vastaanottaa mel-
koisia hyökkäyksiä.

Asia ratkesi hallituksessa lopullisesti kesäkuun 10.
päivänä siten, että edelläselostettu hintapäätös hyväk-
syttiin. Sen sijaan hylättiin ehdotukseni vastaavan suu-
ruisen veron kantamisesta. Viimeksimainitusta kysymyk-
sestä tehtiin hylkäävä päätös 8 äänellä 8 vastaan, pää-
ministerin äänen ratkaistessa.

Kun en katsonut voivani ottaa vastuulleni näin kevyt-
mielisen päätöksen toteuttamista, olin mielestäni oikeu-
tettu luopumaan tehtävästäni, jota sen jälkeen en enää
pystyisi tyydyttävällä tavalla hoitamaan. Jätin heti ero-
anomukseni pääministerille seuraavansisältöisellä kir-
jeellä:

”Hallitus on päättänyt korottaa maataloustuotteiden hintoja kohtuuttoman korkeaan tasoon suorittamalla valtion varoista tarvittavan tasoituksen. Sensijaan hallitus ei ole suostunut ehdotukseni mukaisesti samalla huolehtimaan siitä, että tähän tarvittavat varat hankittaisiin valtiolle tuloina. Tämän johdosta en katso enää voivani vastata valtiovarain hoidosta ja pyydän senvuoksi, että minut viipymättä vapautettaisiin valtiovarainministerin tehtävistä ja valtioneuvoston jäsenyydestä.”

Lähetettyäni kirjeen perille menin asuntooni, suljin puhelimeni ja pancu duin nukkumaan. Moniviikkoisesta riitelemisestä väsyneenä nukuin yhteen menoon puolen vuorokautta. Sinä aikana pääministeri oli koettanut minua tavoittaa, siinä onnistumatta. Kun hän vihdoinkin sai minut langan päähän, hän ilmoitti, että ehdottamani verotuksen taakse oli saatavissa hallituksen enemmistö ja toivoi minun peruuttavan eronpyyntöni. Vastasin, etten enää tekisi mitään verolain hyväksi, mutta että jos hän ottaisi asian uudelleen esille ja esitys verosta päätettäisiin antaa eduskunnalle, häviäisi aihe eronpyyntööni. Olin jo aikaisemmin ilmoittanut, ettei maataloustuotteiden hinnankorotus sinänsä ollut minulle riittävä aihe niin pitkälle menevien johtopäätösten tekoon.

Hallitus käsittelikin asian nopeasti uudelleen ja tällä kertaa päätettiin omaisuusveroesitys eduskunnalle antaa. Eduskunta sen myöskin hyväksyi uuden finanssiohjelman yhteydessä. Edellisenä syksynä lausumani otaksuna, että asiaan oli uudelleen palattava, toteutui siten.

Eroamisaikeeni tulkittiin Ruotsissa haluksi hypätä pois hallituksesta, kun muka huomasin, että sotapolitiikassa olin tehnyt korjaamattomia virheitä. Se oli tietysti tavanmukaista ilkeilyä. Tässä erimielisyydessä ei ollut mukana hituistakaan ulko- tai sotapolitiikkaa.

Ristiriidan mainingit kävivät voimakkaina vielä kauan jälkeenkin päin. Sosiaalidemokraattisille hallituksen jä-

senille oli jäänyt paha maku suuhun, kun hintakysymys väkipakolla oli ajettu päätökseen. Kun minua pyydettiin puhujaksi Satakunnan työväen kesäjuhlaan Kiu-kaisiin heinäkuun 25. päivänä, kevensin sydäntäni ja puhuin suuni puhtaaksi selostaen yksityiskohtia myöten tämän hinta- ja veroriidan ja moittien maalaisliittoa sen häikäilemättömästä esiintymisestä asiassa. Mainitsin samalla, että hinnankorotuksista oli jo ollut seurauksia siitä huolimatta, että valtio oli päättänyt niiden kustannukset maksaa. Maataloustyöläisten palkkoja oli ollut pakko nostaa. Teollisuudessa ym. säännöllisissä työoloissa työskentelevien palkat oli ollut ennenaikaisesti nostettava 4 prosentilla. Ammatillisesti järjestynyt työväki vaati itselleen suurempia ylityökorvauksia kuin siihen saakka oli maksettu. Inflaatiota torjuvaan muuriin oli siten isketty aukko, jota oli vaikea uudelleen tukkia. Toivoin, että siinä kuitenkin onnistuttaisiin, mutta että ennen muuta yhteisymmärrys mahdollisimman täydellisenä nopeasti voitaisiin palauttaa.

Puhetta kommentoitiin vilkkaasti ja siihen oli luonnollisesti aihehtakin, se kun oli ollut eräänlainen tuomio-päivän saarna. Ehkäpä nämä molemminpuoliset mielenpurkaukset olivat omiaan selvittämään ilmaa, sillä vähitellen mielialat rauhoittuivat ja työ saattoi jatkua entiseen malliin.

Sitä paitsi tuli uuttakin ajattelemista ja uusia pulmia.

UUSI RAUHANTUNNUSTELU — 'KANAVA' ESIINTYY

Kesän aikana asema eurooppalaisilla suurrintamilla oli huomattavasti muuttunut. Länsivallat olivat Sisiliaa väliportaana käyttäen hypänneet Afrikasta Italiaan ja

edenneet "saappaan" vartta ylöspäin, kunnes Italian vastustusvoima alkoi tyrehtyä. Mussolini oli elokuun 25. päivänä kukistettu ja vangittu. Uusi pääministeri, marsalkka Badoglio oli hajoittanut fašistipuolueen ja oli salassa alkanut käydä neuvotteluja antautumisesta. Itärintamalla Neuvostoliitto oli jatkanut etenemistään länteen päin pakottaen Saksan vetäytymään taaksepäin. Orel ja Harkov olivat taasen venäläisten käsissä. Tilanteen näin suuresti muututtua pidettiin hallituksessa välttämättömänä jälleen aikaansaada neuvottelu päämajan ja erikoisesti ylipäällikön kanssa. Siinä mielessä Walden järjesti tapaamisen kaupungin ulkopuolelle, Myllykoskelle. Helsingistä lähdettiin liikkeelle elokuun 3. päivänä 1943 kahdella autolla, joista toisessa istuivat presidentti Ryti ja pääministeri Linkomies sekä toisessa ministerit Walden ja Ramsay sekä minä. Mannerheim puolestaan saapui seurueineen autoilla Mikkelistä. Kohtasimme toisemme Yhtyneiden Paperitehtaiden kerhossa, missä Walden toimi isäntänä.

Kaikkien saavuttua perille ja nautittua aamukahvin käytiin heti asioihin käsiksi. Tilaisuuden aloitti Ramsay selostamalla tärkeimpiä alaansa kuuluvia tapahtumia. Hän mainitsi, että Ruotsi oli antanut Saksalle nootin, jossa Saksaa kehoitettiin niin pian kuin mahdollista lopettamaan joukkojen ja aseiden kuljettamisen Ruotsin kautta Norjaan. Ruotsi oli suhtautumisessaan Saksaan tullut rohkeammaksi edellä mainittujen rintamatapahtumien johdosta. Kuljetukset lakkasivatkin elokuun 5. päivänä. — Suomea koskevista uutisista hän mainitsi, että venäläiseltä viralliselta taholta oli heinäkuun 29. päivänä annettu Aftonbladetin toimitukselle uutinen, jossa mainittiin Suomen kaksi kertaa kääntyneen Moskovan puoleen rauhantunnusteluilla, mutta saaneen näihin tunnusteluihinsa hylkäävän vastauksen. Lehden toimitus oli uutisen johdosta kääntynyt Suomen lähetystön puoleen

tiedustellen uutisen paikkansapitävyyttä. Kun tämä kiellettiin ja pyydettiin toimitusta olemaan julkaisematta uutista, sitä ei julkaistu. Pari päivää myöhemmin (31. 7.) tukholmalainen lehti Aftontidningen sen sijaan julkaisi — ilmeisesti venäläisten inspiroiman — uutisen Neuvostoliiton rauhanehdoista Suomelle. Tämän uutisen mukaan tulisivat Neuvostoliiton rauhanehdot olemaan seuraavat: Neuvostoliitto tulee Suomelta Karjalan Kannaksella vaatimaan Moskovan rauhan rajaa, huolimatta siitä, tekeekö Suomi erikoisrauhan nyt vai taisteleeko se Saksan rinnalla sen kukistumiseen saakka. Kuten aikaisemminkin tätä vaatimusta perusteltiin Leningradin turvallisuuden varmistamisella. Jos Suomi nyt tekee erikoisrauhan, tulisi se lehden tietämän mukaan saamaan pitää muut alueensa vuoden 1939 rajojen mukaisina. Jos Suomi sen sijaan taistelee Saksan häviöön saakka, tulee Neuvostoliitto kaikkialla vaatimaan Moskovan rajoja. Hangon alueesta yhtä vähän kuin Suomenlahden saarista uutisessa ei mainittu mitään.

Tärkeimpänä uutisenaan Ramsay mainitsi, että hänen puoleensa oli heinäkuun 29. päivänä kääntynyt muuan henkilö, joka oli ilmoittanut erään venäläisen virallisen henkilön hänelle tiedoittaneen Neuvostoliiton olevan halukas keskustelemaan Suomen kanssa rauhasta. Suomen olisi kuitenkin otettava aloite ja *kirjallisesti suoraan Neuvostoliitolle* — ei siis minkään vieraan vallan välityksellä — esitettävä ajatuksensa rauhanneuvottelujen pohjasta. Neuvostoliitto odottaa pikaista vastausta. Kysymyksessä olevien henkilöiden nimiä Ramsaylla ei ollut oikeutta ilmoittaa, mutta hänen mukaansa molemmat olivat täysin arvovaltaisia ja luotettavia. Asia oli pidettävä ehdottomasti salassa.

Kun näin eri teitä oli osoitettu aktiivisuutta Suomen irroittamiseksi sodasta, oli ilmeistä, että Moskova todella yritti saada Suomea ottamaan aloitteen rauhan asiassa.

Keskustelussa lausui mielipiteensä ensiksi presidentti Ryti: Tapaaminen oli järjestetty mielipiteiden vaihtoa varten esitettyjen tärkeiden tiedonantojen johdosta. Hänen mielestään saatu tiedonanto oli siksi tärkeä, että siihen oli tartuttava. Tämän vuoksi hän halusi saada kuulla läsnäolevien mielipiteen asiasta ja tiedusteli ylipäällikkö Mannerheimilta, mitä mieltä hän siitä oli ja miltä rintamalla näytti.

Ylipäällikkö Mannerheim selosti sotilaallista asemaa. Suomen rintamalla oli Suomella ja Neuvostoliitolla sillä hetkellä jokseenkin yhtä vahvat voimat, mutta Leningradista käsin saattoi millä hetkellä tahansa tulla lisää divisioonia. Itärintamalla venäläisillä oli Orelin ja Kurskin rintamaosalla suuri ylivoima ja aloite ja Saksalla oli tällä rintamaosalla kestettävänä ankarat paikat. Mahdollisesti Saksa kuitenkin voi pitää puolensa. Ramsayn selostamaan Neuvostoliiton rauhanaloitteeseen nähden hän ilmaisi varovaisesti käsityksensä. Asia oli erittäin vaikea ja seuraukset laskemattomat. Saksa oli edelleen erittäin tärkeä tekijä, jota ei saanut jättää huomioonottamatta. — Lopuksi Mannerheim karttojen avulla laajasti selosti venäläisten ryhmyksiä ja voimia koko itärintamalla sekä sissijoukkojen liikehtimistä Suomen rintaman takana.

Ramsay: Jos Suomi suhtautuu aloitteeseen myönteisesti, tulisi sen vaikutus ulkomailla ilmeisesti olemaan seuraava: Ruotsissa se tulisi herättämään yleistä mielihyvää, Yhdysvalloissa luultavasti samoin. Asiainhoitaja Taavi Pohjanpalon Lissabonista lähettämän raportin mukaan Yhdysvallat nyttemmin kuitenkin mieluummin näkisi, ettei Suomi vielä kiirehtisi rauhaa, Saksa tulisi siitä ilmeisesti suuresti hermostumaan ja katkaisisi suhteensa Suomeen. Jos Saksalla on omat erikoisrauhanneuvottelunsa käynnissä, kuten huhutaan, voisi seurauksena olla, että Saksa silloin jättää Suomen yksin.

Linkomies oli lausunnossaan varovaisella kannalla. Hänen mielestään suhde Saksaan oli lähinnä huolestuttava. Sen joukkoja oli maassa ja tämä seikka voi suuresti vaikuttaa asian kehitykseen. Nyt avattua 'kanavaa' — tällä nimellä aloite jatkuneissa keskusteluissa mainittiin — ei kuitenkaan olisi jätettävä käyttämättä, vaan se oli koetettava pitää avoinna.

Minä ilmoitin olevani halukas toimimaan rauhan pikaiseksi aikaansaamiseksi. Kansa alkoi olla kyllästynyt pitkäaikaiseen sotaan. Jokaista mahdollisuutta oli koetettava käyttää hyväksi sodasta irtautumiseen.

Pari tuntia kestäneen keskustelun jälkeen päädyttiin seuraavaan tulokseen:

1. 'Kanavaa' on koetettava varovaisesti käyttää hyväksi. Jos sen avulla voitaisiin tunnustella Neuvostoliiton kantaa tuleviin rauhanehtoihin nähden, olisi siitä suuri etu.

2. Kirjallista vastausta ei olisi annettava.

Klo 14 nautittiin lounas, jonka jälkeen keskustelua edelleen jatkettiin.

Tällöin Mannerheim halusi tietää hallituksen kannan siltä varalta, että länsivallat tulisivat tekemään maihinnousun Norjan rannikolla tai Petsamossa. Tällaisia tietoja nimittäin kantautui meille eri tahoilta. Omasta puolestaan hän ilmoitti, ettei hän voisi antaa joukkoja Pohjois-Suomen puolustamiseen — ei länsivaltoja eikä Neuvostoliittoa vastaan.

Keskustelussa todettiin aseman tällaisen hyökkäyksen tapahtuessa saattavan muodostua sangen pulmalliseksi. Yhdysvallat ei ollut Suomen vihollinen, mutta Englanti oli. Lopputuloksena oli, ettei Pohjois-Suomea maihinnousun ehkä tapahtuessa Petsamossa ryhdyttäisi aseellisesti puolustamaan. Toivottiin kuitenkin siinä tapauksessa voitavan neuvotella ennakolta asiasta ja esittää

hyökkääjälle Suomen toivomukset. Hyökkääjän olisi tällöin suojeltava Suomen aluetta venäläisiä vastaan.

Klo 17 lähdettiin paluumatkalle.

Seuraavana päivänä (4. 8. 1943) pidetyssä ulkoasiainvaliokunnan kokouksessa, jossa lomalla olevaa Reinikkaa lukuunottamatta olivat saapuvilla kaikki sen jäsenet, jatkettiin Myllykoskella aloitettua keskustelua.

Ramsay oli ajatellut ensi aluksi koettaa saada selville Yhdysvaltain kannan mahdolliseen rauhantekoon nähdessä ennen kuin muihin toimenpiteisiin ryhdytään. Tämä ajatus johtui ilmeisesti edellämämainitusta Pohjanpalon raportissa olleesta tiedosta, ettei Yhdysvallat pitänyt asiaa kiireellisenä. Ramsay luki myös osia Tukholman lähettilään ministeri Gripenbergin kirjeestä, jossa selostettiin hänen keskusteluaan Ruotsin ulkoministeri Güntherin kanssa. Günther oli vahvistanut, että aikaisemmin selostettu Aftontidningen-lehden Neuvostoliiton rauhan-ehdoista koskeva uutinen oli Neuvostoliiton lähetystön antama. Ruotsin Moskovan lähettiläs Assarsson oli myös tiedoittanut, että Stalin oli valmis tekemään rauhan Suomen kanssa vuoden 1939 rajoilla vaatien kuitenkin rajan tarkistusta Kannaksella. Rauha voitaisiin tehdä ”myös Ryti—Mannerheim—Tannerin hallituksen kanssa” — kuten sanat kuuluivat. Gripenbergin kirjeestä kävi edelleen ilmi, että Günther oli tietoinen ’kanavasta’ ja oli asiasta kiinnostunut.

Walden: Asialla alkaa olla kiire. Ulkoa tulevat tiedot ovat hälyttäviä.

Minä toivoin myös, ettei menetettäisi aikaa. ’Kanavalle’ olisi sen vuoksi heti ilmoitettava, että tieto on vastaanotettu sekä että hallitus harkitsee asiaa ja antaa vastauksen ensi tilassa. Sillä välin odotettaisiin mitä Yhdysvallat vastaa Ramsayn aikomaan tiedusteluun.

Päätettiin, että Ramsay alkaa toimia asiassa. Kun Yh-

dysvaltain v.a. asiainhoitaja McClintock saapuu tänään Helsinkiin, olisi Ramsayn heti otettava häneen yhteys.

Minä esitin lopuksi toivomuksen, että heti alettaisiin valmistaa 'kanavalle' annettavaa Suomen ehdotusta. Tähän vastasi Ramsay, että probleeman asettelu oli ensin tehtävä.

Klo 14 samana päivänä oli ollut eduskunnan ulkoasiainvaliokunnan istunto. Valiokunnan jäsenet Frietsch ja Österholm olivat olleet jonkin verran hyökkäävällä kannalla, kun odotetuista rauhankeskusteluista ei ollut mitään kuulunut. Valiokunnan puheenjohtaja Väinö Voionmaa oli arvellut, ettei Suomen pitäisi odottaa, kunnes Neuvostoliitto esittää ehtojaan, vaan se olisi Suomen tehtävä. Ramsay ei ollut valiokunnalle antanut tietoja avautuneesta 'kanavasta'. — Edellä mainitut valiokunnan jäsenten lausunnot voidaan asettaa yhteyteen erään samana päivänä päivätyn 'adressin' kanssa, josta jäljempänä luvussa 'Rauhanoppositio' lähemmin tulee puhe.

Päivää myöhemmin jatkettiin hallituksen ulkoasiainvaliokunnan kokousta Reinikan edelleen ollessa poissa lomalla.

Ramsay kertoi, että Yhdysvaltain v.a. asiainhoitaja McClintock saman päivän aamulla oli käynyt hänen puheillaan. McClintock oli arvelunaan lausunut, että Suomelle tulisi esiintymään uusia vaikeuksia, kun Ruotsi lopettaa saksalaisten lomalaisten kauttakulun Norjaan (Permittentrafiken). Ramsay oli puolestaan toivonut saavansa kuulla, oliko Yhdysvaltain kanta Suomen—Neuvostoliiton suhteisiin edelleen sama kuin aikaisemmin. McClintock oli siitä varma ja oli toivonut erikoisrauhan tekoa.

Ramsay: Entä jos käsitykset Yhdysvalloissa ovat muuttuneet.

McClintock oli tarjoutunut epävirallisesti ottamaan asiasta selvää.

Seuranneessa keskustelussa valiokunnan huomio kiintyi lähinnä niihin vaikeuksiin, joita rauhankeskustelujen aloittaminen toisi mukanaan. Mitä tekee tällöin Saksa? Neuvostoliiton rauhanehdointiin tulee tietenkin kuulumaan vaatimus saksalaisen sotaväen poistamisesta Suomesta. Miten se voitaisiin hoitaa? Saksa ei myöskään tulisi luopumaan Petsamon nikkeli-kaivoksista. Voitaisiinko saada Neuvostoliitto julistamaan Suomi puolueettomaksi alueeksi, jolloin Saksalla ei olisi aihetta pitää täällä joukkojaan?

Asiassa päätettiin joka tapauksessa kulkea eteenpäin. Ensin oli odotettava Yhdysvaltain vastausta. Sillä välin valmisteltaisiin 'kanavalle' annettavaa tiedoitusta. 'Kanavan' tehtäväksi olisi annettava ilmoituksen teko siihen suuntaan, että "hänellä on aihetta luulla", että Suomi sillä ja sillä pohjalla olisi valmis neuvottelemaan. — Vielä kosketeltiin kysymyksen sisäpoliittisia seurauksia. Mahdollisella ratkaisulla tulisi tietysti olemaan runsaasti vastustajia. Niihin kuuluisivat ennen muita Kannaksen väestö ja Itä-Karjalasta kiinnostuneet piirit.

Ulkoasiainvaliokunnassa jatkettiin saman asian pohtimista vielä seuraavanakin päivänä (6. 8. 1943), jolloin jälleen kaikki muut paitsi Reinikka olivat saapuvilla. Todettiin tällöin aluksi, että Ruotsi ja Saksa olivat keskenään sopineet lomautettujen joukkojen kauttakulkuasian, joten Ruotsi oli vapautunut tästä sille epämiellyttävästä asiasta. Saksan oli niin ollen ollut pakko peräytyä. Se alkoi ilmeisesti pehmetä. — Toiseksi ilmoitettiin, että Neuvostoliiton tiedoituslaitos Tass oli peruuttanut Tukholmalaisen Aftontidningenin julkaiseman uutisen Neuvostoliiton Suomelle suunnittelemista rauhanehdoin-

ta (vaikka uutinen oli Neuvostoliiton Tukholman lähetystön antama!).

Ramsay: Ministeri Gripenberg on saapunut Helsinkiin. Hän vahvistaa oikeaksi tiedot 'kanavasta'. Ministeri Günther on myös asiasta tietoinen ja on sille myötämielinen. Ramsay oli keskustellut asiasta myös presidentin kanssa, joka asian hoitamisesta oli ollut samaa mieltä ulkoasiainvaliokunnan kanssa.

'Kanavalle' annettavan vastauksen sisältöön nähden Ramsayn mielestä oli valittava kahden vaihtoehdon välillä:

Joko oli vain ilmoitettava, että tieto on saatu ja luovuttava myöhemmin palata asiaan. — Tässä tapauksessa täytyisi asiaan palatessa antaa seikkaperäinen vastaus.

Taikka oli annettava vain ylimalkainen suullinen vastaus. Omasta puolestaan Ramsay puolsi jälkimmäistä vaihtoehtoa. Vastauksen sisältöä hän hahmotteli seuraavanlaisesti:

Suomi käy vain puolustussotaa oman turvallisuutensa säilyttämiseksi. Se antaa arvoa ystävällisten suhteiden palauttamiselle ja on valmis keskustelemaan rauhasta seuraavalla pohjalla: Suostutaan rajojen tarkistukseen Kannaksella, luovutetaan Seiskari, Lavansaari, molemmat Tytärsaaret ja Peninsaari; tätä vastaan Suomen olisi saatava vastikkeena Itä-Karjalasta suomea puhuvien karjalaisten asuma-alueita, kuitenkin siten, ettei Muurmannin rataa vaaranneta; muuten säilytettäisiin vuoden 1939 rajat.

Vastaukseen ei olisi otettava mitään poliittisia tai taloudellisia kysymyksiä.

Tätä suunnitelmaa pidettiin onnistuneena.

Walden oli kuitenkin sitä mieltä, että olisi vaarallista heti luopua Syvärin ja Maanselän rintamista ja niiden varustuksista. Suursota saattaa vielä kestää kauan eikä vihollisemme Neuvostoliittoon voisi luottaa. Ehdotti

harkittavaksi, voitaisiinko ajatella näistä rintamista luovuttavaksi vasta silloin, kun yleinen rauha on aikaansaatu ja yleinen demobilisaatio maailmassa tapahtuu.

Minä: Rauhasta keskusteltaessa ei olisi oikeutta osoittaa epäluuloa vastapuolen hyvää tahtoa kohtaan. Neuvostoliitto ei tällaiseen ehdotukseen missään tapauksessa suostuisi ja sen esittämisellä turmeltaisiin jo ennakolta mahdollisuus keskustelujen aikaansaamiseen. Vain jokin suurvalta voisi pitää valtaamiaan alueita miehittyinä rauhanteon jälkeen.

Linkomies oli samaa mieltä. Neuvostoliitto ei voisi tällaiseen ehdotukseen suostua.

Walden: Tämän kysymyksen selvittämiseksi olisi sotilasjohto saatava neuvotteluihin mukaan ennen kuin vastaus annetaan.

Näin sovittiinkin ja ylipäällikkö Mannerheim päätettiin pyytää saapumaan Helsinkiin maanantaiksi (9. 8. 1943). Valiokunnan jäsen Reinikka oli myös kutsuttava kaupunkiin valiokunnan seuraavaan kokoukseen.

Tiistaina (10. 8. 1943) olisi vastaus Tukholmassa annettava perille ja ministeri Gripenbergin olisi siihen mennessä palattava Tukholmaan.

Ylipäällikkö Mannerheim ilmoitti kuitenkin päivää myöhemmin, ettei hän voi saapua Helsinkiin. Sen johdosta suunniteltiin matkaa päämajaan. Se oli sodan aikana muuten sangen tavallista, koska ylipäällikkö harvoin saatiin suostumaan pääkaupungissa käyntiin neuvotteluja varten. Tällä kertaa matkasta ei kuitenkaan tullut mitään.

Kun uudelleen kokoonnuttiin maanantaina (9. 8. 1943) klo 14.30, olivat kaikki jäsenet saapuvilla, tällä kertaa myöskin Reinikka, joka oli saapunut lomaltaan ja jolle pääministeri Linkomies etukäteen oli selostanut edellisiä keskusteluja.

Linkomies: Ylipäällikkö Mannerheim on tosin kaupungissa hammaslääkärissä, mutta ei pidä läsnäoloaan kokouksessa tarpeellisena, koska hänellä ei ole mitään lisättävää siihen mitä hän Myllykoskella oli lausunut. Kysymys vastauksen antamisesta on puhtaasti poliittinen asia ja on sen vuoksi hallituksen ratkaistava.

Ramsay esitti nyt täsmennettynä aikaisemmin hahmottelemansa vastauksen sanamuodon. Asiallisesti ehdotuksessa ei ollut mitään muutoksia. Hän kysyi, oliko 'kanavan' mainittava 'tietävänsä' vastauksessa esitettävät Suomen ajatukset vai ainoastaan 'otaksuvansa' Suomen siten ajattelevan. Mitä Itä-Karjalasta vaadittavaan vastikkeeseen tulee, oli hän lähinnä ajatellut Neuvostoliiton Kuusisen kanssa joulukuussa 1939 tekemässä sopimuksessa mainittuja rajoja, mutta vastauksessa tätä ei olisi selvästi mainittava.

Ramsayn ensimmäistä vaihtoehtoa pidettiin parempana, joten 'kanavan' siis olisi Neuvostoliiton edustajalle ilmoitettava 'tietävänsä' Suomen ajatukset tehtävän rauhahan perusteista. Muutenkin Ramsayn suunnittelemaa vastausta pidettiin sopivana keskustelujen avauksena. Ylimääräisen kuriirin oli seuraavana päivänä lähdettävä Tukholmaan, jossa vastaus voitaisiin antaa perille jo samana päivänä.

Jälkikeskustelussa Ramsay mainitsi Aftontidningenin julkaisseèn artikkelin lehden uutista koskeneen Tassin peruutuksen johdosta. Artikkelissa mainittiin, että uutisen tiedot kyllä pääasiassa pitävät paikkansa, vaikka niissä saattoi olla joitakin asiallisia erehdyksiä. Artikkelissa oli esitetty toivomus suopeampien ehtojen esittämisestä Suomelle.

Tapaaminen ylipäällikkö Mannerheimin kanssa järjestyi saman päivän illalla pääministeri Linkomiehen kutsuttua hänet päivälliselle Seurahuoneen turkkilaiseen

huoneeseen. Siihen osallistuivat paitsi isäntää Mannerheim, Walden, kenraali Heinrichs ja minä. Ruokapöydässä ja kahvin ääressä keskustelu oli hajanaista ja harhaili sotaa koskevissa kysymyksissä. Lopuksi eksyttiin pohtimaan, olisiko Suomi voinut välttää joutumasta mukaan vuonna 1941 alkaneseen jatkosotaan ja mikä Suomen asema siinä tapauksessa nyt olisi. Oltiin sitä mieltä, että meidät ennemmin tai myöhemmin joka tapauksessa puolelta tai toiselta olisi vedetty sotaan mukaan. Oikeastaan meidät oli sotaan vedettykin siitä huolimatta, että Hitlerin Saksan hyökättyä Venäjälle ja Neuvostoliiton lentokoneiden hävitettyä maatamme olimme koettaneet pysytellä puolueettomina. Mielipiteiden vaihdon lopputuloksena saattaisi sanoa olleen, että ainakin sen jälkeen kun Suomi syksyllä 1940 — ilmoittaen siitä Neuvostoliitolle ilman että siltä taholta olisi esitetty vastalauseita — oli sallinut saksalaisten joukkojen kuljettamisen maan lävitse pohjoiseen ja sieltä Norjaan — siis samalla tavalla kuin hiukan aikaisemmin suostumalla venäläisten joukkojen läpikulkuun Etelä-Suomen kautta Hankoon — olivat tapahtumat loogillisella välttämättömyydellä kulkeneet eteenpäin. Saksan hyökättyä Venäjälle juhannuksena 1941 Neuvostoliitto oli aloittanut Suomen paikkakuntien pommittamisen sen johdosta, että maassa oli saksalaisia joukkoja.

Seurustelua ylipäällikön kanssa jatkui vielä seuraavanakin iltana (10. 8. 1943) presidentti Rytin kutsuttua hänet päivälliselle luokseen kesäasuntoonsa Tamminiemeen. Tällöin olivat isännän lisäksi läsnä samat henkilöt kuin edellisenäkin iltana. Pohdittiin 'kanavalle' annettua vastausta ja sen mahdollisia seurauksia. Voitiin havaita ylipäällikön olevan samoilla linjoilla kuin ulkoasiainvaliokuntakin. Muuten keskustelu ei tuonut esiin mitään uutta.

Pääministeri Linkomies kutsui minut (11. 8. 1943) virkahuoneeseensa, jossa eduskunnan ulkoasiainvaliokunnan puheenjohtaja Väinö Voionmaa oli myös kutsuttuna saapuvilla. Pääministeri selosti Voionmaalle 'kanavan' kautta tullutta ehdotusta keskustelujen aloittamisesta samoin kuin siihen annettua vastausta. Tarkoituksena oli täten helpottaa viikon päästä pidettävän eduskunnan ulkoasiainvaliokunnan kokouksen hoitamista. Voionmaa ilmaisi ilonsa tapahtuneen johdosta. Kun 'kanava' oli vaatinut asian ehdotonta salassa pitämistä, vannotettiin Voionmaata pitämään asia omana tietonaan.

Ulkoasiainvaliokunnan 12.8. pidetyssä kokouksessa, jossa kaikki jäsenet jälleen olivat saapuvilla, saattoi Ramsay vihdoinkin ilmoittaa, millä tavalla Yhdysvallat suhtautui hänen tekemäänsä tiedusteluun. V.a. asiainhoitaja McClintock oli samana päivänä käynyt hänen luonaan ja tällöin suullisesti ilmoittanut Washingtonin antaman vastauksen, joka oli hyvin lyhyt. Washington ilmoitti, ettei sillä periaatteellisesti ollut mitään lisättävää siihen, mitä se jo aikaisemmin oli esittänyt Suomen suhteista Saksaan.

Vastaus oli outo. Olihan Yhdysvalloilta haluttu saada selvyys, miten siellä suhtauduttaisiin mahdollisiin rauhanneuvotteluihin Neuvostoliiton kanssa. Tämä ajatus todettiin vastauksen johdannossa, jossa mainittiin Suomen halunneen saada tietoa Yhdysvaltain kannasta rauhan suotavuuteen ja sen ajankohdan sopivaisuuteen nähden. Itse vastaus puhui kuitenkin vain Suomen suhteista Saksaan ja siitäkin periaatteellisesti. Vastaus oli siis jälleen täysin oraakkelimainen. Valitettavasti sodan aikana ja oikeastaan sitä edeltäneenäkin aikana saadut tiedot olivat yleensä yhtä oraakkelimaisia eikä niiden nojalla yleensä voinut tehdä varmoja johtopäätöksiä. Tuoreimpana esimerkkinä siitä oli mm. Aftontidninge-

nin julkaisema tieto Neuvostoliiton rauhanehdoista, mikä sitten peruutettiin.

Muutamaan päivään Tukholmasta ei kuulunut mitään 'kanavalle' lähetetyn tiedonannon kohtalosta. Ulkoasiainvaliokunnan kokouksessa elokuun 17. päivänä Ramsay kuitenkin voi päästää valiokunnan jäsenet jännityksestä. Hän ilmoitti saaneensa tietää, että laatimamme vastaus oli annettu 'kanavalle' tiistaina elokuun 10. päivänä, kuten alkuaan oli suunniteltukin. 'Kanava' oli puolestaan tiedoittanut sen eteenpäin seuraavana päivänä (11. 8. 1943). Vastaanottajan ensimmäisenä kysymyksenä oli ollut, eikö Suomi ollut antanut kirjallista ehdotusta, kuten oli pyydetty. Hän oli kuitenkin ottanut tiedonannon vastaan suullisenakin. Perjantaina elokuun 13. päivänä (yleisen käsityksen mukaan huono enne) 'kanava' oli palannut asiaan. Hän oli aluksi puhellut muista asioista, mutta oli lopuksi maininnut tiedonannon vastaanottajan tutkineen karttaa (nähtävästi ottaakseen selvää vastauksessamme aluevastikkeena mainittujen Kuusisen sopimukseen sisältyneiden Itä-Karjalan alueiden laajuudesta). Sen tehtyään hän oli tullut siihen tulokseen, ettei meidän ehdotustamme voida lähettää eteenpäin Moskovaan. Asia oli 'kanavan' mielestä rauennut.

Saadun tiedon johdosta syntyneessä keskustelussa pidettiin täysin varmana, että Suomen ehdotus kyllä oli lähetetty Moskovaan, sillä ei Tukholman lähetystö olisi omalla vastuullaan saattanut kieltäytyä sitä vastaanottamasta. Syystä tai toisesta vastaus ei kuitenkaan ollut miellyttänyt Kremliä, minkä vuoksi asiasta tällä verukkeella vetäydyttiin pois. Tällä hetkellä asiassa ei voitu enempää tehdä.

EERO A. VUOREN RAUHANOHJELMA — 'KANAVAA' KOKKEILLAAN UUDELLEEN

Kansalaisten rauhankaipuu tuli monella tavalla esille ja se työntäytyi näihin aikoihin julkisenkin keskustelun piiriin erään tapahtuman kautta, josta myöhemmin erityisessä luvussa tulee lähemmin puhe. Eräänä sivutapahtumana tässä rauhankeskustelussa oli myös eräs yksityinen yhteyden otto vihollismaan edustajaan ja siinä yhteydessä esitetty rauhanohjelma. Esiintyjänä oli Suomen Ammattiyhdistysten Keskusliiton (SAK) silloinen puheenjohtaja Eero A. Vuori, joka osallistuessaan Kuljetustyöläisten liiton edustajakokoukseen Tukholmassa oli ryhtynyt neuvottelemaan Englannin Kuljetustyöläisten liiton sihteerin Arthur Deakinin kanssa Suomessa noudatettavasta ulkopolitiikasta. Kun tämäkin keskustelu kuvastaa sen hetken mielialoja, on aihetta silloisten sanomalehtiutisten nojalla selostaa sen sisältöä.

Ensimmäinen tieto tästä neuvottelusta saatiin Tukholman lehtien välityksellä elokuun 22. päivänä. Ne eivät kuitenkaan menneet kovin syvälle yksityiskohtiin. Sitä perusteellisemmin selostettiin tapahtuma Yhdysvaltain lehdistössä. United Pressin (U.P.) kirjeenvaihtajan Axelsonin antamien tietojen mukaan, joita Suomeen elokuun 23. päivänä saapuneet sähköiset selostivat, oli tämä monta tuntia kestänyt neuvottelu tapahtunut Tukholman Grand Hotellissa ja oli Vuori siinä korostanut sitä, että tapaaminen olisi ollut Suomen hallituksen tiedossa ja sen hyväksymä. Keskustelu olisi mainitun kirjeenvaihtajan tietämän mukaan pääasiassa koskenut Suomen mahdollisuuksia tehdä erikoisrauha Neuvostoliiton kanssa ja olisi Vuori tässä tilaisuudessa esittänyt rauhanohjelman, joka sisälsi seuraavat kohdat:

”1. Englantia pyydetään tiedustelemaan Neuvostoliitolta, onko se halukas neuvottelemaan.

2. Suomi olisi valmis luopumaan Karjalan Kannaksesta Viipurista etelään, mutta ei Hangosta.

3. Neuvostoliiton olisi taattava Suomen rajat ja itsenäisyys 40 vuodeksi.

4. Sen olisi edelleen taattava, että Suomi saa elintarvikkeita, hiiliä ja öljyä Muurmannin ja Arkangelin kautta.

5. Ryhtymättä ajamaan saksalaisia pois pohjoisesta Suomi luottaa siihen, että ne lähtevät sovussa, kun niille ilmoitetaan, että yhteistyö päättyy. (Välirauhan jälkeen nähtiin, kuinka sovussa ne lähtivät.)

6. Tanneria ei uhrata. (Toisten lähteiden mukaan: Suomi oli valmis syrjäyttämään Tannerin hallituksesta, vaikkakaan hän ei ole "niin musta miksi hänet maalaan".)

7. Vetoamus Englannille ja Amerikalle, että Suomen tulevaisuus järjestetään Atlantin sopimuksen pohjalla."

Tämän ohjelman Deakin oli heti tiedoittanut Tukholmassa olevalle Englannin lähetystölle. Sanomalehdet pitivät osaltaan huolta siitä, että ohjelma sai mahdollisimman suuren levikin, ja se aiheutti runsaasti kannunvalantaa kautta maailman. Englannista saatujen tietojen mukaan Lontoossa olevat venäläiset olivat vaatineet Deakinin rankaisemista sen johdosta, että hän oli ollut yhteydessä vihollisen kanssa. — Kuinka suuresti tällä hälyllä vahvistettiin Suomen asemaa tulevissa rauhanneuvotteluissa, voi jokainen itsekseen miettiä.

Suomen ulkoministeriö ilmoitti heti Washingtonin lähetystölleen ja muillekin tiedoksi, ettei Vuori ole esiintynyt Suomen hallituksen valtuuksin.

Tämä välikohtaus, joka oli vain yksi monien muiden joukossa, osoitti, että eräissä piireissä meillä haluttiin väen väkisin saada sodan ja rauhan asiat julkisen keskustelun alaiseksi, niin tavatonta kuin tällainen menettely sodan aikana onkin. Tyydyttääkseen näiden piirien jo useasti aikaisemmin esittämän toivomuksen hallitus

päätti järjestää ulkopoliittisen keskustelun eduskunnassa. Se suoritettiin syyskuun 3. päivänä hallituksen tiedonannon yhteydessä. Palaan siihen jäljempänä.

Eduskunnan istunnon päätyttyä presidentti Ryti oli halunnut pienemmässä piirissä pohtia päivän kysymyksiä ja oli kutsunut muutamia henkilöitä luokseen Tamminiemeen. Läsinä olivat isännän ohella Linkomies, Ramsay, Walden ja minä.

Aluksi puhuttiin päivän eduskuntakeskustelusta, jonka antamaan tulokseen oltiin tyytyväisiä.

Sen jälkeen siirryttiin pohtimaan erästä uutta, hiukan mystilliseltä tuntuvaa asiaa. Harkittavaksi joutui, mitä olisi vastattava Yhdysvaltain hallitukselle eräseen sen tiedusteluun. Elokuun 5. päivänä oli nimittäin Yhdysvaltain Lissabonissa oleva lähettiläs asiainhoitaja Pohjanpalon kautta tiedustellut:

”1. Mitä tekee Suomi, jos Yhdysvaltain joukot nousevat maihin Pohjois-Norjassa? Ryhtyykö taisteluun?

2. Miten Suomi silloin voi vapautua saksalaisista joukoista?

3. Mitä elintarvikkeita Suomi siinä tapauksessa tarvitsee?”

Vastaus oli pyydetty lähettämään syyskuun alussa. Se olisi lähetettävä Tukholman kautta kirjallisesti, allekirjoittamattomana ja ilman alkuperän merkintää suoraan Yhdysvaltain valtiosihteerille Cordell Hullille Washingtoniin.

Tiedustelu tuntui kuten sanottu mystilliseltä. Ei ollut jokapäiväistä, että sotaa käyvä suurvalta tällä tavalla ilmaisisi sotasuunnitelmiaan jollekin liittoutuman ulkopuolella olevalle pienvallalle. Olisiko mahdollisesti toivottu, että tiedustelu ja siihen sisältynyt suunnitelma olisi luottamusta rikkoen annettu Saksan tietoon? Oliko

sillä siinä tapauksessa harhauttamistarkoitus, jolla peitettäisiin jokin aivan toinen hyökkäyssuunta? Ihmettelyä ei ollut omiaan laimentamaan se, että tiedustelu saapui juuri Lissabonin kautta, josta käsin sodan aikana harjoitettiin monenlaista propagandatiedoitusta.

Epäilyksistä huolimatta oltiin yksimielisiä siitä, että tiedusteluun oli annettava totuudenmukainen vastaus.

Ramsaylla oli jo valmiina vastausluonnos, jonka pääajatuksukset hyväksyttiin. Siinä ilmoitettiin:

1. Suomi ei tule taistelemaan amerikkalaisia joukkoja vastaan.

2. Venäläisiä ei saisi päästää Suomen alueelle.

3. Saksan kanssa aletaan neuvottelut sen joukkojen poistumisesta Suomesta.

4. Elintarvikkeita tarvitaan oman sadon lisäksi kuukausittain: 30 000 tonnia viljaa, 2 000 tonnia rasvaa, 8 000 tonnia sokeria ym.

Vastausluonnokseen sisältyi myös ajatus, ettei Suomi tule taistelemaan Saksaa vastaan.

Seuraavana päivänä (4. 9. 1943) pidetyssä ulkoasiainvaliokunnan kokouksessa otettiin sama asia perusteellisemmin keskusteltavaksi. Kun Reinikka ei ollut ollut mukana edellisen illan tapaamisessa, oli kysymys käsiteltävä alusta alkaen. Aikaisemmin käsitelty vastausluonnos hyväksyttiin muutoin, paitsi että siitä poistettiin ilmoitus, ettei Suomi tule taistelemaan Saksaa vastaan. Tällaisen sitoumuksen antamisen katsottiin liaksi sitovan tulevia toimintamahdollisuuksia.

Cordel Hullille menevä vastaus lähetettiin Tukholmaan, jossa Gripenberg sai tehtäväkseen kääntää sen englanniksi ja antaa sen siellä olevalle Yhdysvaltain lähetystölle suoraan Cordel Hullille toimitettavaksi.

Noin viikon päästä (10. 9. 1943) pidetyssä ulkoasiainvaliokunnan kokouksessa käytiin harkitsemaan, voitai-

siinko 'kanavan' kautta vielä yrittää saada käyntiin alkuunsa sammunutta yhteyttä Neuvostoliiton kanssa. Siihen rohkaisi se, että eduskunnassa tilanneselostuksen yhteydessä käyty keskustelu oli vahvistanut hallituksen asemaa osoittaessaan, että tyytymättömien joukko oli vähäinen ja hajanainen. Toiselta puolen sotarintamalla tapahtunut kehitys kehoitti ryhtymään ratkaiseviin toimenpiteisiin. Päätökseksi tuli, että 'kanavaa' vielä kehiteltäisiin. Ramsayn muovaamana sai tunnustelu seuraavan, tällä kertaa kirjallisen muodon:

Aikaisempaan vastaukseen sisältyneet koristeelliset alkusanat Suomen sodan tarkoituksesta ja halusta elää hyvissä naapuruussuhteissa Neuvostoliiton kanssa jätettiin tällä kertaa tarpeettomina pois.

Rajoihin nähden sisälsi tunnustelu seuraavan ehdotuksen: Olisi muuten vahvistettava Tarton rauhan rajat, paitsi Kannaksella, jonne vedettävästä uudesta rajasta olisi keskusteltava luottamuksellisissa neuvotteluissa. Ennen mainitut saaret luvattiin luovuttaa. Vastikkeeksi olisi saatava vastaavan arvoinen alue Itä-Karjalasta.

Tämän esityksen vahvuus oli siinä, että se tarkalleen noudatti sitä ehdotusta, jonka Kreml esitti Suomelle syksyllä 1939 Moskovassa käydyissä neuvotteluissa.

Tämä kirjelmä päätettiin lähettää lauantaina (11. 9. 1943) Tukholmaan.

Viikon päästä (16. 9. 1943) pidetyssä ulkoasiainvaliokunnan kokouksessa Ramsay saattoi ilmoittaa tämän uuden tunnustelun kohtalon. Sen saatuaan 'kanava' oli ilmoittanut, että hänen mielestään tämä uusi tiedonanto ei sisältänyt niin paljon uutta, että hän voisi saattaa sen eteenpäin.

Saatu kylmä vastaus pani epäilemään, että vastapuoli ei tarkoittanut täyttä totta 'kanavan' kautta tekemällään aloitteella. Mahdollisesti tarkoituksena olikin vain tun-

nustella, kuinka pehmeäksi yleinen mieliala Suomessa oli kehittynyt sen jälkeen, kun julkisesti oli ryhdytty rauhan tarpeesta keskustelemaan. Mahdollisesti tarkoituksena oli myös tunnustella, kuinka pitkälle myönnytyksissä täällä oltiin valmiit menemään.

Näin päättyi tämä alussa toiveita herättänyt yhteyden saaminen vastapuoleen. Ei ollut päästy edes niin pitkälle, että yleisistä rauhan edellytyksistä olisi saatu aikaan mielipiteiden vaihtoa. Näin jälkikäteen asiaa arvostellessa tuntuu siltä, että lopputulos sittenkin oli paras mahdollinen. Tilanne ei ollut vielä kypsynyt sellaiseksi, että rauhantekoon olisi ollut mahdollisuuksia. Kotimainen mieliala oli sitä vastaan ja Saksa oli vielä siksi voimissaan, että se olisi saattanut aiheuttaa maalle vieläkin suurempaa vahinkoa kuin vuotta myöhemmin tapahtui.

Pienoinen jälkimuistelma näin pitkälti selostetun salaperäisen 'kanavan' asiasta.

Ollessani yksityisasioidella Tukholmassa yhdessä J. W. Rangellin kanssa kutsuttiin meidät lokakuun 12. päivänä Riksbankenin järjestämälle suurelle lounaalle, jossa saapuvilla oli runsaasti talouselämän edustajia sekä poliittisia henkilöitä. Tapasin siellä mm. Ruotsin ulkoministerin Güntherin, jonka kanssa keskustellessani kysyin, oliko Suomen asiassa tullut mitään uusia tietoja Neuvostoliiton taholta tai usein mainittua 'kanavaa' myöten. Hän vahvisti saman, minkä pääministeri Per Albin Hansson edellisenä päivänä minulle oli ilmoittanut, ettei mitään uutta ollut tapahtunut eikä Ruotsin Moskovassa oleva lähettiläs Assarssonkaan ollut lähettänyt mitään uusia tietoja. Samalla Günther aivan omasta aloitteestaan tuli maininneeksi, että välitysmiehenä eli 'kanavana' meidän edellisissä tunnusteluissamme oli ollut Belgian Tukholmassa oleva lähettiläs prinssi de Croy,

joka asiasta oli ollut yhteydessä lähetystöneuvos Semjonoviin, joka toimi Neuvostoliiton Tukholman lähetystössä. Näin tuli tämä huolellisesti varjeltu salaisuus itseltään julki Tukholmassa.

RAUHANOPPOSITIO

Tämä esitys olisi vajavainen, ellei siinä kosketeltaisi myöskin ns. rauhanopposition olemassaoloa ja esiintymistä.

Jatkosodan alkuvaiheissa ei sotaan osallistumiseen nähden esiintynyt erimielisyyksiä. Vaikka kansalaiset suurella huolestumisella olivat seuranneet sitä tapahtumien sarjaa, joka uudelleen oli vienyt meidät sotapolulle, nähtiin syynä siihen olleen väistämätön pakko puolustaa maatamme siihen kohdistettuja hyökkäyksiä vastaan. Yksimielisyyttä riitti sodan alkuvaiheissa myöskin sodan päämääriin nähden. Mutta sikäli kuin armeijamme eteni aikaisemman historiallisen rajan ylitse, jonka olimme menettäneet Moskovan rauhassa, alkoi epäilijöitä esiintyä. Kun armeijamme, uudet linjat saavutettuaan kuitenkin asettui paikoilleen ja tyytyi vain suojelemaan saavutettua asemaansa — kuten tapahtui vuoden 1942 aikana — rauhoituttiin jälleen ja jäätiin odottamaan suursodan rintamalla tapahtuvaa tilanteen kehittymistä.

Vasta kun siellä, missä todelliset ratkaisut tapahtuivat, tapahtui käänne — Stalingradin suuren taistelun jälkeen — heräsivät kansalaiset uudelleen harkitsemaan maamme asemaa ja niitä vaaroja, jotka maata saattoivat uhata sodan jatkuessa. Tällöin pantiin myöskin alku sille toiminnalle, joka kesän 1943 lopulla astui julkisuuteen ja joka omaksui itselleen nimityksen rauhanoppositio.

Merkkejä sellaisen olemassaolosta oli kuitenkin jo ennen sen julkiseksi tuloakin ollut olemassa. Eduskunnan ulkoasiainvaliokunnassa, missä ulkopoliittiset keskustelut hallituksen ulkopuolella tapahtuivat, esiintyi yhä useammin jäseniä, jotka asennoituivat arvostelevasti hallituksen ulkopoliitiikkaan ja ennen kaikkea ulkoministeri Wittingiin henkilökohtaisesti. Pääkaupungissa alettiin myös levittää monistettuna konekirjoitettuja lentolehtisiä, joiden nimenä oli milloin ”Poliittisia tietoja”, milloin taas enemmän uteliaisuutta herättävä: ”Sensuroimattomia tietoja”, toisinaan myöskin ”Kansan Ääni”. Niitä lähetettiin myös hallituksen jäsenille — ainakin minä sain niitä säännöllisesti — mutta ne eivät herättäneet erikoisempaa huomiota. Niissä ei ollut mitään sellaisia tietoja, joita ei muitakin teitä olisi ollut saatavissa. Pääasiassa ne jäljentelivät Ruotsin lehtien uutisia. Vain milloin ne henkilökohtaisesti hyökkäsivät toimivia poliitikkoja vastaan, niissä oli jotakin omintakeista. Näiden lehtisten toimituspajasta ja niiden levittäjästä ei edes valtiollinen poliisi pystynyt antamaan tietoja ennen kuin vasta myöhemmin, jolloin poliisi onnistui pidättämään pari niiden jakelijaa, molemmat ruotsinkielisiä ja toinen heistä sosiaalidemokraattisen eduskuntaryhmän jäsen. He joutuivat sittemmin syytteeseen.

Että kaiken takana olisi ollut varsinainen järjestö, siitä ei ainakaan hallituspiireissä ollut selvää tietoa. Vasta jälkeempäin on käynyt selville, että sellainen todella oli toiminnassa. Aloite siihen oli lähtenyt ruotsalaisen uusliberaalisen ylioppilasliiton (Nyliberala Studentförbundetin) piiristä ja siihen kuului alkuaan sen puhcenjohtaja maisteri Nils Meinander, Svenska Pressenin toimitussihteerin Ragnar Ölander, ruotsalaisen kansanpuolueen pääsihteerin Henrik Antell, puolueen Helsingin osaston sihteerin Kaj Snellman sekä näiden ohella

maisterit Tor Therman (sittemmin sotasyllisoikeuden jäsen), Olav Ahlbäck ja Erik Stenius. Näihin liittyi sittemmin lisäjäseniä ruotsalaisen puolueen keskuudesta. Tämän ryhmän ensimmäinen kokous pidettiin tammi-kuussa 1943, siis samoihin aikoihin, jolloin hallituksessa-kin oli alettu kiinnittää huomiota sodasta irroittautumisen tarpeellisuuteen.

Kun tällä ryhmällä ahtaassa piirissä toimiessaan ei ollut suurtakaan merkitystä, ryhtyivät aloitteentekijät sitä laajentamaan toisten samoin ajattelevien kansalaisten keskuuteen. Tässä tarkoituksessa otettiin kosketuksia muihinkin puolueisiin ja seurauksena oli, että samana kevättalvena muodostettiin laajemmalla pohjalla toimiva 'Yhteistyökomitea'. Siihen kuuluivat ruotsalaisesta kansanpuolueesta kansanedustajat Ralf Törngren, Johan Österholm ja Carl Olof Frietsch, maisteri Nils Meinander ja toimittaja Ragnar Ölander; sosiaalidemokraattisesta puolueesta kaupunginjohtaja J. W. Keto, kansanedustajat Väinö Voionmaa ja Atos Virtanen sekä tohtori Laurin Zilliacus; maalaisliitosta kansanedustajat Uuno Hannula, Lennart Heljas, Urho Kekkonen ja Yrjö Schildt sekä edistyspuolueesta maisteri Arvo Inkilä. *) Komitean jäsenet pitivät yllä vilkasta yhteyttä J. K. Paasikiveen.

Tämän "Yhteistyökomitean" toiminta oli huomaamattontaa eikä se aluksi millään tavalla vaikuttanut noudatettuun politiikkaan yhtä vähän kuin yleiseen mielipiteeseenkään. Toiseksi muuttui asia sen ensiesiintymisen

*) Nämä henkilötiedot on saatu komitean jäsenen C. O. Frietschin sodan jälkeen julkaisemasta kirjasta 'Suomen kohtalonvuodet', joka muuten sisällöltään on hyvin yksipuolinen ja tendenssimäinen.

jälkeen. Sen toimesta valmistettiin näet elokuun alussa tasavallan presidentille osoitettu 'adressi' eli kirjelmä, joka muistin virkistämiseksi otettakoon tähän kokonaisuudessaan allekirjoituksineen kaikkineen. Se kuului:

"Herra Tasavallan Presidentti

Allekirjoittaneet eri puolueisiin lukeutuvat kansalaiset ovat tällä kirjelmällä tahtoneet saattaa tietoonne, Herra Tasavallan Presidentti, huolestumisensa sen johdosta, että maamme yleispoliittinen asema on viime aikoina monessakin suhteessa näyttänyt selviä huonontumisen merkkejä ja että tämän johdosta on maassamme alkanut levitä levotonta mielialaa.

Kun eduskunta vuoden 1941 itsenäisyydenpäivänä saattoi liittää pääosan Moskovan rauhassa luovutetuista alueista takaisin maahamme, oli sillä toimenpiteellä saavutettu se, mitä kansamme oli toivonut. Kansamme ei ole ollut halukas osallistumaan suurvaltain välien selvitykseen, vaan on ollut valmis kantamaan raskaita uhrejaan ainoastaan sellaisten tarkoitusten hyväksi, jotka omalta näkökannalta katsottuina ovat ehdottoman välttämättömiä ja väistämättömiä.

Pitkät ajat on maamme armeija seissyt puolustusasemassa, eikä rintamalla ole suurempia sotilaallisia tapahtumia sattunut. Mutta kuitenkin ei suuri osa kansaamme ole voinut olla jo kauan aikaa näkemättä, että maamme on luisumassa kohti vaarallista ja maamme tulevaisuudelle kenties kohtalokastakin tilannetta. Tämän väitteen todistamiseksi ei ole tarpeen viitata yksityiskohtiin, sen totuus on ilmeinen.

Nimenomaan ja erikoista huolestumista on maassamme viime aikoina herättänyt se jatkuva asteittainen huonontuminen, joka on tapahtunut suhteissamme Amerikan Yhdysvaltoihin. Siitä lähtien, jolloin Yhdysvaltain tšekäläinen lähettiläs jätti maan, on sattunut sarja tapahtumia, jotka ovat olleet omansa saattamaan maamme suurta yleisöäkin levottomaksi, mistä esim. suomalais-amerikkalaisen yhdistyksen äskettäin tapahtunut perus-

taminen on selvänä todistuksena. Mielestämme olisikin yhtenä maamme lähiajan ulkopoliitikan tärkeimpänä päämääränä pidettävä pyrkimystä palauttaa suhteemme Amerikan Yhdysvaltoihin uudelleen hyväksi ja luottamuksellisiksi.

Mutta olemme täysin tietoisia siitä, että nykyinen tilanne vaatii muitakin toimenpiteitä valtionjohdoltamme. Tahdomme tässä yhteydessä vain lyhyesti esittää mielestämme olevan välttämätöntä, että valtionjohtomme ryhtyy toimenpiteisiin, joiden avulla voisimme päästä erilleen käymässäolevasta suurvaltasodasta ja olojen vaatimien neuvottelujen avulla saada turvatuksi maamme itsenäisyyden, vapauden ja rauhan. Sellaisia mahdollisuuksia olisi mielestämme viipymättä ryhdyttävä tutkimaan ja tunnustelemaan.

Samalla kun olemme tahtoneet saattaa Teidän tietoonne, Herra Tasavallan Presidentti, huolestumisemme maamme aseman ja tulevaisuuden puolesta, rohkenemme esittää, että Te, johtaessanne maamme ulkopoliitikkaa, kiinnittäisitte huomiota edellä esittämiimme näkökohtiin.

Helsingissä 4 elokuuta 1943.

Riksdagsmannen, ombudsmannen Gunnar Andersson

Redaktör Henrik Antell

Fil. mag. Kurt Antell

Riksdagsmannen, friherre Ernst von Born

Riksdagsmannen, prof. Ernst Estlander

Riksdagsmannen, fil. dr. C. O. Frietsch

Riksdagsmannen, prof. R. Furuhjelm

Kansanedustaja, fil. maist., päätoimittaja U. Hannula

Kansanedustaja, kirkkoherra L. A. Heljas

Chefredaktör Gunnar Henriksson

Fil. dr. Eirik Hornborg

Fil. maist. Arvo Inkilä

Riksdagsmannen, kommunalrådet J. L. Jern

Osastonhoitaja Y. Kallinen

Päätoimittaja Frans Keränen

Kaupunginjohtaja J. W. Keto

Kansanedustaja, fil. maist. Sylvi Kyllikki Kilpi

Riksdagsmannen Gottfried Lindström
Kansanedustaja, ylijohtaja Mauno Pekkala
Kansanedustaja M. Peltonen
Prof. Hugo E. Pipping
Fil. tri, rehtori Y. Ruutu
Kansanedustaja, maanvilj. Yrjö Schildt
Chefredaktör E. Sundquist
Kansanedustaja, toim. Arvi Turkka
Riksdagsmannen, fil. mag. Ralf Törngren
Chefredaktör Fredrik Valros
Kansanedustaja, maanvilj. Y. Welling
Riksdagsmannen, bonden K. J. Wenman
Riksdagsmannen, red. Atos Virtanen
Kansanedustaja, prof. Väinö Voionmaa
Fil. dr., dipl. ing. Laurin Zilliacus
Riksdagsmannen, red. John Österholm

Kirjelmän oli allekirjoittanut 33 henkilöä, joita sen jälkeen yleisesti alettiin sanoa kolmosiksi. Haluamatta väheksyä kirjelmän allekirjoittajien poliittista merkitystä on syytä kiinnittää enemmän huomiota niihin nimiin, jotka siitä puuttuivat.

Kirjelmän sisältö ei tuonut esiin mitään uusia ajatuksia. Siinä kiinnitettiin huomiota Suomen huonontuneeseen poliittiseen asemaan, toivottiin suhteiden parancimista Yhdysvaltoihin päin ja ennen muuta ”toimenpiteitä, joiden avulla voisimme päästä erilleen käymässä-olevasta suurvaltasodasta” ja ”neuvottelujen avulla saada turvatuksi maamme itsenäisyyden, vapauden ja rauhan”. Samoja ja pitemmällekin meneviä ajatuksia oli hallituksen keskuudessa monesti pohdittu ja yritetty toteuttaaakin.

Huomattava on, että kirjelmässä hyväksyttiin menetetyn alueen palauttaminen sodan avulla Suomen yhteyteen.

Adressi oli päivätty elokuun 4. päivänä ja jätetty tasavallan presidentille saman kuun 20. päivänä. Jo seura-

vana päivänä se suurin otsakkein julkaistiin Tukholmassa ilmestyvässä Dagens Nyheterissä. Uutisessa korostettiin kirjelmän sisältöä merkittäväksi ja mainittiin sen allekirjoittajien olevan tunnettuja kansalaisia eri puolueista. Kirjelmää käsiteltiin sen jälkeen Ruotsin ja muidenkin maiden lehdissä ja tehtiin sen perusteella johtopäätöksiä, jotka eivät suinkaan olleet omiaan asemaamme lujittamaan. Suomen sisäinen rintama on hajalla — oli yleisenä johtopäätöksenä. Tätä keskustelua seurattiin varmaankin huvitettuna Moskovassa.

Tietenkin kirjelmä julkaistiin Suomessakin. Olisihan ollut turhaa sitä estää, koska se Ruotsin kautta oli täällä yleisesti tunnettu. Jonkin verran sanomalehtikeskustelua se täälläkin herätti. Suomen Sosialidemokraatissa julkaisi tämän kirjoittaja sen johdosta 'kansanedustajan' nimimerkillä varustetun kirjoituksen, jossa opposition 'adressi' jyrkästi tuomittiin. Ei sen sisällön vuoksi; siinä suhteessahan meillä ei laajoissa kansalaispiireissä varsinaisesti ollut eri mieliä. Sama ja vielä paremminkin oli jo aikaisemmin sanottu sosiaalidemokraattisen puolueen julkilausumissa, mm. viimeksi pidetyn puolueenvoston kokouksen päätöslauselmassa. Mutta jo se seikka, että varsinkin ulkona oli voitu selittää sen tarkoittaneen antaa maastamme sen kuvan, ettei noudatettu hallitusuunta täällä nauttinut luottamusta ja että sen tarkoituksena sen vuoksi oli aikaansaada hallituksen vaihdos, osoitti minkälainen harhaisku se oli ollut. Kesken ankaraa sotaa ei missään maassa ollut tapana käydä julkista keskustelua rauhan teosta ja siten paljastaa viholliselle, että maassa sodankäyntiin nähden oli olemassa eroavia mielipiteitä. Moitin myös kirjelmän allekirjoittaneita sosiaalidemokraatteja siitä, että he olivat menetelleet vastoin puolueen yleisiä menettelytapoja ryhtyessään toimenpiteeseen, josta ei missään puolue-elimessä ollut ollut keskustelua. Kuvaavaa muuten oli, että allekirjoitta-

jien joukossa oli kolme puoluetoimikunnan jäsentä, vaikkei puoluetoimikunnassa yhtä vähän kuin eduskuntaryhmässäkään koskaan ollut keskusteltu sen tapaisesta esiintymisestä.

Nämä syytökseni antoivat J. W. Kedolle, joka oltuaan sodan aikaisemmassa vaiheessa sen kiihkeimpiä kannattajia, nyt oli siirtynyt opposition leiriin, aiheen julkaista laajan vastineen, jossa hän sekavasti koetti puolustella kirjelmän allekirjoittajien menettelyä.

Ruotsalaisten oppositiomiesten edustajana koetti Svenska Pressen kirjelmästä lyödä sisäpoliittista mynttiä julkaisemalla syyskuun 3. päivänä artikkelin, jonka otsake "Horjutettu puoluekuri" jo kuvasi sen sisällön. Siinä hyökättiin erikoisesti minua vastaan ja uskoteltiin, että kirjelmän allekirjoittaneet sosiaalidemokraatit olivat ryhtyneet taisteluun sosiaalidemokraattisessa puolueessa harjoitettua raudankovaa kuria vastaan. Tämä taasen antoi aiheita K-A. Fagerholmille astua areenalle puolustajakseni. Hän alkoi kirjoituksensa seuraavasti:

"Osa porvarillista lehdistöä sekä Ruotsissa että Suomessa on alkanut omistaa mielenkiintoa puolueellemme. Tiedetään kertoa todellisen sisällissodan raivoavan Suomen sosiaalidemokraattien keskuudessa. Ennen kaikkea on Väinö Tanner puheen aiheena. Hän on hallinnut puoluetta rautaisella kädellä, mutta nyt on muka tämä terrorismi pian lopussa. Tanner on suistumassa vallasta ja pian on hänen kukistumisensa aiheuttama ryske kuuluva kauaksi.

On omituista, miten Tannerin nimi viime aikoina on yhdistynyt siihen politiikkaan, jota Suomi on noudattanut ja noudattaa. Sekä koti- että ulkomailla supatellaan Tannerista. Hän on vastuussa siitä, että Suomi on sodassa, hän on ajanut yhteistyötä Saksan kanssa, hän juuri ei tahdo rauhaa. Kuka on levittänyt näitä vääriä huhuja,

emme tiedä, mutta että myöskin puolueen jäseniä — sellaisia, joilta puuttuu vastuuntunnetta maata ja puoluetta kohtaan, on ollut liikkeellä, on ilmeistä. Ruotsissa oleskellessaan kuulee puhuttavan Tannerista todellisena syntipukkina. Äskettäin oli sekä Stockholms Tidningenissä että Dagens Nyheterissä puoluetoimikunnan sisäisistä asioista juttuja, joita ainoastaan joku puolueen jäsen on voinut antaa. Kaikki kohdistettiin Tanneria vastaan. Tannerillahan on aina ollut henkilökohtaisia vastustajia, myöskin puolueessa, mutta viime aikoina näyttävät hänen vastustajansa menettäneen hermonsä täydellisesti . . . Muutamat puolueen jäsenet ovat — viisaastiko vai ei, se ei kuulu tähän — allekirjoittaneet tasavallan presidentille osoitetun kirjelmän. Tätä pidetään nyt erinomaisena todistuksena siitä, että puoluekuri on höltymässä, että sosiaalidemokraattisen puolueen jäsenet uskaltavat ajatella vapaasti. Musertava isku on suunnattu Tanneria vastaan.”

Fagerholm selitti tämänkaltaiset ajatukset yksinomaan naurua herättäviksi. Hän osoitti, että puolue sotaa ja rauhaa koskevissa päätöksissään oli ollut yhtenäinen ja — kun oli väitetty niiden tulleen tehdyiksi minun vastustuksestani huolimatta — ”että puolueen neuvosto tai muut puolue-elimet eivät ole hyväksyneet ainoatakaan lausuntoa, jota Tanner ei olisi hyväksynyt ja kannattanut, vieläpä ollut mukana itse laatimassa. — — Mitään syvempiä ristiriitoja puolueessamme tuskin on. Me emme tiedä, mitä nämä ristiriidat koskisivat. On ilmeistä, että me kaikki ilolla tervehtisimme rauhaa. Mutta yhtä yksimielisinä olemme eräässä toisessa kohdassa: ei mitään rauhaa hyvänsä. Olemme myöskin yksimielisiä siitä, että maamme ei ole mikään osallinen suursodassa ja että me emme käy mitään valloitusotaa. Kaikkea tätä on — täysin yksimielisesti — puolueen neuvostomme korostanut julkilausumissaan.”

Olen näin pitkälti lainannut tuota oivallista kirjoitusta osaksi sen vuoksi, että se erinomaisesti kuvasi sosiaalidemokraattisen puolueen asennetta silloisissa oloissa, ja osaksi sen vuoksi, että oli harvinaista saada henkilökohtainen puolustaja aikana, jolloin kaikilta tahoilta syydettiin syytöksiä minua kohtaan.

'Adressin' johdosta paisunut julkinen keskustelu nähtävästi säikähdytti sen allekirjoittajia ja muita opposition miehiä. Jotkut selittivät, että heidän nimensä oli paperiin tullut erehdyksessä, heille kun ei ollut sitä edes luettu. Toiset selittivät tarkoituksenaan olleen ainoastaan kiinnittää huomiota maamme arkaluontoiseen asemaan ja sen vuoksi kääntyneensä tasavallan presidentin puoleen. Tarkoituksena ei ollut ollut saattaa kirjelmää julkisuuteen ja vielä vähemmän aiheuttaa sen kautta julkista keskustelua. Kenen syytä sen julkaiseminen oli ollut, sitä ei mainittu eikä siitä jälkeenkään päin liene saatu täyttä selvyyttä. Epäluulot tosin kohdistuivat tiettyihin henkilöihin, jotka samoihin aikoihin olivat olleet Ruotsissa käymässä. Sinne opposition taholta muuten aikaisemminkin oli jatkuvasti toimitettu maatamme vahingoittavaa aineistoa ja ruokittu ruotsalaisia sanomalehtiä osittain väärilläkin tiedoilla meidän sisäisistä asioistamme, vieläpä eduskunnan ulkoasiainvaliokunnan salaisimmista keskusteluista. Ja kaikki tehtiin rauhan ja isänmaanrakkauden nimessä!

ULKOPOLIITTINEN KESKUSTELU EDUSKUNNASSA — ERÄS PUHE

Tästä hälystä oli kuitenkin eräs hyödyllinenkin seuraus. Jo kauan oli eduskuntapiireissä ilmaistu toivomuk-

sia ulkopoliittisen keskustelun järjestämisestä eduskunnassa. Rangellin hallituksen aikana sellaista ei ollut ollut pitkään aikaan. Herrat Rangell ja Witting, molemmat vähemmän perehtyneitä eduskunnan ajatustapaan, eivät sitä pitäneet tarpeellisena. Olihan sitäpaitsi aina olemassa vaara, että eduskuntakeskustelussa lausutut ajatukset löytäisivät tiensä maamme rajojen ulkopuolelle, kuten tapahtuikin. Myöskään Linkomiehen hallituksen alkuaikoina ei ollut esiintynyt erikoista aihetta järjestää tämänlaista keskustelua. Nyt siihen esiintyi suoranainen tarve 'adressin' herättämien ristiriitojen tynnyttämiseksi.

Keskustelu suoritettiin perjantaina syyskuun 3. päivänä eduskunnan suljetussa istunnossa. Hallituksen tiedonannon esitti pääministeri Linkomies laajassa ja erittäin yksityiskohtaisessa lausunnossaan. Siinä hän aluksi kuvaili sodan vaikutuksia taloudellisiin oloihimme. Teollisuus oli sodasta huolimatta suunnilleen yhtä laajaa kuin vuonna 1941. Polttoainekysymys oli järjestyksessä. Maataloustuotanto oli enimmin kärsinyt, mutta elintarvikkeita oli riittävästi saatu ulkoa, etenkin Saksasta ja Tanskasta. Ulkomaankauppa oli tyydyttävästi kehittynyt ja vienti oli kasvanut tuontia voimakkaammaksi. Valtion talous oli järjestyksessä. Menoja oli yhä enemmän voitu peittää varsinaisilla tuloilla ja lainoilla. Vekselivelka Suomen Pankkiin oli 14.5 miljardia, kun se vuoden alussa oli ollut 60 milj. markkaa suurempi. Myös seteliston määrä oli alentunut. Kun eduskunta kesällä oli hyväksynyt joukon finanssipoliittisia toimenpiteitä, ei valtion menojen peittäminen valtion tuloilla ja todellisilla lainoilla tuottanut vaikeuksia.

Siirtyessään koskettelemaan ulkopoliittisia seikkoja pääministeri totesi, että "vaikka Suomi ei ole sekaantunut suurvaltain välisiin ristiriitoihin ja vaikka sen käymä sota on sen omaa sotaa maan vapauden ja itsenäisyyden

puolesta, ei suursodan lopputulos kuitenkaan luonnollisesti voi olla vaikuttamatta Suomen asemaan. — — — Ensi sijassa kohdistuvat ajatuksemme omaan puolustusotaamme, jota me käymme ilman mitään poliittisia sitoumuksia minkään sotaakäyvän vallan kanssa. Olemme tulleet saksalaisten aseveljiksi sen johdosta, että Saksa käy sotaa samaa valtaa vastaan, joka teki meitä vastaan hyökkäyksen. Mutta Saksallekaan emme ole tehneet sodan käymisestä sitoumuksia, vaan antaa Saksan ja Suomen välisille suhteille leimansa se tosiasiallinen asiain-tila, että molemmilla mailla on sama vihollinen. Suomi ei ole joutunut tähän sotaan halusta rikkoa rauhaa, jota Suomen kansa aina on pitänyt ja edelleen pitää yhtenä korkeimmista arvoista, vaan yksinkertaisesti siitä syystä, että kansamme siihen pakotettiin.” — — — ”Siinä määrin kuin nykyiset olosuhteet sen sallivat, Suomi haluaa olla ystävällisissä suhteissa kaikkien kansojen kanssa. Nykyinen hallitus on tehnyt voitavansa sellaisten suhteiden ylläpitämiseksi kaikkiin niihin valtioihin, joiden kanssa välimme nykyisessä ristiriitojen maailmassa ovat säilyneet hyvinä ja normaalisina. Hallitus on selvillä siitäkin, että normaalin olotila Suomen ja sen itäisen naapurinkin välisissä suhteissa olisi rauha ja keskinäinen hyvä tahto, mutta meistä ei ole riippunut, ettei tätä itsessään oikeata periaatetta ole voitu soveltaa.”

Luotuaan sitten katsauksen eri maiden kanssa vallitseviin suhteisiin — Iso-Britanniaan, Saksaan, Ruotsiin, Tanskaan ja Norjaan sekä Yhdysvaltoihin — pääministeri kosketteli rauhan mahdollisuuksia. ”Meidän kanssamme ei ole havaittavissa sotaväsymystä, mutta epäilemättä kaikki ottaisivat ilomielin vastaan rauhan, jos se olisi saatavissa. Mutta ei missään tapauksessa minkälaista rauhaa hyvänsä, vaan ainoastaan sellaisen, joka takaa kansallemme vapauden ja turvallisuuden. Sanaa rauha ei sen vuoksi voida lainkaan lausua irrallaan

sanoista vapaus ja turvallisuus. Ovatko kaikki nämä kolme päämäärää tällä haavaa saavutettavissa? Aina-kaan se ei ole niin helppoa kuin eräät ulkopuoliset luulevat. — — — Emme ole saaneet minkäänlaisia viittauksia Neuvostoliiton aikomuksista, joten meillä ei ole mitään tietoa siitä, olisiko Neuvostoliitto halukas tekemään rauhan sellaisin ehdoin, jotka takaisivat meille turvallisuuden, sekä olisiko se valmis kunnioittamaan meidän oikeuttamme elää vapaina ja riippumattomina siinä maassa, jonka esi-isämme vuosituhansia sitten ovat asuttaneet ja jossa koskaan ei ole asunut muita kuin meidän kansaamme. On näet syytä toistamiseen korostaa, että rauha ilman vapautta ja turvallisuutta on vaarallisempi kuin sota.”

Lopuksi pääministerin oli kosketettava myöskin päivän tekstiä, rauhanopposition esiintymistä. Siitä hän lausui: ”Hallitus tulee tarkoin pitämään silmällä kaikkia mahdollisuuksia, jotka voivat avautua maallemme hyväksyttävän ja turvallisen rauhan saavuttamiseen. — — Se ei kumminkaan voi ilmoittaa, mitä se yksityistapauksissa tekee tai jättää tekemättä, vaan toivoo, että eduskunta luottaa sen tahtoon ja kykyyn löytää kussakin tilanteessa tarkoituksenmukaiset poliittiset ratkaisut. Rauhaa ja rauhan mahdollisuuksia on sotaa käyvässä maassa asian luonnon mukaisesti käsiteltävä mahdollisimman suljetussa piirissä. Muuten vahingoitetaan sitä asiaa, jota keskustelulla luullaan edistettävän. Niinpä se toimenpide, johon eräiden kansalaisten taholta sotaamme koskevassa arkaluontoisessa kysymyksessä ryhdyttiin ja joka on aiheuttanut laajan keskustelun sekä koti- että varsinkin ulkomailla, ei ole suinkaan hyödyttänyt maamme, vaan päinvastoin vaikeuttanut muutenkin vaikeata asemaamme. Kaikkien meidän, niin taistelevan armeijan ja kotirintaman kuin hallituksen ja eduskunnan toiminnan päämääränä on turvallinen rauha. Mutta

sen saavuttaaksemme vaaditaan meiltä ennen kaikkea lujuufta ja tyyneyttä. Tähänastisten suurten uhriemme merkitys voi joutua riippuvaksi siitä, kuinka harkitusti ja maltillisesti kykenemme kriittillisissä vaiheissa toimimaan. Ennen kaikkea tarvitaan myös yksimielisyyttä, joka nyt on yhtä välttämätön kuin talvisodankin päivinä.”

Lopuksi pääministeri ilmoitti hallituksen odottavan yksinkertaista päiväjärrjestykseen siirtymistä.

Hallituksen tiedonanto oli laajuutensa ja asian tärkeyden vuoksi jo ennakolta saatettu eduskuntaryhmien tietoon. Niinpä saattoi sosiaalidemokraattinen eduskuntaryhmä jo edellisenä päivänä (2. 9. 1943) pitämässään ryhmäkokouksessa käsitellä siihen suhtautumista. Ennen siihen ryhtymistä saatiin ulkopoliittista valistusta ministeri Ramsaylta, joka pyynnöstä oli saapunut ryhmään kertomaan viimeaikaisista tapahtumista. Sen jälkeen voitiin ryhtyä pohtimaan hallituksen tiedonantoon suhtautumista. Lausunnon valmistaminen siitä oli etukäteen annettu ryhmän toisen puheenjohtajan O. Reinikaisen ja ulkoasiainvaliokunnan puheenjohtajan Väinö Voionmaan tehtäväksi. Näiden puolesta esitettiinkin keskustelun pohjaksi heidän laatimansa lausuntoluonnos. Se päättyi ehdotukseen, että hallitukselle annettavaa luottamuslausetta oli kannatettava. Siitä keskusteltiin kuitenkin vain ohimennen ja pääkeskustelu kohdistui 33:n tasavallan presidentille jättämään 'adressiin', jota lukuisissa puheenvuoroissa moitittiin. Voitiin havaita, että se oli syvästi suututtanut ryhmän jäseniä, joskin sen allekirjoittajat yrittivät tekoaan puolustellakin.

Lopputuloksena oli, että ensin suurella enemmistöllä (vain 12 ääntä vastaan) hylättiin ehdotus, että hallitusta oli kehoitettava ryhtymään aktiivisiin toimenpiteisiin rauhan aikaansaamiseksi. Se olisi jotenkin varmasti vuo-

tanut julkisuuteen. Toiseksi hylättiin ehdotus, että ryhmä sanoutuisi irti 33:n kirjelmästä. Sellaisen päätöksen katsottiin vain pahentavan jo tehtyä erehdystä. Lopuksi hyväksyttiin esitetty vastausluonnos ryhmän puolesta eduskunnan istunnossa esitettäväksi ja päätettiin yksimielisesti kannattaa yksinkertaista päiväjärjestykseen siirtymistä ja siis luottamuslausetta hallitukselle. Ne ryhmän jäsenet, jotka aikoivat esiintyä eduskuntakeskustelussa, velvoitettiin esiintymään ryhmän hyväksymän lausunnon hengessä.

Kun pääministerin lausuntoa seuranneen, valtiopäiväjärjestyksen säätämän väliajan jälkeen eduskunnan istuntoa klo 13 jatkettiin, käytettiin siinä runsaasti puheenvuoroja. Eduskuntaryhmien virallisten lausuntojen jälkeen, joissa kaikissa kannatettiin yksinkertaista päiväjärjestykseen siirtymistä, annettiin myös lukuisia yksityisiä lausuntoja. Keskustelu oli yleensä rauhallista ja arvokasta. Vain muutamat kansanedustajat käyttivät arvostelevaa kieltä hallituksen toiminnasta; pääasiassa nämä kuuluivat 33:n 'adressin' allekirjoittajiin. Mainittua 'adressia' myös monissa puheenvuoroissa moitittiin. Lopputuloksena oli se, että eduskunta yksimielisesti hyväksyi yksinkertaisen päiväjärjestykseen siirtymisen ja hallitus niin ollen oli saanut sataprosenttisen luottamuslauseen.

Tavallaan samaan asiasikermään, opposition ensimmäisen esiintymisen herättämään keskusteluun kuului eräs tuona ajanjaksona Helsingin Työväentalolla pitämäni puhe. Helsingin Sosiaalidemokraattinen Keskusteluseura ja Helsingin Kunnantyohtekijäin Sosiaalidemokraattinen Yhdistys olivat syyskuun 24. päivänä toimeenpanneet juhlan, jonka tunnukseksi komeasti oli otettu "Kansamme tie". Kun minua pyydettiin siinä SAK:n puheenjohtajan Eero A. Vuoren ohella esiinty-

mään, suostuin pyyntöön saadakseni tilaisuuden esittää oman näkemykseni kaiken sen syytöstulvan jälkeen, mikä minuun lähinnä edellisinä viikkoina oli kohdistettu. Puheessani loin aluksi katsauksen siihen, miten olimme sotaan joutuneet, torjuin väitteet siitä, että olimme sodassa lyöneet vetoa väärästä hevosesta, koska emme puolustustaistelussamme olleet laisinkaan laskelmointeet, kumpi puoli sodassa voittaa. Varoitin Suur-Suomi propagandasta ja totesin sosiaalidemokraattisen puolueen pariinkin otteeseen selvittäneen kantansa sodasta irtautumiseen.

Siinä osassa puhetta, jossa käsittelin rauhaan pyrkimisestä käytyä keskustelua, lausuin mm.:

”Meillä Suomessa sanotaan olevan jonkinlaisen opposition, joka vaatii aktiivisia toimenpiteitä rauhan aikaansaamiseksi, siis jonkinlaista rauhanhyökkäystä. Kun ei tämmöisiä toimenpiteitä kuulu, moititaan sen taholta saamattomuudesta ja haluttomuudesta. Tämmöinen kanta saa helposti kannattajia, sillä ei löydy kantavampaa tunnusta kuin rauhan vaatiminen. Voimme todeta, että Suomenkin kansa, samoin kuin luultavasti kaikki muutkin maailman kansat, jotenkin yksimielisesti toivoo rauhaa. Siitä ei kansamme keskuudessa ole eri mieliä eikä siis löytyne tilaa oppositiolle.”

Puhuttuani minkälaista rauhaa täällä toivotaan ja mitä vaikeuksia siihen pääsemisen tiellä on olemassa, jatkoin:

”Suurimpana vaikeutena on kuitenkin vastapuolen asenne. Jos se haluaa järjestää välit rauhalliselle ja luotavaiselle kannalle, tapaa se täällä aina vastakaikua. Mutta Neuvostoliitto ei ole ilmaissut kantaansa. Kreml vaikenee kuin sfinksi. Jos se haluaa antaa tiedon ajatuksistaan, löytää se kyllä kanavia saattaakseen ne meidän tietoomme. (Olimmehan moneen otteeseen pyytäneet niistä tietoa!) Mutta sillä välin kuin Kreml vaike-

nee, keskustellaan kaikkialla muualla Suomen erikoisrauhasta kuin jostakin yleisön suosion saavuttaneesta teatterikappaleesta. Suomessakin käydään siitä laajaa keskustelua. Voi kysyä: ketä varten? Toisiammeko vai hallitusta varten? Epäilläkö ehkä, ettei kansa ole valmis todelliseen rauhaan tai ettei hallitus seuraa asioita ja ole valmis tarpeen vaatiessa tekemään niistä johtopäätöksensä? On vaikeata käsittää, mitä tällä julkisella keskustelulla luullaan voitettavan. Maamme asemaa sillä ei ainakaan vahvisteta. Sillä annetaan vain viholliselle se käsitys, että täällä ehkä on vallalla jonkinlainen antautumismieliala, mikä käsitys olisi aivan väärä. Varmaa on myöskin, etteivät ehdot mahdollisesti syntyvässä rauhassa suinkaan siitä parane, jos annetaan käsitys, että täällä on kova hätä saada aikaan rauha. Vihollinen varmaankin näkee mielellään tällaista keskustelua käytävän, heittäen aina väliin omia kekäleitänsä tuleen samalla kuin se viisaasti vaikenee.

Myöskin ulkomainen propaganda puhaltaa voimiensa mukaan tähän hiillockseen. Jälleen on käynnissä kiivas hermosota Suomea vastaan sekä idästä että lännestä. Idästä tulevaan propagandaan olemme jo tottuneet. Se ei enää täällä vaikuta. Sen sijaan länsivaltain hienompaan muotoon pantu propaganda saattaa täällä jonkin verran tehot. Niiden etujen mukaista olisi saada Suomi mahdollisimman pian irtautumaan sodasta. Ne ajattelevat tietenkin lähinnä omaa etuaan.

Ruotsinkin lehdistö on viime kuukausien aikana kiinnittänyt vilkasta huomiota Suomen asemaan. Valtaosa siitä käsittelee Suomen asemaa vilpittömässä ja tukevassa mielessä, mutta on joukko lehtiä, joiden palstoilla päivittäin saamme lukea Suomea koskevia sensaatio-uutisia samoin kuin pelotuksia ja kehoituksia. Tuntuu melkein siltä, kuin siellä oltaisiin hermostuneita sen johdosta, että Suomessa ei olla hermostuneita, vaan täysin

rauhallisia. Tämmöinen sekaantuminen naapurimaan asioihin ei ole miellyttävää. Ei ole syytä antaa neuvoja silloin, kun ei ota niistä vastatakseen eikä taatakseen seurauksia. Tämmöisellä kirjoittelulla on paljon vaikeutettu Suomen asemaa. Meillä on aihetta odottaa Ruotsin taholta myötämielistä suhtautumista olojamme kohtaan, mutta tämmöisestä sananjulistuksesta ei meille koidu mitään hyötyä.

Joka tapauksessa olisi meillä täällä kotona viisainta lopettaa julkinen keskustelu rauhanteosta. Se ei vie asiaa eteenpäin, auttaa vain vihollista. Tilanteeseen sopii hyvin se vastaus, minkä aikanaan Norjan pääministeri Michelsen antoi Björn Björnsonille, kun tämä Ruotsin ja Norjan eroa koskevasta asiasta neuvoteltaessa oli sähköttänyt: 'Nyt on tärkeätä vetää yhtä köyttä', mihin Michelsen vastasi: 'Nyt on tärkeätä pitää suu kiinni.'

Tästä puheesta seurasi runsaasti jälkikaikuja sekä kotimaan että ulkomaiden lehdistössä. Suurin osa oman maan lehdistöä antoi varauksettoman hyväksymisensä puheessa esitetyille ajatuksille. Opposition lehdet luonnollisesti olivat siihen tyytymättömiä. Niiden joukossa olivat Eljas Erkon lehti Helsingin Sanomat ja ruotsinkielinen iltapäivälehti Svenska Pressen hanakoimpia arvostelijoita. Varsinkin loukkasi näitä piirejä lopussa mainittu neuvo "suun kiinni pitämisestä". Sitähän muistellaan yhä vieläkin nykyisissä oppositiolehdissä, kommunistisissa. Erkko oli arvostelunsa julkaistessaan varmaankin unohtanut oman, syksyllä 1939 ulkoministerinä pitämänsä puheen, johon sisältyi mm. seuraava palanen: "Mikään ei ole sen vaarallisempaa kuin sellaisten kysymysten liian aikainen julkinen käsittely, joissa kansojen omanarvontunto ja kansojen elinedut ovat vaarassa."

Kun näin jälkeenpäin katselee tuon syksyn oppositio-
touhuja, voinee varauksettomasti lausua, ettei siitä
maalle koitunut mitään hyötyä, mutta että se sensijaan
suuresti vahingoitti maan etuja. Seuratessaan opposi-
tion toimia Neuvostoliitto saattoi laskelmoida Suomen
vastustuksen heikentyneen ja voi sen mukaisesti esittää
omia vaatimuksiaan. Ainoa etu, minkä sen saattoi katsoa
tuoneen mukanaan, oli se, että sen aiheuttama keskustelu
puhdisti ilmaa ja selvensi käsitteitä laajemmissa pii-
reissä.

Kesti vuoden, ennen kuin tällä rauhanoppositiolla oli
mitään merkitystä. Vasta sen jälkeen kun muut piirit
olivat hankkineet maalle rauhan, tuli sen vuoro. Entinen
suunta väistyi silloin asemistaan ja oppositio miehitti
luovutetut asemat, niin hallituksessa kuin muillakin
tärkeimmillä vartiopaikoilla samoin kuin ulkomailla
olevissa lähetystöissä. Se kantaa suurelta osalta vastuun
sodan jälkeisen ajan tapahtumista ja sinä aikana tapah-
tuneesta taloudellisesta kehityksestä.

KÄYNTI TUKHOLMASSA JA KÖÖPENHAMINASSA

Kesken kaikkia edelläselostettuja vakavia asioita tuli
minulle aihetta lähteä viikon kestäväälle matkalle lähim-
piin naapurimaihin. Asiaa oli kertynyt monenlaista.

Jo jonkin aikaa oli ollut keskustelun alaisena tarve
saada vaihtaa mielipiteitä monistakin Suomea ja Ruotsia
läheisesti koskevista kysymyksistä. Tätä varten oli suun-
niteltu kokousta, jossa näiden kahden maan edustajat
olisivat mukana ilman muiden Pohjoismaiden työväen-
puolueiden edustajia. Tarkoitusta varten oli järjestetty
neuvottelutilaisuus lokakuun 10. päivänä Tukholmassa.
Siihen osallistuivat Suomen puolelta puoluesihteer
Aleksi Aaltonen ja minä sekä SAK:n edustajina puheen-
johtaja Eero A. Vuori ja K-A. Fagerholm. Ruotsin puo-

lelta osallistuivat pääministeri Per Albin Hansson, sosiaaliministeri Gustav Möller, puoluesihteri Torsten Nilsson, puolueen rahastonhoitaja Emil Wallin, Ruotsin LO:n eli ammatillisen keskusjärjestön toinen puheenjohtaja Gunnar Andersson ja rahastonhoitaja Axel Strand sekä lisäksi liittopuheenjohtaja Oscar Karlén.

Neuvottelun tarkoituksena oli pääasiassa antaa tietoja toisillemme edellisten kuukausien poliittisista ja ammatillisista virtauksista kummassakin maassa. Voitiin todeta, että yhteistoiminta aikaisemmalla pohjalla saattoi häiriintymättä jatkua.

Eräänlaista pikanttiutta näille keskusteluille antoi samaan aikaan tapahtunut hyökkäys Ruotsin hallitusta vastaan. Sen oli tehnyt omaa ulkopoliittista linjaansa koko sodan aikana kulkenut Göteborgs Handels- och Sjöfartstidningen. Lehti oli selittänyt Ruotsin sodan aikana noudattaman politiikan olleen täysin virheellistä, sen alistuessa mm. saksalaisten joukkojen läpikulkuun Ruotsin kautta Norjaan, ja oli pitänyt tarpeellisena, että hallituksesta olisi poistettava ainakin pääministeri Hansson ja ulkoministeri Günther ennen kuin Neuvostoliitto sodan loppuvaiheessa tulisi siitä esittämään vaatimuksiaan. Tästä oli syntynyt melkoinen sanomalehtipolemiikki. Sosiaalidemokraattiset ja osa porvarillisiakin lehtiä oli voimakkaasti asettunut tämänlaista ajattelua vastaan. ”Ruotsin kansa ei tule ottamaan mitään määräksiä ulkoapäin, kun on kysymys sen hallitusmiehistä.” Viitattiin tämän vaatimuksen olevan yhtä muodoton kuin Dagens Nyheterin useasti esittämä vaatimus Väinö Tannerin poistamisesta Suomen hallituksesta. — Tietenkin kommunistinen Ny Dag lehti sai käyntini johdosta aiheen tavanmukaisiin hyökkäyksiin Suomea ja henkilökohtaisesti minua vastaan.

Tukholman lähettiläämme ministeri Georg Gripenberg, joka äskettäin ministeri Jarl Wasastjernan jälkeen

oli astunut tähän tehtävään, halusi nähdä meitä kokouksemme jälkeisenä päivänä luonaan lounaalla. Saapuvilla oli myös joitakin Ruotsin hallituksen jäseniä, kuten pääministeri Hansson sekä ministerit Möller ja Eriksson. Keskustelu oli vilkasta. Hansson kehitteli tällöin mielialatustaan kokoomushallituksen edullisuudesta puoluehallitukseen verrattuna sekä opposition oikeudesta valvoa hallituksen toimia.

Tukholmassa oli erinäisiä taloudellisiakin asioita selvitettävä Valtakunnanpankin kanssa. Siinä tarkoituksessa saapui Suomen Pankin vt. pääjohtaja J. W. Rangell seuraavana päivänä (11. 10. 1943) Tukholmaan. Yhdessä hänen kanssaan kävimme Valtakunnan pankin pääjohtajan Ivar Roothin kanssa keskusteluja Suomea koskevien luottoasiain järjestämisestä. Keskustelu oli tuloksellinen.

Käyntimme johdosta oli pankin johto järjestänyt yhteisen lounaan koko pankkivaltuustolleen. Tilaisuuteen oli kutsuttu eräitä ulkopuolisiakin, joten siitä muodostui hedelmällinen mielipiteiden vaihtotilaisuus. Sain mm. keskustella ulkoministeri Güntherin kanssa, jolloin aikaisemmin mainittu salaisuus 'kanavan' henkilöllisyydestä paljastui.

Sen jälkeen kun vielä 13. päivänä oli tavattu rahaministeri Wigforss ja nautittu yhteinen lounas hänen ja kauppaministeri Erikssonin kanssa, lähdimme Rangelin kanssa jatkamaan matkaa Kööpenhaminaan, jossa Suomen Pankin puolesta oli Nationalbankenin kanssa selvitettävä erinäisiä asioita. Ne olisi luultavasti yhtä hyvin voitu kirjeenvaihdonkin avulla selvittää, mutta pankin pääjohtaja, vanha ystäväni ja puoluetoverini Bramsnaes oli useaan otteeseen ja viimeksi äskettäin Suomessa käydessään esittänyt kutsun käydä hänen kotimaassaan, minkä johdosta mielelläni noudatin kutsua.

Käyntimme sattui mielenkiintoiseen aikaan, kun Kööpenhaminan kaupunki parhaillaan suurin juhlallisuuksin vietti 500-vuotisen olemassaolonsa juhlaa, jonka johdosta julkaistu komea juhla-julkaisu meillekin ojennettiin. Laivarannassa olivat meitä vastassa herra Bramsnaes ja lähettiläämme Paavo Pajula.

Käyntimme näytti herättävän melkoista huomiota, sillä hotelliimme ilmestyi heti sinne saavuttuamme useiden lehtien edustajia haastattelemaan. Erikoisena kyseilyn aiheena oli Suomen mahdollisuus irtautua sodasta. Saatoin sanomalehtien edustajille vakuuttaa meidän Suomessa harrastavan rauhaa, joskin sen mahdollisuudet meidän osaltamme näyttivät verraten vähäisiltä ennen kuin yleinen rauha saadaan aikaan. Voimme ajatella vain sellaista rauhaa, joka turvaa vapautemme. Moskova ei ollut ilmaissut aikomuksiaan.

Asiamme Tanskan keskuspankissa olivat pian selvitettyt sen toimeliaan päällikön herra Bramsnaesin kanssa. Tämän hartaan pohjoismaisen yhteistoiminnan miehen opastamina oli meillä sen jälkeen mahdollisuus tutustua pääkaupungin uusimpiin nähtävyyksiin.

Erittäin mielenkiintoinen keskustelu minulla oli sen jälkeen sosiaalidemokraattisen puoluetoimikunnan jäsenten kanssa. Havaittuaan minun olevan kaupungissa nämä näet kutsuivat minut puoluetoimistoon, jossa tapasin useita vanhoja tuttuja ja erään uudenkin, nimittäin Vilhelm Buhlin, joka Thorvald Stauningin jälkeen pääministerinä oli vastannut rusthollista. Tämä keskiikäinen lakimiespoliitikko avasi keskustelun selostamalla maansa silloista poliittista asemaa. Maahan oli ollut saksalaisten miehittämänä jo noin kaksi ja puoli vuotta, ja miehittäjät, siviilihallinnosta vastanneen tri Bestin ja sotilaallisen päällikön kenraali Hanneckenin johdolla olivat maassa ylläpitäneet ankaraa komentoa.

Aluksi olivat tanskalaiset yrittäneet sopeutua tähän miehityshallintoon ja hoidella tehtäviään entiseen tapaan. Mutta sorron muututtua yhä pahemmaksi Buhlin hallitus oli katsonut mahdottomaksi enää vastata asioista ja oli eronnut marraskuussa 1942. Senjälkeen muodostettu Scaveniuksen hallitus oli yrittänyt suurempaa myöntyväisyyttä noudattaen selviytyä. Senkin mahdollisuudet loppuivat kuitenkin vuoden 1943 elokuun lopulla, jolloin saksalaiset julistivat maan poikkeustilaan ja toimeenpanivat joukkovangitsemisia. Kuningas, hallitus ja eduskunta estettiin toimimasta. Tilanne oli siten sellainen, ettei kuningas voinut hoitaa perustuslaillisia tehtäviään, maalla ei ollut hallitusta eikä parlamenttikan kokoonnutunut. Siitä huolimatta asiain hoito sujui kutakuinkin. Virkamiehet olivat jääneet paikoilleen ja suorittivat työnsä kuten aikaisemminkin. Vaikeampien ratkaisujen esiintyessä heillä oli tilaisuus neuvotella puolueiden luottamusneuvostojen kanssa ja sillä tavalla saada yleinen mielipide tukemaan työtään. — Saksan miehitysviranomaisiin suhtauduttiin jyrkän kielteisesti. Mutta samalla tuomittiin ankarasti kaikki attentaatit ja tuhotyöt, jotka olivat tulleet kovin yleisiksi. Schalburgmiehiä, Saksan hyväksi toimivia omia kansalaisia halveksittiin ja heitä oli varmasti odottamassa ankara tilinteke maan kerran vapautuessa.

Tämä omalaatuinen tilanne aiheutti tietenkin monenlaisia vaikeuksia, mutta tanskalaisella huumorintajulla tanskalaiset näyttivät ottavan vastaan tapahtumat sellaisina kuin ne esiintyivät.

Tähän sosiaalidemokraattisten henkilöiden kuvaukseen saimme vielä vahvistuksen nauttiessamme illallista monien eri piireistä kerääntyneiden henkilöiden kanssa, jotka Bramsnaes oli kutsunut meidän kanssamme iltaa viettämään. Heidänkin keskuudessaan vallitsi optimismi ja luottavaisina odotettiin olojen normalisoitumista sodan päättymisen jälkeen.

Kun vielä seuraavana päivänä olin käynyt tervehtimässä osuustoimintatuttaviani sekä maamme edustajaa vanhaa ystävääni ministeri Paavo Pajulaa ja hänen rouvaansa, olikin tehtävämme Kööpenhaminassa päättynyt ja saatoimme kääntää matkamme takaisin Tukholmaa kohti. Todistuksena Tanskan hyvästä elintarviketilanteesta saimme lähtiessämme mukaamme niin runsaasti erilaisia juustoja ja lihatuotteita, että meidän kummankin oli ostettava niitä varten eri matkalaukku. Aamulla (16. 10. 1943) olimme jälleen Tukholmassa, jonne Rangell vielä jäi muutamaksi päiväksi jatkamaan keskustelujaan keskuspankin kanssa. Minä sensijaan jatkoin matkaa Helsinkiin, jonne palasin lokakuun 17. päivänä.

Sodan aikana näytti muodostuneen säännöksi, että tein minä mitä tahansa, avasin suuni tai kävin jollakin matkalla, siitä aina seurasi joitakin jälkijupakoita kuten Nummisuutarin Eskon retkistä, joskaan toivottavasti ei aivan samasta syystä. Niinpä ei tämäkään matka jäänyt ilman jälkipuheita. Voin keveästi sivuuttaa sen pienen jälkiryöpyn, jonka sain sekä Suomen ruotsalaiselta että Ruotsin lehdistöltä sen johdosta, että lyhyessä haastattelussa olin kuvannut Tanskan poliittista elämää jotenkin samaan tapaan kuin yllä olen kertonut sitä minulle kuvatun. Sen mielenpurkauksen saattoi käsittää siinä valossa, että asiaan kuului kertoa Tanskan olojen miehityksen aikana joutuneen täydelliseen kaaokseen.

Suorastaan paha tahtoa ja vääristelyä sisälsi sen sijaan seuraava venäläisen uutistoimiston Tassin lokakuun 22. päivänä levittämä uutinen, jota maailman kommunistinen lehdistö sen jälkeen märehti:

"Tanskasta ilmoitetaan, että Kööpenhaminaan lokakuun 14. päivänä saapuneita Suomen valtiovarainministeri Tanneria ja entistä pääministeriä Rangellia vastassa

oli saksalaisten miehityskomentajan Hanneckenin edustajat. Seuraavana päivänä järjesti Hannecken Tannerin ja Rangellin kunniaksi vastaanoton, jossa esitettiin molemmilta puolilta ystävällishenkisiä puheita. Tanner selitti mm., että Suomen hallitus on päättänyt täyttää kaikki ne velvollisuudet, jotka johtuvat Suomen liitosta Saksan kanssa. Lisäksi ilmoitetaan, että Tanner ja Rangell kohtasivat lokakuun 5. päivänä ensi kerran Kööpenhaminaan saapuneen Himmlerin.”

Tämä Tassin ’uutinen’ oli löytänyt tiensä aina Amerikkaa myöten. Sikäläisissäkin lehdissä kerrottiin Euroopan radioasemien sanoman mukaisesti, että Rangell ja minä olimme Tanskassa neuvotelleet saksalaisten, mm. Himmlerin kanssa. Muutenkin matkastamme kerrottiin samalla tavalla kuin edellä. Ulkoministeri katsoi asiakseen lähettää Amerikkaan peruutuksen ilmoittaen, ettemme me kumpikaan matkallamme olleet tavanneet ainoatakaan saksalaista enkä minä ollut antanut uutisessa mainittua lausuntoa. Samalla voitiin peruuttaa eräs toinenkin Tukholmasta lähetetty juttu, jossa väitettiin, että Suomen suojeluskuntajoukkoja olisi Tanskassa järjestystä valvomassa.

Tietenkään meidän matkaamme koskevassa ’uutisessa’ ei ollut muuta totta kuin se, että me ilmoitettuna päivänä olinme saapuneet Kööpenhaminaan. Kun tämänkaltaisia ’uutisia’ sai sodan aikana jatkuvasti lukea, oppi erinäisten uutistoimistojen juttuja lukemaan melkoisella varovaisuudella. Suurimmaksi osaksi ne olivat pelkkää sotapropagandaa.

MANNERHEIM KEVENTÄÄ SYDÄNTÄÄN

Saimme jälleen hiukan terveisiä Saksasta: Hitler oli kirjoittanut Tasavallan presidentille 16 sivua pitkän kir-

jeen, jonka v. Blücher 14. päivänä lokakuuta antoi presidentille. Se oli huonolla tuulella ollessa kirjoitettu. Kirjeessä arvosteltiin synkeästi Suomen asennetta Saksaan päin. Esitettiin siitä useita esimerkkejä. Kirjeessä esitettiin lisäksi toivomus, että Suomi tunnustaisi Mussolinin vankeudesta vapauduttuaan syyskuun puolivälissä muodostaman uusfašistisen hallituksen. — Mussolinin hallitusta ei tunnustettu. Meneteltiin päinvastoin siten, että ministeri Onni Talas kutsuttiin Roomasta kotiin ”selostamaan tapahtumia”. Hiukan myöhemmin koko lähetystö kutsuttiin kotiin.

Ulkoasiainvaliokunnan kokouksessa lokakuun 25. päivänä Ramsay luki luonnoksen Hitlerille meneväksi vastauskirjeeksi. Se oli kuuden sivun mittainen, taitavasti laadittu ja siinä kosketeltiin Hitlerin kirjeessä mainittuja kysymyksiä suomalaiselta kannalta. Se oli kyllä lämpimästi kirjoitettu, mutta ei sisältänyt mitään lupauksia eikä sitoumuksia vastaisuuteen nähden.

Ylipäällikkö Mannerheim oli saapunut kaupunkiin. Hänellä oli asiaa hammaslääkärille, mutta samalla hän käytti tilaisuutta tavatakseen poliittisia piirejä. Tässä tarkoituksessa hän mm. 21. päivänä lokakuuta oli kutsunut pienen piirin päivälliselle Seurahuoneen turkkilaiseen huoneeseen. Saapuvilla olivat isännän ohella Linkomies, Walden, Hakkila ja minä.

Mannerheimillä tuntui olevan tarve purkautua. Hän ryhtyi laajasti arvostelevaan Suomen ulkopolitiikan hoitoa eikä hänen kielenkäyttönsä tällöin suurestikaan eronnut Hitlerin kirjeen kielenkäytöstä. Hänen mielestään Suomi oli huonosti hoitanut ulkopolitiikkansa. Me olemme polttaneet takanamme kaikki sillat. Suhteet Saksaan ovat huonontuneet ja Saksaa ärsytetään täältä päin päivittäin. Joka päivä toivotetaan lehdissä ja puheissa iskusanoja Suomen erillisestä sodasta, maan tarpeesta saada

nopeasti erikoisrauha jne. Tämä kaikki mahtaa olla Saksalle hauskaa kuultavaa. Se ärsyttää sitä. Eikä sillä hyvä. Tämä kirjoittelu ja puheet menevät myöskin rintamalla oleville Suomen sotureille, ja jokainen voi kuvitella mielessään, mitä se siellä vaikuttaa. Ei ole ihme, että tämän johdosta kauppakin Saksan kanssa on vaikeutunut. (Tähän huomautettiin, että kauppa kulkee omia teitään riippumatta poliittisista suhteista, kuten on käynyt meillä sekä Saksan ja Ruotsin välillä.) Jos Suomi tulisi tekemään erikoisrauhan, tulisi Saksa armotta hylkäämään meidät. Mistä silloin voisimme saada tukea ja turvaa? Ruotsista ei olisi mitään apua saatavissa. Englannin kanssa olemme sodassa ja mielenkiinto Suomea kohtaan on siellä äärimmäisen viileä. Ei myöskään Yhdysvallat voisi antaa meille mitään apua. Vain heikko side yhdistää meitä enää Yhdysvaltoihin. Jos McClintock lähtee täältä pois, on tämäkin side poikki.

Kun asema on tällainen, ei ole viisasta suututtaa ketään ulkopuolista valtaa. Ja kuitenkin kaiken muun lisäksi ärsytetään Neuvostoliittoa puhumalla Yhdysvaltain tuesta ja pohjoismaisesta yhteistyöstä. Lisäksi heikennetään asemaamme puhumalla rauhan välttämättömyydestä. Jos siitä oman kansan vuoksi on tarpeen puhua, riittäisi mainiosti, jos sen joku auktoriteetti kerran sanoisi, jolloin muut pitäisivät suunsa kiinni. Rauhalla ei tulisi olemaan mitään arvoa Molotoville, jos hän sen tällä tavalla saa ilmaiseksi. Onpa täällä menty niinkin pitkälle, että joku on ilmoittanut oltavan valmiita luopumaan Itä-Karjalastakin, joka kuitenkin on meidän ainoa panttimme tulevissa rauhanneuvotteluissa. Olemme olleet peräti huonoja kauppamiehiä.

Kaikella tällä on vaikutuksensa armeijaankin. Ei armeija ole mikään kone, joka vain taistelee. Se myöskin tuntee ja ajattelee. Tuhannet siteet yhdistävät sotarintaman kotirintamaan. Kun kotirintamalla nostatetaan le-

vottomuutta, leviää levottomuus ja epävarmuus sotarin-
tamallekin. Tätä menoa jatkaen saattaa armeija minä
päivänä tahansa tulla epävarmaksi. Silloin Suomen itse-
näisyydellä ei ole mitään arvoa.

Tällä tavalla ylipäällikön aatokset tänä päivänä len-
telivät. Annettuaan koko vuoden aikana tukeaan rau-
haa tarkoittaville pyrkimyksille, hän nyt kävi ankaraan
hyökkäykseen sitä todella kevytmielistä esiintymistä vas-
taan, jota kaiken syksyä oli ollut pakko seurata. Hänen
kuuntelijansa koettivat paikoitellen esittää vaatimatto-
mia vastaväitteitä, mutta pääasiassa oli pakko yhtyä
Mannerheimin ajatuksenjuoksuun.

Jutun jatkuessa pohdittiin muitakin asioita ja päädyt-
tiin lopuksi koskettelemaan erinäisten henkilöiden har-
millista toimintaa. Nämä henkilöt kuuluivat syksyllä jul-
kisuuteen astuneeseen 'rauhanoppositioon'. Erikoisesti
osoitettiin huomaavaisuutta Atos Virtasen toiminnalle,
hän kun koetti yllyttää työväkeä yhteisesti hyväksytyä
politiikkaa vastaan.

Mannerheim pani pisteen keskustelulle toivomuksel-
laan, että tilanteen edelleen ollessa epäselvä olisi tär-
keätä odottaa ja olla kylmäverinen. Olisi parasta noudat-
taa neuvoa: "Hålla käften" (pitää suu kiinni).

MOSKOVAN KONFERENSSI SEKÄ LIITTOUTUNEI- DEN MUITA NEUVOTTELUJA

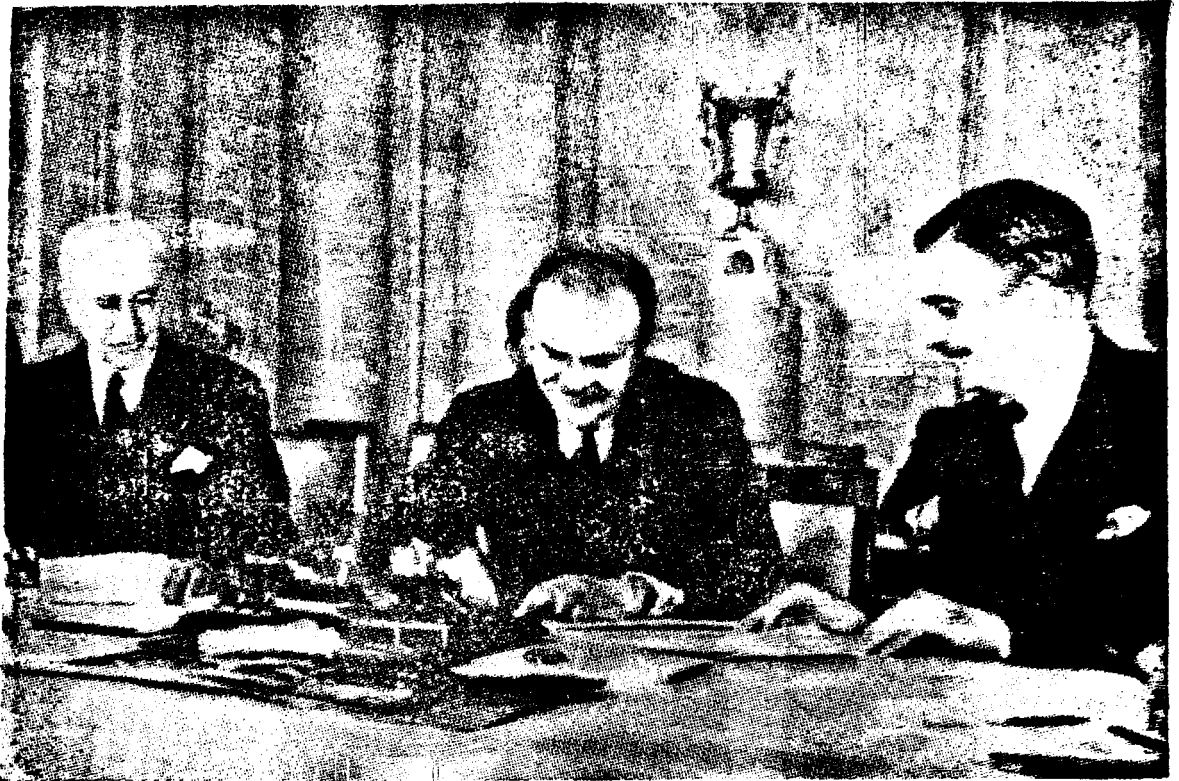
Saksaa vastaan taistelevien valtojen keskinäinen yh-
teistyö oli alussa ollut hajanaista, mutta kiintyi vähi-
tellen. Vuoden 1941 kesään saakka ja etenkin Ranskan
kukistumisen jälkeen Iso-Britannia oli saanut käydä
taistelua melkein yksinään. Saman vuoden loppuun men-
nessä sen rinnalle olivat kuitenkin astuneet Neuvosto-
liitto, Yhdysvallat ja Kiina. Vieläkin laajempi ryhmitys

luotiin Washingtonissa tammikuun 1. päivänä 1942 tehdyllä sopimuksella, johon liittyi kaikkiaan 26 kansakuntaa. Sen jälkeen voitiinkin jo puhua ”Yhtyneistä Kansakunnista”. Samoihin aikoihin yhteisestä sotapolitiikastakin keskusteltiin Moskovassa Stalinin ja Edenin sekä Washingtonissa Churchillin ja Rooseveltin kesken.

Yhteistyö, etenkin sotilaallinen, sujui kuitenkin edelleenkin epätydyttävästi ja sitä koetettiin parantaa jatkuvilla neuvotteluilla. Siinä tarkoituksessa Molotov toukokuussa 1942 oli matkustanut Lontooseen ja sieltä edelleen Washingtoniin. Saman vuoden elokuulla Churchill vuorostaan pistäytyi Moskovassa, jossa hänen päätehtävänään oli ilmoittaa venäläisille, ettei ainakaan sinä vuonna vielä saataisi luoduksi näiden kiihkeästi odottamaa toista rintamaa.

Varsinaisten suurempien neuvottelujen sarjan aloitti tammikuun jälkipuoliskolla 1943 Casablancassa, Ranskan Marokossa, pidetty konferenssi. Siihen osallistuivat sekä Yhdysvaltain että Englannin poliittiset ja sotilaalliset johtajat, kun sen sijaan Neuvostoliitto ei ollut siellä edustettuna. Tämän konferenssin huomattavimpana tuloksena oli ”ehdottoman antautumisen” vaatimus, joka Rooseveltin ehdotuksesta täällä päätettiin. Iso-Britannia ja Yhdysvallat eivät sen mukaisesti tulisi erikseen ryhtymään keskusteluihin Hitlerin eikä Mussolinin tai näiden kannattajien kanssa. Tällä päätöksellä, jonka seurauksena sota tuli huomattavasti pitkittymään, tahdottiin välttää edellisen maailmansodan loppuvaiheessa tehtyä erehdystä. — Sodankäyntiin nähden Casablancassa oli päätetty toistaiseksi keskittää sotatoimet Välimeren alueelle.

Kun liittoutuneiden keskinäisissä suhteissa edelleenkin esiintyi hankauksia eikä sodankäyntiäkään ollut saatu riittävässä määrässä yhtenäistetyksi, näytti tarpeelliselta myöhemmin syksyllä uudelleen keskustella asioista.

Kolmen vallan konferenssi Moskovassa lokakuussa 1943. Vasemmalta: Yhdysvaltain ulkoasiainministeri Cordell Hull, Neuvostoliiton ulkoasiainministeri Molotov ja Englannin ulkoasiainministeri Anthony Eden.

Tämä tapahtui lokakuun lopulla 1943 Moskovassa pidetyssä kolmen vallan konferenssissa, johon ottivat osaa Iso-Britannian, Yhdysvaltain ja Neuvostoliiton ulkoministerit Eden, Hull ja Molotov. Neuvostoliitto oli vaatinut sotaponnistusten lisäämistä ja tarkoituksena oli myöskin mahdollisuutta myöten yhtenäistää sodankäynti. Länsivallat halusivat päästä selvyyteen venäläisten sotapolitiikasta. Tiedettiin Iso-Britannian haluavan saada poistumaan ne poliittiset ristiriidat, joita esim. Puolan, Jugoslavian ja Kreikan kysymykset aiheuttivat. Yhdysvallat taasen halusi tietää mm. Baltian maiden kohtalosta. Tultaisiinko Suomen kysymystä myöskin koskettelemaan, siitä ei etukäteen ollut tietoa.

Konferenssin tuloksista annettiin tiedonanto, jossa mainittiin saavutetun täysi yksimielisyys "ehdottoman

antautumisen” vaatimuksen suhteen. Kun Neuvostoliitto ei ollut ollut mukana Casablancassa, olikin ollut tärkeätä saada se tähän päätökseen yhtymään. — Muista päätöksistä tiedonannossa mainittiin, että konferenssiin osallistuneiden kolmen valtakunnan kesken tullaan jatkamaan yhteistoimintaa, ei vain sodan, vaan myöskin vihollisuuksien päättymistä seuraavana aikana. Edelleen nämä valtiot ”pitivät tärkeänä mahdollisimman aikaisena ajankohtana perustaa yleisen kansainvälisen järjestön, joka nojautuu kaikkien rauhaa rakastavien valtioiden suvereenisuuden periaatteeseen ja joka on avoinna kaikkien sellaisten suurten ja pienten valtioiden jäsenyydelle, tarkoituksella ylläpitää kansainvälistä rauhaa ja turvallisuutta”. — Siinä tulivat nykyisen ”Yhtyneiden Kansakuntien” (Y.K.:n) syntysanat lausutuiksi.

Useita muitakin päätöksiä tehtiin. Mm. sotarikollisten rankaisemisesta hyväksyttiin eräitä periaatteita. Italiaan oli koetettava muodostaa demokraattinen hallitus. Kokous ilmoitti vielä kannattavansa vapaan ja riippumattoman Itävallan muodostamista sodan päätyttyä.

Konferenssin jälkeen maailma koetti päästä selville, mistä kaikesta Moskovassa oli sovittu. Siinä suhteessa oli pakko tyytyä pelkkiin arvailuihin, mutta jonkinlaista osviittaa sai sentään osanottajamaiden virallisista ja lehtitiedoituksista. Niinpä Yhdysvaltain lehdistö totesi, että konferenssin pääsaavutukset olivat: 1. Saksan-Neuvostoliiton erillisrauha oli vältetty Neuvostoliiton yhdyttyä ehdoitta antautumisen vaatimukseen, 2. oli luotu yhteinen elin Euroopan probleemien ratkaisemiseksi, 3. oli päästy yksimielisyyteen yhteistoiminnan jatkamisesta sodan jälkeen kansainvälisissä puitteissa, ja 4. oli hylätty valtojen tasapainoperiaate ja hyväksytty kollektiivinen turvallisuus.

Meitä Suomessa kiinnosti lähinnä kysymys siitä, olivatko Suomen asiat olleet Moskovassa esillä ja mitä

niistä siinä tapauksessa oli päätetty. Siitä ei kuitenkaan ollut saatavissa tietoja. Jonkinlaisen vihjeen siitä antoi virallinen englantilainen radioselostus, jossa mm. oli seuraava kohta: "...Jokaisen niistä valloista, jotka tais-televat Saksan puolesta, on nyt pyydettyvä uudelta kolmen vallan komissiolta rauhanehtoja. Bulgaria ei sen vuoksi voi perustaa laskelmiaan suhteisiinsa Neuvostoliiton kanssa eikä Suomi suhteeseensa Yhdysvaltain kanssa eikä myöskään Romania entiseen liittoonsa Englannin kanssa erikoisetuja saadakse." Siinä vilahti siis Suomen nimi, mutta vain cräänlaisen esimerkin muodossa.

On syytä vielä muistella, millä tavalla Moskovan radio käsitteli konferenssin päätöksiä Suomen osalta. Sen lähetyksessä marraskuun 2. päivänä 1943 oli mukana pitkä purkaus otsakkeella "Moskovan päätökset ja Suomi", jossa mm. sanottiin: "...Toinen johtopäätös, mikä voidaan kolmen vallan deklaraatiosta tehdä, on se, että liittoutuneet tulevat jatkamaan solaa niitä akselivaltoja vastaan, joiden kanssa ne kukin ovat sotatilassa, kunnes nämä vallat laskevat aseensa antautuakseen ehdoitta. Tämä tarkoittaa niin Suomea kuin muitakin akselivaltoja. Hufvudstadsbladetin väitteet, ettei Suomi muka ole mikään akselivalta, on kyllä lainattu Machiavelliltä, mutta se ei nyt auta. On muistettava, että allekirjoittajien joukossa on Yhdysvaltain ulkoministeri Hull, ja lorut erillisestä sodasta, "rajatapauksista" ja puolustusso-dasta eivät nyt pelasta Hitlerin mannerheimiläisiä Linkomichiä. Mannerheimin on antauduttava ehdoitta, ja mitä pitemmälle tuota antautumishetkeä lykätään, sitä pahempi jefreitterimarsalkalle sekä hänen kenraaleil-leen ja ministereilleen. — — — Suomen edessä on nyt ehdoton antautuminen. Sitä voidaan vielä pitkittää jonkin aikaa, koska neuvostoarmeijat eivät ole pitäneet tarpeellisenä keskittää voimiaan Suomea vastaan nyt en-

nenkuin Saksa on lyöty perusteellisesti. Ja ne Suomen hallitsijat, jotka eivät mielellään luovu vallan makeudesta, tulevat pitkittämään antautumista mahdollisimman kauan. Mutta tuo pitkittäminen tulee vain lisäämään Suomen mieshukkaa ja kansan kärsimyksiä sekä täydentämään perikatoa, jonka partaalle Mannerheim-Suomi on joutunut.”

Tälle onnettomuuskorpin rääkynälle olisi ehkä saattanut antaa jonkin verran merkitystä, ellei rääkyjänä olisi ollut sodan kestäessä tutuksi tullut tekijä — Armas Äikiä!

Vielä yksi lausunto noilta päiviltä. Heti Moskovan konferenssin jälkeen, Neuvostoliiton vallankumouspäivänä, Stalin piti puheen, jossa hän hahmotteli Neuvostoliiton sodan jälkeistä politiikkaa. Neuvostoliitto tulisi sen mukaan osallistumaan pysyväiseen taloudelliseen, poliittiseen ja sivistykselliseen yhteistyöhön Euroopan kansojen kanssa, yhteistyöhön, joka rakentuisi molemminpuoliseen luottamukseen ja molemminpuoliseen apuun sen talouselämän ja sivistyselämän uudelleen rakentamiseksi, jonka saksalaiset olivat tuhonneet.

Lukija voi päätellä, paljonko näistä ohjelmista, päätöksistä ja puheista sodan päätyttyä on voitu toteuttaa.

Kun Moskovan konferenssin päätöksistä oli saapunut hajanaisia ensimmäisiä tietoja, joutui asia käsiteltäväksi myöskin hallituksen ulkoasiainvaliokunnan kokouksessa marraskuun 4. päivänä 1943, jolloin saapuvilla olivat kaikki valiokunnan jäsenet sekä kotimaassa käymässä ollut ministeri Kivimäki.

Ramsay selosti Moskovassa tehtyjä päätöksiä sekä ryhtyi niitä sen jälkeen analysoimaan. Hänen mielestään useat näistä päätöksistä olivat vähemmän tärkeitä, mutta ne osoittivat silti, mitä liittoutuneiden taholla suunnitel-

tiin. Niiden loogillisena johtopäätöksenä oli, että kommunistinen liike oli päästettävä vapaaksi kaikkialla ja sen osallistuminen hallituksiinkin oli tehtävä mahdolliseksi (kuten sitten tapahtuikin). Tässä tuli näkyviin Moskovan sormi ja suunnitelmat. Siinä oli myös siemen tuleviin ristiriitoihin liittoutuneiden itsensä keskuudessa.

Se tiedonannon kohta, jossa hahmoteltiin yhteistoiminnan muotoja, oli hänen mielestään tärkein. Siihen sisältyi yhteistoiminnan mekanismi. Siinä määriteltiin aluksi, miten rauhaan päästään, ja suunniteltiin lisäksi yhteistoiminnan jatkuminen rauhan jälkeen.

Suomen vastainen kohtalo näiden päätösten mukaan tulisi riippumaan siitä, katsottiinko Suomen olevan akselivaltio, vasallimaa tai 'rajatapaus' (margin case), kuten Yhdysvalloissa toisinaan oli selitetty. Jos edellytettiin, että päätökset olivat Moskovan sanelemat, ei viimeksimainittu mahdollisuus meidän osaltamme voinut tulla kysymykseen. Sen mukaisesti meitä odottaisi verrattain huono kohtalo. Meidän olisi antauduttava ilman ehtoja. Lievennys oli mahdollinen ainoastaan siinä tapauksessa, että sanat "asianomainen vihollinen" meidän tapauksessamme tulkittaisiin käsittämään sekä Neuvostoliiton että Englannin, missä tapauksessa molemmat nämä vallat, mahdollisesti vielä Yhdysvaltain ohella, joutuisivat ratkaisemaan meidän kohtalomme. Siinä tapauksessa olisi toiveita paremmista ehdoista kuin yksinään Neuvostoliitolta. *)

*) Moskovan konferenssin päätöksistä julkaistu tiedonanto alkoi seuraavin sanoin:

"Yhdysvaltain, Iso-Britannian, Neuvostoliiton ja Kiinan hallitukset, jotka ovat yksimielisiä päättäväisyydessään jatkaa vihollisuuksia niitä akselivaltoja vastaan, joiden kanssa asianomaiset maat ovat sodassa... julistavat yhteisesti:

1. että niiden yhdistynyttä toimintaa, joka on luvattu sodan loppuunsaattamiseksi *asianomaisia vihollisia vastaan*, tullaan jatkamaan rauhan ja turvallisuuden järjestämistä ja säilyttämistä silmälläpitäen."

Ramsayn mielestä oli paras odottaa, kunnes sekä Englanti että Yhdysvallat saattoivat vahvistaa asemiaan Euroopassa ja Neuvostoliiton vaikutus vastaavasti heikkenisi. Kun liittoutuneiden pyrkimyksenä oli saada sota pian päättymään, oli odotettavissa voimakasta propagandaa rauhaan pakottamisen hyväksi. Ehkä lisäksi vielä pommituksia ja hyökkäyksiä. Kaiken tämän ei kuitenkaan saanut antaa pelottaa meitä.

Kivimäki varoitti käyttämässään puheenvuorossa ärsyttämästä Saksaa, joka vielä oli voimakas ja mahtava ja saattoi meitä vielä sekä hyödyttää että myös vahingoittaa, jos se asettui meitä vastaan. Saksan menettelytavat eivät olleet gentlemannin menettelytapoja. Kivimäki ei uskonut erillisrauhan neuvotteluihin Saksan ja Neuvostoliiton kesken.

Moskovan konferenssia seurasi vielä useita muita tärkeitä neuvotteluja. Jo kuukauden päästä tapasivat toisensa Kairossa, Egyptissä, presidentti Roosevelt ja pääministeri Churchill sekä Kiinan marsalkka Tshiangkai-shek. Heidän tehtävänään oli saada sota Japania vastaan sujumaan yhteisten suunnitelmien mukaisesti.

Kun Kairon neuvottelut olivat päättyneet, matkustivat Roosevelt ja Churchill esikuntineen Persiaan Teheraniin, jossa marraskuun lopussa 1943 pidetyissä monipäiväisissä neuvotteluissa tapasivat Stalinin neuvonantajineen. Siellä keskusteltiin Euroopassa seuraavana vuonna suoritettavien hyökkäysten suunnitelmista. Tästä tapaamisesta julkisuuteen annettu tiedonanto oli hyvin ymmärrettävistä syistä lyhyt ja ilmoitti ainoastaan, että täysi yksimielisyys oli saavutettu Saksaa vastaan toimeenpantavien sotilaallisten operaatioiden laajuudesta ja niiden ajankohdasta.

Suomenkin asia oli Teheranissa ollut keskustelun alaisena, vaikka me emme sitä silloin tienneet. Muistelmis-

*"Kolme suurta" kohtaavat ensi kerran Teheranissa marras-
joulukuun vaihteessa 1943. Istumassa vasemmalta Stalin,
Roosevelt ja Churchill. Stalinin takana seisomassa ulko-
asiainministeri Molotov ja Churchillin takana seisomassa
ulkoasiainministeri Eden.*

saan Churchill kertoo länsivaltojen puhuneen Suomen puolesta, toivoen sille kohtuullisia ehtoja. Siihen olisi Stalin vastannut, että Suomi pannaan maksamaan riittävä sotakorvaus ja, ellei Suomi maksa, se tullaan valloittamaan. Niinhän myöhemmin tapahtuikin. Suomelta vaadittiin aluksi 600 milj. dollarin suuruista sotakorvausta, jota enme olisi pystyneet maksamaan. Maksamatta jättämistä kai olisi seurannut valloitus.

Vuotta 1944 koskevat sotilaalliset ja poliittiset suunnitelmat oli täten saatu valmiiksi ja liittoutuneiden yhteistoiminta vahvistetuksi. Maailma jäi odottamaan niiden toteuttamista.

Suomikin sai kokea niiden seuraukset.

Eräs samoihin aikoihin pidetty kotoinenkin neuvottelu kannattaa tässä yhteydessä tulla mainituksi. Sosiaalidemokraattisen puolueen puolueeneuvosto oli koolla marraskuun 8. päivänä ja se halusi uudelleen todeta puolueen kannan tärkeimpään päivän kysymykseen. Eräänlaisena vastapainona rauhanopposition esiintymiselle se julisti:

”Suomen kansa on halunnut elää rauhassa. Siitä huolimatta maamme nykyisen suurvaltasodan aikana on joutunut jo kahdesti sotaan. Me toivomme rauhan mahdollisimman pian palautuvan ja maamme pääsevän irti sodasta. Edellytyksenä on kuitenkin sellainen rauha, joka takaa maamme vapauden ja itsenäisyyden. Siitä emme voi tinkiä. Antautuminen vieraan vallan armoille ei voi tulla kysymykseen. Odotamme yleensäkin, että kun sota kerran loppuu ja kansojen kohtalot ratkaistaan, se tapahtuu ilmapiirissä, jossa pienten kansojen oikeutta kunnioitetaan ja niille taataan oikeus elää holhouksesta vapaina ja itsenäisinä.”

SUURVALTAIN PURISTUKSESSA

NEUVOSTOLIITTO EHDOTTAU RAUHAA JA ESITTÄÄ EHTONSA

Sen sijaan, että miltei koko vuoden 1943 aikana suoritettut tunnustelut sodasta irtautumisen mahdollisuuksista sekä rauhan ehdoista olivat olleet hajanaisia yrityksiä, jotka lopuksi olivat jääneet tuloksettomiksi, alkoi saman vuoden marraskuun lopulla vaihe, joka lopulta johti tulokseen. Tosin tämäkin lanka oli varsin ohut ja mutkitteleva sekä uhkasi monesti katketa, mutta keskeytystenkin jälkeen sen käsittely jatkui, kunnes syyskuussa 1944 välirauha saatettiin tehdä.

Marraskuun 26. päivänä 1943 pääministeri Linkomies soitti minulle ja ilmoitettuaan, että hänellä oli uutisia, pyysi käymään puheillaan. Tultuani hänen virkahuoneeseensa hän kertoi Neuvostoliitolta saapuneen ehdotuksen rauhanneuvottelujen aloittamiseksi. Tarkoituksena oli illalla valmistavasti neuvotella presidentti Rytin kanssa. Myöskin ylipäällikkö Mannerheim oli sitä varten saapunut Helsinkiin ja tulisi osallistumaan neuvotteluun.

Neuvottelu tapahtui presidentin kesäasunnossa Tamminiemessä ja alkoi klo 19.30. Mannerheim ei ollutkaan saapunut, vaan oli antanut ilmoittaa olevansa sairas käyttään hammaslääkärissä. Saapuvilla olivat täten Ryti, Linkomies, Ramsay, Walden ja minä.

Keskustelun pohjaksi Ramsay selosti erinäisiä Suomen Tukholman ministeriltä Georg Gripenbergiltä saapuneita kirjeitä, joissa asiasta kerrottiin. Niiden mukaan Neuvostoliiton Tukholman ministeri Alexandra Kollontay oli marraskuun 13. päivänä ollut keskustelussa Ruotsin ulkoasiainministeriön kansliapäällikön Bohemanin kanssa saaden tältä tietää erinäisiä Suomen sotaa koskeviä näkökohtia. Saamansa tiedot hän oli sähköttänyt Moskovaan ja oli sieltä saanut kehoituksen jatkaa alkamiaan keskusteluja. Marraskuun 20. päivänä hänellä oli ollut uusi keskustelu Bohemanin kanssa ja hän oli silloin maininnut Moskovan toivovan Bohemanin saattavan erään ilmoituksen perille Suomen hallitukselle.

Bohemanin kysyttyä minkälatuinen tämä ilmoitus

oli, ministeri Kollontay oli lukenut Moskovasta tulleen tiedoituksen, joka oli seuraavan sisältöinen:

”1. Jos Suomi on halukas keskustelemaan rauhasta, ovat sen edustajat tervetulleita Moskovaan.

2. Sitä ennen olisi Neuvostoliiton hallituksen saatava tietää Suomen ajatukset ja ehdotukset (propositions). Tärkeätä on, että vastaus olisi lyhyt ja ylimalkainen, että alueita, jotka eivät kuuluneet Suomelle, ei vaadittaisi, että se olisi ystävällinen ja tunnustava (erkännande). Ovia ei tämän vastauksen kautta missään tapauksessa olisi suljettava jatkuvilta keskusteluilta.

Jos yhteisymmärrys syntyy, voidaan varsinainen rauhansopimus tehdä myöhemmin. (Tällä Kollontay ilmeisesti tarkoitti: sen jälkeen kun saksalaiset joukot ovat poistuneet Suomesta.)

3. Neuvostoliiton tarkoitus ei ole tehdä Suomesta provinssia eikä loukata Suomen itsenäisyyttä, ellei Suomen tuleva politiikka siihen pakota.

Ehdoton vaitiolo on joka tapauksessa tärkeä.”

Kollontay oli hymyillen huomauttanut, että tämä ehdotus merkitsi tietenkin jotakin kokonaan muuta kuin ehdottoman antautumisen vaatimus.

Jatkokeskustelussa oli käynyt ilmi, että rouva Kollontay ymmärsi hyvin Suomen vaikeudet tämän pyrkiessä irtautumaan sodasta. Etenkin selvitettäessä asioita Saksan kanssa tulisivat vaikeudet olemaan suuret. Hän oli kuitenkin arvellut, että Suomi voisi sopia Saksan kanssa.

Keskustelussa oli kosketeltu myöskin erinäisiä muita asiaan kytkeytyviä kysymyksiä. Kollontay oli mm. sanonut, että Tanner hallituksen jäsenenä on kuin punainen vaate Moskovan hallituksen silmissä. Tulokseen olisi sen vuoksi helpompi päästä, jos Suomen hallitus vapautuisi Tannerista.

Käydyn keskustelun johdosta kansliapäällikkö Bohe-
man oli puhunut ulkoministeri Güntherin kanssa tiedus-

tellen, sopisiko hänen esiintyä välittäjänä Neuvostoliiton ja Suomen välillä. Sovittuaan asiasta pääministeri P. A. Hanssonin kanssa Günther oli ilmoittanut pitävänsä suotavana, että Boheman yksityisesti toimisi välitysmiehenä. Ruotsi ei siten virallisesti olisi tekemisissä asian kanssa.

Boheman oli selostanut nämä keskustelut ministeri Gripenbergille ja samalla esittänyt myös oman käsityksensä siitä, miten vastauksen sanamuoto olisi muotoiltava. Hänen mielestään annettavaa vastausta laadittaessa olisi otettava huomioon:

1. Vastauksen tulisi olla ystävällinen.
2. Suomen itsenäisyydestä olisi pidettävä kiinni ja samalla korostettava hyvien naapurisuhteiden aikaansaamisen tärkeyttä.
3. Rajakysymystä olisi kosketeltava epämääräisesti; mutta pidettävä kuitenkin vuoden 1939 rajoja lähtökohdana.

Samalla oli Boheman ilmoittanut, että rouva Kollontay mielellään neuvottelisi vastauksen sanamuodosta ennen kuin lähettää sen edelleen Moskovaan.

Ministeri Gripenberg oli asiasta keskustellut myöskin ulkoministeri Güntherin kanssa. Keskustelun sisällöstä hän oli kirjeissään antanut laajan selostuksen. Günther oli mm. luvannut Suomelle elintarvikeapua Ruotsista siinä tapauksessa, että Suomi tulisi sitä tarvitsemaan.

Suuresti kiinnostuneina kuunneltiin näitä tietoja, jotka lopultakin näyttivät avaavan tien neuvotteluille suoraan Neuvostoliiton hallituksen kanssa.

Selostettuaan saapuneiden kirjeiden sisällön Ramsay ryhtyi aprikoimaan, mikä oli aiheuttanut neuvostohallituksen kääntymisen Suomen hallituksen puoleen. Hänen mielestään saattoi esittää neljä eri otaksumaa:

1. Rouva Kollontay oli mahdollisesti huomauttanut neuvostohallitukselle, että Neuvostoliiton asenne Suomeen nähden häiritsee sen suhteita Ruotsiin. Suhteet Suomeen olisi sen vuoksi saatava kohtuullisella tavalla järjestetyiksi. Moskova olisi tällöin kehoittanut häntä yrittämään neuvottelujen aikaansaamista.

2. Mahdollisesti länsivaltain maihinnousu Skandinaviaan on ollut suunnitteilla. Neuvostoliitto saattoi tällöin pelätä, että Englanti ja Yhdysvallat voisivat saada jalansijaa Skandinavian maissa. Tämä sotkisi pahasti Neuvostoliiton vuosisataisia suunnitelmia. Sen estämiseksi Suomi olisi saatava irtautumaan sodasta ja Pohjola siten rauhoitetuksi.

3. Mahdollisesti kehitys itärintamalla ei ollut käynyt tarpeeksi nopeasti eikä Neuvostoliiton laskelmien mukaisesti. Saksalle aiheutuisi lisävaikeuksia Suomen erottua sodasta ja pohjoisen rintaman rauhoituttua.

4. Yleinen mielipide Yhdysvalloissa ei näytä hyväksyvän äskettäin pidetyn Moskovan konferenssin tuloksia ja ulkoministeri Hull on ilmeisesti ollut vastatuulella saavuttuaan kotiin tästä konferenssista. Hull olisi ehkä tämän johdosta kehoittanut Moskovaa järjestämään suhteensa Suomeen.

Vastaukseen nähden Ramsay oli ajatellut kahta vaihtoehtoa. Joko olisi

1. vastauksen oltava jotenkin avoin rauhankysymyksiin nähden, taikka

2. vastauksessa olisi lähdettävä Tarton rauhan rajoista, joihin tarjottaisiin "poikkeuksia", jotka olisivat tarpeellisia molemminpuolisen luottamuksen aikaansaamiseksi.

Lyhyessä keskustelussa ensimmäistä vaihtoehtoa pidettiin vähemmän suositeltavana ja yhdyttiin kannattamaan jälkimmäistä vaihtoehtoa.

Kun rouva Kollontay oli viitannut minun asemaani hallituksessa ja neuvonut hallitusta minusta vapautumaan, otin heti asian puheeksi tarjoutuen eroamaan, jos tämän katsottaisiin edistävän asian suotuisaa ratkaisua. Kaikki läsnäolijat hylkäsivät kuitenkin tämän ajatuksen. Presidentti Ryti viittasi elokuussa 1940 tapahtuneeseen erooni hallituksesta huomauttaen senkin olleen häpeällisen myönnytyksen Neuvostoliitolle, jota paitsi se ei ollut laisinkaan keventävästi vaikuttanut molempien maiden välisiin suhteisiin.

Esitin vielä ihmetykseni siitä, että minun persoonaani siinä määrin kiinnitetään huomiota enkä sanonut ymmärtäväni, miksi olin sellainen ”punainen vaate” sekä Moskovassa että myös Ruotsissa.

Ramsayn mielestä asia oli selvä. Neuvostoliitolle olisi tärkeätä saada minut syrjään ja sen kautta hajaannusta sosiaalidemokraattisessa puolueessa. Minä olin muka ollut koossa pitävänä voimana puolueessani.

Kun rouva Kollontay keskustelussaan kansliapäällikkö Bohemanin kanssa oli otaksunut Saksan saattavan sovinnolla suostua Suomen sodasta irroittautumiseen, muisti Walden, että saksalainen sotamarsalkka Jodl, joka äskettäin oli käynyt Suomessa, oli useille henkilöille, mm. marsalkka Mannerheimille ja kenraali Heinrichsille sekä Waldenille itselleen, puhunut Suomen erikoisrauhasta kuin jostakin luonnollisesta asiasta. Asiasta voitaisiin niin ollen ehkä rauhallisesti keskustella Saksan kanssa. — Tämä luulo osoittautui kuitenkin aivan perättömäksi, kuten myöhemmin katkerasti saimme kokea.

Joka tapauksessa oltiin tässä pienessä piirissä, jossa asiasta nyt keskusteltiin, täysin yksimielisiä siitä, että neuvostohallituksen taholta tehtyyn aloitteeseen olisi va-

kavasti tartuttava. Menettelytapaan nähden pidettiin parhaana, että aluksi vain kansliapäällikkö Boheman toimisi välittäjänä ja koettaisi Tukholmassa käytävillä keskusteluilla saada asian niin valmiiksi kuin mahdollista. Vasta sen jälkeen voitaisiin ratkaista, oliko asia kypsä vietäväksi varsinaiselle neuvotteluasteelle. Silloin voitaisiin asia ottaa puheeksi eduskunnassakin. Jos eduskuntakin olisi ohjelmasta yhtä mieltä, puhuttaisiin asiasta Saksalle, jota kohtaan olisi oltava korrekti. Ellei Saksa silloin vapaaehtoisesti vetäisi joukkojaan pois Suomesta, tulisi asia kylläkin pahasti mutkistumaan. Se olisi kuitenkin sen ajan murhe.

Vastauksen antoa Bohemanille pidettiin kiireellisenä ja sen vuoksi päätettiin jo seuraavana päivänä järjestää hallituksen ulkoasiainvaliokunnan virallinen istunto, jossa asiasta päätettäisiin. Gripenbergin tiedoitusten käsittely oli viivästynyt näin pitkälle osittain eräiden valiokunnan jäsenten matkoilla olon, osaksi sairauksien vuoksi.

Seuraavana päivänä (27. 11. 1943) pidettiin virallinen ulkoasiainvaliokunnan kokous, jossa kaikki valiokunnan jäsenet olivat saapuvilla. Oltiin yksimielisiä siitä, että Neuvostoliiton tarjousta oli käytettävä hyväksi. Neuvostohallitukselle annettavaan vastaukseen oli kuitenkin vielä lisättävä huomautus, että Suomen suverenisuus oli taattava sekä ettei tukikohtia Suomen alueella tulisi luovuttamaan. Rauha voitaisiin tehdä joskus myöhemmin, kun kaikki esteet oli raivattu pois tieltä.

Vastaus päätettiin mahdollisimman pian toimittaa Bohemanin välityksellä rouva Kollontayn käsiin.

Moskovan tekemä aloite antoi aiheita tiettyyn optimismiin ja hallituksen ulkoasiainvaliokunnan keskuudessa kuviteltiin piankin voitavan päästä tuloksiin. Niin ei kuitenkaan käynyt. Päinvastoin koko asia katosi melko pit-

käsi ajaksi näköpiiristä ja edessä oli vielä monta mutkaa ennen kuin sodasta irtautuminen oli tapahtunut tosiasia.

Vasta kuukauden kuluttua (28. 12. 1943) Ramsay tuli virkahuoneeseeni kertoakseen tuoreimpia tietoja Tukholmasta. Linkomies ei sinä päivänä ollut kaupungissa, minkä johdosta Ramsay kääntyi minun puoleeni. Uusien tietojen johdosta päätettiin pitää ensi tilassa ulkoasiainvaliokunnan kokous.

Kokous pidettiinkin jo seuraavana päivänä (29. 12. 1943) pääministerin virka-asunnossa Esplanadinkatu 4:ssä. Saapuvilla olivat kaikki valiokunnan jäsenet sekä lisäksi kaupungissa parhaillaan oleskeleva Berliinin lähettiläs Kivimäki.

Ramsay selosti valiokunnalle Bohemanin välitystehtävästä saamiaan tietoja samaan tapaan kuin edellisenä päivänä minulle yksityisesti. Hän kertoi, että rouva Kollontay oli kansliapäällikkö Bohemanille ilmoittanut saaneensa Moskovasta tiedon, ettei Suomen antama vastaus tyydyttänyt neuvostohallitusta. Vastaisten rajojen tuli joka tapauksessa käydä Moskovan rauhan linjoja myöten. Muista asioista voitaisiin mahdollisesti keskustella. Kollontay oli ollut hyvin alakuloinen saamansa vastauksen johdosta ja samoin Boheman. Molemmilla oli tulokseen nähden ollut suuremmat toiveet. Kollontay oli lopuksi lausunut sen toivomuksen, ettei Suomi saamansa ilmoituksen johdosta ryhtyisi mihinkään ratkaiseviin toimenpiteisiin, jotka voisivat vaikeuttaa jatkuvia neuvotteluja.

Valiokunnan jäsenille aiheutti vastauksen tyly sisältö suurta pettymystä, mikä väritti sen johdosta syntyneen keskustelun. Olihan kuukausi sitten saatuun tarjoukseen rakennettu suuria toiveita. Kaikki valiokunnan jäsenet olivat selvillä siitä, ettei Suomi nyt esitetyllä pohjalla ainakaan sillä hetkellä voisi tehdä rauhaa. Siihen oli

sekä sisä- että ulkopoliittisia esteitä. Päätettiin kuitenkin jatkaa keskustelua ja antaa Bohemanin kautta vastaus, jonka sisältöä samassa tilaisuudessa hahmoteltiin. Harmittiin sen ohella sellaistaakin muutokysymystä kuin sitä, olisiko vastaus annettava Suomen hallituksen nimissä Kollontaylle annettavaksi vai olisiko se laadittava siten, että siinä esitettäisiin vain Bohemanin arveluja Suomen hallituksen kannasta. Edellistä tapaa pidettiin selvempänä ja sen vuoksi parempana. Ovea ei keskusteluilta pitäisi missään tapauksessa sulkea, vaan oli saatua yhteyttä koetettava pitää yllä mahdollisimman kauan.

Asian käsittelyä jatkettiin ulkoasiainvaliokunnan kokouksessa parin päivän päästä (31. 12. 1943). Saapuvilla olivat tällöin muut valiokunnan jäsenet paitsi Walden. Lisäksi ottivat keskusteluun osaa Suomen Tukholman lähettiläs Gripenberg sekä Kööpenhaminan lähettiläs ministeri P. J. Hynninen.

Ramsay esitti tällöin laatimansa luonnoksen neuvostohallitukselle annettavaksi vastaukseksi.

Sen johdosta käyty keskustelu liikkui osaksi vastauksen sisällössä, osaksi jo edellisellä kerralla kosketellussa kysymyksessä siitä, kenen nimissä vastaus olisi annettava. Ramsayn luonnokseen sisältyi kappale, jossa rouva Kollontayn esittämän toivomuksen mukaisesti ilmoitettiin, että Suomi tulee pidättymään toimenpiteistä, jotka voisivat vaikeuttaa tulevia neuvotteluja. Se merkitsi sitä, ettei myöskään sotilaallisia toimenpiteitä odotusaikana olisi odotettavissa. Tätä vastustivat muut ja varsinkin Linkomies, koska se saattaisi liiaksi sitoa meitä. Kappale jäi sen johdosta pois.

Minä vaadin, että vastaus olisi annettava Suomen hallituksen nimissä, kuten edellisessä kokouksessa jo oli sovittu, sekä että siitä tuli selvästi käydä ilmi, ettei Suomi voi ajatella Moskovan rauhan rajoja. Vaikka valiokunnan muut jäsenet jälkimmäiseen kysymykseen nähden

olivat samaa mieltä, vastustettiin sen esittämistä vastauksessa, koska sekin vastaisuudessa saattaisi liiaksi sitoa käsiämme.

Lopuksi sovittiin siitä, että Boheman saa puhua vain omissa nimissään sen mukaisesti, mitä hän luulee tietävänsä Suomen hallituksen asenteesta. Vastauksen sisältöä pehmennettiin vielä vähäisen.

Asian käsittelyä jatkettiin vielä seuraavana päivänä (1. 1. 1944), jolloin tasavallan presidentti Ryti uuden vuoden johdosta klo 19 antoi päivällisen koko hallitukselle. Päivällisen jälkeen ulkoasiainvaliokunta jäi jatkamaan neuvotteluaan neuvostohallitukselle annettavasta vastauksesta. Valiokunnan kaikki jäsenet olivat saapuvilla ja tasavallan presidentti otti neuvotteluun osaa.

Ramsay halusi vielä pehmentää annettavaa vastausta ja siten antaa Bohemanille jonkin verran liikkumisvapautta.

Lopuksi sovittiin seuraavan sisältöisestä vastauksesta:

”Suomi on kiitollinen rouva Kollontaylle hänen ponnistuksistaan ja toivoo, että eriävistä käsityskannoista huolimatta keskusteluja voitaisiin jatkaa.

Sikäli kuin Boheman tietää ei Suomi voi ajatella rauhaa, joka jättäisi rajan toiselle puolelle kaupunkeja ja muita maan kokonaisuudelle tärkeitä alueita.

Suomi olisi kiitollinen saadessaan tietää, mitä Neuvostoliitto ajattelee muista rauhan yhteydessä olevista kysymyksistä.”

Sen lisäksi olisi Bohemanilla valtuus lausua, ettei Suomi arvattavasti tule toimenpiteillään vaikeuttamaan vastaisia neuvotteluja. Hän voisi lisäksi viitata siihen, ettei Neuvostoliiton nykyinen propaganda Suomea vastaan helpota asian käsittelyä Suomessa. Viimeksi mainittua kohtaa ei kuitenkaan panna paperille.

Ministeri Gripenbergin olisi matkustettava Tukholmaan 2. päivänä tammikuuta ja otettava heti yhteys Bohemaniin. Jos Bohemanilla neuvoteltuaan Güntherin kanssa olisi jossakin suhteessa epäilyksiä vastauksen muotoon nähden, voitaisiin asiaa uudelleen harkita.

Tämän jälkeen asia jälleen painui parin viikon ajaksi pois päiväjärjestyksestä. Vasta tammikuun 13. päivänä pidetyssä ulkoasiainvaliokunnan kokouksessa se uudelleen sukelsi esille. Ramsay saattoi näet silloin tiedoittaa vastauksemme saamasta kohtalosta. Ministeri Gripenbergin saavuttua Tukholmaan mukanaan meidän vastauksemme Boheman oli ollut matkoilla, minkä johdosta Gripenberg oli jättänyt tuomansa vastauksen ulkoministeri Güntherille. Viimeksimainittu oli tarjoutunut saattamaan tiedot edelleen rouva Kollontaylle ja oli niin tehnytkin tammikuun 11. päivänä. Rouva Kollontay oli tällöin ilmoittanut, ettei hän voi sähköttää vastausta ehdotetussa muodossa, vaan esimerkiksi siten, että Suomi on huolissaan Viipurin kohtalosta. Günther oli tällöin kyllä jatkanut keskustelua, mutta mitään varsinaisesti uutta siinä ei ollut esiintynyt.

Otaksuttiin, että rouva Kollontay siitä huolimatta oli tiedoittanut vastauksemme Moskovaan. Keskustelu asiasta jätettiin seuraavaan kertaan.

Seuraavassa ulkoasiainvaliokunnan istunnossa, joka pidettiin pari päivää myöhemmin (15. 1. 1944) ja jossa kaikki valiokunnan jäsenet olivat saapuvilla. Ramsay alusti keskustelun laajalla esityksellä. Hän halusi, että ensin selvittäisimme itsellemme missä ollaan, ennen kuin päätetään toimenpiteistä. Hän selosti omaa käsitystään seuraavaan tapaan. (Jäljennetään tähän muistinkin mukaan):

I Neuvottelutekniikka.

- a) Moskovan matka, jota on tarjottu.

Sen edut: Kun neuvottelu on välitön, on tilaisuus saada selvä vastapuolen aikomuksista. Tulos on silloin nopeampi.

Varjopuolet: Neuvottelut eivät pysy salassa. Olisi sen vuoksi pakko ilmoittaa asia koko hallitukselle, ehkä myös eduskunnalle samoin kuin Saksalle. Matka Moskovaan on hankala. Samoin yhteydet kotimaahan. Moskovassa saisi neuvottelukunta varmaankin vastaanottaa ultimaatumia, joka ehkä kyllä muutenkin saadaan.

b) Neuvottelut Tukholmassa.

Edullisinta olisi saada Tukholmassa keskustella päävaatimuksista loppuun saakka. Silloin ei jälkeen päin tulisi pettymyksiä ja asia tunnettaisiin kokonaisuudessaan ennen kuin ratkaiseva askel otettaisiin. Keskustelut voitaisiin hoitaa pienemmässä piirissä.

II Asiallinen puoli.

a) Erikoisrauha.

Sen edut: Erikoisrauha voisi ehkä helpottaa Suomeen kohdistuvaa ulkopuolista painostusta. Se selvittäisi välit länsivaltoihin ja Neuvostoliittoon.

Varjopuolet:

1. Suomi luopuisi hyvästä sotilaallisesta asemastaan.
2. Neuvostoliittoon ei voisi luottaa. Jos sen jälkeen tulee uusi hyökkäys, olisi lähtökohta taistelussa huonompi.
3. Kaiken varalta täytyisi kuitenkin pitää armeija koossa.
4. Vaikutus kotona: syntyisi riitaa ja hajaannusta.

b) Aselepo.

Aselepoon nähden tulos olisi sama. Lisäksi armeija olisi silloin haluton puolustamaan esimerkiksi Itä-Karjalaa, joka aselevon kautta jo olisi myyty.

III Ajankohta.

On vaikeata määritellä, koska olisi sopiva ajankohta

erikoisrauhan tai aselevon teolle. Voi tulla huonompikin hetki. Nyt on Neuvostoliitto kuitenkin voiton huumassa. Myöhemmin voisi toivoa länsivaltojen saavan paremman aseman ja voivan silloin tukea Suomea.

Kaiken lisäksi tulee esiin Saksan kysymys, joka ei ole helposti ratkaistavissa. Jos rauha on tehtävä, ei tämä kysymys kuitenkaan saisi olla sen esteenä.

Myöskin maan elintarviketilanne on otettava huomioon.

Keskustelussa todettiin Suomen aseman vaarallisuus varsinkin itärintamalla sattuneiden tapahtumien valossa. Venäläiset olivat jo ottaneet käsiinsä Kievin ja lähenivät etelässä Bug-jokea. Myöskin Dneprin mutkassa venäläiset etenivät voitokkaasti.

Yleensä yhdyttiin Ramsayn esittämään tilanteen analysointiin. Oltiin myös sitä mieltä, että ellei rauhanasiassa nyt ryhdytä toimimaan, tullaan hallitusta myöhemmin arvostelemaan siitä, ettei se ajoissa ollut ryhtynyt toimenpiteisiin, jolloin ehkä olisi ollut saatavissa paremmat ehdot.

Minä huomaustin tämän johdosta, että myöhempi historiankirjoitus tulee valonheittäjineen varmaankin kohdistamaan enemmän huomiota vuoden 1941 tapahtumiin, ennen kaikkea sodan alkamiseen, ja etsimään siihen syntipukkeja. Neuvostoliittohan väittää silloin olleensa valmis luopumaan aikaisemmista valloituksistaan, jos Suomi olisi pysynyt rauhallisena.

Tuloksena keskustelusta oli, ettei enää pidetty mahdollisena hallituksen nimissä uudelleen kääntyä rouva Kollontayn puoleen eikä esittää samaa kuin Günther aikaisemmin. Uusia ehdotuksiakaan ei ilmeisesti tällä hetkellä voitaisi tehdä. Sen vuoksi katsottiin oltavan pakotettuja jäämään odottamaan Moskovan asennoitumista.

Ehkä sieltä saadaan vastaanottaa samanlainen ultimaatum kuin Puolan pakolaishalitus juuri oli saanut.

Saman asian parissa askarteli ulkoasiainvaliokunta vielä parin viikon ajan eteenpäin. Niinpä valiokunnan kokouksessa 25. päivänä tammikuuta, jossa kaikki muut jäsenet olivat saapuvilla, paitsi sairastumisen vuoksi estyneenä ollut Linkomies, Ramsay ilmoitti saaneensa ministeri Gripenbergiltä uusia kirjeitä, joita hän nyt selosteli. Gripenberg oli saanut vastaanottaa Ramsayn muistion, joka sisälsi hänen ”näkökohtiaan”, samoja, joita hän ulkoasiainvaliokunnassa 15. päivänä tammikuuta oli esittänyt. Gripenberg oli selostanut näitä näkökohtia laajasti myöskin ministeri Güntherille, joka oli myöntänyt niiden olevan yleensä oikeaan osuneita. Güntherin mielestä Suomen asema oli erittäin vaarallinen. Neuvostoliiton tavoitteet olivat laajat, mutta silti rajoitetut. Günther oli ehdottanut, että Suomi koettaisi neuvotella (förhandla) Tukholmassa suoraan Neuvostoliiton kanssa. Samaan ajatukseen oli myös Gripenberg yhtynyt.

Ramsay vastusti Tukholmassa käytäviä neuvotteluja. Hänen mielestään oli tiedusteltava vastausta Moskovasta. Samaa mieltä olivat muutkin, paitsi minä, joka kannattamasta saamatta ehdotin, että koetettaisiin aikaansaada Tukholmassa käytävät alustavat neuvottelut.

Ulkoasiainvaliokunta kokoontui uudelleen seuraavana päivänä (26. 1. 1944). Tällöinkin olivat saapuvilla kaikki muut paitsi Linkomies, joka edelleen oli sairaana.

Ramsay ilmoitti saaneensa uuden kirjeen ministeri Gripenbergiltä. Sen mukaan Boheman oli ollut keskusteluissa rouva Kollontayn kanssa, joka oli ollut suuresti pettynyt, kun vastausta ei ollut saapunut Moskovasta. Se oli hänen mielestään ”paha ennustavaa”. Rouva Kollontay oli ollut sitä mieltä, ettei voinut tulla kysymykseen

neuvotella (förhandla) Tukholmassa. Tukholman yhteydet Moskovaan olivat vaikeat ja Moskovassa asiat kuitenkin ratkaistaan. Olisi sen vuoksi matkustettava Moskovaan.

Tämä oli Ramsayn mielestä ”vastaus”. Hänen mielestään näytti sen vuoksi siltä, ettei Moskovasta tule mitään tietoa meidän vastauksemme johdosta sekä etteivät keskustelut Tukholmassa tule kysymykseenkään.

Päätöksiä ei tässä istunnossa tehty.

Saman päivän iltana pidetyssä hallituksen ”iltakouluksessa” Ramsay antoi laajan selostuksen Suomen poliittisista ongelmista ja ulkopoliittisesta asemasta esittäen saman analyysin kuin aikaisemmin ulkoasiainvaliokunnassa. Ramsay ei kuitenkaan tällöin maininnut mitään Neuvostoliiton kanssa aikaansaadusta kosketuksesta.

Keskustelussa valtioneuvoston jäsenet esittivät sangen varovaisia lausuntoja. Niiden pääsisältönä oli, ettei rauhantunnusteluihin olisi käytävä. Suomen asema ei niistä parane. Jos Neuvostoliitto voittaa sodan, on rauhan-teosta riippumatta uhka Suomea vastaan joka tapauksessa edelleen olemassa. Ellei Neuvostoliitto taasen voita sotaa, on tehty rauha vahingoksi ja vaikeuttaa Suomen asemaa.

Ainoa, joka selvästi ilmaisi mielipiteensä, oli Kaasalainen. Hänen mielestään karjalaiset ja armeija eivät missään tapauksessa tulisi suostumaan rauhaan Moskovan rauhan ehdoilla.

Asiaan palattiin vielä ulkoasiainvaliokunnan kokouksessa helmikuun 3. päivänä 1944, jolloin saapuvilla olivat kaikki muut valiokunnan jäsenet paitsi Linkomies, joka edelleen oli sairaana.

Ramsay luki jälleen eräitä Gripenbergin kirjeitä. Siitä huolimatta, että Günther edellisellä kerralla oli tarjou-

tunut tiedustelemaan rouva Kollontaylta Moskovasta odotettua vastausta, oli Boheman nyt ilmoittanut, ettei hän halua tällaista tiedustelua tehdä, koska sen tulos joka tapauksessa on negatiivinen. Nähtävästi Ruotsin ulkoministeriö halusi olla varovainen suhteissaan Neuvostoliittoon eikä halunnut liiaksi sitoa itseään. Tämäkin tie näytti nyt olevan tukossa.

Samassa valiokunnan istunnossa luettiin myös Yhdysvaltain uuden asianhoitajan Gullionin muistio. Siinä selitettiin Yhdysvaltain kantaa Suomeen nähden. Sanottiin, että ellei Suomi nyt irtaudu akselivalloista, saa se itse vastata seurauksista. Kukapa muu niistä olisi ottanut vastatakseen? Muistioon palataan hiukan tuonnempana.

Tällä välin Suomen sotilaallisessa asemassa oli tapahtunut se suuri muutos, että venäläiset tammikuun puolivälissä olivat onnistuneet murtamaan Leningradia ympäröineen saksalaisten saartorenkkaan ja alkaneet voimakkaan hyökkäyksen Narvaa kohti. Tämän seurauksena Moskovaan—Leningradin rautatie oli vapaasti käytettävissä ja sitä tietä saattoi Kannakselle milloin tahansa heittää uusia joukkoja. Venäläiset saivat myös haltuunsa osan Suomenlahden etelärannikkoa ja voivat sieltä käsin uhata lentokoneillaan.

Tähän saakka olivat ulkoasiain valiokuntaan kuulumattomat valtioneuvoston jäsenet olleet tietämättömiä jo kolmatta kuukautta kestäneestä heikosta yhteydestä Neuvostoliittoon. Eduskuntatalossa helmikuun 4. päivänä 1944 pidetyssä valtioneuvoston yksityisessä istunnossa, jossa kaikki muut valtioneuvoston jäsenet olivat saapuvilla, paitsi Linkomies ja Aura, koko valtioneuvosto sai tutustua tapahtumain kulkuun. Ramsay selosti nimittäin lyhyesti yhteyden oton Neuvostoliittoon il-

moittaen sen vaatimuksena olevan Moskovan rauhan rajat. Muita tietoja Neuvostoliiton asenteesta ei toistaiseksi ollut voitu saada. Asia oli nyt haluttu saattaa hallituksen tietoon siinä mielessä, että hallituksen oli ratkaistava, lähdetäänkö Moskovaan neuvottelemaan.

Keskustelu oli tälläkin kertaa pidättyväistä. Seuraavat valtioneuvoston jäsenet lausuivat kuitenkin ajatuksensa.

Kaasalainen, joka hallituksen nuorimman jäsenen oikeudella käytti ensimmäisen puheenvuoron, ilmoitti jälleen, että Moskovan rauhan raja ei voi tulla kysymykseen. Karjalaiset ovat sitä vastaan.

Reinikka: Asia on lykättävä. On katsottava tapahtumain kehitystä.

Osara: On odotettava, kunnes nähdään, miten Viron valloituksen käy.

Ellilä: Ei ole kiirettä, ennen kuin Itämeri on Neuvostoliiton valvonnassa.

Lehtonen oli neuvottelujen jatkamista vastaan.

Muut valtioneuvoston jäsenet vaikenivat.

Selostuksen antamisen katsottiin tässä vaiheessa riittävän. Asiaa oli edelleen harkittava ja keskustelua jatkettava seuraavalla viikolla.

Sen pitemmälle ei tämän aloitteen pohjalla päästy. Moskova oli lyhyesti ilmoittanut ehtonsa, joiden mukaan Moskovan rauhan rajat oli palautettava. Tähän taasen Suomen yleinen mielipide tässä vaiheessa ei ollut kypsä. Kun Suomen taholta yritettiin pitää vireillä keskustelua, vaikeni Moskova. Se ryhtyi sen sijaan välittömiin painostuskeinoihin. Niistä kuitenkin tuonnempana.

SAKSA PALAA UUDELLEEN LIITTOSOPIMUS- VAATIMUKSEENSA

Edellä on jo tullut selostetuksi, miten Saksan ulkoministeriö keväällä huhti-toukokuussa 1943 esitti vaatimuksia sopimuksen tekemisestä Suomen ja Saksan välillä, minkä sopimuksen mukaan kumpikaan valtio ei olisi oikeutettu tekemään rauhaa muuten kuin yhteisymmärryksessä toisen valtion kanssa. Tämä vaatimus esitettiin niihin aikoihin, jolloin Suomessa oli harkittavana Yhdysvaltain tekemä tarjous esiintyä välittäjänä rauhankeskustelujen aloittamiseksi Neuvostoliiton kanssa. Silloin asia kuitenkin kauan jatkuneen mielipiteiden vaihdon jälkeen putosi pois päiväjärjestyksestä.

Saksan tiedustelupalvelu näytti toimivan moitteettomasti. Sitä osoittaa se, että aina kun Suomessa rauhankysymys jollakin tavalla tuli päiväjärjestykseen, Saksakin sekaantui asiaan omalla musiikillaan. Niin kävi nytkin. Tuskin oli Suomessa alettu käsitellä neuvostohallituksen esittämää tarjousta rauhankeskustelujen aloittamiseen, kun Saksa puuttui asiaan omalla tavallaan. Suomi oli siten jatkuvasti vähintään kahden suurvallan välisen kilvoittelun puristuksessa.

Hallituksen ulkoasiainvaliokunnan istunnossa 4. päivänä joulukuuta 1943 Ramsay tiesi ilmoittaa, että Saksan ulkoministeri v. Ribbentrop oli Suomen Berliinin lähettilään ministeri Kivimäen välityksellä suullisen keskustelun jälkeen antanut Suomelle esitettäväksi seuraavan ilmoituksen (Notiz):

1. Ilmoituksessa muistutettiin keväällisestä, Saksan ja Suomen välillä tehtävästä sopimuksesta käydystä keskustelusta. Tämä keskustelu oli silloin ilman lopputulosta poistunut päiväjärjestyksestä.

2. Huomautettiin siitä, että Suomessa viime aikoina oli esitetty paljon lausuntoja erikoisrauhan puolesta,

jota kysymystä sitä paitsi muissakin maissa jatkuvasti julkisuudessa käsiteltiin. Jotakin perää saattoi niin ollen olla Suomen erikoisrauhanpuuhissa.

3. Tämä seikka pakotti Saksan hallituksen palaamaan keväälliseen sopimusasiaan ja tiedustelemaan, mikä oli Suomen hallituksen todellinen asenne.

Tämä ilmoitus osoitti uudelleen, että Suomen vapautta ja oikeutta tehdä erikoisrauha pidettiin Saksassakin selvänä, koska sopimusta asiantilan muuttamiseksi edelleen pidettiin tarpeellisena. Jos näiden valtakuntien välillä olisi ollut aikaisempia sopimuksia, ei tällaisen sitoumuksen vaatiminen olisi ollut tarpeellista.

Valiokunnassa koetettiin arvailla, mikä tämän sopimusasian uudelleen oli tuonut päiväjärjestykseen. Nähtävästi Berliinissä arveltiin Suomen nyt olevan kypsemän sopimuksen tekoon, kun liittoutuneiden juuri pidetyssä Moskovon konferenssissa oli tultu Suomelle epäedullisiin tuloksiin.

Oltiin yksimielisiä siitä, että v. Ribbentropille annettava vastaus voi olla vain kielteinen. Vastauksen antamisella ei kuitenkaan olisi pidettävä kiirettä. Asia jäikin pitemmäksi aikaa lepäämään.

Siihen palattiin vasta ulkoasiainvaliokunnan kokouksessa joulukuun 29. päivänä 1943, jolloin myöskin käsiteltiin edellä mainittua Moskovasta saapunutta tietoa, ettei Suomen vastaus ollut tyydyttävä. Ramsay huomautti tällöin, että v. Ribbentropin ilmoittama asia oli ollut jo yli kolme viikkoa odottamassa. v. Blücher ei tällä välin ollut puhunut asiasta mitään eikä edes ollut osoittanut olevansa siitä tietoinenkaan. Ei myöskään Berliini ollut meitä hätyyttänyt. Siitä huolimatta olisi aika antaa v. Ribbentropille vastaus. Nyt oli käsillä ministeri Kivimäen laatima luonnos annettavaksi vastaukseksi. Se oli laadittu sille pohjalle, että Kivimäki Berliiniin palattuaan ilmoit-

taisi v. Ribbentropille todenneensa, ettei sopimus voitulla hyväksytyksi Suomen eduskunnassa, joten sen esittäminen vain pilaisi asiaa. Tämän oli Suomen hallitus hänelle erikoisesti vahvistanut. Suomessa on tosin pieni, mutta merkityksetön oppositio hallitusta vastaan. Keskustelu erikoisrauhasta on kuitenkin viime viikkoina vaimentunut. Olisi sen vuoksi viisainta jättää sopimusajatus syrjään ja jatkaa suhteita entisellä pohjalla.

Pienin muutoksin Kivimäen luonnos hyväksyttiin annettavaksi vastaukseksi.

Parin viikon päästä pidetyssä ulkoasiainvaliokunnan kokouksessa Ramsay saattoi antaa tuoreimpia tietoja tämän sopimusasian myöhemmästä kohtalosta. Hän oli saanut ministeri Kivimäeltä sähkeen, jonka sisältönä oli vain lyhyesti: ”Onnellisesti perillä.” Sen tulkittiin merkitsevän tämän asian onnellista päättymistä. Myöhemmin saapui Kivimäen kirje, jossa hän kertoi esittäneensä Suomen hallituksen vastauksen v. Ribbentropille. Tämä oli kuunnellut sitä tynesti eikä ollut sen johdosta tehnyt minkäänlaisia huomautuksia. Sen sijaan hän oli alkanut puhua Petsamon nikkelistä, josta lähettiläs Schnurre (Hitlerin erikoisvaltuutettu) juuri oli ollut Helsingissä keskustelemassa ja päässyt suotuisaan tulokseen.

Tämä v. Ribbentropin ”ilmoitusasia” oli siten tällä kertaa vähin äänin saatu loppuun käsitellyksi.

PAINOSTUS SUOMEA KOHTAAN KASVAA

Suomen yritykset päästä välittömään kosketukseen Neuvostoliiton kanssa olivat epäonnistuneet, kun neuvostohallitus oli esittänyt päävaatimuksenaan Moskovan rauhan rajan palauttamisen, mikä sillä hetkellä tuntui

Suomessa olevan mahdollisuuksien ulkopuolella, eikä ollut ryhtynyt muilta osilta määrittelemään ehtojaan. Olimme jääneet odottamaan seuraavaa askelta tämän valtakunnan taholta. Sitä ei kauan tarvintakaan odottaa. Osoittautui, että Neuvostoliitto katsoi viisaimmaksi yrittää terroritoiminnalla taivuttaa Suomen kansaa myöntyväisemmäksi. Tämä oli selvästi väärä laskelma ja osoitti heikkoa Suomen kansan psykologian tunte-
musta.

Uusi "lähestyminen" tapahtui voimakkailla Helsingin kaupungin pommituksilla. Helmikuun aikana suoritettiin kokonaista kolme suurpommitusta: 6:ntena, 16:ntena ja 26:ntena päivänä. Niiden väliä oli siis tasan kymmenen päivää.

Ensimmäinen näistä päivistä (6. 2. 1944) sattui minun kohdaltani olemaan sangen monivaiheinen päivä. Olin saanut pitkän kirjeen rouva Hella Wuolijoelta, joka vakoilusta syytettynä istui Katajanokan lääninvankilassa. Hän toivoi, että kävisin häntä tapaamassa antaakseni hänen hyväkseen jonkin todistuksen. Menin lääninvankilaan vaimoni kanssa ja meille järjestettiin tilaisuus vapaasti keskustella rouva Wuolijoen kanssa. Hän alkoi kuitenkin puhua kokonaan toisesta asiasta. Sain häneltä otteen tuomioistuimen pöytäkirjasta, joka ote sisälsi mm. selostuksen eräistä hänen aikaisemmista keskusteluistaan herra Jartsevin kanssa, joka takavuosina oli ollut toisena sihteerinä Neuvostoliiton Helsingin lähestytössä ja ennen talvisotaa neuvostohallituksen toimeksiannosta oli käynyt salaisia keskusteluja Suomen hallituksen kanssa. Puolitoista tuntia kestäneessä keskustelussa rouva Wuolijoki täydensi tätä kirjallista selostustaan. Vähäisenä sivuseikkana siitä jäi mieleen Jartsevin rouva Wuolijoelle antama kuvaus suomalaisista. Jartsev, joka oli ollut kauan Suomessa ja hyvin tunsi suomalaiset oli sanonut: "Suomalaiset ovat ihmeellistä kansaa. Ne

ovat kuin itsepäinen nuori poika; vaikka sitä kuinka kurittaa, ei se kuitenkaan rupea tottelemaan.” Pääasiana tällä kertaa kuitenkin oli ollut, että Jartsev oli kovasti kehoittanut Suomea rauhantekoon. Hänen mielestään oli tehtävä salainen sopimus Suomen ja Neuvostoliiton välillä. Kun Jartsev sillä hetkellä oli poissa Tukholmasta, olisi rouva Wuolijoen mielestä ollut otettava yhteys rouva Jartseviin. Rouva Kollontay, Neuvostoliiton virallinen edustaja Tukholmassa, ei muka ollut sovelias tähän tarkoitukseen.

Kuuntelin epäuskoisena näitä neuvoja, joissa meitä kehoitettiin hametietä hoitamaan vaikeata rauhanteon ongelmaa. Käsitin, ettei näistä neuvoista olisi mitään apua.

Tämän käynnin aikana soitti Walden vankilaan — ilmeisesti hallituksen komendatuuri toimi hyvin, koska siellä käyntini oli tiedossa. Walden ilmoitti, että ylipäällikkö Mannerheim, joka paraikaa oli Helsingissä, oli pyytänyt mm. minua saapumaan rautatievaunuunsa. Ilmoitin saapuvani.

Kun illalla Waldenin kanssa ajoimme Pasilaan, missä Mannerheimin vaunu oli, oli Helsingissä paraikaa hälytystila. Silloin alkoi Helsingin siihenastisista ankarin pommitus. Ajaessamme pitkin Töölönlahden rantatietä näimme pommin putoavan Helsingin aseman paikkeille ja sytyttävän suuren tulipalon.

Perillä oli, paitsi isäntää ylipäällikkö Mannerheimiä, Walden, Ehrnrooth ja minä. Meidän kaikkien oli hälytystilan takia mentävä lähimpään kalliosuojaan, jossa saatiin olla kaksi tuntia. Siellä oleva väki töllisteli oudoksuen harvinaisia vieraita. Kun tuli pieni tauko, menimme takaisin junaan, joka tämän jälkeen ohjattiin pois Helsingistä Tikkurilan hiekkakuopan raiteelle. Uuden klo 23 alkaneen hälytyksen aikana saimme siellä olla täysin rauhassa.

Mannerheim oli jälleen merkillisen hyökkävällä tuulella. Hän sanoi, ettei hän sillä kertaa puhunut ylipäällikkönä, jolle politiikka ei kuulu, vaan tavallisena kansalaisena. Hän arvosteli hallituksen ulkopolitiikkaa saamattomaksi. Hallitus oli antanut ajan kulua tarpeettomassa odotuksessa. Kun Suomi joutui sotaan, piti koko maailma Saksan voittoa varmana. Saksan häviö oli nyt kuitenkin täysin selvä. Suomi oli hoitanut sotansa hyvin ja menestyksellisesti. Saksa sensijaan ei ollut voinut täyttää lupauksiaan. Tämän johdosta olimme puolestamme vapaat ja pakotetutkin itse ratkaisemaan oman asiamme. Suomessa äskettäin käynyt saksalainen marsalkka Jodl oli sanonut Saksan voivan suhtautua asiaan ymmärtämyksellä, jos Suomi harkitsee asemansa vaativan rauhan tekoa. Neuvostoliiton kannan taasen saattoi hyvin ymmärtää. Se nojautui Moskovassa vuonna 1940 tehtyyn rauhansopimukseen. Suomen yksipuolinen päätös tämän rauhansopimuksen mitättömäksi tekemisestä oli Neuvostoliiton silmissä merkityksetön. Mannerheim viittasi muuttuneisiin oloihin. Kun Aleksanteri I liitti Kannaksen Suomeen, oltiin täällä Venäjän alamaisia eikä hyökkäysvaaraa Suomen taholta tarvinnut pelätä. Nyt kun Suomi oli itsenäinen maa, tarvitsi Pietarin kokoinen kaupunki suojakseen aluetta. Vaikka se suomalaisen mieltä kirvelikin, oli pakko tähän ajatukseen mukautua. Olisi sen vuoksi lähetettävä mies Moskovaan kuulustamaan rauhanehtoja. Emme voi menestyksellä jatkaa sotaan loppuun saakka. Ellei pian päästä rauhaan, tapahtuu hirveä katastrofi, nyt kun Neuvostoliitto on voittonsa hurmiossa.

Tähän tapaan kulki tänä iltana tämä tuomiopäivän saarna. Mannerheimin mielipide heilahteli suuresti.

Mainitsin olevani hänen kanssaan samaa mieltä rauhanteon tarpeellisuudesta. Kannaksen luovutus tulisi kuitenkin aikaansaamaan huonon vaikutuksen maassa, var-

sinkin kun armeija vielä on kaukana vihollisen alueella aina Syväriä myöten.

Mannerheim väitti väestön olevan huonosti informoitu. Se ei käsittänyt tilanteen vakavuutta.

Hetken tilanteesta keskusteltiin laveasti. Walden ja minä selostimme hallituksen ulkoasiainvaliokunnan tekemiä ponnistuksia rauhankeskustelujen aikaansaamiseksi.

Tärkeintä meille oli tämän keskustelun aikana saatu vaikutelma, että armeijan taholta ei tultais esittämään vastaväitteitä, vaikka rauhaan olisi mentävä palaamalla Moskovan rauhan rajaan.

Kun yö oli pitkälle kulunut, kehoitettiin meitä jäämään junaan yöksi. Ehrnrooth jäi, mutta Walden ja minä palasimme autolla kaupunkiin klo 2 yöllä. Jälleen oli ankara pommitus käynnissä. Loppuyön sain viettää Elannon pommisuojuksessa. Kaupungissa tapahtui sinä yönä paljon hävityksiä. Mm. menetti 38 ihmistä henkensä ja n. 200 haavoittui.

Tullessamme seuraavana päivänä valtioneuvoston taloon saimme havaita, että melkein kaikki talon ikkunat olivat särkyneet, minkä johdosta huoneissa talvipakkasella ei voinut työskennellä. Valtioneuvoston jäsenet kokoontuivat ehjänä säilyneeseen ruokailuhuoneeseen, jossa harkittiin tilanteen vaatimuksia. Linkomiehen jatkuvan sairauden vuoksi oli minun toimittava puheenjohtajana. Päätettiin jouduttaa Helsingin väestön evakuointia. Päätettiin sulkea Etelä-Suomen kaupunkien kansakoulut ja oppikoulujen alaluokat. Harkittiin myös sairaalain pois siirtämistä ja virastojen työskentelymahdollisuuksia Helsingissä.

Paitsi Neuvostoliittoa näytti Ruotsikin panneen kaikki voimat liikkeelle saadakseen Suomen lähtemään rauhan-

neuvottelujen tielle. Ruotsin Helsingin lähettiläs ministeri Beck-Friis oli palannut Tukholmasta ja saamansa ohjeen mukaisesti kehoitti hakemaan yhteyttä Moskovaan. Tukholmalainen pankinjohtaja Marcus Wallenberg, joka oli ollut tapaamassa Ramsayta, puhui samaan suuntaan. Toimittaja Rickard Lindströmin artikkeli sosiaalidemokraattisessa Morgontidningenissä oli tavaltaan päivän sensaatio. Siinä puhuttiin pontevasti Suomen rauhan puolesta, joka oli aikaansaattava tarpeen vaatiessa vaikka vaihtamalla miehiä hallituksessa.

Soitin seuraavana aamuna (8. 2. 1944) Rickard Lindströmille Tukholmaan. Kun hänellä edellisenä päivänä julkaisemansa artikkelin mukaan oli joitakin uusia, meille tuntemattomia informaatioita, pyysin häntä mahdollisimman pian saapumaan Helsinkiin antamaan meille niistä tietoja. Lindström änkytti jotakin vastaukseksi, mutta lupasi kuitenkin harkita saapumista. Kehoitin häntä saapumaan mahdollisimman pian. Tarkoituksenani oli todeta, ettei hänellä ollut sen kummempia uusia tietoja kuin meilläkään. Tämän oli muuten lähestystöavustaja Heikki Brotherus edellisenä päivänä Tukholmassa todennut keskusteltuaan neljä tuntia Lindströmin kanssa samasta artikkelista. Lopputuloksena siitä oli ollut, ettei Lindströmillä ollut mitään uusia tietoja.

Ruotsin lehdistön suhtautuminen Suomen vaikeuksiin oli muuten miltei koko jatkosodan ajan käsittämätön. Siellä koetettiin uskotella, että Neuvostoliitto liittolaisensa vaikutuksen alaisena oli kokonaan toinen kuin aikaisemmin. Se oli muka muuttunut demokraattiseksi maaksi, jonka kanssa tulisi olemaan helppo rakentaa pysyvä rauhantila. Komintern oli lakkautettu ja täysi uskonnon vapaus sallittu. Perimmäisenä vaikuttimena Ruotsin lehdistön ja sen yleisön kantaan oli epäilemättä huoli Ruotsin omasta asemasta, joka tietenkin tulisi vaikeutumaan, jos Suomi sortuisi sodassa.

Illalla (8. 2. 1944) klo 19.30 oli päivällinen presidentti Rytin luona. Saapuvilla olivat Mannerheim, Walden, Ramsay ja minä.

Kun päivällisen jälkeen jäätiin keskustelemaan, tultiin tietysti kysymykseen, mitä olisi tehtävä rauhan mahdollisuuksien tunnustelemiseksi. Ryti ja Mannerheim olivat istuneet jo tunnin verran kahden kesken ennen päivällistä.

Ramsay ehdotti tällöin, että J. K. Paasikivi lähetettäisiin Tukholmaan koettamaan rouva Kollontayn kautta saada selvyttä Neuvostoliiton rauhanehdoista. Kun Paasikivi oli hallitusta vastaan esiintyvän opposition henkinen johtaja ja sitä paitsi Moskovassa "persona grata" (suosittu henkilö), arveli hän tätä tietä voitavan saada joitakin tietoja.

Minä arvelin, että tätä tietä kulki tuskin edistytään. Se vie vain turhan pitkän aikaa. Ehdotin matkan tekoa suoraan Moskovaan. Aikaisemmat kokemukset rouva Kollontayn välitystehtävästä olivat osoittaneet, että hänen hankkimansa tiedot olivat olleet epäluotettavia. — Toiset pitivät kuitenkin Ramsayn ehdotusta parempana, koska sillä tavalla saisi paremman lähtökohdan.

Päätökseksi tuli, että Paasikivi, jonka ilmoitettiin olevan matkalle lähtöön suostuvainen, lähtee Alli-rouvansa kanssa Tukholmaan. Asiaksi voisi ilmoittaa rouvan silmänsairauden hoitamisen. Ellei matkasta ole hyötyä, hän voisi saman tien jatkaa matkaa Moskovaan. Samalla jo harkittiin, keitä olisi lähetettävä mukaan Moskovan matkalle. Ehdolla olivat Walden, Yrjö-Koskinen, Enckell ja Svento (jota Paasikivi kuului ajatelleen). Päätöksiä siitä ei tässä vaiheessa kuitenkaan vielä haluttu tehdä.

Illan kuluessa saatiin tietää, että Yhdysvaltain valtiosihteeri Cordell Hull oli Washingtonissa sanomalehtimiehille selostanut asiainhoitaja Gullionin tammikuun

J. K. Paasikivi

30. päivänä Suomen hallitukselle antaman muistion sisältöä, josta edellä helmikuun 3. päivän kohdalla on ollut puhetta. Saapuneessa sähkössä kerrottiin Hullin maininnee muistiossa kehoitetun Suomea, saadakse rauhan, ottamaan ensi askeleen lähentyäkseen Moskova, ja lausutun toivomuksen, että Yhdysvaltain hyvät palvelukset sen jälkeen voisivat vaikuttaa kysymyksen onnelliseen ratkaisuun. — Yhdysvaltain sanomalehtien välityksellä Suomelle samalla annettiin varoitus, että odotettavissa oli Neuvostoliiton uusi sotilaallinen ja diplomaattinen painostus Suomea kohtaan. Mitään tukea Suomelle ei ollut odotettavissa Yhdysvaltain taholta, koska ”on mahdoton sulkea silmiä siltä tosiasialta, että nykyinen konflikti on maailmansota, jossa ei mitään erillissotia tai -selkkauksia voida tunnustaa ja jonka aikana ei mikään saa saattaa varjoon päämäärää, nimittäin voittoa Saksasta ja Japanista”.

Tämä yhdessä muiden samanaikaisten tapahtumien kanssa osoitti, että liittoutuneiden taholla oli järjestetty yhdenmukaistettu voimakas toiminta Suomea vastaan (Timesin artikkeli, Rickard Lindströmin artikkeli, ministeri Beck-Friisin ja pankinjohtaja Marcus Wallen-

bergin Helsinkiin tuomat terveiset, yöllinen Helsingin pommitus ym.).

Ramsay kertoi tällöin tarkemmin Marcus Wallenbergin kanssa käymästään keskustelusta. Wallenberg oli ilmoittanut, että Neuvostoliitto oli valmis tekemään rauhan ja hän oli puolestaan pitänyt tätä Suomelle välttämättömänä. Wallenberg oli ollut mukana kokemassa toissaöisen pommituksen. Hän oli eilen käynyt myös presidentti Rytin luona ja puhunut hänelle samaan suuntaan kuin Ramsaylle. Wallenberg oli ilmoittanut tulleensa Ruotsin ulkoministeri Güntherin lähettämänä.

Seuraavana päivänä (9. 2. 1944) pidetyssä ulkoasiainvaliokunnan kokouksessa klo 17.30 olivat kaikki jäsenet saapuvilla. Myös Linkomies, joka oli tullut kaupunkiin maalta, missä hän oli ollut terveyttään hoitamassa.

Keskusteltiin nyt virallisesti valiokunnan keskuudessa Paasikiven lähettamisestä Tukholmaan. Ramsay oli neuvotellut hänen kanssaan ja Paasikivi oli ollut sitä mieltä, että lähimpänä tehtävänä olisi rouva Kollontayn kautta Tukholmassa tunnustella Neuvostoliiton tarkoituksia. Matka Moskovaan olisi jo isompi asia, jota olisi perin pohjin harkittava.

Ramsay yhtyi tähän käsitykseen, vaikkei hänellä ollut suuria toiveita lisätietojen saannista.

Minä suosittelin edelleen matkaa suoraan Moskovaan. Sen kautta voitettaisiin aikaa ja sinne oli joka tapauksessa lopulta mentävä.

Linkomies oli voimakkaasti jatkuvien toimenpiteiden kannalla. Hän arveli, että Tukholmassa käynti päättyy tyhjiin, ja sitten on nolon alun jälkeen vaikea päästä jatkamaan. Hän piti kiireellisiä toimenpiteitä välttämättöminä. Saksan häviö oli täysin selvä.

Reinikka suositteli tapansa mukaan lykkäystä. Hän ei kuitenkaan pahemmin vastustanut Tukholmassa käyn-

tiä. Linkomies oli etukäteen puhunut hänen kanssaan ja taivutellut häntä tähän suostumaan.

Asia päätettiin viedä avoimena hallituksen jäsenten keskeiseen neuvotteluun mainitsematta yksityiskohtia. Vuodothan olivat kovin yleisiä.

HALLITUS KESKUSTELEEE ASEMASTA

Vasta saman päivän (9. 2. 1944) iltana hallituksen tavannukaisessa "iltakoulussa" asia tuli laajemman keskustelun alaiseksi. Läsna olivat tällöin kaikki muut valtioneuvoston jäsenet paitsi Aura.

Ramsay viittasi aluksi edellisessä istunnossa antamaansa selostukseen. Varsinaisesti uutta ei sen jälkeen ollut tapahtunut muuta kuin ulkoministeri Hullin viimeksi antama varoitus Suomelle. Ramsayn mielestä oli tarpeellista hankkia tietoja Neuvostoliiton tarkoituksista.

Tämän jälkeen seurasi pari tuntia kestänyt keskustelu, johon useimmat läsnäolijat osallistuivat. Kun tämä keskustelu on omiaan kuvaamaan hallituksen keskuudessa silloin vallinneita mielipiteitä, on aihetta sitä päällisin puolin selostaa.

Kauppi tarkasteli asemaa eri puolilta tehden joukon kysymyksiä.

Aaltonen: On koetettava saada selvyys Neuvostoliiton kannasta ja sen vaatimuksista. Hän ei pelkäisi ottaa vastaan huonojakaan tietoja.

Kalliokoski: Kun länsivallat eivät anna mitään taakeita, ei tehtävällä rauhalla olisi mitään merkitystä. Se vain murtaisi kansan vastustuskyvyn ja sen kautta uhraitaisiin edulliset sotilaalliset asemat. Kaiken tämän joh-

dosta hän epäili rauhan tekoa, varsinkin kun aikaisemmasta "välirauhanajasta" (1940—1941) oli vain huonoja kokemuksia.

Walden: Suomen puolustusmahdollisuudet ovat huonot, koska vastassa oli ylivoima. Hän kertoi marsalkka Jodlin aikaisemmin selostetusta lausunnosta, jonka mukaan Saksasta voitaisiin erota sovussa. Meille on tärkeätä säilyttää armeijamme koskemattomana niin kauan kuin mahdollista.

Salovaara: On mentävä eduskunnan eteen ja esitettävä sille asia. Eduskunta ratkaiskoon, onko nykyisen hallituksen jäätävä paikalleen vai onko tilalle saatava toinen, joka tekee rauhan. Tänäpä on saatu tieto Neuvostoliiton ehdoista, joiden mukaan armeija on riisuttava aseista. Tämä hallitus ei halua tehdä rauhaa, koska näkee siinä paljon vaaroja. Annettakoon sen vuoksi eduskunnan ratkaista. Hän ei kuitenkaan vastustanut jatkuvia tiedusteluja.

Linkomies: Oli aikaisemmin samoin ajatellut eduskuntaan menoa luottamuslauseen saamiseksi. Nyt hän ei kuitenkaan pitäisi sitä suotavana, koska kysymyksen käsittely niin laajassa piirissä saattaa viedä hajaannukseen. Olisi annettava ulkoasiainvaliokunnan kuljettaa asiaa eteenpäin. Neuvostoliiton voimat näyttävät vain kasvavan Saksan voimiin verrattuna. Suurvaltain väliin sovintorauhaan tuskin voidaan rakentaa. Länsivaltat haluavat murskata Saksan. Ei halunnut estää rauhanehtoien suoraa tiedustelua. Jos sotaa jatketaan, on edessä sama tulos kuin talvisodassa.

Ehrnrooth: Tärkeätä on saada tietää missä ollaan. Oppositio on moittinut hallitusta saamattomuudesta. Jos jatkamme entiseen tapaan, ei hallitus ole tehnyt mitään ratkaisevaa selvyiden saamiseksi. Nyt siihen on vielä tilaisuus, kun rintamalla on rauhallista. Eduskunnalle

ja maailmalle on sanottava, millä kannalla olemme. Meidän on tiedusteltava Neuvostoliiton kantaa. Se tosin voidaan katsoa heikkoudeksi, mutta se riski on otettava. Elleivät ehdot meille sovellu, lujittaa niiden tietäminen kansaa. Myös muu maailma tietää silloin syyn kieltäytymiseemme. Suositteli myöskin selostuksen antamista eduskunnalle. Eduskunnalla on mahdollisuus vaihtaa hallitusta, jos se on toista mieltä.

Kalliokoski: Jos ehtojen tiedusteluun ryhdytään, on se pidettävä ehdottomasti salassa. Vasta sen jälkeen kun hallitus on ottanut kannan, voi mennä eduskuntaan. Kumpaaakin tietä kuljettaessa riski on erittäin suuri. Kysymys on siitä, kumpaa tietä kulkemalla voidaan pitemmälle säilyttää armeija.

Ellilä: Tapahtunut Helsingin pommitus näyttää järkyttäneen hallitusta enemmän kuin kansaa. Parempi on taistella jatkuvasti, sillä sotaonni vaihtelee. Hänkin oli sitä mieltä, että tilanne on esitettävä eduskunnalle. Jos eduskunta on toista mieltä, pankoon toiset miehet hallitukseen tekemään rauhaa. Ainoa mahdollisuus on salaisesti tiedustella ehtoja.

Osara: Rauhanehtojen tiedustelu ei voi pysyä salassa. Tällaisella askeleella annetaan viholliselle paras ase käteen ja sitä se tulee käyttämään sisäisen rintaman hajottamiseksi. Ei voinut olla mukana lähettämässä edustajaa Moskovaan. Odotettavissa oleva invaasio (maihinnousu) länsirintamalla saattaa muuttaa tilanteen. Armeija ei tule suostumaan antautumisvaatimukseen.

Aaltonen: Helsingin pommitus ei ole vaikuttanut miehiin. Ei ole mentävä armoa pyytämään, vaan ottamaan selkoa rauhan ehdoista. Jos ehdot ovat vaikeat, on ne annettava kansan tietoon. Se lujittaa silloin sisäistä rintamaa. Eduskuntaan ei voi mennä ilman omaa ehdotusta.

Kaasalainen: Ramsay ei ole pyytännyt valtuuksia muu-

hun kuin lisätietojen hankkimiseen. Jos on kysymyksessä Moskovan matka, on eduskunta saatava asiaan mukaan. Itse asian suhteen oli samalla kannalla kuin Kalliokoski ja Ellilä.

Linkomies huomautti, että vaiteliaisuus on tärkein, sillä asia ei siedä julkisuutta. Tiedustelun teko on sen laatuinen asia, jota ei ole syytä alistaa eduskunnan harjittavaksi. Ratkaisun tekeminen riippuu siitä, miten arvelee sodan päättyvän.

Reinikka ei ollut vakuuttunut Saksan häviöstä. Odotettavissa oleva maihinnousu Euroopan mantereelle saattaa ratkaista sodan. Meillä on jo nyt tieto Neuvostoliiton pyrkimyksistä. Niiden mukaan Moskovan rauhan raja on rauhan hintana. Olisi syytä mennä eduskunnan eteen ja ilmoittaa tämä. Eduskunta on varmaankin yksimielinen siitä, että tällaisella edellytyksellä sotaa on jatkettava. Hänen mielestään ei olisi lähdettävä Moskovaan.

Kauppi kysyi, eikö voisi jatkaa sotaa, jos rauhan ehdot ovat mahdottomat.

Ramsay: Odotettavissa oleva maihinnousu Länsi-Eurooppaan tuskin voi vaikuttaa Suomen asemaan. Me olemme eristetyssä asemassa. Apua ei ole odotettavissa miltään taholta. Olemme siten yksin. Edessä on kaksi ikävää vaihtoehtoa. Kun olemme vastuussa kansalle asian kehityksestä, on velvollisuutemme saada esille kaikki tarpeelliset tiedot. Suhteita Saksaan päin on kyllä silloin vaikea hoitaa. Kaikessa on riskinsä. Eduskuntaankin meno on vaarallinen. Jos eduskunta lyö jonkin kannan kiinni, sitoo se itsensä ja samalla hallituksen. Jos eduskunta sanoo, ettei tällaisilla ehdoilla ole tehtävä rauhaa, ei sitä jälkeen päin voitaisi muuttaa. Ehdoton antautuminen on joka tapauksessa jäänyt pois keskustelujen piiristä.

Linkomies: Jos ehdoton antautuminen tulee kysymykseen, on selvää, ettei siihen voida suostua.

Ellilä: Länsivalloilta ei voida odottaa mitään tukea. Hän yhtyi niihin, jotka halusivat mennä eduskunnan eteen ja jättää asian sen ratkaistavaksi. Se selvittäisi asemaa. Oliko laisinkaan luultavaa, että eduskunta olisi valmis hyväksymään Moskovan rauhan rajat? Suomen kansa ei siihen voisi suostua, eivät ainakaan talonpojat vapaaehtoisesti.

Minä: Nyt on kysymys siitä, ryhdytäänkö hankkimaan tietoja. Se tietenkin riippuu siitä, halutaanko yleensä päästä rauhaan. Ellei sitä toivota, ei kannata myöskään ryhtyä toimenpiteisiin tietojen hankkimiseksi. Vasta kun asian ratkaisu lopullisesti on edessä, on tilanne vakavampi. Silloin on aika mennä eduskuntaan. Kannatin tietojen hankkimista.

Lehtonen: Yhtyi Ellilään ym. Meille on tärkeätä voittoa aikaa. Ei pitäisi lähteä tiedustelemaan Neuvostoliiton ehtoja, ei ainakaan hallituksen toimesta. Sellainen tiedustelu tulee julkisuuteen.

Lopputuloksena tästä laajaksi paisuneesta keskustelusta oli, ettei lopulta kukaan vastustanut lisätietojen hankkimista. Asia olisi kuitenkin hoidettava täysin salaisesti.

Seuraavana päivänä pidetyssä sosiaalidemokraattisen eduskuntaryhmän kokouksessa selostin tilannetta, analysoiden asemaa täysin avoimesti. Osoitin Saksan aseman heikoksi, samoin erikoisrauhan vaarallisuuden. Silti olisi välttämätöntä koettaa saada tietoja Neuvostoliiton rauhanehdoista. Tätä olisi sen vuoksi yritettävä.

Ryhmän jäsenet esiintyivät odottamattoman rauhallisesti. Vanhoja asioita ei kaiveltu. Yleensä asetuttiin esittämälleni kannalle.

PAASIKIVI LÄHTEE TUKHOLMAAN "TIETOJA HAKEMAAN"

Kun tapahtumat alkoivat vyöryä yhä kiihtyvällä vauhdilla, seuraan tästä lähtien entistä kiinteämmin päiväkirjani sanontaa.

11. 2. 1944. Tänään oli presidentti Ryti kutsunut eräitä henkilöitä luokseen Tamminiemeen. Saapuvilla olivat Ramsay, Walden ja minä.

Ramsay kertoi tällöin monena päivänä keskustelleensa Paasikiven kanssa tämän matkasta Tukholmaan. Paasikivi oli jo ennakolta matkan tuloksiin nähden ollut kovin pessimistinen. Hän matkustaa huomenna ja koettaa saada yhteyden "Madonnaan" (rouva Kollontayhin). Hän ei kuitenkaan suostu jatkamaan matkaa suoraan päätä Moskovaan, vaikka tie sinne aukeaisikin, vaan tulee välillä käymään Helsingissä. Käynnistä on jo ilmoitettu ministeri Gripenbergille Tukholmaan ja samoin Ruotsin ulkoministeriölle. Ehrnrooth matkustaa samalla muissa asioissa, mikä on omiaan naamioimaan matkaa.

Ramsay tiesi edelleen, että Ruotsin Moskovan lähettiläs Assarsson on kutsuttu pois Moskovasta. Hän oli siellä joutunut "persona ingratan" (epäsuosiossa olevan henkilön) asemaan. Ruotsi oli tämän johdosta pahasti hermostunut.

Saksan lähettiläs v. Blücher oli myöskin hermostunut ja kävi päivittäin Ramsayn luona. "Ich kenne meine ruhigen Finnen nicht mehr" (en tunne enää rauhallisia suomalaisiani), hän oli sanonut. "Puhutaan erikoisrauhasta ja suunnitellaan uutta hallitusta". Tällaista todella puuhattiin "rauhanopposition" piireissä. Johannes Metzger (Saksan sanomalehtiavustaja ja Gestapon varapäällikkö, jolla Suomessa syntyneenä ja täällä koulua käyneenä ja sen johdosta sujuvasti suomea puhuvana oli paljon suhteita myöskin eduskuntapiireissä) oli kerto-

nut tohtori Kustaa Vilkunalle suunniteltavan sellaista hallitusta, jossa Voionmaa olisi pääministerinä ja Frietsch (!) ulkoministerinä. v. Blücher oli ilmoittanut pyrkivänsä huomenna presidentin puheille.

Keskustelussa kaavailtiin myös matkan jatkamista Moskovaan. Olisiko siitä ilmoitettava Saksalle ja seuraisiko siitä välirikko Saksan kanssa? Oltiin yksimielisiä siitä, että rauhan tulee perustua Suomen suvereenisyyteen ja neutraaliin asemaan. Tukikohtia Suomen alueelle ei olisi myönnettävä edes sodan ajaksi.

12. 2. 1944. Paasikivi matkusti tänään Tukholmaan rouvansa kanssa. Tämän jälkeen seurasi useiden päivien aikana maailman sanomalehdissä ja varsinkin Ruotsin lehdistössä sensaatiouutisia hänen matkansa johdosta. Häntä yritettiin haastatellakin, mutta huonolla menestyksellä. Paljon liikkui huhuja ja paljon myös vääriä tietoja.

16. 2. 1944. Oli uusi ankara Helsingin pommitus, jota kesti koko yön.

21. 2. 1944. Pidettiin ulkoasiainvaliokunnan kokous, jossa kaikki jäsenet olivat saapuvilla.

Ramsay oli saanut Paasikiveltä 19. 2. 1944 päivätyn kirjeen, jossa Paasikivi ilmoitti tavanneensa "Madonnan" 16. 2. 1944. Tämä oli ilmoittanut, että Neuvostoliitto oli valmis ottamaan vastaan Suomen valtuuskunnan Moskovassa. Matkaa ei kuitenkaan olisi tehtävä vain informaatiotarkoituksessa, vaan sopimuksen tekoa varten. Rouva Kollontay odotti Moskovasta lähempiä tietoja.

v. Blücher oli tänä aamuna jälleen käynyt Ramsayn puheilla. Hän oli suullisesti ilmoittanut Saksan (v. Ribbentropin) kannan. Sen mukaan olisi "glatter Verrat" (selvä petos) Saksaa kohtaan, jos Suomi nyt tekee rauhan, ja Saksa tulee siitä tekemään kaikki johtopäätökset.

v. Blücher oli edelleen selitellyt Saksan lujaa asemaa ja tulevan voiton varmuutta.

Siinä romahti marsalkka Jodlin ilmoitus, että Suomen erikoisrauha tultaisiin Saksassa ymmärtämään ja että siihen tultaisiin suhtautumaan rauhallisesti.

23. 3. 1944. Pidettiin jälleen ulkoasiainvaliokunnan istunto, jossa kaikki jäsenet olivat saapuvilla.

Ramsay tiedoitti, että Paasikivi oli palannut Tukholmasta. Ennen sieltä lähtöään hän oli saanut rouva Kollontaylta Neuvostoliiton rauhanehdot, jotka Paasikivi oli pannut paperille seuraavassa muodossa (tarkistetut ehdot muuttuivat myöhemmin hiukan):

"I. Heti hyväksyttävä, ennen Moskovaan menoa:

a) Neuvostoliitto ei vaadi Suomea ryhtymään sotaan Saksaa vastaan, mutta suhteet on katkaistava. Jos Suomi haluaa olla neutraali, ei se voi sallia vieraiden sotajoukkojen oloa maassa. Ne on ainakin internoitava. Jos se on Suomelle ylivoimainen tehtävä, on Neuvostoliitto valmis antamaan välttämätöntä apua sotajoukkojen ja lentovoimien muodossa.

b) Vuoden 1940 rauhansopimus on kaikilta osiltaan voimaan pantava. Suomalaiset joukot on vedettävä takaisin vuoden 1940 rajalle.

Jos Suomen hallitus vastaväitteittä hyväksyy välirauhan ehdot, voi Moskovassa palata kysymykseen Hangosta, mutta tässä tapauksessa kompensatiota vastaan.

c) Sotavangit sekä keskitysleireissä olevat ja työvelvolliset on luovutettava.

II. Moskovassa voi neuvotella kysymyksistä, jotka koskevat:

a) osittaista ja täydellistä demobilisaatiota,

b) vahingon korvaamista, joka on aiheutettu sotatoimin tai Neuvostoliiton alueen okkupaation kautta,

c) Petsamon piiriä (rayon)."

Ensimmäinen vaikutelma näitä ehtoja kuullessa oli se, ettei rauhanteosta nyt tainnut tulla mitään, varsinkin kun Neuvostoliitto vaati saksalaisten sotavoimien internoimista. Sehän olisi meille suorastaan fyysillinen mahdottomuus. Asia oli joka tapauksessa nyt joutunut sille asteelle, että se oli vietävä eduskuntaan salaisessa istunnossa käsiteltäväksi. Sitä ennen olisi kuitenkin keskusteltava tasavallan presidentin ja Paasikiven kanssa. Vasta sen jälkeen matkan tuloksesta tiedoitettaisiin koko hallitukselle.

24. 2. 1944. Pidettiin neuvottelu presidentin kesäasunnossa Tamminiemessä. Saapuvilla olivat presidentti Ryti ja kaikki ulkoasiainvaliokunnan jäsenet sekä Paasikivi.

Paasikivi selosti aluksi matkansa ulkonaisia puitteita. Hän kertoi tavanneensa rouva Kollontayn kolme kertaa Saltsjöbadenissa. Pankinjohtaja Marcus Wallenberg oli taitavasti järjestänyt kohtaukset, niin että ne pysyivät salassa. Ne tapahtuivat pääasiassa yöllä.

Sen jälkeen Paasikivi muistiinpanojen nojalla esitti laajasti omia ajatuksiaan. Suomen asema oli toivoton. Saksa oli hävinnyt sodan ja Suomi joutui sen johdosta vaikeuksiin. Nyt oli kiire päästä eroon sodasta. Neuvostoliiton vaatimukset olivat odottamattoman lempeät. Ne oli epäilyksittä otettava vastaan.

Seurameessa keskustelussa osoitettiin ehtojen sisältävän monia voittamattomia vaikeuksia. Esimerkiksi vaatimus saksalaisten internoimisesta ja armeijan demobilisaatiosta. Tehtyjen huomautusten johdosta Paasikivi peruutteli ensimmäistä lausuntoaan. Hän arveli olevan parasta tehdä vastachdotus, joka tulisi mahdollisimman lähelle Neuvostoliiton ehdotusta. Suomen vikana oli aina ollut, että se liian myöhään hyväksyi sen, minkä se aikaisemmin oli hylännyt. Suomen taholta aikaisemmassa vaiheessa tehty ehdotus vuoden 1939 rajojen palauttami-

sesta oli ollut harkitsemattomuus. Armeijan demobilisaatiovaatimukseen ei Stalin anna asian kaatua. Koko keskustelun ajan Paasikivi esiintyi erittäin pessimistisenä.

Päätöksiä ei tässä vaiheessa vielä tehty.

Paasikivi jäi vielä keskustelemaan presidentti Rytin kanssa ulkoasiainvaliokunnan jäsenten siirtyessä pääministerin virka-asuntoon Esplanadinkatu 4:ään, missä keskustelua jatkettiin. Se oli epämääräistä ja hapuilevaa, kuten saattoi odottaa näin odottamattomien tietojen tultua.

Ramsayn mielestä Suomen taholta ei pitänyt antaa mitään vastausta. Ehdot olivat mahdottomat hyväksyä.

Minun mielestäni oli annettava vastaus, jossa esitettiin vastaehdotus.

Lopuksi sovittiin, että saadut ehdot tiedoitetaan seuraavana päivänä klo 11 koko hallitukselle. Sen jälkeen asia viedään eduskunnan 29. 2. 1944 pidettävään istuntoon. Missä muodossa se tapahtuu ja mitä silloin eduskunnalle tullaan ehdottamaan, jäi toistaiseksi ratkaisematta.

25. 2. 1944. Pidettiin valtioneuvoston yksityinen istunto, jossa kaikki jäsenet olivat saapuvilla.

Ramsay tiedotti valtioneuvoston jäsenille Neuvostoliiton välirauhan ehdot. Hän ei maininnut mitään Paasikiven matkasta eikä lähdettä, minkä kautta ehdot oli saatu.

Valtioneuvoston jäsenet tekivät joitakin kysymyksiä, mutta varsinaista keskustelua ei tässä yhteydessä pidetty suotavana. Se päätettiin siirtää siksi, kunnes ulkoasiainvaliokunta voisi esittää jonkin ehdotuksen.

Dagens Nyheter-lehdessä Tukholmassa oli tänään julkaistuna uutinen Neuvostoliiton esittämistä rauhan eh-

doista. Neuvostoliitto oli siis pitänyt tarpeellisena päästää ne julkisuuteen.

26. 2. 1944. Ylipäällikkö Mannerheim, johon haluttiin ottaa yhteys, oli saapunut Helsinkiin. Presidentti Ryti tarjosi lounaan kesäasunnossaan Tamminiemessä. Saapuvilla olivat, paitsi isäntää, Mannerheim ja kaikki ulkoasiainvaliokunnan jäsenet.

Lounaan jälkeen ryhdyttiin keskustelemaan saatujen tietojen johdosta. Mannerheim takertui aluksi kysymykseen siitä, kuka oli aloittanut nykyisen sodan. Hän lueskeli muistiostaan laveasti päivämääriä ja antamiaan päiväkäskyjä, joiden piti osoittaa, että Neuvostoliitto oli alkanut hyökkäyksen ja Suomi vasta sen jälkeen ryhtynyt puolustautumaan. Saatuihin ehtoihin nähden hänen mielipiteensä oli, että saksalaisten sotavoimien internoiminen olisi mahdoton toteuttaa. Ei hän ainakaan tulisi siihen tehtävään ryhtymään. Hän kysyi itseltään, voitaisiinko saksalaisten kanssa aikaansaada sopimus heidän vapaaehtoisesta maasta poistumisestaan. Hän viittasi tässä yhteydessä usein aikaisemmin mainittuun marsalkka Jodlin lausuntoon, jonka mukaan Saksa voisi hyvin ymmärtää Suomen rauhanteon, mutta hän ei ollut varma siitä, voiko sille antaa mitään arvoa. Armeijan demobilisaatioon on myös mahdoton suostua, mutta ehkei sitä lopuksi vaaditakaan. Mannerheim oli muuten lausunnossaan hyvin varovainen antaen ymmärtää, että vastuu on hallituksen ja sen on asia ratkaistava.

Keskustelussa ei syntynyt mitään ratkaisua.

Tamminiemestä palattuamme Linkomies pyysi minut virka-asuntoonsa puoleksi tunniksi keskustelemaan. Hän oli kovin pessimistinen ratkaisuun pääsemisestä. Hän ilmoitti kyllä siihen vakavasti pyrkivänsä, mutta näki aseman kovin synkkänä. Olikohan mitään mahdollisuutta saada eduskunta ja maa tähän ratkaisuun mu-

kaan? Jos on pakko niellä näin epäedulliset ehdot, syntyy riitaa ja hajaannusta, mahdollisesti kansalaissotakin. Nykyinen hallitus ei arvovallallaan pysty asiaa hoitamaan. Hänen nimensä ei siihen riitä. Ei myöskään Rytin nimi. Jos asiaa halutaan tuloksellisesti hoitaa, täytyisi saada uusi hallitus. Mannerheim oli ainoa, joka voisi saada maan rauhallisesti nielemään tämän kalkin. Tulokseen pääsemiseksi olisi hallituksen erottava. Uuden hallituksen muodostaminen olisi annettava Mannerheimin tehtäväksi ja samalla olisi voitava antaa hänelle lupaus, että myös Ryti tulee eroamaan presidentin virasta. Eduskunta voisi säätää lain, että pääministeri voi väliaikaisesti hoitaa myös presidentin tehtävät. Vain tällä ehdolla Mannerheim ehkä voisi suostua tämäntapaiseen järjestelyyn.

Linkomies esitti siis suunnitelman, jonka mukaan Mannerheimin käsiin olisi luovutettava presidentin, pääministerin ja ylipäällikön valtuudet.

Tein joitakin vastahuomautuksia, joista Linkomies huomasi, etten ollut kiinnostunut ajatuksesta, eikä hän tällä kertaa jatkanut pitemmälle. Ensi kerran kuulin tällöin pulman ratkaisemiskeinona ajatuksen turvautua ylipäällikkö Mannerheimiin. Puoli vuotta myöhemmin samantapaiseen ajatukseen turvauduttiin, joskin rajoitetummassa muodossa. Silloin oli myöskin tilanne vallan toinen.

Illalla alkoi ankarin pommitus, minkä Helsinki siihen mennessä oli saanut kestää. Sitä jatkui klo 18.45:stä klo 6:een aamulla. Helsingin yläpuolella lenteli 600 viholliskonetta. Varsinkin aineelliset vahingot olivat suuret. Koko yö kului pommisuojoissa. Neuvostoliitto halusi nähtävästi tällä tavalla painostaa Suomea ja hallitusta hyväksymään esitetyt rauhanehdot. Se oli huonoa taktiikkaa Suomen ollessa kysymyksessä.

RAUHANEHTOJA PUNNITAAN — EDUSKUNTA- KESKUSTELU

Tähän mennessä oli tyydytty vain tutustumaan rauhananehtoihin ja lausumaan niiden johdosta ylimalkaisia ensihuomautuksia. Vähitellen alkoi olla pakko perusteellisemmin syventyä niihin ja niiden vaikutuksiin.

27. 2. 1944. Ensimmäinen asiallinen keskustelu ehtojen johdosta tapahtui ulkoasiainvaliokunnan kokouksessa, joka klo 15 pidettiin pääministerin virkasunnossa. Edellisen yön pommituksessa olivat kaikki ikkunat särkyneet, minkä vuoksi kylmyyden ahdistaa istuttiin päällysvaatteet yllä. Keskustelu koski asian jatkuvaa hoitamista.

Ramsay oli monen mietiskelyn jälkeen luopunut aikaisemmasta kielteisestä kannastaan ja tullut siihen tulokseen, että tarjottuihin ehtoihin oli joka tapauksessa vastattava.

Useat muutkin yhtyivät tähän lausuntoon, vaikka yleisesti oltiin sitä mieltä, että ainakin vaatimus saksalaisten joukkojen internoimisesta oli mahdoton toteuttaa. Se olisi joka tapauksessa saatava pois.

Reinikka oli kuitenkin pääasiaan nähden toista mieltä. Hän vastusti edelleen jyrkästi vuoden 1940 rajan hyväksymistä. Jos hallitus siihen suostuu, tulevat maalaisliittolaiset ministerit eroamaan hallituksesta.

Reinikan lausunto oli nostanut esille kysymyksen hallituksen koossa pysymisestä. Sitäkin asiaa pohdittiin. Ilmeni, että toisetkin maalaisliittolaiset ministerit olivat Reinikan lausunnon kannalla ja siten vuoden 1940 rajan hyväksymistä vastaan. Jos hallituksen enemmistö sen hyväksyisi, tulisi maalaisliitto eroamaan hallituksesta. Arvattavasti kokoomus tulisi silloin seuraamaan esimerkkiä ja myös kutsumaan miehensä pois. Rauhanehtojen hyväksymisen kannalla voisivat siten olla vain sosiaali-

demokraatit, ruotsalaiset ja edistys. Mutta voisiko näiden puolueiden varaan rakentaa hallitusta näin vaikeassa tilanteessa?

Mahdollisesti voitaisiin hallituksen keskuudessa vielä sopia siitä, että Neuvostoliitolle tulee annettavaksi vastaus. Mutta erimielisyys tulisi kuitenkin heti näkyviin, kun vastauksen sisällöstä tulisi kysymys. Silloin saattoi hallitus hajota.

Linkomies käyttämässään puheenvuorossa arveli, ettei mikään Paasikiven muodostama hallitus saattaisi tulla kysymykseen, jos hallitus eroaisi. Hän puhui mieliajatuksestaan hallituksessa tarvittavasta auktoriteetista (Mannerheim), vaikkei mennyt yksityiskohtiin, kuten keskustellessaan minun kanssani edellisenä päivänä.

Lopuksi sovittiin siitä, että asia oli vietävä eduskunnan käsiteltäväksi sekä että Linkomies laatisi eduskunnalle annettavan tilanneselostuksen. Sitä tarkastettaisiin seuraavana päivänä.

Istunnon aikana Ramsay sai kaksi kirjettä, toisen ministeri Gripenbergiltä ja toisen pankinjohtaja Marcus Wallenbergiltä. Molemmat olivat olleet keskusteluissa rouva Kollontayn kanssa. Siitä johtuen molempien kirjeiden sisältökin oli jotenkin samanlainen. Molemmat olivat jonkin verran epäileväisiä saksalaisten sotavoimien internoimisvaatimukseen nähden, mutta muuten molemmat kirjoittajat pitivät esitettyjä ehtoja sellaisina, että ne voitaisiin hyväksyä. Rouva Kollontay oli molemmille sanonut, että asialla oli kiire. Paasikiven ei myöskään enää pitäisi tulla Tukholmaan, koska siitä nousisi taasen uusi sensaatio. Jos ehdot Suomen puolelta hyväksytään, olisi lennettävä suoraan Moskovaan. Lentomatka voidaan järjestää.

Samaan sävyyn alkoivat myöskin Ruotsin sanomalehdet puolueväriin katsomatta kirjoitella. Ne tiesivät jopa

vakuuttaa, että Moskovan sanelemiin ehtoihin olisi saatavissa suuria lievennyksiä (modifikationer), jos vain Suomi nyt päättäisi lähettää miehiä Moskovaan itse pääpaikalla asiasta neuvottelemaan. Näytti siltä, että Ruotsi oli antanut täydellisesti valjastaa itsensä liittoutuneiden propagandaa ajamaan ja pyrki jatkamaan holhoavaa asennettaan.

28. 2. 1944. Ulkoasiainvaliokunnan istunnossa klo 15 saatiin kuulla Ramsayn kirjoittama ja Linkomiehen suomentama tilanneselostus, joka oli tarkoitettu eduskunnalle esitettäväksi. Siitä haluttiin poistaa useita kohtia, ennen kaikkea kohta, jossa puhuttiin saksalaisten sota-voimien internoimista koskevasta vaatimuksesta. Selostuksessa haluttiin myös välttää lausumasta mitään ratkaisevaa puoleen tai toiseen.

Asia joutui koko valtioneuvoston käsiteltäväksi samana päivänä klo 18 pidetyssä yksityisessä istunnossa. Jotta voitaisiin keskeytymättä suorittaa keskustelu loppuun, pidettiin se hiukan oudossa ympäristössä, suojeluskuntapiirin talossa olevassa "Motti" nimisessä ravintolassa. Talossa oli hyvin varustettu pommisuoja.

Linkomies luki aluksi luonnoksen tilanneselostukseksi. Se aiheutti laajan keskustelun, josta on syytä tähän poimia tärkeimmät lausunnot.

Reinikka ilmoitti ulkoasiainvaliokunnassa edustaneensa vastustavaa kantaa. Eduskunnalle on suoraan sanottava, että Neuvostoliiton ehtoja ei voida hyväksyä.

Kaasalainen: Jos ehdot hyväksytään, joudumme kokonaan Neuvostoliiton armoille. Ei saada mistään elintarvikkeita.

Linkomies: Jos Saksa menettää Baltian, ei silloinkaan saada elintarvikkeita.

Kalliokoski: Näyttää siltä kuin pidettäisiin vuoden 1940 rajan vaatimusta mahdollisena hyväksyä. Sitä ei pitäisi sanoa. On vaarallista siihen suostua. Kannatti Reinikan ehdotusta, että ilmoitetaan, ettei ehtoja voida hyväksyä. Mitä tulee demobilisaatiokohtaan, ei olisi otettava ehdottomasti vastustavaa kantaa, koska se on vasta toisessa ryhmässä ja siis neuvottelujen varassa. Ei pitäisi harjoittaa ehtojen yksityiskohtaista arvostelua, vaan ainoastaan selittää, että ne yleensä ovat mahdottomat.

Ramsay: Suurempia lievennyksiä ei liene mahdollista saada. Ruotsin sanomalehdet puhuvat kyllä ”modifikationeista”, mutta siihen ei voi paljon rakentaa. Huomautti, että saksalaisten internoiminen on Suomelle sekä fyysillinen että moraalinen mahdottomuus.

Reinikka: Neuvostoliitolle internoimisvaatimus on tärkeä. Kun se meille on mahdoton, katkeavat jatkoneuvottelut. Siitä huolimatta niitä voidaan yrittää jatkaa, mutta tässä vaiheessa ei olisi tehtävä mitään ratkaisua. Suomen kansa on pidettävä yksimielisenä. Vuoden 1940 rajaa ei voida hyväksyä.

Ehrnrooth: Internoimisvaatimus on mahdoton. Kysymys on mutkikas ja riippuu saksalaisten suhtautumisesta asiaan. Saksa voi puolestaan tehdä jonkin salamapäätöksen, josta koituu meille tuhoa. Olisiko mahdollista, että Saksa jäisi vain Pohjois-Suomeen, jolloin se alue voitaisiin luovuttaa Saksan ja Neuvostoliiton väliseksi taistelualueeksi?

Lehtonen: Eduskunnalle olisi lyhyesti ilmoitettava, että ehdot ovat mahdottomat hyväksyä. Toimeenpantavassa kansanäänestyksessä vuoden 1940 raja saisi ehdottomasti hylkäävän vastauksen. Se oli aikanaan pakko-rauhan tulos; tätä tietä se muuttuisi häpeärauhaksi.

Kauppi: On sanottava, että ehdot ovat mahdottomat hyväksyä, mutta silti on neuvottelutie pidettävä avoinna. Olisi koetettava saada maailmalle selväksi, miksi vaati-

muksia ei voida hyväksyä. Toimintamahdollisuudet on joka tapauksessa jätettävä avoimiksi.

Minä: Jatkuvassa menettelyssä on eri vaiheita. Eduskunta ei missään tapauksessa saisi kielteisellä päätöksellä lukita itseään kiinni. Tie olisi jätettävä auki. Mitä hallituksen Moskovalle annettavaan vastaukseen tulee, jää harkittavaksi, olisiko siinä esitettävä vastaehdotus. Ei ole paljon toiveita siitä, että se tulisi varteen otetuksi. Se voi siis kaatua ja koko asia katketa siihen. Jos sen sijaan pääsemme Moskovaan keskustelemaan, tulee koko ohjelma selväksi. Siinä tapauksessa Suomen asema on selvempi. Sen vuoksi olisi suositeltava epämääräistä vastausta.

Osara: Suomen rauha olisi suuri palvelus liittoutuneille. Siitä pitäisi sen vuoksi myöskin saada suuri vastapalvelus. Neuvostoliiton tarjous on kovin laiha. Se on nyt voimansa kukkuloilla. Tämä on vasta ensimmäinen tarjous. Mutta salliiko Neuvostoliiton arvovalta muuttaa jo julkaistuja ehtoja? Nämä ehdot ovat kuitenkin pelkkää narripeliä. Ovia ei siitä huolimatta saisi lyödä kiinni.

Walden: Yhdyn Ramsayn ja Tannerin kantaan siinä, ettei meillä ole syytä uskoa neuvottelujen johtavan parempaan tulokseen. Neuvostoliitto ei ole muuttanut kantansa siitä lähtien, kun Molotov syksyllä 1940 Berliinissä esitti Führerille vaatimuksensa Suomeen nähden. Mutta vaikkei paremmista tuloksista olisi paljon toiveita, on hallituksen silti koetettava viedä asia niin pitkälle kuin mahdollista. Ratkaisun eteen tullaan vasta silloin, kun ehdot ovat lopullisesti selvillä ja kun hallituksen kanta esitetään eduskunnalle ja kansalle. Vielä ei olla edes neuvotteluvaiheessa. Onhan "taistelu viimeiseen mieheen saakka" silti aina jäljellä. Neuvotteluihin lähtö saattaa kyllä hermostuttaa mielialaa maassa. Se kai kuitenkin voidaan hallita. Saksa on vaarallinen kohta. Salamatoimenpiteisiin nähden Saksa tuskin tulee tekemään

ratkaisua ennen kuin meidän puoleltamme viimeinen piste on pantu. Tästä on osoituksena se, että kauppaneuvottelut Saksan kanssa ovat sujuneet hyvin. Meidän menettelytapamme on silti tärkeä. Eduskunnassa ei ole sanottava yhtään sanaa, jota jompikumpi puoli voisi käyttää hyväkseen. Kaikki tulee kuitenkin julkisuuteen. Jos sanomme, että ehdot ovat mahdottomat hyväksyä, tulee Saksa käyttämään sitä propagandassaan. Kun julkisuudessa ei ole mainittu, että ehdot on jaettu kahteen osaan, olisi eduskunnalle puhuttava vain kuudesta ehdosta.

Ellilä: Ellei Neuvostoliitto suostu lievennyksiin, ei ole muuta tietä kuin taistelun jatkaminen.

Linkomies sanoi voivansa ymmärtää sen kannan, että oikeuden puolesta taistellaan loppuun saakka, kunhan se vain ei perustu siihen uskoon, että Saksa voittaa sodan.

Kalliokoski: Erimielisyys ei lopultakaan näytä olevan varsin suuri. Ollaan yksimielisiä siitä, että ehdot ovat mahdottomat. Kysymys on siis tällä kertaa siitä, mitä eduskunnalle sanotaan. Yksimielisiä ollaan myös siitä, ettei ole paljon toiveita paremmasta tuloksesta. Kun näin on, ei selostuksessa pitäisi käyttää mustamaalausta. Se vain pilaa sekä neuvottelujen jatkamisen että toiselta puolen myös sodan jatkamisen mahdollisuudet.

Ramsay: Neuvostoliiton esittämät ehdot tarkoittavat vuoden 1940 status quon palauttamista ja Suomen neutraliteettiä. Mitä värejä silloin voi käyttää saadakseen kuvan valoisammaksi?

Lopuksi sovittiin siitä, että Linkomies korjaa tilanne-selostusta keskustelussa esitettyjen huomautusten mukaisesti. Ulkoasiainvaliokunta tarkastaa sen seuraavana päivänä, jolloin se myös esitetään eduskunnalle.

29. 2. 1944. Ulkoasiainvaliokunta tarkasti eduskunnalle annettavan tiedonannon. Sitä oli yön varrella suuresti korjattu.

Klo 11 alkaneessa eduskunnan istunnossa pääministeri Linkomies luki tiedonannon eduskunnalle. Siinä selostettiin asian siihenastiset vaiheet ja annettiin tieto Neuvostoliiton esittämistä rauhanehdoista. Tiedonanto päättyi seuraaviin johtopäätöksiin:

”Kuten näkyy sisältyy ehdotuksiin erinäisiä kohtia, joihin suostuminen etukäteen olisi vaarallista. (Välihuuto oikealta: Itsemurhaa!) Hallitus pitää kuitenkin suotavana, että jatketaan pyrkimyksiä rauhan saavuttamiseksi Suomelle mahdollisimman edullisin ehdoin. Hallitus ei siis tässä vaiheessa halua hylätä sitä vaihtoehtoa, joka tähtää sopimukseen pääsemiseen, ja ehdottaa, että eduskunta hyväksyy tämän kannan.”

Valtiopäiväjärjestyksen 36. §:n sisältämän säädöksen mukaisesti tiedonanto pantiin pöydälle seuraavaan istuntoon.

Klo 12.30 oli sosiaalidemokraattisella ryhmällä asian johdosta pitkä istunto. Ryhmän kaikki jäsenet hyväksyivät hallituksen tiedonannon. Reinikaisen tehtäväksi annettiin esittää ryhmän puolesta lausunto eduskunnassa.

Jatkokäsittely suoritettiin samana päivänä klo 18 pidetyssä eduskunnan istunnossa. Asian luonteesta johtui, että eri ryhmien puheenjohtajat esittivät kukin ryhmänsä puolesta niiden kannan. Poikkeuksen teki vain isänmaallisen kansanliikkeen ryhmä, josta esiintyi kaksi puhujaa.

Ensimmäisenä sai puheenvuoron suurimman ryhmän, sosiaalidemokraattisen eduskuntaryhmän puheenjohtaja ed. Reinikainen, joka puheessaan lausui mm: ”Sosiaalidemokraattinen eduskuntaryhmä on yksimielinen siitä, ettei nyt alkuunsaatuja rauhanneuvotteluja ole päästettävä katkeamaan, vaan niitä on pyrittävä jatka-

maan ja kehittämään hyväksyttävien rauhanehtojen saamiseksi. Me katsomme tämän tien niissä oloissa, joihin olemme joutuneet, oikeammaksi ja myöskin varmemmaksi kuin hävittävän taistelun jatkamisen.

Vaikka vaikeuksia ja vaaroja rauhan aikaansaamisen tiellä näyttääkin olevan, on tästä huolimatta mielestämme valittava neuvottelun tie sodasta irtaantumiseksi. Se tuntuu maallemme ja kansallemme tällä hetkellä välttämättömältä.

Kun samanlaiset ajatukset eduskunnassa esitetyn tiedonannon mukaan ovat hallitustakin johtaneet, sosiaali-demokraattinen eduskuntaryhmä, yhtyen hallituksen pyrkimyksiin, kehoittaa hallitusta jatkamaan aloittamallaan tiellä. Tässä mielessä ryhmämme äänestää yksinkertaisen päiväjärjestykseen siirtymisen puolesta.”

Ed. Kukkonen, maalaisliiton eduskuntaryhmän puheenjohtaja, esitti pitemmän lausunnon, jossa lopuksi maalaisliiton eduskuntaryhmän puolesta esitettiin seuraava päiväjärjestykseen siirtymisen sanamuoto: ”Kuultuaan hallituksen tiedonannon eduskunta lausuu käsityksensä, että tiedonannossa mainitut ehdot olennaisissa kohdissaan ovat mahdottomat hyväksyä. Jos sodasta irtautumiseen itsemääräämisoikeutemme, vapautemme ja turvallisuutemme takaavilla ehdoilla ilmaantuu mahdollisuuksia, tutkinee hallitus niitä ja ilmoittaa niistä eduskunnalle.

Tämän lausuen eduskunta siirtyy päiväjärjestykseen”.

Ed. Virkkunen kokoomuspuolueen eduskuntaryhmän puolesta mainitsi hallituksen tiedonannossa olevan monta kohtaa, joihin jokainen suomalainen isänmaanystävä yhtyy. Siinä on esitetty ne mahdottomuudet, jotka suomalaisen mielen täyttävät, kun väli rauhan tai aselevon ehdoista kuulee mainittavan. Hallituksen lopputulos tämän oikean esityksen jälkeen on jonkin verran oudoksuttava. Hallitus pitää mahdollisena

vielä jatkaa neuvotteluja, vaikka hallituksen tiedonannosta selvästi kuultaa esille hallituksenkin käsitys, että ne eivät voi johtaa mihinkään sellaiseen tulokseen, johon suomalainen mies tai nainen voisi yhtyä. Jokainen suomalainen, joka tahtoo kuulua suomalaiseen kansankotiin, pitää mahdottomana tällaisten meille esitettyjen vaatimusten hyväksymisen. — Lausuntonsa lopussa puhuja ilmoitti kansallisen kokoomuspuolueen eduskuntaryhmän kannattavan sitä perusteltua päiväjärjestykseen siirtymisen ehdotusta, minkä edustaja Kukkonen oli tehnyt.

Ed. Furuhjelm, ruotsalaisen kansanpuolueen eduskuntaryhmän puheenjohtaja, lausui ruotsinkielisessä lausunnossaan ryhmän toivovan, että osoittautuisi mahdolliseksi irtaantua sodasta sekä että siinä tarkoituksessa rauhansopimus Venäjän kanssa niin pian kuin mahdollista saadaan aikaan. Hallituksen on sen vuoksi tarmonokkaasti jatkettava aloittamiaan pyrkimyksiä saada aikaan hyväksyttävän sopimuksen, joka turvaa vapautemme ja tulevaisuutemme. Puhuja valitti, samaan tapaan kuin aikaisemminkin samanlaisissa tilaisuuksissa, etteivät eduskunnan jäsenet ole saaneet riittävästi tietoja tapahtumain kulusta, myöskin korkeimman sotilasjohdon näkökannoista, ja uudisti ryhmän puolesta aikaisemmin esitetyn toivomuksen kiinteämmän yhteistyön järjestämisestä hallituksen ja eduskunnan kesken. Puheen loppu kuului: ”Siinä vakaumuksessa, että hallitus, joka ensi kädessä kantaa vastuun maan kohtaloista, velvollisuutensa mukaisesti ja läheisessä yhteisymmärryksessä korkeimman sotilasjohdon kanssa, tulee tekemään kaiken mikä sen vallassa on torjuakseen maata uhkaavan vaaran ja luodakseen edellytyksiä turvaavan rauhansopimuksen aikaansaamiseksi, ruotsalainen eduskuntaryhmä yksimielisesti äänestää yksinkertaiseen päiväjärjestykseen siirtymisen puolesta”.

Ed. Annala, IKL:n ryhmän puheenjohtaja, oli, kuten odottaa sopi, vihainen hallitukselle sen antaman tiedonannon johdosta. Hän syytti hallitusta kahdella tuollilla istumisesta. Samalla kuin se on moittinut "kolmosia" niiden poliittisen vetoomuksen takia, hallituksen jäsenet puheissaan ja haastatteluissaan ovat menneet pitemmälle samaan suuntaan. Puhuja viipyi suurimmaksi osaksi niissä seurauksissa, joita neuvottelujen jatkamisella tulisi olemaan Suomen suhteissa Saksaan. Saksa tulisi silloin katkaisemaan suhteensa Suomeen ja sekä elintarvike- että aseapu lakkaisi. Hallitus oli neuvottelupuuhillaan vienyt valtakunnan suureen vaaraan. Meitä uhkaa loitoneminen Saksasta, yksinjäämisen vaara ja sisäinen moraalinen ja kansan kestämissä heikentyminen. IKL:n ryhmän mielestä ainoa pelastus oli enää kiireellinen hallituksen vaihto. Edustaja Kukkonen päiväjärjestykseen siirtymismuoto ei ryhmää tyydytä, mutta ryhmä ei katso näissä oloissa olevan tarkoituksenmukaista esittää omaa ehdotusta.

Ed. Heiniö, kansallisen edistyspuolueen ryhmän puheenjohtaja, tarkasteli lausunnossaan maamme poliittista asemaa ja sille nyt esitettyjä rauhannehtoja päättäen puheensa seuraaviin lauseisiin: "Kansallisen edistyspuolueen ryhmä seuraa hallituksen neuvotteluja rauhanvalmisteluista, edellyttäen kuitenkin, että eduskunnalle sallitaan tilaisuus ennen asian lopullista ratkaisuvaihetta olla mukana ehdoista päättämässä perustuslain mukaisessa järjestyksessä. Kansallisen edistyspuolueen eduskuntaryhmä tulee kannattamaan yksinkertaista päiväjärjestykseen siirtymistä."

Kun edustaja Kukkonen maalaisliiton ryhmän puolesta oli esittänyt perustellun päiväjärjestykseen siirtymisponnen, heräsi kysymys, oliko se tähdätty hallitusta vastaan ja voiko hallitus sen hyväksyä. Tämän selvittä-

miseksi keskeytettiin istunto lähes tunnin ajaksi, millä väliajalla hallitus kokoontui neuvottelemaan. Harkittavana oli, olisiko sen johdosta jotakin eduskunnalle ilmoitettava.

Kalliokoski ilmoitti, ettei Kukkonen ponsilauselma ole tarkoitettu epäluottamuslauseeksi. Sen johdosta voisi hallituksen puolesta vain todeta, että eduskunta on yksimielinen siitä, että rauhanneuvotteluja on jatkettava.

Ellilä: Riita ja hajaannus olisi torjuttava.

Päätettiin, että pääministeri Linkomies sanoo eduskunnassa jotakin rauhoittavaa, mutta ei kuitenkaan ilmoita hallituksen voivan hyväksyä Kukkonen pontta.

Istuntoa klo 19.30 jatkettaessa pääministeri Linkomies käytti puheenvuoron, jossa hän mainitsi olleen mieluista todeta, että näennäiset erimielisyydet, jotka eduskunnassa ovat esiintyneet, eivät ole olleet niin suuret, että niiden tarvitsisi aiheuttaa eduskunnassa tai kansassa hajaannusta. Eduskunnassa on melkein kaikissa puheenvuoroissa ilmennyt selvänä sama kanta, joka on ohjannut hallituksen toimintaa, että pyrkimyksiä meille edullisen rauhan aikaansaamiseksi on jatkettava. ”Itse asiassa ero hallituksen tiedonannossa ja edustaja Kukkonen perustellussa päiväjärjestykseen siirtymisehdotuksessa esiintyvien kantojen välillä on sangen pieni. Tärkeätä on korostaa, että kiihkoton suhtautuminen suureen kysymykseemme ja pidättyminen toisin ajattelevien tuomitsemisesta on ehdottoman välttämätöntä, jos tahdomme kansakuntana suoriutua edessämme olevista todennäköisesti yhä kasvavista vaikeuksista.” (Eduskunnasta: ’Oikein!’)

Vielä käytti puheenvuoron edustaja Salmiala, IKL, joka tiukoin sanoin pyysi pääministeriltä ”suoraa ja selvää vastausta” siihen, ”oliko kaikki se, mitä hallitus on Venäjän kanssa tehnyt, tapahtunut Saksan tieteen”. ”Kan-

sakunnan kunnia vaatii tällaista rehellistä ja avointa menettelyä sen kanssa, jota meidän sittenkin on kiittäminen siitä, että olemme viime vuosina selviytyneet niistä suunnattomista vaikeuksista, jotka edessämme ovat olleet, niinkin hyvin kuin on tapahtunut.”

Edustaja Salmiala jäi vastausta vaille.

Kun ryhdyttiin äänestämään, olivat vastakkain yksinkertainen päiväjärjestykseen siirtymismuoto ja edustaja Kukkonen esittämä perusteltu ehdotus. Edellisen puolesta annettiin koneäänestyksessä 105 ja jälkimmäisen puolesta 78 ääntä. Avoimessa äänestyksessä äänimäärät olivat 105 ääntä 80 vastaan. Eduskunta oli siten hyväksynyt yksinkertaisen päiväjärjestykseen siirtymismuodon. Edustaja Kukkonen ehdotuksen puolesta olivat äänestäneet kokonaisuudessaan maalaisliitto, kokoomus ja IKL:n ryhmä. Sosiaalidemokraatit, ruotsalaiset ja edistys olivat muodostaneet enemmistön. Hallitus siis kyllä voitti ja sai selvän luottamuslauseen. Mutta samalla oli selvää, että itse asia, rauhanehtojen hyväksyminen, oli menetetty. Vähemmistö oli liian suuri.

VASTAUKSEN SANAMUOTOA HARKITAAN

Eduskunta oli siis asettunut samalle kannalle kuin hallituskin ja katsonut, ettei neuvostohallituksen esittämiä rauhanehtoja voitu hyväksyä, mutta että pyrkimyksiä rauhan saavuttamiseksi Suomelle mahdollisimman edullisilla ehdoilla silti olisi jatkettava. Tämän jälkeen siirtyi asian jatkuva hoitaminen jälleen hallitukselle. Sen tehtävänä oli laatia vastaukselle muoto, joka, samalla kuin se torjuisi venäläisten vaatimukset, säilyttäisi mahdollisuudet jatkuvaan keskusteluun. Vastauksen muoto tulisi siten olemaan tärkeä, ehkä ratkaiseva,

varsinkin sen jälkeen kun neuvostohallitus oli päästänyt ehtonsa julkisuuteen.

Vastausta ryhdyttiin hallituksen ulkoasiainvaliokunnassa valmistamaan maaliskuun 1. päivänä klo 13.30 pidetyssä kokouksessa. Siinä joutui aluksi harkittavaksi, annetaanko neuvostohallitukselle vastaus, ja jos annetaan, minkälainen sen sisällöltään tulisi olla.

Kun ilman muuta pidettiin selvänä, että vastaus oli annettava, voitiin välittömästi siirtyä keskustelemaan sen muodosta.

Ramsay ehdotti, että olisi annettava yksityiskohtainen vastaus, jossa ensimmäiseen ehtoon (saksalaisten joukkojen internoimisvaatimus) nähden mainittaisiin, että neutraalissa maassa ei tulisi olemaan vierasta sotaväkeä. Toiseen kohtaan (rajakysymys) nähden olisi puhuttava maan taloudellisesta kokonaisuudesta ja Moskovan rauhassa määrätyn rajan maalle aiheuttamista rasituksista.

Minä: Tässä vaiheessa olisi parempi antaa ylimalkainen vastaus, jossa mainittaisiin, että esitettyjä ehtoja ei sellaisinaan katsota voitavan hyväksyä, minkä vuoksi pyydetään neuvotteluja.

Muutkin valiokunnan jäsenet asettuivat ylimalkaisen vastauksen kannalle.

Saksan lähettiläs v. Blücher oli juuri ennen kokousta käynyt Ramsayn luona. Heidän kesken oli tapahtunut erittäin ikävä keskustelu. v. Blücher ei tahtonut ymmärtää mikä ero oli eduskunnan enemmistön ja vähemmistön kannan välillä.

Samana päivänä iltana klo 18 pidetyssä 'iltakoulussa' joutui vastauskysymys koko valtioneuvoston käsiteltäväksi. Sekin asettui tällöin ylimalkaisen vastauksen kannalle. Keskustelu koski pääasiassa sitä, olisiko vastaukseen sisällytettävä sanonta, että eräitä ehtoja ei voida

hyväksyä. Sanamuodon laatiminen jäi ulkoasiainvaliokunnan tehtäväksi. Se suoritti heti kokouksen jälkeen loppustilaisoinnin. Sen mukaan vastaus tuli kuulumaan seuraavasti:

”Tutkittuaan Neuvostoliiton hallituksen ehtoja Suomen hallitus, joka vakavasti pyrkii rauhantilan nopeaan palauttamiseen Neuvostoliiton ja Suomen välillä, ei kuitenkaan katso voivansa sellaisenaan niitä hyväksyä ja esittää senvuoksi Neuvostoliiton harkittavaksi kysymyksen, voisiko se suostua ottamaan myös kolme ensimmäistä näistä ehdoista keskustelun alaiseksi, missä tapauksessa Suomen hallitus olisi valmis esittämään käsityksensä eri kohdissa.”

Minun mielestäni vastaukseen olisi ollut sisällytettävä osittainen periaatteellinen hyväksyminen, minkä vuoksi esitin sanamuodon kuulumaan seuraavalla tavalla:

”Suomen hallitus, joka edelleen vakavasti pyrkii rauhantilan nopeaan palauttamiseen Neuvostoliiton ja Suomen välillä, on tutkittuaan Neuvostoliiton hallituksen asettamat ehdot voinut periaatteessa osittain hyväksyä Neuvostoliiton suunnitelman. Kun eräitä kohtia ei kuitenkaan sellaisinaan voida hyväksyä, esittää Suomen hallitus Neuvostoliiton harkittavaksi kysymyksen”... jne. kuten edellä.

Tämä ehdotus ei kuitenkaan saanut kannatusta.

Vastaus päätettiin antaa seuraavana päivänä.

Valiokunnan istunnon jälkeen pääministeri Linkomies halusi kanssani kahdenkeskistä neuvottelua. Hän otti puhceksi terveydentilansa. Hän oli viime aikoina sairastellut ja lääkäri oli vaatinut häntä lepäämään. Hän oli arvellut parhaaksi, että hän kokonaan eroaisi hallituksesta. Vastustin jyrkästi tätä ajatusta pitäen eroa juuri tällä hetkellä, kesken rauhanneuvottelujen, onnettomana. Tilannehan muodostuisi sen johdosta perin seka-

vaksi. Pääministerin ero tulisi aiheuttamaan paljon turhaa hälyä. Sitä paitsi valmiiseen hallitukseen olisi vaikeata saada uutta pääministeriä, joten ero luultavasti merkitsisi koko hallituksen vaihtumista, mikä silloisissa oloissa olisi aiheuttanut suurta hankaluutta. Jonkin aikaa keskusteltuamme sovimme, että hän tyytyisi ottamaan jonkin päivän levon maaseudun rauhassa.

Illan kuluessa saapui tieto, että venäläiset olivat ylittäneet Narva-joen. Itämeren maiden valtaus edistyi siten hyvää vauhtia. Rauhan tekoon oli siis korkea aika. Samalla siihen oli myöskin suurempia mahdollisuuksia, kun Saksa ei enää voisi uhata Suomenlahden eteläpuolelta.

Seuraavana päivänä (2. 3. 1944) Ramsay halusi vielä keskustella Linkomiehen ja minun kanssani vastauksen sanamuodosta. Hän mainitsi, että ylipäällikkö Mannerheim oli puhelimesta painostanut laajemman sanamuodon tarpeellisuutta. Erikoisesti olisi vastauksessa puhuttava neutraalin maan velvollisuuksista. Ramsay kysyi, mitä tämän vaatimuksen johdosta olisi tehtävä.

Mannerheimin esittämä näkökanta ei mielestämme ollut varteenotettava. Laaja vastaus ei missään tapauksessa parantaisi asiaa. Oli myös otettava huomioon, että sen hyväksymistä varten olisi pidettävä uusi valtioneuvoston istunto ja siinä syntyisi varmasti erimielisyyttä niin pian kuin mentäisiin yksityiskohtiin. Varsinkin toisesta (rajaa koskevasta) vaatimuksesta tulisi erimielisyys olemaan niin suuri, että se ilmeisesti johtaisi hallituksen hajoamiseen. Erimielisyys tulisi leviämään laajemmallekin ja hallitusta syytettäisiin siitä, että se olisi valmis luopumaan Itä-Karjalasta ennen kuin edes olisi olemassa selvyttä siitä, onko mahdollisuutta päästä rauhaan. Keskustelun varrella lausui

Linkomies: Jos on olemassa varmuus siitä, että Suomi pääsee rauhaan, niin hän oli valmis luopumaan Itä-Karjalasta.

Minä ehdotin, kuten aikaisemminkin, että hallituksen nimessä annettaisiin vain lyhyt ylimalkainen vastaus, mutta että Boheman sen lisäksi saisi suullisesti ilmoittaa luulevansa Suomen kantana olevan:

1. Noudattaa neutraalin maan velvollisuuksia vierasmaahan sotaväkeen nähden;

2. Suomelle maan taloudellinen kokonaisuus on tärkeä;

3. Vankien vaihdon on tapahduttava vastavuoroisuuden pohjalla; vaatimus keskitysleireissä olevien ja työvelvollisten luovuttamisesta voisi koskea vain pakollisesti siirrettyjä, ei inkeriläisiä;

4. Demobilisaatiovaatimukseen nähden hänen olisi huomautettava, että neutraali maa ei voi luopua armeijastaan.

Näihin näkökohtiin yhtyivät toiset, ja Ramsay lupasi seuraavana päivänä lähettää vastauskirjelmän.

Parina seuraavana päivänä olin poissa kaupungista. Kun maaliskuun 6. päivänä palasin, oli pöydälläni ilmoitus, että Tukholmassa ilmestyvän sosiaalidemokraattisen puolueen pää-äänenkannattajan Morgontidningin toimittaja, vanha ystäväni Rickard Lindström oli halunnut tavata. Hän oli oleskellut kaupungissa jo maaliskuun 4. päivästä lähtien. Kutsuin hänet asuntooni keskustelemaan. Hän saapuikin mukanaan ruotsinmaalainen toimittaja Lindqvist, josta myöhemmin tuli Ruotsin Helsingin lähetystön sanomalehtiattasea. Alkujuttujen jälkeen kertoi

Lindström: Hänellä oli maaliskuun 2. päivänä ollut kahden tunnin pituinen keskustelu Neuvostoliiton Tuk-

holman lähetystön lähetystösihteerin Semjonovin kanssa. Tämä oli vakuuttanut, että Neuvostoliitto oli "angelägen att få fred" (piti rauhan saantia tärkeänä). Sillä ei ollut mitään valtaushankkeita Pohjolassa. Sitä kiinnostivat tällä hetkellä etupäässä Baltian maat. Suomi voisi keskustella neuvostohallituksen kanssa kaikista ohjelman kuudesta kohdasta. Hankoa Suomelta ei vaaditaisi. Rajakysymyksiin ei ollut kiinteä. Viipuri voisi jäädä Suomelle. Petsamo sensijaan oli Neuvostoliitolle tärkeä, mutta se tulisi siitä antamaan kompensatioita. Neuvostoliitto toivoi Mannerheimin matkustavan Moskovaan neuvottelemaan.

Saadut tiedot olivat hyvin rohkaisevia. Valitettavasti ne myöhemmin näyttäytyivät yhtä epävarmoiksi kuin aikaisemmatkin Neuvostoliiton Tukholman lähetystön kautta saapuneet tiedot.

Selostin Lindströmille vastavuoroon avomielisesti Suomen kantaa. Mekin pidimme rauhan saantia tärkeänä ja olimme siihen pääsemiseksi valmiit ottamaan kantaaksemme uhrauksiakin. Esitetyissä ehdoissa oli kuitenkin neljä kohtaa, joita oli vaikea hyväksyä. Rajakysymyksessä sen sijaan voisimme tehdä myönnytyksiä. Olisi suotavaa, että Viipuri, Enso, Värtsilä ja Laatokan pohjoisranta voisivat jäädä Suomelle. Äärimmäisenä mahdollisuutena mainitsin rajan Koivisto—Taipale. — Moitin hänelle myös Ruotsin lehtien asennoitumista, ne kun jatkuvasti tukivat Neuvostoliiton vaatimuksia Suomea kohtaan. Mainitsin Dagens Nyheterin toimittajan Thunebergin kehuneen johtavansa oppositiota Suomessa. Ruotsissa näyttään oltavan hermostuneempia Suomen asemasta kuin me Suomessa olemme.

Lindström ymmärsi esittämäni näkökohdat ja lupasi hoitaa asiaa eteenpäin viisaasti ja varovasti.

Samana päivänä (6. 3. 1944) klo 14 oli hallituksen ulkoasiainvaliokunnan kokous, jossa tällä kertaa myös presidentti Ryti oli saapuvilla.

Ramsay ilmoitti tällöin, että vastausasiassa oli tapahtunut uusi vaihe. Hallituksen vastaus oli maaliskuun 4. päivänä Tukholmassa annettu kansliapäällikkö Bohe-manille, joka samoin kuin ulkoministeri Günther oli säikähtänyt vastauksemme sanamuotoa. Heidän mielestään sen edelleen lähettäminen tulisi ehdottomasti katkaisemaan neuvottelut. Varsinkin epäilytti heitä vastaukseen sisältyvä kielteinen sanamuoto ”ei kuitenkaan katso voivansa sellaisinaan niitä hyväksyä” (ruotsiksi: icke omfatta). Se ei heidän mielestään ollut paikalleen osunut, minkä vuoksi heillä oli uusi ehdotus sanamuodoksi. Sen ensimmäisessä kohdassa Suomen taholta myönnettäisiin neutraalisuuden vaativan saksalaisten maasta poistamista.

Ramsay oli hiukan muunnellut Ruotsista saapunutta vastausluonnosta ja esitti sen tilalle oman ehdotuksensa, joka hieman jäljempänä nähdään.

Minä ehdotin vastauksen toisen kohdan kuulumaan seuraavalla tavalla:

”Hallitus on täysin selvillä siitä, että Neuvostoliiton hallituksen ehdotukseen sisältyvät kysymykset on aselepoon pyrittäessä selvitettävä. Kun nämä kysymykset ovat monimutkaiset, ehdottaa Suomen hallitus ryhtymistä neuvotteluihin, joissa se saisi tilaisuuden esittää käsityksensä Neuvostoliiton hallituksen esittämistä ehdoista.”

Tätä ehdotusta aluksi kannatettiin, mutta kun presidentti Ryti asettui sitä vastustamaan, luopui Linkomieskin sitä kannattamasta. Lopuksi hyväksyttiin Ramsayn laatima ehdotus.

Klo 16 samana päivänä (6. 3. 1944) pidettiin valtioneuvoston yksityinen istunto, jossa ulkoasiainvaliokunnan ehdottama uusi vastausluonnos joutui käsiteltäväksi. Keskustelun ollessa parhaillaan käynnissä Ramsay sai puhelinsanomien ministeri Gripenbergiltä Tukholmasta. Siinä ilmoitettiin, että Ruotsin hallitus ja kuningas ovat levottomia asian nykyvaiheen johdosta. Gripenbergin tiedoituksessa sanottiin:

”Tänään Güntherin pyynnöstä puheillaan. Sanoi kuninkaan haluavan käsityksensä saatettaisiin presidentin, hallituksen, marsalkan tietoon, vaikkei millään tavalla halua painostaa, puuttua Suomen politiikkaan. Jollei synny neuvotteluja ja jos siis suomalais-venäläinen kosketus nyt lopullisesti katkeaa, kuningas varma, että a) Suomi menettänyt kaiken, koskei enää voi saada yhtä edullista rauhaa; b) Suomi menettää sympatiansa, tukensa länsivalloissa, neutraalimaissa, Ruotsissakin.

Günther lisäsi kuninkaan käsityksen vastaavan hallituksenkin käsitystä, vaikkei tämäkään halua virallisesti neuvoa. Huomautti monta kertaa toivovansa, ettei hallituksemme pahastuisi siitä, että hän maittemme välisen ystävyuden vuoksi avoimesti esittänyt hallituksensa faktillisen käsityksen ja todennut mitä eri maissa ajatellaan. Toisti luulevansa venäläiset valmiit positiivisesti keskustelemaan kaikista ehdoista, jos vain välittömään keskusteluun päästään. Englantilaiselta taholta hänelle esitetty ajatus: vastaamatta ehtoihin Suomi ilmoittaisi valmiutensa lähteä Moskovaan. Günther epävarma toteuttavissako”.

Hyväuskoisuudessaan Ruotsin hallitus oli valmis antamaan tukensa Ruotsissa yleiselle käsitykselle, että kaikki järjestyy, kunhan keskustelut vain saadaan alkuun, jolloin voidaan saada myönnytyksiä. Liikuttavaa oli, että vanha kuningas jälleen, kuten talvisodan aikana, oli saatu esiintymään. Samaan aikaan Ruotsin lehdistössä syytettiin Suomen hallitusta siitä, että se eduskunnalta ja

kansalta salaa tarjottujen rauhanehtojen tarkoituksena olla vain keskustelun pohjana sekä että niihin varsinaisiin keskusteluihin käytäessä on mahdollisuus saada huomattavia lievennyksiä. Tätä väitettä käytti rauhanoppositio meillä kotona myöskin aseena hallitusta vastaan hyökätessään.

Kun tämän tultua luetuksi jatkettiin neuvottelua, en enää esittänyt omaa ehdotustani valtioneuvostolle. Ramsayn ehdotus hyväksyttiin siten vastaväitteittä. Sen lopullinen sanamuoto oli:

”Suomen hallitus, joka vakavasti pyrkii rauhallisten suhteiden pikaiseen palauttamiseen Suomen ja Neuvostoliiton kesken, on tarkoin punninnut Neuvostohallituksen esittämiä välirauhanehtoja.

Hallitus on selvillä siitä, että edellytyksenä Suomen puolueettomuudelle välirauhan jälkeen on, että sotaaikäyvän vieraan vallan joukkoja ei ole sen alueella. Tämä kysymys on kuitenkin niin monimutkainen, että se vaatii tarkempaa harkintaa. Suomen hallitus tahtoo siitä syystä ehdottaa neuvottelujen aloittamista, joiden yhteydessä se saisi tilaisuuden esittää käsityksensä tästä ja muistakin kysymyksistä, jotka koskevat Neuvostoliiton esittämiä välirauhanehtoja”.

Istunnon aikana saapui tietoja isänmaallisen kansanliikkeen (IKL:n) puuhista eri osissa maata. Se oli ryhtynyt nostattamaan mielialaa rauhanneuvotteluja vastaan ja todellinen ”kansanliike” näytti olevan tähtäimessä. Kokouksessa esitettiin IKL:n Hämeenlinnassa ilmestyvän puoluelehden ”Hämeen Sanomain” artikkeli, jossa oli julkaistuna ”Ukko-Pekan testamentti”. Silläkin taholla oli niin ollen ryhdytty toimimaan ja uusi oppositio oli syntymässä.

8. 3. 1944. Suomen lopullisesti muotoiltu vastaus annettiin Neuvostoliiton lähetystölle Tukholmassa. Ulko-

ministeri Günther ja kansliapäällikkö Boheman olivat olleet tyytyväisiä vastauksemme sanamuotoon ja toivoivat hyviä tuloksia.

10. 3. 1944. Eduskuntaryhmien puheenjohtajat oli kutsuttu pääministeri Linkomiehen virka-asuntoon keskustelemaan hallituksen ulkoasiainvaliokunnan kanssa. Linkomies antoi heille yksityiskohtaisia tietoja rauhanneuvottelujen silloisesta vaiheesta. Selostuksen johdosta syntyi laaja keskustelu, jossa puhuttiin paljon yhtenäisyyden säilyttämisen puolesta maassa.

Voionmaa ja Furuhjelm olivat jonkin verran kriittisiä hallituksen toimenpiteisiin nähden, katsoen hallituksen liian heikosti hoitavan asiaa.

Salmiala (IKL) toiselta puolelta arvosteli neuvotteluihin ryhtymistä väittäen, että täten petetään Saksaa, Ruotsin annetaan murskata maan vastarinta ja vapaamuurarien (Marcus Wallenbergin) ohjailta maan asioita.

Sosiaalidemokraattisen eduskuntaryhmän ryhmäkokouksessa annoin yksityiskohtaisen selostuksen kaikesta, mitä asiassa oli tapahtunut eduskuntakäsittelyn jälkeen, kertoen mm. saatujen rauhanehtojen käsittelystä hallituksessa. Mainitsin, että ulkomailla, esim. Englannissa ja Yhdysvalloissa, vallitsee yleensä sellainen käsitys, että tarjotut rauhan ehdot ovat lievät. Oli myös käynyt selville, että ehdot ennen niiden Suomelle esittämistä olivat olleet Lontoossa toimivan liittoutuneiden välisen komission käsiteltävinä. Sen jälkeen kun ehdot oli Suomelle esitetty, Neuvostoliitto oli lisännyt niihin Saksan laivaston internoimista koskevan vaatimuksen. Ruotsi ei ollut asiassa esiintynyt täysin puolueettoman maan tapaan, vaan oli monella tavalla ryhtynyt painostamaan Suomea. Oman maan sanomalehdistö sen sijaan oli ehtojen tultua julkisuuteen yksimielisesti asettunut niiden hyväksymistä vastustamaan. Kerroin myöskin IKL:n taholla aloitetusta liikehtimisestä rauhanneuvotteluja vastaan. Mai-

nitsin edelleen, että koska rauhankysymykseen läheisesti liittyy kansanhuollollisia kysymyksiä, oli pyritty selvittämään asian tätäkin puolta. Tällöin oli olemassa erilaisia mahdollisuuksia. Pahimmassa tapauksessa saattaisi tuontimme Saksasta ja Saksan kautta kokonaan katketa. Tällöin voitaisiin muista maista maahamme tuoda tarvikkeita korkeintaan 10 prosenttia silloisesta määrästä. Tämä merkitsisi sitä, että kansanhuollollinen tilanne kävisi sangen vaikeaksi.

Selostuksen johdosta käytiin lyhyt keskustelu, mutta ei tehty mitään päätöksiä.

”SUOMEN VASTAUS ON TÄYSIN EPÄTYYYDYTTÄVÄ”

Hyvin toivein oli valmisteltu neuvostohallitukselle annettavaa vastausta. Sitä tehtäessä oli otettu huomioon Ruotsin hallituksen hyvää tarkoittavat neuvotkin ja toivottiin asian astuneen hyvän matkaa eteenpäin. Mutta toisin oli käyvä.

Kun hallituksen ulkoasiainvaliokunnan kokous maaliskuun 11. päivänä kaikkien jäsenten saapuvilla ollessa pidettiin, ilmoitti Ramsay saaneensa edellisenä päivänä (10. 3. 1944) ministeri Gripenbergin kautta Moskovan vastauksen. Sen mukaan Suomen vastaus oli täysin epätyydyttävä. Neuvostoliiton esittämät ehdot olivat minimivaatimuksia, joista ei kannattanut ryhtyä tinkimään. Ne oli hyväksyttävä etukäteen ja Suomen vastaus oli annettava ennen maaliskuun 18. päivää.

Neuvostohallituksen vastauksen sanamuoto oli seuraava:

”Neuvostohallitus on tutustunut Suomen Hallituksen vastaukseen, minkä hra Boheman maaliskuun 8. päivänä jätti A. M. Kollontaylle Tukholmassa, ja katsoo sen täy-

sin epätydyttäväksi. Vastauksen johdosta Neuvostohallitus esittää:

Neuvostohallituksen kuudessa kohdassa määrittelemät ehdot välirauhaksi Suomen kanssa, jotka helmikuun 19. päivänä jätettiin hra Paasikivelle, ovat vähimmäis- ja perusehdot, ja ainoastaan sen jälkeen kun Suomen Hallitus on hyväksynyt nämä ehdot, ovat neuvostolais-suomalaiset neuvottelut vihollisuuksien lakkaamisesta ja rauhan aikaansaamisesta Neuvostoliiton ja Suomen kesken mahdolliset. Siinä tapauksessa, että Suomen taholla hyväksytään nämä ehdot ja että Suomen Hallitus periaatteessa suostuu saksalaisten joukkojen internoimiseen, on Neuvostohallitus valmis harkitsemaan tätä viimeksi mainittua kysymystä neuvotteluissa Moskovassa. Neuvostohallitus katsoo tarpeelliseksi tässä yhteydessä saattaa Suomen Hallituksen tietoon, että Neuvostohallitus odottaa positiivista vastausta viikon kuluessa, ts. maaliskuun 18. päivään, minkä jälkeen Neuvostohallitus tulee katsomaan, että suomalaiset tahallisesti viivyttelivät neuvotteluja Neuvostohallitukselle käsittämättömässä tarkoituksessa ja torjuvat Neuvostohallituksen ehdot.”

Vastaus oli yllättävä. Suomen hallitus oli odottanut suopeampaa vastausta, mutta sen sijaan saatiin tällainen töykeän torjuva vastaus ja lisäksi ultimaatumien muodossa. Sen kuultuaan kaikki vaikenivat pitkäksi aikaa. Kaikilla oli tunne, että nyt ei päästä eteenpäin, vaan että sota jatkuu.

Itse asiasta ei tällä kertaa syntynytäkään keskustelua. Pidettiin selvänä, että esitettyjä vaatimuksia ei voida hyväksyä. Sen sijaan keskusteltiin menettelytavasta. Katsottiin parhaaksi, että tämä uusi käänne olisi toistaiseksi pidettävä vain ulkoasiainvaliokunnan jäsenten tiedossa. Keskiviikkona (15. 3. 1944) olisi siitä annettava eduskunnalle tieto. Jos eduskunta hyväksyy hallituksen kielteisen kannan, annettaisiin neuvostohallitukselle vastaus, jossa ilmoitetaan, että Suomi olisi ollut valmis keskusteluihin, ja valitetaan, ettei Neuvostoliitto tähän ole halunnut

suostua. Jos eduskunta olisi toista mieltä, olisi maahan saatava uusi hallitus. Julkisuuteenkin oli tärkeätä antaa selonteko asian tuoreimmista vaiheista, mutta sen antamista katsottiin olevan syytä lykätä, kunnes eduskuntakäsittely olisi sivuutettu.

12. 3. 1944. Moskovan rauhan vuosipäivän johdosta pidettiin Työväenyhdistyksen talossa poliittinen puhetilaisuus. Minun tehtäväkseni oli jäänyt poliittisen tilanneselostuksen antaminen. Oli vaikea selostaa asemaa, kun tuoreimpia tietoja ei vielä voinut esittää.

13. 3. 1944. Klo 11 pidettiin valtioneuvoston yksityinen istunto. Saapuvilla olivat kaikki muut paitsi Ellilä, Kalliokoski ja Kauppi.

Ramsay antoi selostuksen rauhankysymyksen uusimmista vaiheista tiedoittaen samalla neuvostohallituksen vastauksen sisällön. Kukaan ei ehdottanut myönteisen vastauksen antamista. Keskustelu koski ainoastaan menettelytapaa. Asiaan päätettiin palata samana päivänä klo 16 pidettävässä uudessa istunnossa.

Sitä ennen pitivät hallituksen sosiaalidemokraattiset jäsenet oman neuvottelunsa. Siinä tultiin yksimielisesti siihen tulokseen, ettei Neuvostoliiton esittämiä ehtoja voida sellaisinaan hyväksyä.

Klo 15.15 Yhdysvaltain asianhoitaja Gullion antoi Ramsaylle Yhdysvaltain hallituksen muistion, jossa mainittiin, että Yhdysvallat on tietoinen Neuvostoliiton kanssa käytävistä keskusteluista. Yhdysvaltain hallituksella ei ole näiden johdosta aihetta modifioida kantaansa, joka Suomelle on ilmoitettu 30. 1. 1944.

Ramsay oli halunnut kuulla myöskin ylipäällikkö Mannerheimin käsityksen tilanteesta. Mannerheim oli puhe-

limessa sanellut lausuntonsa. Sen ytimenä oli maininta, että Neuvostoliitolla on sekä joukkoja että aseita. Suomen taholla ei ole luotettava siihen, ettei se pysty hyökkäämään. ”Jos Neuvostoliitto voi ja tahtoo tunkeutua Suomeen, pystyy se sen myös tekemään.”

Valitin samassa tilaisuudessa Mannerheimin uskotulle, kenraali Waldenille, tällaisen oraakkelimaisen lausunnon antamista. Mannerheim oli antanut lausunnon, jonka avulla hän jälkeen päin voi pestä kätensä, jos käy hullusti. Walden yhtyi valitteluuni.

Klo 16 samana päivänä (13. 3. 1944) pidettiin uusi valtioneuvoston yksityinen istunto. Siinä esitettiin sekä asianhoitaja Gullionin että ylipäällikkö Mannerheimin lausunnot. Keskustelu oli erittäin vakavasävyinen. Valtioneuvosto oli yksimielinen kielteisen vastauksen antamisesta. Eduskunnalle päätettiin antaa uusi tilanneselostus jo seuraavana päivänä.

EDUSKUNTA SANOO SANANSA

Kun maaliskuun 14. päivä valkeni, oli hallituksen jäsenillä tiedossaan, että edessä oli sekä työntäyteinen että edesvastuullinen päivä.

Hallituksen ulkoasiainvaliokunta kokoontui klo 12.30 kuulemaan eduskunnalle annettavan tilanneselostuksen tekstin, joka oli pääministeri Linkomiehen laatima. Sen suhteen esitettiin joitakin pienempiä toivomuksia.

Klo 13.30 sama teksti luettiin valtioneuvoston yksityisessä istunnossa. Sen johdosta ei syntynyt keskustelua.

Klo 16 ulkoasiainvaliokunta kokoontui uudelleen, tällä kertaa eduskuntatalossa. Tilanneselostus oli silloin monistettuna nähtävänä. Paikoitellen sitä vielä korjailtiin.

Klo 17 pääministeri Linkomies luki selostuksen edus-

kunnassa. Siinä annettiin aluksi tiedoksi Suomen antama vastaus Neuvostoliitolle sen esittämien rauhanehtojen johdosta samoin kuin Neuvostoliitolta siihen saapunut vastaus, jossa vaadittiin alkuperäisten ehtojen sellaiseenaan hyväksymistä sekä myönteistä vastausta maaliskuun 18. päivään mennessä. Mainittiin myös Ruotsin ja Yhdysvaltain taholta saadut varoittavat lausunnot. Tiedonannossa kuvailtiin sen jälkeen lyhyesti, mitä vaadittuihin ehtoihin suostuminen merkitsisi, sekä jatkettiin: "Hallituksen on sen vuoksi pakko todeta, että sitä vaihtoehtoa, joka tähtää sopimukseen pääsemiseen, tällä haavaa ei enää ole valittavana. Kulkemisen eteenpäin sitä tietä on Neuvostoliitto taipumattomuudellaan tehnyt mahdottomaksi. Hallitus on tämän todetessaan selvillä siitä, että se toinen vaihtoehto, joka jää jäljelle, tietää kansallemme suuria koettelemuksia, mutta hallitus ei voi olla näkemättä, että ehtoihin suostuminen veisi vielä suurempiin vaikeuksiin. Meidän olisi ilman keskustelua ennakolta hyväksyttävä, paitsi sellaista, jonka sisällys on jokaiselle selvä ja joka syvältä koskee kansan koko elämää, vielä sellaistaakin, jonka sisällyksestä meillä ei ole varmuutta, mutta johon meidän siitä huolimatta olisi edeltäpäin annettava suostumuksemme. Ennemmin kuin Suomen kansa tämmöiseen suostuu, se jatkaa epätasaista kamppailua pannen luottamuksensa siihen, mikä meille on näinä vuosina antanut voimaa: asiansa oikeuteen ja kilpensä tahrattomuuteen.

Hallitus siis ei näe muuta mahdollisuutta kuin antaa Neuvostoliitolle kielteisen vastauksen, joka tietenkin on laadittava asialliseen ja maltilliseen muotoon. Se valitsee, että neuvostohallitus kielteisellä suhtautumisellaan Suomen taholta esiteltyyn kohtuulliseen toivomukseen on tässä vaiheessa sulkenut neuvottelutien, joka olisi voinut viedä rauhantilan palauttamiseen. Niinpä tämän jälkeen kansallamme ei ole muuta vaihtoehtoa kuin sit-

Sosiaalidemokraattinen eduskuntaryhmä vv. 1939—45.

keästi jatkaa taistelua, kunnes olosuhteet mahdollisesti muuttuvat niin, että voidaan saavuttaa rauha, joka turvaa Suomen itsenäisyyden ja vapauden. Sanomattakin on selvää, että hallitus edelleen tulee tekemään voitavansa tämän päämäärän saavuttamiseksi.”

Lopuksi tiedonannossa ilmoitettiin hallituksen odottavan, että eduskunta hyväksyy yksinkertaisen päiväjärjestykseen siirtymisen, toisin sanoen antaa hallitukselle luottamuslauseen.

Valtiopäiväjärjestyksen määräyksen mukaisesti asia pantiin pöydälle seuraavaan istuntoon. Jotta eduskuntaryhmille jäisi riittävästi aikaa tutustua tiedonantoon ja harkita tätä tärkeätä asiaa, istunto päätettiin pitää vasta seuraavana päivänä.

Heti istunnon päätyttyä eduskuntaryhmien puheenjohtajat hallituksen kutsusta kokoontuivat eduskuntatalossa klo 17.30. Tällöin pääministeri Linkomies aluksi käytti selostavan puheenvuoron, jossa hän lähemmin kertoi yksityiskohtia asian vaiheista. Hän teroitti yhteisen esiintymisen tärkeyttä. Selostuksen johdosta käytiin mielipiteitä selventävä keskustelu. Sen aloitti

Ed. Reinikainen, joka halusi kuulla päämajan lausunnon.

Ed. Voionmaa: Vaara uhkaa meitä. Olemme menettämässä muun maailman myötätunnon. Päämajasta on saatava selvyys siitä, onko meillä mahdollisuuksia selviytyä sodasta. Ellei tällaista varmuutta saada, eduskunta ei voi hyväksyä hallituksen ottamaa kielteistä kantaa.

Ed. Furuhjelm: Ruotsi ja Yhdysvallat vakuuttavat meille, että ehdot tulevat myöhemmin huononemaan. Hänkin toivoi saavansa tietää päämajan mielipiteen. Mihin johtaa toinen tie, jos ehdot nyt hylätään?

Ed. Voionmaa selitteli ehtojen yksityiskohtia ja viittasi ruotsalaisen toimittaja Rickard Lindströmin täällä tapahtuneeseen käyntiin ja hänen antamiinsa optimistisiin tietoihin Neuvostoliiton kannasta. Kai keskusteluja voidaan vielä jatkaa?

Ed. Kukkonen: Tunteilulla ei nyt voida asiaa ratkaista, Ehdot merkitsevät samaa kuin ehdoton antautuminen. Ne ovat raskaammat kuin aikaisemmat Moskovan rauhanehdot. Korvausvaatimus merkitsee sitä, että kymmenentuhannet miehet pannaan rakentamaan Venäjän maata. Kun ehdot ovat lopullisia, on toiveajattelua odottaa, että keskusteluja voitaisiin jatkaa. Hän yhtyi sen vuoksi hallituksen kantaan. Jos toisin teemme, hajaantuu kansa ja syntyy riita Saksan kanssa. Toivottavasti eduskunta voi mahdollisimman yksimielisesti yhtyä hallituksen käsitykseen. Hän vetosi tässä mielessä toisinajatteleviin.

Ed. Horelli olisi myös toivonut saavansa tietoja päämajan kannasta. Hallitus ei voi toimia vastoin sodanjohdon kantaa.

Ramsay: Tukholmasta on meille saapunut paljon lohduttavia tietoja, joissa puhutaan tarjolla olevista lievennyksistä (modifikationer). Niiden pohjalle ei kuitenkaan voi paljonkaan rakentaa. Sana internoiminen saksalaisiin joukkoihin sovellettuna on täysin selvä ja meille mahdoton toteuttaa. — Kun useat osanottajat olivat toivoneet saavansa tietää päämajan mielipiteen hän luki kokoukselle ylipäällikkö Mannerheimin puhelimitse antaman tiedonannon.

Ed. Salmiala: Hallituksen tie on ainoa mahdollinen. Yksimielisyys ratkaisua tehtäessä on välttämätön.

Ed. Heiniö hyväksyi hallituksen kannan. Päämajan selän taakse ei pitäisi mennä.

Linkomics: Ylipäällikkö Mannerheimin lausunto on selvä, jos sen oikein tahtoo ymmärtää. Mikäli Neuvosto-

liitto "voi ja tahtoo", on sodan lopputulos selvä. Suhtautuminen asiaan riippuu siis poliittisista seikoista, jotka eivät ole päämajan harkittavissa.

Ed. Tarkkanen: Hallituksen kuorma on ollut raskas, kun sen on ollut pyrittävä säilyttämään kansan yhtenäisyys. Ei ole muuta mahdollisuutta kuin hallituksen valitsema kanta. Suomen taholta on osoitettu hyvää tahtoa.

Ed. Voionmaa: Kun Mannerheimin lausunto nyt on saatu kuulla, ei tarvita enää enempiä tietoja päämajan kannasta. Jos Neuvostoliitto "voi ja tahtoo", on lopputulos selvä.

Minä puhuin menettelytavasta. On pyrittävä saamaan mahdollisimman yksimielinen päätös. Muussa tapauksessa syntyy ristiriitoja ja hajaannusta. Hallitus on kannanotossaan ollut yksimielinen. Jos eduskunta asettuu ratkaisuun nähden toiselle kannalle, on asian hoitoon saatava toiset miehet.

Ramsay: Meiltä vaaditaan lupauksia, joita emme pysty täyttämään.

Ed. Hakkila: Yksimielisyys on turvamme. Meillä on uskottu länsivaltojen tukeen, mutta se on pettänyt. Rauhaan tähtäävä yritys on tehty ja selvyys on saatu. Tulos on masentava. Länsivallat eivät tee mitään Suomen hyväksi. Mistä saataisiin hallitus, joka näillä ehdoilla voisi viedä meidät rauhan satamaan?

Ed. Salmiala valitti ylipäällikön lausuntoa ja koetti tulkita sitä hyvin päin.

Linkomies: Meillä ei ole oikeutta ryhtyä arvostelemaan ylipäällikön lausuntoa. Hän kyllä tietää, mitä hän sanoo. Hallitus on yksimielisesti tullut tulokseen eikä ole mitään syytä otaksua, että Mannerheimillä olisi asiasta toinen käsitys.

Päätöksiä ei luonnollisesti tehty tässä tilaisuudessa, joka oli tarkoitettu vain mielipiteitä selventäväksi.

Klo 19 pidettiin sosiaalidemokraattisen eduskuntaryhmän valmistusvaliokunnan sekä puoluetoimikunnan ja SAK:n toimikunnan yhteinen kokous. Siinä käytiin asiasta laaja keskustelu, jossa mielipiteet törmäsivät ankarasti toisiaan vastaan. Lopputuloksena oli, että 9 äänellä 8 ääntä vastaan päätettiin eduskuntaryhmälle puoltaa hallituksen kantaa.

Klo 20.30 alkoi sosiaalidemokraattisen eduskuntaryhmän kokous, jota kesti neljä tuntia eli klo 0.30 saakka yöllä. Asiasta keskusteltiin vakavasti, mutta annetut lausunnot olivat kovin erimielisiä. Kokoukseen saapui myös SAK:n työvaliokunta, jonka puolesta Eero A. Vuori ilmoitti sen kannattavan rauhanneuvottelujen jatkamista esitettyjen ehtojen pohjalla. — Lopputuloksena oli, että hallituksen kannanotto hyväksyttiin 46 äänellä 27 vastaan. Ryhmän kantaa eduskunnassa esittämään valittiin Reinikainen.

Seuraavana päivänä (15. 3. 1944) kokoontui hallituksen ulkoasiainvaliokunta klo 11.30 tarkastamaan Neuvostoliitolle annettavan vastauksen tekstiä.

Klo 13 oli sosiaalidemokraattisen eduskuntaryhmän valmistusvaliokunnan kokous. Tarkoituksena oli tarkastaa Reinikaisen laatima puhe, joka hänen oli ryhmän puolesta eduskunnalle esitettävä. Siihen sisältyi vain pari lausetta, mutta niitäkin korjailtiin. Sen johdosta, että vähemmistön taholta ilmoitettiin eduskunnan istunnossa tultavan esittämään perusteltu päiväjärjestykseen siirtymismuoto, päätettiin ryhmälle ehdottaa, että ryhmän jäsenet velvoitettaisiin äänestämään ryhmän enemmistön kannan mukaisesti.

Klo 14 oli sosiaalidemokraattisen eduskuntaryhmän kokous. Siinä hyväksyttiin ryhmän puolesta esitettävän lausunnon sanamuoto valmistusvaliokunnan ehdotuksen mukaisena. Keskustelun jälkeen kaikki ryhmän jäsenet

velvoitettiin äänestämään enemmistön saneleman päätöksen mukaisesti. Päätös tästä tehtiin 42 äänellä 12 vastaan.

Eduskunta kokoontui klo 15 esittämään kantansa hallituksen tiedonannon johdosta. Ensimmäisen puheenvuoron käytti

Ed. Reinikainen lausuen sosiaalidemokraattisen eduskuntaryhmän puolesta: ”Vaikka nykyhetken pakottavat olot ovat jättäneet mahdollisuuden vain sellaisen vastauksen antamiseen kuin hallitus on ehdottanut, on kuitenkin toivottavaa, että jatkuva kehitys piankin avaisi tilaisuuden sellaisen ratkaisun aikaansaamiseen, että maamme vapaus ja itsenäisyys tulisi turvatuksi kunniallisen rauhan kautta. Kun hallitus antaa vastauksensa, olisi siinä selvästi tuotava ilmi Suomen vilpittömän pyrkimys neuvottelujen kautta aikaansaada pysyvä rauhan tila. Tässä mielessä sosiaalidemokraattinen eduskuntaryhmä kannattaa yksinkertaista päiväjärjestykseen siirtymistä”.

Ed. Kukkonen (maalaisliitto) käytti laajan puheenvuoron, joka päättyi seuraavaan ilmoitukseen: ”Ennen kuin eduskunta tekee paljon merkitsevän päätöksensä, ilmoitan, että maalaisliiton eduskuntaryhmä yksimielisesti kannattaa yksinkertaista siirtymistä päiväjärjestykseen. Syvästi tuntien kansallisen eheyden arvon tällä historiallisen ratkaisun hetkellä ryhmä toivoo, että hallituksen ja eduskunnan yksimielisyys saisi muodostua esikuvaksi koko kansalle”.

Ed. Horelli (kokoomuspuolue) tarkasteli historian valossa Suomen ja Venäjän välisiä suhteita ja ilmoitti, että kokoomuspuolueen eduskuntaryhmä yksimielisesti kannattaa yksinkertaista siirtymistä päiväjärjestykseen.

Ed. Furuhjelm (ruotsalainen kansanpuolue) valitti, ettei hallitus ollut antanut eduskunnalle tietoa Neuvosto-

liiton vastauksesta ennen kuin se oli määrännyt kantansa. Luottamuksellinen yhteistyö hallituksen ja eduskunnan kesken olisi edellyttänyt toisenlaista menettelyä. Ruotsalainen eduskuntaryhmä ei ole vakuuttunut siitä, että hallituksen valitsema tie on oikea; se saattaa johtaa maan turmioon. Niin kuin asiat ovat kehittyneet on eduskunta kuitenkin pakkotilassa. ”Näin ollen ja kun hallitus on vaatinut yksinkertaista päiväjärjestykseen siirtymistä, ryhmä ei omasta puolestaan halua esittää muuta ehdotusta, vaikkakaan ryhmän enemmistö ei saata hyväksyä hallituksen kannanottoa”. Lausunnon loppuosassa edellytettiin, että hallitus tulisi käyttämään kaikkia mahdollisuuksia rauhanpyrkimysten toteuttamiseen.

Ed. Salmiala (IKL) arvosteli kärkevästi Neuvostoliiton esittämiä rauhanehtoja ja ilmoitti, että isänmaallisen kansanliikkeen eduskuntaryhmä tulee yksimielisesti kannattamaan yksinkertaista siirtymistä päiväjärjestykseen.

Ed. Heiniö (kansallinen edistyspuolue) teki ryhmän puolesta samanlaisen ilmoituksen.

Näiden eduskuntaryhmien virallisten lausuntojen jälkeen esiintyi muutamia puhujia, kaikki sosiaalidemokraattisesta ryhmästä, jotka esittivät eriäviä mielipiteitä, toiset heistä ilmoittaen, että he eivät voi kannattaa ehdotettua yksinkertaista siirtymistä päiväjärjestykseen. Nämä puhujat olivat: Bryggari, Fagerholm, Kulovaara, Pekkala, Andersson, K. ja Jokinen. Kukaan heistä ei kuitenkaan ehdottanut muutakaan päätöslauselmaa. Heille vastasi vielä ed. Saarinen (IKL).

Kun muita ehdotuksia ei ollut esitetty, totesi puhemies lopuksi, että eduskunta yksimielisesti oli hyväksynyt puhemiehen ehdotuksen yksinkertaisesta päiväjärjestykseen siirtymisestä. Hallitus oli siten saanut lujan muo-

dollisen luottamuslauseen ja samalla kannalleen eduskunnan hyväksymisen.

Eduskuntakeskustelussa herätti erikoista huomiota K-A. Fagerholmin puhe. Hän oli ollut hallituksessa jo silloin kun jatkosota alkoi, mutta vaikeuksien alettua oli hypännyt pois vuoden 1943 joulukuulla. Hän liittyi silloin heti oppositioon ja esiintyi nyt eduskunnassa hallituksen vastustajana.

Eduskunnan istunnon päätyttyä hallitus kokoontui tavanomukaiseen "iltakouluun". Se pidettiin klo 17, jälleen Suojeluskuntapiirin talossa olevassa "Motti"-ravintolassa. Esillä oli Neuvostoliitolle annettavan vastauksen sanamuoto. Sen teksti hyväksyttiin vähäisin korjauksin. Samalla päätettiin, että kansalle oli annettava tyhjentävä selonteko käydyistä neuvotteluista ja niiden raukeamisesta.

16. 3. 1944. Vastaus lähetettiin Tukholmaan siellä perille toimitettavaksi.

17. 3. 1944. Vastaus toimitettiin Tukholmassa olevalle Neuvostoliiton lähetystölle. Se kuului:

"Suomen Hallitus on tutustunut Neuvostohallituksen ilmoitukseen, minkä sen Tukholmassa oleva lähettiläs A. M. Kollontay maaliskuun 10. päivänä jätti herra Bohe-
manille.

Kuten Suomen Hallitus maaliskuun 8. päivänä on ilmoittanut, on se valmis esittämään käsityksensä erinäisistä kysymyksistä, jotka koskevat Neuvostohallituksen asettamia välirauhanehtoja. Se on tällöin myös halunnut saada selvyyttä ehtojen eri kohtien niin hyvin muodollisesta tulkinnasta kuin asiallisesta sisällyksestä. Sellainen selvitys olisi ollut tarpeellinen Suomen Eduskunnan määrätessä kantansa ehtoihin, jotka koskevat useita muitakin kysymyksiä.

Suomen Hallitus valittaa, että Neuvostohallitus ei ole katsonut voivansa valmistaa sille tilaisuutta näkökoh-

tiensa esittämiseen näissä eri kysymyksissä ja että neuvottelujen on selitetty olevan mahdollisia vasta sen jälkeen kuin Suomen Hallitus on hyväksynyt Neuvostohallituksen esittämät ehdot. Suomen Hallitus, joka edelleenkin vakavasti pyrkii rauhanomaisten suhteiden palauttamiseen ja toivoo neuvottelujen alkamista, ei kuitenkaan etukäteen voi selittää hyväksyvänsä kyseellisiä kansakunnan olemassaoloon vaikuttavia ehtoja saamatta edes varmuutta niiden tulkinnasta ja sisällöstä.”

Tie rauhaan näytti tässä vaiheessa menneen tukkoon. Niin ei kuitenkaan vielä lopullisesti ollut tapahtunut, kuten seuraavasta tullaan näkemään.

NEUVOSTOHALLITUKSEN YLLÄTTÄVÄ KUTSU MOSKOVAAN

Näiden rasittavien päivien jälkeen lähdin pariksi päiväksi maalle. Kun maaliskuun 19. päivän illalla palasin kaupunkiin enkä kahlatessani lävitse lauantain ja sunnuntain lehtiä löytänyt niistä selontekoa, joka tapahtuneen ratkaisun johdosta oli päätetty antaa julkisuuteen, aavistin jotakin esteitä tulleen väliin. Otin sen vuoksi puhelun presidentti Rytille tiedustellen uutisia. Hän ilmoitti heti aluksi, että oli tapahtunut odottamaton ja yllättävä käänne. Moskovasta oli saapunut vastaus, jossa kehoitettiin Suomea lähettämään edustajansa Moskovaan. Hän selosti lyhyesti vastauksen sisältöä, joka kaiken aikaisemmin tapahtuneen jälkeen todella oli yllättävä. Lausuin Rytille käsityksenäni, että nyt kun koko maailma luulee keskustelujemme Neuvostoliiton kanssa katkenneen, on ilmeisesti sovelias hetki toimia ripeästi. Siihen saakka toimiminen oli ollut vaikeata, kun se tapahtui avoimesti koko maailman tavallaan ollessa siinä

mukana. Nyt olisi pienen piirin otettava asia aktiivisesti hoitaakseen ja koetettava toteuttaa rauha.

Ryti oli kanssani samaa mieltä ja palautti mieleen, että talvisodan aikana oli ollut paljon helpompi hoitaa rauhankeskusteluja, kun ne silloin tapahtuivat aivan pienen piirin keskuudessa.

Seuraavana aamuna (20. 3. 1944) Ramsay oli puhelimessa ja toivoi keskustelua. Tapasimme klo 9.45, jolloin hän ensi töikseen näytti Moskovasta saapuneen sähkeen. Se oli tullut yöllä sunnuntaita vasten. Sen sisältö oli ystävällinen. Se kuului:

”Neuvostoliiton hallitus on vastaanottanut herra Bohemanin maaliskuun 17. päivänä suurlähettiläs Kollontaylle jättämän Suomen hallituksen vastauksen, jossa Suomen hallitus ilmaisee toivomuksensa saada Neuvostoliiton välirauhanehdoista täydellisen selvityksen ennen kuin Suomen hallitus tekee lopullisen päätöksen näistä ehdoista.

1. Neuvostoliiton hallituksella ei ole mitään sitä vastaan, että Suomen hallitus lähettää yhden tai kaksi valtuutettua voidakseen saada Neuvostoliiton hallitukselta selityksen Neuvostoliiton esittämistä välirauhanehdoista.

2. Neuvostoliiton hallituksen mielestä olisi Moskova sopivin paikka, missä Suomen edustajat saavat 'mahdollisimman tarkan selityksen Neuvostoliiton ehdoista'.”

Ramsay näytti samalla kaksi muuta sähkettä, joissa oli kansliapäällikkö Bohemanin saamia lisätietoja. Rouva Kollontay oli hänelle maininnut, että kun Suomi epäilee hänen, Kollontayn, puheita, on suomalaisten paras lähteä Moskovaan. Suomi tulee hämmästyämään Neuvostoliiton ehtojen lempeyttä. Rouva Kollontay oli ehdottanut, että Paasikivi ja Walden tai joku muu Mannerheimiä lähellä oleva henkilö lähtisivät Moskovaan. Matkan tarkoituksena voisi olla tietojen saaminen ehtojen tulkinnasta, joten tarkoituksena ei ole vaatia mitään

sitoumuksia. Matka voitaisiin tehdä Ruotsin koneella Helsingistä Moskovaan saakka.

Meidän molempien mielipiteenä oli, että saapunut kutsu oli otettava vastaan ja että Paasikivi ja Walden, joita rouva Kollontay oli ehdottanut, olisi koetettava saada matkaan. Ennen matkalle lähtöä olisi lähtijöitä hallituksen toimesta evästettävä. Minä kehoitin Ramsayta vihdoin julkaisemaan kansalle tarkoitetun kommunikean eli selonteon. Ramsay oli sen julkaisemista tähän saakka viivytännyt ja epäili vieläkin julkaisemisen soveliaisuutta. Minun mielestäni se tapahtuneesta käänteestä huolimatta oli tarpeen yleisen mielipiteen hämmämisiksi. Ruotsiin olisi kuitenkin samalla ilmoitettava sen julkaisemisen todellinen tarkoitus. Yhdysvalloille olisi ilmoitettava, että se tulee Neuvostoliitolta saamaan tarpeelliset tiedot. Saksalle taas olisi ilmoitettava, että Ruotsin kautta on saapunut tietoja Neuvostoliiton esittämien ehtojen lievennyksistä ja että niitä parhaillaan tutkitaan.

Ehrnrooth kyseli puhelimesta, miksi päätettyä selontekoa ei ollut julkaistu. Hän oli levoton ja halusi tietää, oliko jotakin uutta tapahtunut. En voinut hänelle kuitenkaan antaa mitään selitystä. Moni muukin kaipasi samaa tietoa.

Pääministeri Linkomies oli lumipyryn vuoksi myöhästynyt kaupunkiin tulossaan. Hän saapui vasta puolen päivän jälkeen. Siitä johtui, että ulkoasiainvaliokunnan kokous voitiin pitää vasta klo 14.30. Kaikki muut olivat saapuvilla, paitsi Walden.

Ramsay selosti tapahtunutta uutta vaihetta ja teki sensuuntaisen ehdotuksen, mistä aamulla olimme sopineet.

Reinikka vastusti aluksi jyrkästi ehdotettua Moskovan matkaa. Asia oli Suomen puolesta selvä ja ratkaistu. Hän suostui siihen kuitenkin lopulta, kun hänelle selitettiin, että matka tapahtuisi selvityksien hankkimistarkoi-

tuksessa eikä valtuutetuilla tulisi olemaan päätöksien tekoon tarvittavia valtuuksia. Kun kaikki muutkin yhtyivät tähän, tuli päätökseksi, että Moskovasta saapunut ystävällinen kutsu otetaan vastaan. Paasikivi ja Walden koetetaan saada suostumaan matkalle lähtöön. Aikaisemmin valmistettu selonteko päätettiin julkaista heti. Se tarkistetaan kuitenkin sitä ennen ja siitä pyyhitään pois kaikki Moskovian ehtojen arvostelu. Ramsay ei olisi halunnut vielääkään sitä julkaista, koska epäili sen herättävän Moskovassa tyytymättömyyttä.

Illalla klo 19:ksi Ramsay oli kutsunut muutamia henkilöitä luokseen keskustelemaan Moskovassa esitettävästä Suomen kannasta. Saapuvilla oli, paitsi Ramsayta, Linkomies, Paasikivi, P. J. Hynninen ja minä.

Ramsay alkoi keskustelun tarkastelemalla Neuvostoliiton esittämien vaatimusten merkitystä ja hahmottelemalla Suomen taholta annettavaa vastausehdotusta. Alkaen ehtojen loppupäästä hänen mielestään oli koetettava esittää seuraava ohjelma:

Petsamosta olisi suostuttava luovuttamaan osia, mutta vaadittava Kannaksella tapahtuvan luovutuksen supistamista. Vahingonkorvausvaatimus olisi koetettava saada putoamaan pois. Armeijan demobilisaatiosta ei voitaisi keskustella. Mitä sotavankeihin tulee, olisi siinä suhteessa asetettava vastavuoroisuuden kannalle, joten ne luovutettaisiin heti molemmin puolin. Palauttaminen ei kuitenkaan saisi koskea maahan siirrettyjä inkeriläisiä. Raja Kannaksella olisi saatava kulkemaan linjaa Koivisto—Taipale. Viipurin kaupunki, Saimaan kanava, Enso ja Värtsilä olisi joka tapauksessa koetettava säilyttää Suomelle. Saksalaiskysymys oli ehdoista kaikkein vaikein. Ainoa tapa olisi saada saksalaiset suosiolla poistumaan maasta. *R6ta*

Ramsayn esittämiin näkökohtiin yhdyttiin yleensä.

Mutta kun tultiin rajakysymykseen, alkoi Paasikivi kii-vailla. Hän ei siinä suhteessa laisinkaan hyväksynyt Ramsayn suunnitelmaa. Hänen mielestään Suomella aina oli ollut huono johto. Kun tulee kysymys myönnytyksistä, tehdään niitä aina liian myöhään, jolloin vastapuoli ne hylkää. Hänen mielestään rauha oli nyt ajettava lävitse ja se oli ”Mannerheimin, hallituksen ja presidentti Rytin asia”. Rauha oli nykyisen hallituksen tehtävä. Jos se jää uuden hallituksen tehtäväksi, tulee tämä ikiajoiksi saamaan maanpetturin nimen. — Viimeksimainittu vaatimus johtui siitä, että Paasikiven kiivaillessa hänelle oli huomautettu rauhanteon tiellä olevista vaikeuksista, ennen kaikkea sisäisistä, ja kehoitettu häntä uuden hallituksen päänä yrittämään tehdä rauha.

Kesken tätä istuntoa saapui tieto, että Saksa oli miehittänyt Unkarin, joka oli ryhtynyt harkitsemaan sodasta irtautumista. Se oli sopivaa säästystä meidän rauhankeskusteluillemme ja osoitti, mitä meilläkin mahdollisesti olisi odotettavissa.

21. 3. 1944. Monesti puheenaollut selonteko rauhan-keskusteluista ja niiden raukeamisesta julkaistiin tänään lehdissä. Suullisten keskustelujen pyyntöä perusteltiin siinä seuraavalla tavalla:

”Koska eri tahoilla oli väitetty, että Neuvostoliiton alkuperäisiä ehtoja erinäisissä kohdissa oli modifioitu ja monelta taholta vakuutettiin, että mahdollisia ehtojen lievennyksiä oli olemassa, oli tärkeätä saada tästä kaikesta selvyys.”

Eduskunnassa jotkut pelkäsivät julkaistun selonteon katkaisseen kaikki mahdollisuudet neuvottelujen jatkamiseen. Seuraavana päivänä pidetyssä eduskunnan ulkoasiainvaliokunnan kokouksessa eräät puhujat olivat suorastaan moittineet hallitusta sen julkaisemisen johdosta.

22. 3. 1944. Neuvostoliittokin antoi tänään oman tiedonantonsa, jossa Suomen vastaus selitettiin kielteiseksi. Sen mukaan Suomen hallitus sai vastata seurauksista.

Klo 13.15 pidettiin hallituksen ulkoasiainvaliokunnan kokous. Ramsay ilmoitti tällöin Ruotsista saapuneen tiedon, että matka Moskovaan voidaan järjestää lentoiteitse. Se puoli asiasta oli siis selvä. Kun Neuvostoliiton tiedonanto tavallaan yhtyi Suomen tiedonannon lopputulokseen, jonka mukaan neuvottelut olivat katkenneet, oli lämiä käsitys omaksuttu muualla maailmassa.

Kun uudelleen ryhdyttiin harkitsemaan kysymystä matkalle lähtijöistä, havaittiin asian vaikeutuneen. Paasikivi oli kielteisellä kannalla. Hän oli ollut tyytymätön Suomen tiedonannon julkaisemiseen. Hän oli ilmoittanut makaavansa kuumeessa eikä hän missään tapauksessa tulisi lähtemään matkalle, ellei Walden lähde mukaan. Walden oli tosin aikaisemmin ollut suostuvainen lähtemään, mutta oli nyt alkanut epäillä, kun Moskova sitä ehdotti. Se antaisi hänen mielestään väärän kuvan asemasta Suomessa, jos puolustusministeri lähtisi tällaiselle matkalle. Minkä vaikutuksen se tekisikään Saksaan?

Kun molemmat ajatellut henkilöt esittivät esteitä, ajateltiin myös P. J. Hynnistä ja Carl Enckelliä. Lopuksi jätettiin Rytin ja Ramsayn tehtäväksi pakottaa Paasikivi ja Walden matkustamaan.

23. 3. 1944. Uusi ulkoasiainvaliokunnan kokous, jossa kaikki jäsenet olivat saapuvilla.

Ramsay valitti, että matkalle lähtijät yhä edelleen kieltäytyivät. Paasikivi ei edelleenkään halunnut lähteä ja vaati joka tapauksessa Waldenin matkatoverikseen.

Walden perusteli laajasti kantaansa. Hän kieltäytyi ehdottomasti ja vaati, että se otetaan huomioon.

Kun ei saatu aikaan päätöstä, jätettiin asia edelleen

Rytin ja Ramsayn huoleksi. Heidän oli koetettava taitua Paasikivi ja Enckell lähtemään.

25. 3. 1944. Paasikivi ja Enckell olivat lopulta suostuneet matkustamaan. He lähtivät illalla autolla Turkuun, jossa yöpyivät. Aamulla (26. 3. 1944) he jatkavat lentokoneella matkaa Tukholmaan, jossa välittömästi siirtyvät Moskovaan lähtevään lentokoneeseen.

26. 3. 1944. Vaikka matkaa oli koetettu valmistella hyvin salaisesti, näytti siitä kuitenkin taas päässeen valumaan tietoja asiaan kuulumattomille. Ainakin eräät IKL:n miehet näyttivät olevan siitä tietoisia.

28. 3. 1944. Seuraus tietojen vuotamisesta nähtiin tänään. Saksan lähettiläs v. Blücher oli pyytänyt Ramsaylla vastaanottoa. Hänen käyntinsä tarkoituksena oli saada tietää, kutka Suomessa ovat matkalla ja mihin matka tehdään. Ramsay ei ollut tähän antanut mitään vastausta. Hän oli vain ilmoittanut, että Suomi koettaa hankkia tietoja.

LUVATUT LIEVENNYKSET JÄIVÄT SAAMATTA

Lähimmät päivät valtuutettujen lähdön jälkeen elettiin hallituksen piirissä kuumeisen ja jännittyneen odotuksen merkeissä. Merkitsikö kutsu Moskovaan välirauhanehtojen lievennystä, kuten Ruotsin kautta saapuneet tiedot ja ennen kaikkea rouva Kollontayn vakuuttelut olivat antaneet aihetta toivoa? Siinä tapauksessa olisi olemassa mahdollisuus selviytyä sodasta verrattain vähin vahingoin. Ennen kaikkea maan ei tarvitsisi jäädä odottamaan, kunnes suursota Saksaa vastaan olisi päättynyt. Että se tulisi päättymään Saksan varmaan häviöön, siitä ei kenelläkään arvostelukykyisellä henkilöllä Suomessa enää ollut mitään epäilyksiä.

Ensimmäinen tieto Moskovasta saatiin sähkössä 29. päivänä maaliskuuta. Siinä ilmoitettiin lyhyesti, että valtuutettumme 27. päivänä maaliskuuta olivat tavanneet Molotovin ja Dekanosovin, joiden kanssa keskustelu oli kestänyt kokonaista kolme tuntia. Keskustelun tuloksesta mainittiin vain sanoilla: ”Inga förbättringar” (ei mitään parannuksia). Mm. oli koko Petsamo luovutettava ilman mitään kompensatiota.

Matkan tulos oli siis huono. Mihin valoon jäivätäkään tämän jälkeen Tukholman tiedot odotettavissa olevista lievennyksistä, joita oma oppositiomme oli käyttänyt hyökätessään hallitusta vastaan? Ministeri Gripenberg ilmoitti Tukholmasta, että kansliapäällikkö Boheman näiden tietojen johdosta oli ollut raivoissaan. Hänet oli saatu antamaan meille optimistisia toiveita ja siten myös johdettu yleistä mielipidettä harhaan. Se oli ollut rouva Kollontayn syytä.

Moskovasta tuli seuraavana päivänä (30. 3. 1944) uusi sähkö, jossa ilmoitettiin, että Molotov oli heille edellisenä päivänä kirjallisesti antanut lopulliset ehdot. Niiden pääsisältö sähkötettiin meille samalla ylimalkaisesti. Selostuksesta voi havaita, että ehdot eivät missään suhteessa olleet keventyneet.

Näiden uusien tietojen Tukholmassa aiheuttamasta suuttumuksesta saatiin myöhemmin lisätietoja ministeri Gripenbergin kirjeessä huhtikuun 3. päivältä. Siinä hän kertoi käynnistään ulkoministeri Güntherin luona ja keskustelustaan tämän kanssa. Günther oli silloin maininnut, että Neuvostoliiton lähetystöneuvos Semjonov 31. päivänä maaliskuuta oli käynyt hänen luonaan esittämässä samaiset Neuvostoliiton suomalaisille valtuutetuille antamat ehdot. Kuultuaan nämä ehdot Günther oli heti sanonut, että hänen mielestään ei voinut tulla kysymykseenkään, että Suomi voisi vaatimukset hyväksyä. Hän oli erikoisesti kosketellut ensimmäistä vaatimusta,

joka koski saksalaisten joukkojen maasta poistamista. Se merkitsisi todellisuudessa sitä, ettei Suomi saisi rauhaa, vaan vaihtaisi vain puolta sodassa. Hän oli koskettanut myös sotakorvauskysymystä, jota, kuten hän oli ilmoittanut, Suomen oli mahdoton hyväksyä. Sitä paitsi hän oli Semjonoville sanonut, etteivät nyt esitetyt ehdot laisinkaan vastanneet sitä, mitä rouva Kollontay ja Semjonov itse eri tilaisuuksissa olivat hänelle ja Ruotsin ulkoministeriön virkamiehille etukäteen ilmoittaneet. Semjonov oli tällöin aluksi torjunut nämä huomautukset, mutta siihen Günther oli sanonut, ettei hänellä siihen ollut mitään oikeutta, sillä rouva Kollontay oli itse vahvistanut, että se, mitä Ruotsin ulkoministeriö Suomen hallitukselle oli ilmoittanut venäläisten ehtojen tulkinnasta, piti täysin paikkansa. Vielä ministeri Günther kertoi sanoneensa näyttävän siltä, ettei Neuvostoliitto laisinkaan tavoitellut rauhaa Suomen kanssa, sillä jos sen rauhantahto olisi todellinen, sen olisi esitettävä sellaiset ehdot, jotka Suomella olisi mahdollisuus hyväksyä. Semjonov oli lopuksi ollut varsin pehmeä esiintymisessään ja oli valitellut sitä, että ministeri Günther oli niin pessimistinen arvioinneissaan.

Kun Neuvostoliiton rauhanehtoihin täten oli saatu uutta valaistusta, oli aika ryhtyä harkitsemaan, mitä toimenpiteitä uusi asema vaati. Hallituksen ulkoasiainvaliokunta kokontui jo 31. päivänä maaliskuuta klo 15.30 asiasta neuvottelemaan. Asia päätettiin tällöin saattaa koko hallituksen tietoon. Valtioneuvosto kokoontui yksityiseen istuntoon klo 16 samana päivänä ja tällöin valtioneuvoston jäsenille ensi kerran ilmoitettiin Moskovaan lähetetyn valtuuskunnan matkasta ja sen antamista tuloksista.

Selostaessaan lopullisia ehtoja Ramsay totesi, että niihin sisältyi tavallaan kaksikin lievennystä, mutta että

ne molemmat olivat aivan muodollista laatua. Ensinnäkin vaatimus saksalaisten joukkojen internoimisesta oli vaihtunut sanaan "poistaminen", mikä sekin kuitenkin olisi mahdotonta vajaan kuukauden kuluessa. Sotavankien vaihtamiseen nähden tulisi kyllä noudatettavaksi vastavuoroisuutta, mutta suomalaisten vankien palauttaminen tulisi kysymykseen vasta lopullisen rauhan yhteydessä. Mitä Hankoon tuli, annettiin Molotovin uusissa ehdoissa epämääräisiä toiveita sen Suomelle jäämisestä. Neuvostoliiton tarjouksesta oli joka tapauksessa nyt saatu selvät ja täsmälliset tiedot ja tarkat aikamäärät.

Lchtonen oli tyytymätön ja protestoi sitä vastaan, ettei valtioneuvoston jäsenille ollut annettu matkasta etukäteen mitään tietoa, vaan oli toimittu heidän tietämättään.

Ramsay puolusti tapahtunutta menettelyä sillä, että matkan teko oli ollut välttämätön, jotta saataisiin lähempi selvyys asiasta. Muuten omalle kansalle ja muulle maailmalle olisi jäänyt se käsitys, ettei hallitus ollut halunnut ottaa huomioon luvattuja lievennyksiä. Matkan teko oli välttämättä ollut järjestettävä mahdollisimman huomaamattomasti. Hän mainitsi samalla, että niin hyvin ministeri Günther kuin Ruotsin ulkoministeriö samoin kuin Tukholmassa olevat muiden valtojen lähettiläät olivat olleet suuresti pettyneitä saadessaan tietää, että Neuvostoliiton lupaamat lievennykset olivat olleet pelkkää harhaan johtamista.

Moskovassa käyneet neuvottelijat Paasikivi ja Enckell palasivat kotiin huhtikuun 1. päivänä ja seuraavana päivänä (2. 4. 1944) pidettiin heidän kanssaan perusteellinen neuvottelu "Smolnassa". Siihen osallistuivat presidentti Ryti, pääministeri Linkomies ja ministerit Ramsay, Walden, Reinikka ja minä sekä Suomessa käynnillä ollut Kööpenhaminan lähettiläämme ministeri P. J. Hyn-

ninen. Moskovan matkalla olleet Paasikivi ja Enckell olivat luonnollisesti myöskin saapuvilla.

Nuori Ralf Enckell, joka Moskovan keskusteluissa oli ollut sihteerinä, luki niissä syntyneet muistiinpanot, joiden lukeminen kesti puolitoista tuntia. Ne olivat hyvin yksityiskohtaiset ja sisälsivät pääosan kaikista käytyistä puheenvuoroistakin. Niistä selvisi, että kohtelu Moskovassa oli ollut kaikkea muuta kuin ystävällistä sekä että venäläiset valtuutetut olivat Suomea kohtaan esittäneet runsaasti moitteita. Suomen valtuutettujen taholta esitettyihin huomautuksiin ei ollut kiinnitetty lainkaan huomiota.

On valaisevaa näiden muistiinpanojen avulla edes osittain seurata, mitä näissä keskusteluissa puhuttiin ja missä hengessä keskustelut tapahtuivat.

Ensimmäinen tapaaminen oli ollut Kremlissä maaliskuun 27. päivänä klo 16 ja se päättyi vasta klo 18.45. Venäläisten puolella olivat saapuvilla ulkoasiainkomissaari Molotov ja ulkoasiainkomissaarin apulainen Dekanosov.

Aluksi keskustelu koski kysymystä siitä, oliko tarkoituksena tehdä välirauha vai lopullinen rauha. Paasikivi mainitsi, ettei näistä vaihtoehdoista Suomessa ollut ollut puhetta. Oli ymmärretty kysymyksessä olevan välirauhan teon, kun rva Kollontayn välittämät ehdot olivat sitä koskeneet.

Molotov ilmoitti neuvostohallituksen voivan keskustella myöskin lopullisesta rauhasta, vaikka olikin ehdottanut välirauhan tekoa. Jos keskustelu koskee rauhan ehtoja, sisältyy siihen mm. se, että sotavangit heti luovutetaan molemmin puolin. Jos taasen kysymyksessä on välirauha, on vain Suomi velvollinen luovuttamaan sotavangit ja muut Suomessa olevat Neuvostoliiton kansalaiset, kun sensijaan Venäjällä olevat suomalaiset sotavangit luovutettaisiin vasta lopullisen rauhanteon jälkeen.

Molotov mainitsi edelleen, että pääkysymyksenä on, onko Suomi valmis katkaisemaan sotilaalliset, poliittiset ja taloudelliset suhteensa Saksaan. ”Emme vaadi, että Suomi joutuisi sotaan Saksan kanssa, vaikka se tietysti olisi meille mieluisa ratkaisu. Pääkysymys on siinä, että nämä suhteet katkaistaan.” (Korosti tätä kolme kertaa.)

Paasikivi: Katkaisemme suhteemme Saksaan niin pian kuin rauha solmitaan.

Molotov: Suhteiden katkaiseminen Saksaan on välttämätön, tehtäköön välirauha tai rauha. Jos Suomen hallitus ei suostu katkaisemaan suhteitaan Saksaan, eivät mitkään muut keskustelut voi tulla kysymykseen.

Tästä jatkui keskustelua vielä kotvan aikaa, minkä jälkeen siirryttiin puhumaan siitä, millä tavalla saksalaiset olisi saatava pois Suomesta, Molotov vaati, että ne olisi internoitava. Tähän huomautti Enckell, että saksalaisten aseistariisuminen oli Suomelle käytännöllisesti mahdottomuus. Voimme joutua sotaan Saksan kanssa.

Molotov: Saksa tuskin pystyy käymään sotaan Suomen maaperällä. Jos Suomi vain tahtoo, puna-armeija on valmis myötävaikuttamaan saksalaisten internoimiseen.

Suomen edustajain halutessa siirtyä toisiin kysymyksiin Molotov tiukkasi yhä sitä, että ensin on saatava selville, hyväksyykö Suomi saksalaisten internoimisen periaatteessa. Paasikiven ja Enckellin lopulta ilmoitettua, että he henkilökohtaisesti periaatteessa pitivät sitä mahdollisena, alettiin keskustella rajoista.

Molotov: Kahden sodan jälkeen emme voi keskustella muusta kuin vuoden 1940 rajasta, joka on meidän minimivaatimuksemme. Moskovan rajan suhteen emme voi tehdä mitään myönnytyksiä. Muu kuin Moskovan rauhajan raja on täysin mahdoton, poissuljettu. Jollei Suomen hallitus voi tätä hyväksyä, ei kannata keskustella.

Suomen edustajain koetettua esittää sellaista vaihtokauppaa, että Suomi luopumalla Petsamosta saisi pitää

pohjoisosan Karjalaa, Viipurin kaupungin, Saimaan kanavan ja Vuoksenlaakson teollisuusalueet, alkoi Molotov hyökkäillä. Suomi oli kolme kertaa alkanut sodan Neuvostoliittoa vastaan. Suomeen ei voinut luottaa. Sen vuoksi Moskovan rauhan raja oli välttämätön.

Paasikivi: Suomi ei aloittanut vuoden 1939 sotaa.

Molotov: Suomi ei silloin tahtonut sopia kanssamme muutamista vähäpätöisistä kysymyksistä, joista Suomi vieläpä olisi saanut huomattavan kompensaation.

Paasikivi: Vuonna 1939 olivat Neuvostoliiton ja Saksan suhteet hyvät eikä Neuvostoliiton siis tarvinnut odottaa mitään hyökkäystä.

Molotov: Muistakaa, että Neuvostoliitto ei ollut hyökkäävä puoli vuonna 1941.

Paasikivi: Minulla on edessäni luettelo sotatoimista tämän sodan alussa. Se osoittaa, että ensimmäiset sotatoimet suoritettiin Neuvostoliiton puolelta Suomea vastaan.

Molotov: Sen jälkeen kun teillä oli saksalaisia divisioonia maassa.

Paasikivi: Ne olivat läpikulkumatkalla.

Sotavangeista puhuttaessa Neuvostoliiton edustajat pysyivät kannassaan, että välirauhan jälkeen Suomen oli heti luovutettava venäläiset sotavangit. Vastavuorisuus tulisi kysymykseen vasta rauhanteon yhteydessä.

Demobilisaatiosta keskusteltiin sen jälkeen. Etukäteen asetetut ehdot eivät muuttuneet.

Vahingonkorvauskysymys sai saman kohtalon. Sitä perusteltiin sillä, että Suomi oli aiheuttanut vahinkoa Neuvostoliiton alueille. Suomen edustajain huomautettua, että myöskin venäläiset olivat aiheuttaneet vahinkoja esim. Helsingin pommituksessa, Molotov lausui: Entä Leningradin kärsimykset?

Paasikivi: Leningradia ei ole pommitettu Suomen puolelta.

Molotov: Suomen puolelta Leningradia on pommitettu vielä puolitoista kuukautta sitten.

Paasikivi: Kiistan tämän jyrkästi. Olemme toimituttaneet tutkimuksia, jotka ovat osoittaneet, etteivät suomalaiset ole pommittaneet Leningradia.

Molotov: Me olemme myös tutkineet tätä asiaa ja tulleet päinvastaiseen tulokseen.

Petsamon alueesta Molotov ilmoitti, että se oli luovutettava eikä siitä annettaisi mitään kompensatiota.

Tapaaminen päättyi klo 18.45.

Uusi tapaaminen oli ollut maaliskuun 29. päivänä klo 16. Se keskeytyi klo 18.10, mutta alkoi uudelleen klo 20 ja päättyi lopullisesti klo 20.35.

Suomalaiset ottivat tällöin aluksi puheeksi Hangon. Luottaen rva Kollontayn puheisiin he olivat olleet siinä käsityksessä, että Neuvostoliitto voisi luopua Hangon vuokrasopimuksesta. ”Haluaisimme saavuttaa myös hyviä tuloksia, mutta tähän saakka ette ole tehneet meille pienintäkään myönnytystä.”

Molotov: En ymmärrä, miksi meidän pitäisi tehdä teille myönnytyksiä. Saksa on jo hävinnyt tämän sodan ja te olette olleet Saksan liittolaisia, joten saatte olla siinä asemassa, joka kuuluu voitetulle maalle. Tästä huolimatta olemme asettaneet teille sellaiset ehdot, joita jokainen puolueeton henkilö ehdottomasti pitää poikkeuksellisen lievinä.

Keskustelu jatkui sitten samanlaiseen väittelytyyliin kaikista eri kohdista. Välillä pidettiin lyhyt tauko, jonka aikana Molotov neuvotteli hallituksensa kanssa. Palatuaan hän pääasiassa vahvisti aikaisemmat ilmoituksensa. Tällöin myös ensi kerran saatiin tietää, että Neuvostoliitto vaati vahingonkorvauksena 600 milj. dollaria. Se oli muka vain puolet Suomen aiheuttamista vahingoista.

Paasikivi: Sehän on aivan hirvittävä määrä.

Silloin ei kuitenkaan vielä tiedetty, että se oli tarkoitus laskea vuoden 1938 kultadollareissa, joka huomattavasti korotti sen määrää.

Kun muistiinpanojen lukeminen oli päättynyt, saatiin tutustua Paasikiven ja Enckellin vastaanottamiin täsmennettyihin välirauhan ehtoihin. Tällä kertaa ne olivat seuraavan näköiset:

”1. Suhteiden katkaiseminen Saksaan ja Suomessa olevien saksalaisten joukkojen ja aluksien internoiminen taikka suhteiden katkaiseminen Saksaan ja saksalaisten joukkojen ja aluksien karkoittaminen Suomen alueelta viimeistään huhtikuun loppuun mennessä. Kummassakin tapauksessa Neuvostohallitus voi antaa Suomelle apua asevoimillaan.

2. Vuoden 1940 neuvostolais-suomalaisen sopimuksen voimaansaattaminen ja suomalaisten joukkojen vetäminen vuoden 1940 rajalle, toimeenpantuna asteettain (etapeittain) huhtikuun kuluessa.

3. Neuvostolais- ja liittolaissotavankien sekä myös siviiliväestöön kuuluvien, keskitysleireissä pidettyjen tai suomalaisten töissä käyttämien henkilöiden välitön palauttaminen; jos Neuvostoliiton ja Suomen välillä allekirjoitetaan rauhansopimus eikä välirauhansopimusta, tulee sotavankien palauttamisen olla molemminpuolinen.

4. Suomen armeijan 50-prosenttinen demobilisaatio toteutetaan toukokuun kuluessa ja koko Suomen armeija asetetaan rauhanajan kannalle kesä-heinäkuun kuluessa. (Tämä kohta on otettava sopimukseen tai siitä on laadittava erillinen neuvostolais-suomalainen sopimus, joka allekirjoitetaan samalla kertaa kuin rauhan- ja välirauhansopimus.)

5. Suomen sotatoimillaan ja neuvostoalueen miehityksellä Neuvostoliitolle aiheuttamien vahinkojen korvaaminen 600 milj. Amerikan dollarilla, mikä summa maksetaan viiden vuoden kuluessa tavaroissa (paperi, selluloosa, meri- ja jokialukset, erilaiset koneet ja laitteet).

6. Neuvostoliiton vapaaehtoisesti vuosien 1920 ja 1940 rauhansopimuksissa Suomelle luovuttamien Petsamon ja Petsamon alueen palauttaminen Neuvostoliitolle.

7. Mikäli Suomen taholta hyväksytään yllämainitut kuusi ehtoa, Neuvostohallitus pitää mahdollisena luopua Suomen hyväksi vuokraoikeuksistaan Hankoon ja Hangon piiriin ilman minkäänlaista vastasuoritusta.

Syntyneessä keskustelussa tehtiin yleensä vain kysymyksiä valtuutetuille.

Paasikivi puhui voimakkaasti esitettyjen ehtojen hyväksymisen puolesta saamatta kuitenkaan ketään käsitykseensä yhtymään. Nähtävästi hän tästä suuresti myrtyi, sillä hän poistui tilaisuudesta vihaisena ja tiuskaisi minulle äkäisenä poismennessään, että ”Suomella ei ole miehiä eikä ole ollut koko sodan aikana”.

Enckell ei ollut lausunut sanaakaan.

Paasikiven ja Enckellin poistuttua käytiin lyhyt keskustelu itse asiasta. Kaikki läsnäolijat olivat sitä mieltä, että vaatimusten hyväksyminen oli mahdollisuuksien ulkopuolella.

Minä koetin analysoida ehtoja huomauttaen, että jokainen erikseen ehkä juuri ja juuri voitaisiin hyväksyä, varsinkin jos saataisiin joitakin lievennyksiä ehdotettuun uuteen rajaan ja vaadittuun korvaussummaan nähden. Yhteensä otettuina ehdot kuitenkin tuntuivat liian raskailta ja Suomelle mahdottomilta hyväksyä.

Saman päivän illalla oli vielä neuvottelu presidentti Rytin luona Tamminiemessä. Isännän ohella olivat saapuvilla Mannerheim, Linkomies, Reinikka, Walden, Heinrichs ja minä.

Mannerheim oli tällä kertaa varovainen lausunnoissaan. Hänen mielestään asia ei saisi kaatua ainakaan ensimmäiseen kohtaan, joka koski saksalaisten joukkojen maasta poistumista, koska tämä oli Neuvostoliitolle tär-

kein kohta. (Edellisessä keskustelutilaisuudessa hän päinvastoin oli pitänyt juuri tätä kohtaa täysin mahdottomana eikä silloin katsonut ylipäällikkönä voivansa sitä täyttää.) Jos Neuvostoliiton tarjouksen hylkääminen tulee kysymykseen, olisi asia mieluummin kaadettava korvauskysymykseen.

Asia saatettiin koko laajuudessaan valtioneuvoston jäsenten tietoon seuraavana päivänä (3. 4. 1944) pidetyssä yksityisessä neuvottelussa, jolloin mm. luettiin tärkeimpiä osia Moskovassa laadituista muistiinpanoista.

Kun sosiaalidemokraattinen eduskuntaryhmä halusi kuulla tietoja kysymyksen uusimmasta vaiheesta, annoin sen kokouksessa klo 14 perusteellisen selostuksen tilanteesta kertoen tapahtuneesta Moskovan matkasta ja sieltä saaduista täsmällistetyistä rauhanehdoista. Analysoin uusia ehtoja ja huomautin, että muutokset aikaisempaan tarjoukseen verrattuina olivat vähäiset. Saksalaisien internoimista koskevaan kohtaan oli tullut toinen vaihtoehto — karkoittaminen. Korvauskysymys oli muuttunut paljon merkittävämmäksi kuin aikaisemmin oli kuviteltu. Ainoa lievennys, jos sitä siksi saattoi sanoa, oli Hankoa koskeva epämääräinen lupaus, jonka mukaan Neuvostoliitto ”piti mahdollisena” sen vuokraoikeudesta luopumista.

Kun korvauskysymyksen merkitystä kansan- ja valtiontaloudelle oli vaikea arvioida, oli hallitus hankkinut siitä asiantuntijalausunnon professori Br. Suvirannalta. Hänen antamassaan lausunnossa korostettiin vaaditun 600 miljoonan dollarin suuruisen sotakorvauksen rasittavuutta. Kun mainittu summa olisi suoritettava 5 vuodessa, merkitsi se sitä, että vuosittain oli suoritettava 120 miljoonaa dollaria eli silloisen kurssin mukaan 6 000 milj. Suomen markkaa (nykyisen kurssin mukaan noin 30 000 milj. markkaa). — Silloin ei vielä tiedetty,

että venäläiset laskivat sen vuoden 1938 kultadollarin kurssin mukaan, mikä oli omiaan vielä korottamaan maksun määrää. — Kun Suomi taloudellisesti loistavina vuosina 1932—38 jaksoi vähentää ulkomaista velkaansa 9,7 miljardilla markalla eli siis 1,4 miljardilla vuodessa, olisi neljä kertaa suuremman vuosisuorituksen hoitaminen sodan rasittamalle maalle mahdollisuuksien ulkopuolella. Valtion korkomenot olisi korvauksen suorittaminen nostanut 8-kertaisiksi. Jos taasen sotakorvaus olisi suoritettava työsuorituksina — kuten sittemmin tapahtui, vaikka siitä silloin ei ollut tietoa — merkitsisi se väestön suuren osan sitomista tämän velvollisuuden täyttämiseen. — Tämä selostus jaettiin monistettuna ryhmän jäsenille.

Myöskin ruotsinmaalainen professori Montgomery oli käsitellyt tätä sotakorvauskysymystä todeten, että Suomelle esitetty vaatimus oli monta kertaa raskaampi kuin Saksalle Versaillesin rauhassa asetettu vaatimus. Saksa ei sitä pystynyt maksamaan ja vielä vähemmin pystyisi Suomi maksamaan tätä paljon raskaampaa korvausta.

Mainitsin lopuksi, että hallituksella aluksi oli ollut tarkoituksena kiirehtiä asian tuomista eduskuntaan jo seuraavana päivänä. Tästä ajatuksesta oli sittemmin luovuttu ja suunniteltu sen siirtämistä pääsiäisen ylitse, jolloin sen käsittely olisi lykkääntynyt vähintään viikolla. Tämän lykkäyksen kautta annettaisiin kansanedustajille tilaisuus tunnustella mielialoja kansan keskuudessa. Mainitsin, että tämä lykkäys tarjoaisi myöskin sosiaali-demokraattiselle puolueelle tilaisuuden kysymyksen perinpohjaiseen käsittelyyn, koska meillä juuri pääsiäisen aikoihin oli määrätty pidettäväksi useita piirikokouksia, minkä lisäksi puoluenevostonkin kokous oli kutsuttu koolle. Toivoin sen vuoksi ryhmän asettuvan asian lykkäämisen kannalle.

Useat ryhmän jäsenet takertuivat tähän lykkäämis-

mahdollisuuteen ja se todettiin ryhmän päätökseksi. Siitä päätettiin antaa tieto toisille eduskuntaryhmille. Toistaiseksi uusia ehtoja ei olisi päästettävä julkisuuteen, jotta julkinen keskustelu vältettäisiin, mutta niitä katsottiin voitavan yksityiskohtaisesti selostaa piirikokouksissa ja puolueeneuvoston kokouksessa.

KIREÄ PÄÄSIÄISLOMA

Pääsiäisloma käytettiin eri tahoilla Neuvostoliiton rauhanehtojen käsittelyyn. Ehkä kiihkeimmin toimi IKL:n väki, jolle rauhankeskustelujen aloittaminen kaiken aikaa oli ollut vastenmielistä. Sen toimesta lähetettiin maakuntaan runsaasti miehiä pitämään kokouksia ja lietsomaan mielialaa rauhankeskusteluja vastaan. Sellaisia kokouksia pidettiin mm. Lapualla, Seinäjoella, Hämeenlinnassa ja monessa muussa paikassa. AKS (Akaateeminen Karjala-Seura) julkaisi lentokirjasen asiasta ja eversti Paavo Susitaival oli samoin toimittanut lentolehtisen, jota oli jaettu armeijan valistusupseereille. Pitkin matkaa levitettiin "Ukko-Pekan testamenttia". Myöskin rauhanehdot, joita muut käsittelivät luottamuksellisina, oli painettu ja julkaisua oli laajoina painoksina jaettu tiettyjen piirien keskuuteen.

Ei lomaviikko sosiaalidemokraattisen puolueenkaan taholla merkinnyt lepoa. Asiaa pohdittiin useissa piirikokouksissa ja ne asettuivat kaikki hallituksen kannalle hyläten rauhanteon tarjotuilla ehdoilla. Minä jouduin alustamaan asian huhtikuun 9. ja 10. päivänä pidetyssä Uudenmaan piirikokouksessa, jossa käytiin eräänlainen etujoukkojen taistelu. Toimittaja Eino Kilpi oli valmistanut kokoukselle päätöslauselmaehdotuksen, jossa ehtoihin nähden asetettiin ymmärtävälle kannalle, ja hän

sai joitakin puhujia puolelleenkin. Valiokunnassa hänen ehdotuksensa kuitenkin perinpohjin muokattiin ja muutettiin niin, että siitä tuli hallituksen toiminnan hyväksyvä. Tämän päätöslauselman kokous myöskin hyväksyi.

Ratkaisevin taistelu käytiin puoluenevoston kokouksessa huhtikuun 11. päivänä. Siinäkin oli tehtävänäni käyttää ensimmäinen puheenvuoro, jossa asia selostettiin. Palautin siinä mieleen asian siihenastiset vaiheet ja kerroin, missä nyt oltiin sekä minkälaisen rauhanehtojen hyväksymisestä oli kysymys. Tarkastelin myös ehtoja kohta kohdalta ja kuvasin, mitä kunkin hyväksymisen tulisi merkitsemään. Koetin myös arvioida, mihin jouduttaisiin, jos ehdot tälläkin kertaa hylättäisiin. Ratkaisevin asia oli se, että vaikka me tällaisen rauhansopimuksen tekisimme, emme silti saisi maahamme rauhaa. Pahimmassa tapauksessa oli mahdollista, että saisimme sodan maahamme paljon pahemmassa muodossa ja omien rajojemme sisäpuolelle. Siinä tapauksessa olisimme sodassa vain vaihtaneet puolta. ”Rauhan teko tarjoutuilla ehdoilla merkitsee selvästi valtiollista itsemurhaa. Toista tietä emme sensijaan näe yhtä selvästi. Se on vain mielikuvituksen varassa. Siinä voi vielä tarjoutua monia mahdollisuuksia. Kaiken tämän nojalla hylkään omasta puolestani nämä ehdot. Tiedän kyllä, että se myöhemmin voi merkitä hyökkäystä Suomeen. Se voi merkitä pommituksia, jolloin etelärannikolla olevat kaupunkimme joutuvat pahasti kärsimään. Se voi edelleen merkitä sitä, että suhteemme Yhdysvaltoihin katkeavat. Mutta kun on niin suurista asioista kysymys kuin kansan olemassaolosta, ei saa kevytmielisesti ottaa vastaan mitä tahansa. Ei sosiaalidemokraattien taholla ole tähänkään asti taivuttu ensimmäisen uhan edessä. Jos siten olisi menetelty, ei maamme itsenäisyyttäkään olisi saavutettu.”

Puheeni lopussa annoin vielä kokouksen osanottajille kuvauksen niistä ristiriidoista, joita puoluetoimikunnan keskuudessa varsinkin tämän asian ympärillä kaiken aikaa oli ollut, kun se yhden äänen enemmistöllä toimi 'rauhanopposition' linjoilla. Tämän enemmistön muodostivat J. W. Keto, Mauno Pekkala, S.-K. Kilpi, Eino Kilpi ja Gunnar Andersson. Vähemmistöön taas kuuluivat puheenjohtaja Väinö Salovaara, Aleksi Aaltonen, Sulo Manninen ja minä. Tuo tilapäinen enemmistö, jonka jäsenistä sittemmin useimmat ovat siirtyneet toiseen leiriin, oli edellisinä kuukausina koettanut kuljettaa puoluetoimikuntaa oudoille poluille. Varsinkin tämä osa puheestani oli puoluetoimikunnan enemmistön jäsenille kiusallista kuultavaa ja siihen monet heistä takertuivatkin.

Keto, Pekkala ja Eino Kilpi, kaikki puoluetoimikunnan jäseniä, käyttivät tämän jälkeen runsaasti kokouksen aikaa tuodakseen esiin omia mielipiteitään ja tuomitakseen rauhanasian siihenastisen hoidon. Maaseudun edustajat sensijaan asettuivat melkein poikkeuksetta esittämälleni kannalle toivoen kuitenkin, että keskusteluja Neuvostoliiton kanssa koetettaisiin vielä jatkaa, niiden toivottomuudesta huolimatta.

Ehdotus päätöslauselmaksi oli puoluetoimikunnan enemmistön toimesta valmiina ja se esitettiin kokoukselle. Kun sitä ei pidetty onnistuneena, asetettiin valiokunta tekemään kokoukselle keskustelun mukaista päätöslauselmaa. Valiokuntaan valittiin kolme jäsentä maaseudulta; helsinkiläisistä tulivat siihen Keto ja minä.

Kokoukselle tarjotun ponsilauseleman johdannossa oli sellainen sävy, että se sodan vielä jatkuessa olisi antanut ulospäin aivan toivottoman kuvan maamme puolustustahdosta ja -kyvystä. Itse ponsissa vaadittiin hallitusta toimimaan siten, etteivät neuvottelut katkea, sekä jatku-

vissa neuvotteluissa pyrkimään saamaan ehtoihin lievennyksiä.

Valiokunta laati kokonaan uudelle pohjalle oman ehdotuksensa, jonka neuvoston kokous sitten yksimielisesti hyväksyi. Se kuului:

”Kuultuaan selostuksen poliittisesta tilanteesta ja niistä toimenpiteistä, joihin maan hallitus on ryhtynyt rauhanehto-
jen selville saamiseksi, puolue-neuvosto antaa tunnustuksensa näille toimenpiteille. Puolue-neuvoston kokous, samalla kuin se lausuu Neuvostoliiton Suomelle asettamien rauhanehto-
jen olevan maallemme erittäin raskaat ja vaikeat täyttää, minkä vuoksi niitä ei sellaisinaan voida hyväksyä, päättää lausua ohjeeksi hallituksen sosiaalidemokraattisille jäsenille, sosiaalidemokraattiselle eduskuntaryhmälle ja sosiaalidemokraattiselle puoluet-
oimikunnalle,

— että hallituksen on edelleenkin koetettava toimia siihen suuntaan, että rauhanneuvotteluja voitaisiin jatkaa;

— että toivottavasti jatkuvissa neuvotteluissa on pyrittävä saamaan lievennyksiä esitettyihin ehtoihin; sekä

— että hallituksen tulee tarkoin valvoa, että edellä esitetyille politiikalle vihamieliset ainekset eivät saa tilaisuutta vehkeillä maan hallitusta vastaan.”

Kokouksessa oli vielä esillä kysymys puoluekokouksen siirtämisestä. Se oli aikaisemmin päätetty pitää kesäkuun 11. päivänä. Kun erinäiset valmistelutyöt vielä olivat kesken ja kun sitäpaitsi toivottiin olojen myöhemmin selviävän, päätettiin puoluekokous siirtää heinäkuun 1. päivään. — Se oli kuitenkin pakko vielä uudelleen siirtää, kun kesäkuun loppupuoli muodostui poliittisesti erittäin sekavaksi. Lopullisesti se pidettiin vasta marraskuussa samana vuonna.

Samana päivänä (11. 4. 1944) oli vielä hallituksen ulkoasiainvaliokunnan kokous. Siinä kuultiin pääministeri Linkomiehen laatima luonnos eduskunnalle annet-

tavaksi tiedonannoksi. Se sisälsi selostuksen hallituksen toimenpiteistä eduskunnan 14. ja 15. päivänä maaliskuuta pidettyjen istuntojen jälkeen ja Neuvostoliiton rauhan ehdot yksityiskohdittain. Tiedonantoa korjailtiin ja päätettiin se antaa eduskunnan seuraavana päivänä pidettävässä istunnossa.

Palattuaan pääsiäislomaltaan eduskunta joutui tekemään ratkaisunsa tässä mieliä jännityksessä pitäneessä asiassa. Huhtikuun 12. päivänä pidettiin sitä varten kaksi istuntoa. Ensimmäisessä klo 14 pidetyssä istunnossa pääministeri Linkomies luki eduskunnalle edellisenä päivänä valmistetun tiedonannon. Se päättyi seuraaviin toteamuksiin:

”Harkittuaan kokonaisuutena näitä nyt esitettyjä ehtoja hallitus yksimielisesti on tullut siihen tulokseen, että niitä ei voida hyväksyä. Tätä päätöstä tehtäessä hallitusta ei ole johtanut toive tilanteessa tapahtuvista odottamattomista poliittisista tai sotilaallisista muutoksista. Hallitus ei ole antanut valtaa kuvittelulle, että Suomelle edullinen käänne maailmanpolitiikassa pian tapahtuisi, vaan sitä on johtanut sellaisista perusteluista vapaa, asiallinen harkinta. Kun näet ehtojen hyväksyminen hallituksen käsityksen mukaan saattaisi itsenäisyytemme ja vapautemme mitä suurimman uhan alaiseksi, on toki parempi valita se vaihtoehto, joka tulevaisuudessa antaa mahdollisuuden säilyttää sellaista, mikä ehtojen hyväksymisellä varmasti menetettäisiin. Kukaan tosin ei voi vakuuttaa olosuhteiden kehittyvän sellaisiksi, että myöhemmin saamme paremmat ehdot, mutta pelko siitä, että tuleva kehitys muodostuu epäedulliseksi, ei voi kehoittaa hyväksymään ehtoja, jotka ovat tuhoisat kansamme elämälle.

Tämä ei merkitse sitä, että hallitus olisi hylännyt pyrkimyksen päästä rauhaan, joka turvaa itsenäisyytemme ja vapautemme. Rauhan ajatusta ei ole hylättävä, mutta selvästi on lausuttava, että näitä nyt esitettyjä ehtoja ei voida asettaa rauhaa tarkoittavien toimenpiteiden poh-

jaksi. Kun julkisesta rauhankeskustelusta ilmeisesti on ollut haittaa rauhanpyrkimyksen toteuttamiselle, ei sitä vastaisuudessa olisi jatkuvasti ylläpidettävä. Se antaa ulkopuolisille vain aiheita väärään luuloon, että olimme valmiit rauhaan millä ehdoilla tahansa, samalla kuin se ajan pitkään heikentää omaa kestämisiskykyämme. Hallituksen mielestä rauhankysymys olisi jätettävä eduskunnan ja hallituksen asiaksi.”

Tiedonannon tultua luetuksi asia säännösten mukaisesti pantiin pöydälle seuraavaan istuntoon, joka ilmoitettiin pidettävän klo 19 samana päivänä.

Istuntojen väliajalla pidettiin klo 15 sosiaalidemokraattisen eduskuntaryhmän kokous. Siinä oli päätettävä suhtautumisesta hallituksen tiedonantoon. Kokouksessa Pekkala vaati neuvottelujen jatkamista Neuvostoliiton kanssa. Hänen ilmoituksensa mukaan Paasikivi ei pitänyt mahdollisena parempien ehtojen saamista. Hän ehdotti seuraavan päiväjärjestykseensiiirtymismuodon: ”Kuultuaan hallituksen tiedonannon eduskunta, todeten, että Venäjän esittämät rauhan ehdot ovat ehdotuksia, joista siis vielä voidaan keskustella, kehoittaa hallitusta jatkamaan rauhanneuvotteluja.” Muutkin puhujat olivat neuvottelujen jatkamisen kannalla, mutta pitivät tärkeänä, että nyt äänestettäisiin yksinkertaisen päiväjärjestykseen siirtymisen puolesta. Samalla he kertoilivat maaseudulla pitämässään kokouksissa esiintyneistä mielialoista. Kaikkialla oli pidetty tarjottujen ehtojen hyväksymistä mahdollisena.

Asiasta äänestettäessä eduskuntaryhmä päätti kannattaa yksinkertaista päiväjärjestykseen siirtymismuotoa. Päätös tehtiin 11 ääntä vastaan, jotka kannattivat Pekkalan tekemää ehdotusta.

Klo 19 jatkuneessa eduskunnan istunnossa ryhmien puheenjohtajat jälleen esiintyivät esittäen ryhmiensä

kannan. Kaikki kannattivat yksinkertaista päiväjärjestykseen siirtymistä. Kun muuta ehdotusta ei tehty, saattoi puhemies todeta sen tulleen yksimielisesti hyväksytyksi. Eduskunta oli siten antanut yksimielisen luottamuslauseensa hallituksen siihenastisille toimenpiteille ja samalla yhtynyt hallituksen käsitykseen tarjottujen rauhanehtojen mahdollisuudesta.

Tämän jälkeen oli vain päätettävä Moskovaan lähettävästä vastauksesta. Sitä valmistamaan kokoontui hallituksen ulkoasiainvaliokunta jo seuraavana päivänä (13. 4. 1944). Sen valmistama vastaehdotus esitettiin ja hyväksyttiin valtioneuvoston istunnossa 14. 4. 1944. Vastaus kuului:

”Suomen hallitus on vastaanottanut neuvostohallituksen ehdotukset rauhaksi Suomen kanssa, mitkä täsmennyksessä muodossaan 29. päivänä maaliskuuta annettiin sen edustajien herrojen Paasikiven ja Enckellin tietoon. Nämä ehdotukset ovat olleet hallituksen selvitettävänä ja harkittavina sekä eduskunnan käsiteltävinä.

Tällöin on havaittu, että suostuminen ehdotuksiin, mitkä osittain jo teknillisistä syistä eivät ole toteutettavissa, olennaisesti heikentäisi ja horjuttaisi Suomen olemassaolon edellytyksiä itsenäisenä valtiona sekä asettaisi Suomen kansan kannettavaksi taakan, mikä — asiantuntijain yhtäpitävien selvitysten mukaan — suuresti ylittäisi sen kestämisokyvyn.

Suomen Hallitus, joka vakavasti pyrkii rauhanomaisen ja pysyvien hyvien suhteiden palauttamiseen suureen itäiseen naapurimaahan, valittaa näinollen, että nyt esitetyt ja sen huolellisesti harkitsemat ehdotukset eivät tarjoa mahdollisuuksia tämän pyrkimyksen toteuttamiseen.”

Vastaus lähetettiin seuraavana päivänä (15. 4. 1944) tavallista tietä Tukholmaan, Ruotsin ulkoministeriön kautta eteenpäin annettavaksi. Rouva Kollontayn sairau-

den vuoksi sitä ei kuitenkaan pariin päivään voitu toimittaa perille. Vasta huhtikuun 18. päivänä kansliapäällikkö Boheman saattoi antaa sen rouva Kollontaylle. Kesti edelleen muutamia päiviä ennen kuin Neuvostoliitolta saapui sen johdosta mitään tietoja. Jos joku siltä taholta oli odottanut uusia lievennettyjä ehdotuksia tai tarjousta neuvotteluihin käymiseksi, hän pettyi pahasti. Neuvostohallitus lausui vastauksessaan, joka saapui Suomeen 22. 4. 1944:

”Neuvostohallitus on vastaanottanut huhtikuun 16. (oikeastaan 19.) päivänä Suomen hallituksen vastauksen Neuvostoliiton välirauhanehtoihin, jotka Moskovassa jätettiin herrojen Paasikiven ja Enckellin muodostamalle Suomen valtuuskunnalle. Neuvostohallitus ottaa tietoonsa, että Suomen hallitus on vastauksessaan hylännyt Neuvostoliiton välirauhanehdot pohjana neuvotteluille ja katkaissut välirauhaneuvottelut.”

Samana päivänä (22. 4. 1944) kommentoi neuvostohallituksen ulkoasiainkomissaarin sijainen A. J. Vyšinski Moskovassa sanomalehtimiesten konferenssissa edellämainittua neuvostohallituksen vastausta. Hän kertoi tapahtumain kulusta siitä lähtien kuin herrat Paasikivi ja Enckell olivat käyneet Moskovassa saamassa ehtoihin selvennyksiä ja antoi myös tietoja siitä noottien vaihdosta, mikä Neuvostoliiton ja Suomen hallituksen välillä sen jälkeen oli käyty. Puolustaessaan venäläisten kantaa hän hairahtui antamaan varsin yksipuolisen kuvan asian kulusta. Hän väitti mm. etteivät Paasikivi ja Enckell Moskovassa käydessään olisi esittäneet ”mitään korjauksia neuvostohallituksen välirauhan ehtoihin eivätkä esittäneet mitään omia ehdotuksia välirauhan ehdoista”. Tosiasiassa molemmat herrat olivat kohta kohdalta esittäneet suoraa arvostelua esitetyn rauhanohjelman eri kohtiin nähden. Se, etteivät he tehneet varsinaisia muu-

tosehdotuksia, johtui siitä, että heidät oli kutsuttu vain saamaan selvennyksiä.

Suomen hallituksen vastauksen johdosta Vyšinski lausui:

”Suomen hallituksen lausunto siitä, että neuvostohallituksen ehdot ovat muka osittain mahdottomat toteuttaa teknillisistä syistä, on aivan perusteeton. Suomen edustajisto Moskovassa (Paasikivi ja Enckell) ei asettanut lainkaan tämänluontoisia kysymyksiä. Suomen hallituksen yritys välttyä vastuusta Suomen Neuvostoliitolle sotatoimien ja neuvostoalueiden miehittämisellä aikaansaamien vahinkojen korvaamisesta ei voi olla mitenkään oikeutettu. Hyökätessään Neuvostoliiton kimppuun ja miehittäessään sen alueita Suomi on aiheuttanut maaillemme valtavia menetyksiä ja vahinkoja, jotka se on velvollinen korvaamaan oikeudenmukaisuuden kaikkien ehtojen mukaan. Tämän velan anteeksiantaminen Suomelle merkitsisi hyökkääjän palkitsemista kaikista sen hyökkäystoimista, rosvouksista ja tuhoista.

Suomen hallituksen vastaus, että neuvostohallituksen ehdot asettaisivat Suomen kansan kannettavaksi sille ylivoimaisia taakkoja, on perusteeton, sillä tätä kysymystä ei ole vielä käsitelty eikä Moskovassa ollut Suomen edustajisto lausunut pitävänsä vahingonkorvauskysymystä rauhan palauttamisen tärkeimpänä kysymyksenä. (Sitä ei nytkään ollut tehty!) Keskusteluissa Suomen edustajiston kanssa Moskovassa ilmeni Suomen hallituksen pitävän pääkysymyksenä neuvostohallituksen vaatimusta Suomessa olevien saksalaisten sotajoukkojen internoimisesta tai karkoittamisesta. (Aivan oikein!) Suomen hallitus väittää, että neuvostohallituksen ehdotusten hyväksyminen muka vaarantaa Suomen olemassaoloa itsenäisenä valtiona. Tämä on tietenkin väärin. Nykyisellä Suomella ei ole valtiollista itsenäisyyttä. Se menetti sen sillä hetkellä, jolloin se päästi saksalaiset joukot alueelleen. Nyt on kysymys menetetyn itsenäisyyden palauttamisesta karkoittamalla saksalaiset sotajoukot Suomesta ja lopettamalla sotatoimet. Kuten tunnettua, Suomen hallituksen päästettyä alueelleen saksalaisia

sotajoukkoja yhteistä hyökkäystä varten Neuvostoliiton kimppuun, koko Suomen pohjoisosa joutui saksalaisten käsiin, saksalaisten, jotka ovat siellä todellisina isäntinä ja ovat tehneet Suomesta puolittain miehitetyn maan. Mutta Suomen eteläosassakaan Suomen hallituksella ei ole täyttä valtaa. Todellisuudessa Suomen hallitus lakasi olemasta isäntänä omassa talossaan luovutettuaan vapaaehtoisesti saksalaisille vallan pohjois-Suomessa. Suomen hallitus on mennyt yhteydessään Saksan fašistien kanssa niin pitkälle, että se ei enää voi eikä tahdoakaan erota heistä. Se on antanut maansa Hitler-Saksan etujen palvelijaksi. Juuri siksi Suomen hallitukselle on osoittautunut kaikkein vaikeimmaksi kysymykseksi vaatimus saksalaisten sotajoukkojen internoimisesta tai niiden karkoittamisesta Suomesta ja välien katkaisemisesta Saksaan. Suomen nykyinen hallitus ei tahdo karkoittaa saksalaisia sotajoukkoja Suomesta. Se ei tahdo palauttaa rauhallisia suhteita. Mieluummin se jättää maansa Hitler-Saksan alaiseksi vasallimaaksi.”

Annettuaan selostuksensa Vyšinski vastaili sanomalehtimiesten tekemiin kysymyksiin. Lukuisten kysymysten ja vastausten joukosta kannattaa mainita seuraavat:

Kysymykseen, voidaanko otaksua, että suomalainen valtuuskunta Moskovassa piti venäläisiä ehtoja verrattain hyväksyttävänä, vastattiin: ”He eivät koskaan millään tavalla viitanneet siihen, ettei ehtoja voitaisi hyväksyä.” — Vyšinski ilmoitti, että neuvostohallituksen vastaus etukäteen oli tiedoitettu Englannin hallitukselle, joka sen oli hyväksynyt. — Kysymykseen, tullaanko keskusteluja nykyisen Suomen hallituksen kanssa jatkaamaan, saatiin vastaus: ”Edellisessä nootissaan Suomen hallitukselle ilmoitti neuvostohallitus, ettei sillä ollut mitään aihetta luottaa nykyiseen Suomen hallitukseen, mutta ellei ole olemassa mitään muuta mahdollisuutta, olemme rauhan vuoksi halukkaita ja valmiita jatkaamaan neuvotteluja sen kanssa.”

Olen näinkin pitkälti selostanut tätä neuvostohallituksen puolesta annettua neuvottelujen kuvausta, koska se niin erinomaisesti kuvaa katsantokantojen erilaisuutta molempien maiden välillä. Tässä selostuksessaan Vyšinski antoi ymmärtää, etteivät Paasikivi ja Enckell olleet hylänneet Moskovan tarjoamia ehtoja, että niistä vielä olisi ollut mahdollista keskustella, mutta että neuvottelujen jatkaminen olisi Suomen hallituksen aloitteen varassa. Tästä kaikesta meille oli annettu aivan toinen käsitys. Kun kuvattuja 'lievennyksiä' mentiin vastaanottamaan, ilmoitettiin, että ehdot olivat 'minimaalisia', kuten talvisodankin aikana. Eikä keskustelujen jatkamismahdollisuudesta annettu meille edes minkäänlaisia vihjeitä. Päinvastoin neuvostohallituksen viimeksi annetussa nootissa juuri oli selitetty, että neuvottelut olivat katkenneet. Aiheellisesti eräs ruotsinmaalainen lehti sen vuoksi ihmettelikin, eivätkö Kremlin herrat koskaan voi antaa tiedonantojaan siinä muodossa, että niitä muuallakin ymmärretään.

Kun neuvostohallitus täten kaiken maailman kuullen oli selostanut koko vaivalloisen neuvotteluvaiheen ja selittänyt neuvottelut katkenneiksi, Suomenkin hallituksen oli pakko antaa julkinen tiedonanto, joka luettiin radiossa 23. 4. 1944 illalla ja julkaistiin seuraavan päivän lehdissä. Tiedonannossa selostettiin Suomenkin osalta neuvottelujen kulkua Suomen 17. 3. 1944 antaman vastauksen jälkeen ja siinä julkaistiin myös neuvostohallituksen ehdot sekä Suomen vastaus huhtikuun 18. päivältä. Tiedonannon lopussa todettiin, että annetun vastauksen käsittelyn olivat hallitusmuodon mukaisesti suorittaneet maan hallitus ja eduskunta.

Näin oli tämä monisärmäinen rauhankosketuksen vaihe käsitelty loppuun ilman että paljosta työstä ja ahkerasta uurastuksesta oli ollut mitään tulosta. Oli jää-

tävä odottamaan tilaisuutta uuden kosketuksen saamiseen.

Tämän jälkeen ulkoapäin alkoi uudelleen kiihkeä radiosota, jossa Suomen jälleen annettiin kuulla kunniansa. Sitä kesti tavanmukaisesti useita viikkoja. Neuvostoliiton taholta annettiin kuitenkin eri teitä ymmärtää, että asian ei tarvinnut olla loppuun käsitelty, vaan että neuvottelujen jatkamiseen edelleen oli mahdollisuuksia. Yhteyttä ei kuitenkaan saatu aikaan. Eräänä renkaana edellämainitussa propagandassa oli Englannin, Yhdysvaltain ja Neuvostoliiton hallitusten toukokuun 13. päivänä julkisuuteen saattama julistus, joka hallitusten ohitse oli osoitettu Jugoslavian, Bulgarian, Romanian ja *Suomen* kansoille. Niitä moitittiin siitä, että ne, vaikka ne selvästi olivat tietoisia kansallissosialismin musertavan tappion välttämättömyydestä ja ilmoittivat haluavansa irtautua sodasta, kuitenkin antoivat huomattavaa apua Saksan sotakoneistolle ja lujittivat sen kestävyyttä politiikallaan ja kannanotoillaan. Ne voivat kuitenkin yhä vielä sodasta irtautumalla lyhentää Euroopan taistelua, vähentää omia uhrejaan ja avustaa liittoutuneiden voittoa. Julistuksessa kehoitettiin näitä maita nyt, kun niillä vielä oli aikaa, ryhtymään tukemaan liittoutuneiden väistämätöntä voittoa ja luopumaan politiikasta, joka vastusti tätä voittoa.

Tätä julistusta ei jätetty Suomen hallitukselle. Moskovan radio korosti erikoisesti sitä, ettei julistus ollut tarkoitettukaan hallituksille, vaan oli kehoitus kansoille. — Suomessa se ei näyttänyt aiheuttavan mitään vastavaikutusta. Meillä oli kuitenkin aihetta panna merkille, että tämä julistus oli osoitettu ”akselin vasalleille”. Siihen saakka Yhdysvallat oli pitänyt Suomea ”rajatapauksena”.

Muissa suhteissa noottien vaihtoa seuranneet pari kuukautta olivat verrattain rauhallisia. Sotarintamallamme ei tapahtunut mitään mainittavaa ja poliittinenkin elä-

mä kulki rauhallisia uomia. Eduskunta jatkoi istumistaan käsitellen sisäisiä asioita tavalliseen rauhanajan tapaan. Uusi myrsky oli tuleva vasta myöhemmin.

ERÄS YKSITYINEN RAUHANTUNNUSTELU

Toukokuun 19. päivänä piti Ruotsin sosiaalidemokraattinen puolue Tukholmassa puoluekokoustaan, johon minut eräiden muiden ohella oli valittu edustamaan Suomen sosiaalidemokraattista puoluetta. Kun saavuin kokoukseen hieman ennen sen alkua, pyysi pääministeri Per Albin Hansson, joka samalla oli puolueen puheenjohtaja, minua sivuhuoneeseen pieneen neuvotteluun. Hän oli hiukan huolissaan vieraittensa puolesta. Hän mainitsi, että Norjan sosiaalidemokraattisen puolueen huomattavin edustaja Martin Tranmael, jonka oli esitettävä puolueensa tervehdys, tulisi siinä esiintymään hyökkäävästi suomalaisia puoluetovereitaan vastaan. Kun hänen mielestään oli kohtuullista, että minä saisin tilaisuuden vastata hyökkäykseen, tarjoutui hän järjestämään tervehdyspuheiden järjestyksen sellaiseksi, että minä saisin pitää puheeni vasta Tranmaelin jälkeen. Muussa tapauksessa minä joutuisin esittämään tervehdykseni ennen Tranmaeliä, koska puheet oli järjestetty maiden nimien aakkosjärjestyksen mukaisesti (Finland — Norge). Torjuin hänen hyvää tarkoittavan ehdotuksensa ilmoittaen, ettei minulla ollut vähäisintäkään halua pilata heidän arvokasta kokoustaan ryhtymällä siinä selvittämään kahden vieraan maan keskeisiä välejä. Hansson näytti huokaisevan helpotuksesta, ja niin sitten minun vuoroni oli esiintyä ennen Tranmaeliä.

Puheessani koskettelin myöskin Suomen käymää taistelua ja kuvailtuani, miten jo melkein neljä vuotta

olimme saaneet käydä jatkuvaa aseellista taistelua, jatkoin:

”Tämä taistelu koskee arvokkainta, mitä jollakin kansalla on puolustettavanaan. Se koskee vapautta, kansallista itsenäisyyttä ja oikeutta itse määrätä oloistaan ja elämästään. Puolustuksemme välttämättömyydestä olemme maassamme yksimielisiä. Olemme myöskin vakuutettuja siitä, että kun nykyinen kiihkökausi maailmassa on sivuutettu, Suomen asenne on pakko kaikilla tahoilla tunnustaa oikeaksi. Sota asettaa tietenkin kestettäväksemme raskaita rasituksia. Ne me kuitenkin ilomielin keitämme tietäessämme, ettei kansan elämä ilman vapautta ole minkään arvoista . . .” ”Suomen kansa ja erikoisesti sen työläiset ja talonpojat ovat demokraattista kansaa. Eivät edes nykyiset maailmanmyllerrykset ole voineet horjuttaa sen uskoa demokratiaan. Se toivoo pienienkin kansojen oikeuden tulevan huomioonotetuksi maailman oloja uudelleen järjestettäessä ja tässä mielessä se asettaa luottamuksensa Pohjoismaiden yhteistoimintaan Pohjolan kansojen oikeuksien turvaajana.”

Kun Tranmaelin vuoro tuli esiintyä, olin utelias kuulemaan, miten ankarasti hän tulisi hyökkäämään Suomea vastaan. Norjalaisilla oli tietenkin aihetta olla katkeria, Norja kun oli kevästä 1940 saakka ollut saksalaisten miehittämä maa, jossa miehitysjoukot ja ennen kaikkea Saksan virallinen edustaja Terboven ja norjalainen pääministeri Quisling harjoittivat julmaa terroria. Tranmaelin itse oli ollut pakko turvautua Ruotsin tarjoamaan suojapaikkaoikeuteen, ja hän olikin jo vuosikautia oleskellut maanpakolaisena Ruotsissa. Tunsin hänet monien vuosien takaa ja olin läheisesti ystäväystynyt hänen kanssaan, mikä oli helppoa, kun hän oli mitä herttaisinta ja avomielisintä ihmistä, vaikka hän puhuja-

*Vasemmalta Martin Tranmael, Väinö Tanner ja
Per Albin Hansson.*

lavalle jouduttuaan tai kynään tartuttuaan antoi tunteitensa useasti johtaa itsensä kiihkeäänkin tyyliin.

Tällä kertaa Tranmaelin puhe oli kuitenkin odottamattoman säyseä. Oikeastaan hänellä ei ollut muuta aihetta moittia meitä suomalaisia kuin se, että olimme samalla puolella Hitlerin Saksan kanssa. Hänen puheensa pontena olikin vain kehoitus mitä pikimmin ir-

taantua sodasta ja erota yhteistoiminnasta Saksan kansa. Siis sama, mihin me jo vuosikauden kotona olimme pyrkineet. Saattoi havaita, että hänellä oli kokouksen myötätunto puolellaan, osittain tietenkin Norjan kovan kohtalon vuoksi, osaksi Suomelle kohdistamansa kehoituksen vuoksi. Puhe sai osakseen runsaasti kättentaputuksia ja kiinnitin erikoisesti huomiota siihen, että etupenkillä istuva kansanedustaja Sylvi-Kyllikki Kilpi innostuneesti taputti käsiään tämän Suomeen kohdistetun viittauksen johdosta. Rouva Kilpi oli silloin vielä sosiaalidemokraattisen puolueen jäsen ja hän oli sodan alkuaikoina ollut muita innokkaampi sodan kannattaja.

Tämä välikohtaus oli kuitenkin merkityksetön. Se osoitti vain, että Suomen asenteella ei ollut paljonkaan ymmärtämystä Pohjanlahden toisella puolen ja että varsinkin norjalaiset olivat meitä kohtaan nyreitä. Päätarkoituksena minulla Tukholmaan lähtiessäni oli ollut koettaa, olisiko sieltä käsin mahdollisuutta saada kiinnijuuttuneita rauhankeskusteluja uudelleen vireille. Ainoa mahdollisuus siihen oli yhteyden otto Neuvostoliiton lähetystöön. Kun tiesin vanhan ystäväni toimittaja Rickard Lindströmin, joka oli perin pohjin selvillä Suomen asioista ja tunsu suurta myötätuntoa maamme käymää taistelua kohtaan, olevan hyvä tuttava Neuvostoliiton lähetystön lähetystöneuvoksen Semjonovin kanssa, ryhdyin hänen kanssaan keskusteluun Suomen asemasta ja rauhaanpääsyn mahdollisuuksista. Kerroin hänelle, että asia viimeksi käymämme keskustelun jälkeen oli joutunut täysin kuolleeseen pisteeseen. Suomi oli kyllä omasta puolestaan ollut valmis tekemään rauhan ja irtaantumaan sodasta, mutta sille tarjotut rauhanehdot olivat olleet mahdottomat täyttää ja sen vuoksi myöskin mahdottomat hyväksyä. Vastaehdotusta Suomen taholta ei tällaisissa olosuhteissa ollut kannattanut esittää. Kes-

kusteluille täytyisi löytää kokonaan uusi pohja. Olin rojhennut edellyttää, että tällaisen pohjan etsiminen voitaisiin hoitaa yksityisesti, salaisesti tunnustelemalla ilman virallista julkisuutta. Olisin puolestani halukas esiintymään tällaisessa asiassa välittäjänä ja tiedustelin, voisiko hän siinä tarkoituksessa aluksi ottaa yhteyden lähetystöneuvos Semjonoviin ja tämän kautta tunnustella, voitaisiinko sellainen keskustelu saada aikaan. Lindström oli innostunut asiasta ja lupasi tehdä voitavansa.

Seuraavana aamuna (20. 5. 1944) Lindström ilmoitti edellisenä iltana käyneensä lähetystöneuvos Semjonovin luona aloitteeni johdosta. Semjonov oli puolestaan myöskin ollut kiinnostunut asiasta ja oli halukkaasti mukana näin tärkeän asian satamaan saattamisessa. Hän oli Lindströmille moneen kertaan vakuuttanut Neuvostoliiton rauhanhalua ja toivoa saada tämä ikävä sota päättymään. Hän oli valittanut sitä, ettei Ruotsin lehdistö enää entiseen tapaan tukenut Neuvostoliiton rauhanpyrkimyksiä sen jälkeen, kun sen toittamat lievennykset rauhanehtoihin olivat osoittautuneet harhakuvitelmiksi. Semjonov ei kuitenkaan ollut voinut antaa mitään vastausta itse asiaan ennen kuin oli tiedustellut sitä Moskovasta. Hän oli luvannut palata asiaan seuraavana päivänä.

Lindström oli käyntinsä johdosta hyvin toivorikas. Hän oli kehoitukseni mukaisesti esittänyt asian siinä muodossa, että hänellä oli aihetta luulla, että Suomi edelleen oli valmis keskustelemaan rauhan teosta. Kun minä nyt olin käymässä Tukholmassa, voisi yhteyden otto minuun ehkä selvittää asiaa. Omasta puolestaan ei Lindström muka tiennyt, oliko minulla tähän halua, mutta hän toivoi kuitenkin saavansa kuulla, oliko minkäänlainen keskustelu mahdollinen. Tähän oli Semjonov aluksi vastannut, että Suomi kyllä tuntee heidän eh-

tonsa, mihin Lindström oli sanonut, että samoin tuntee Neuvostoliitto Suomen kannan. Kun nämä kannat kuitenkin suuresti eroavat toisistaan, olisi koetettava löytää uusi pohja.

Kun vielä vuorokausi oli kulunut, tuli Lindström kongressitalossa luokseni ilmoittamaan, että Semjonov oli juuri soittanut hänelle ja pyytänyt häntä käymään luonaan. Hän oli aikeissa suoraan päätä lähteä sinne. Parin tunnin kuluttua hän palasi ja ilmoitti Moskovan vastauksen olleen kielteinen. Varmuuden vuoksi hän oli kirjoittanut Semjonovin vastauksen paperille antaen tämän nyt minulle. Sen ruotsinkielinen sanamuoto oli seuraava: ”Som bekant har Sovjetregeringen beslutat att icke upptaga några förbindelser med den nuvarande finska regeringen. För att kunna ändra detta beslut måste medlemmarna av Sovjetregeringen samlas i Moskova. De befinna sig för närvarande mestadeles vid fronterna. För ögonblicket är det icke möjligt att samla regeringsmedlemmarna i Moskva.” (Kuten tunnettua on Neuvostohallitus päättänyt olla ryhtymättä mihinkään tekemisiin nykyisen Suomen hallituksen kanssa. Voidakseen muuttaa tämän päätöksensä täytyisi neuvostohallituksen jäsenten kokoontua Moskovaan. He ovat tätä nykyä enimmäkseen rintamalla. Tällä hetkellä ei ole mahdollista kerätä hallituksen jäseniä Moskovaan.)

Keskustelu Semjonovin kanssa oli ollut ystävällistä ja Lindströmistä oli tuntunut, että hän oli kovin pettynyt saamansa vastauksen johdosta. Totesimme Lindströmin kanssa, että asiassa ei sillä hetkellä näyttänyt olevan mitään tehtävissä. Pyysin häntä ilmoittamaan minulle, jos jotakin uutta ilmenisi.

Moskovan vastausta aprikoidessani oli vaikea ymmärtää sen tarkoitusta. Sen sisältö ei ollut selvästi kielteinen, vaan siinä turvauduttiin verukkeeseen. Meille ei myöskään ollut tunnettua, että neuvostohallitus olisi

muuttanut kantaansa ja päättänyt olla ryhtymättä tekemisiin silloisen Suomen hallituksen kanssa. Vastauksen syy selvisi kyllä pian, mutta sillä hetkellä meillä ei vielä ollut tietoa siitä, että neuvostohallitus jo oli päättänyt ryhtyä uuteen suurhyökkäykseen Suomea vastaan.

Tämän asian yhteydessä sain uudelleen muistutuksen siitä, että demokratioissa kaikki asiat tulevat julki. Vaikka olin vakavasti varoittanut Lindströmiä pitämään meidän ja Semjonovin väliset keskustelut ehdottoman salaisina, oli tieto niistä kuitenkin levinnyt aluksi Ruotsin ulkoministeriöön ja sitä tietä laveammalle. Ennen pitkää niistä ilmoitettiin raporteissa Suomeenkin. Ramsay oli niistä tiedon saatuaan melkoisen tyytymätön. Ja syystäkin, olinhan kenenkään valtuuksitta ryhtynyt puhumaan hänen alaansa kuuluvista asioista. Halu koettaa päästä irti kuolleesta pisteestä oli ainoa puolustukseni.

Tällä välin Saksa puolestaan oli alkanut osoittaa mieltään Suomea kohtaan. Ylipäällikkö Mannerheim oli saanut Hitleriltä neljä sivua laajan käsikirjeen, jossa kosketeltiin aseiden lähettämistä Suomeen. Kirjeen alussa oli ensin laaja selostus Saksan aikeista lyödä Saksan viholliset sekä itä- että länsirintamalla. Sen jälkeen siinä kosketeltiin Suomen ja Neuvostoliiton välillä käytyjä keskusteluja, joiden kirjeessä mainittiin olleen erittäin turmiollisia. Kirjeen mukaan ne olivat vaikuttaneet rohkeasevasti vihollisiin ja lamauttavasti ystäviin. Näiden keskustelujen kautta politiikka oli turmellut sotilaiden urhoollisuuden. Lopuksi Hitler ilmoitti kirjeessään, ettei hän voi antaa ainoatakaan asetta Suomelle "ohne die absolute Sicherheit, dass sie an anderer Stelle nicht minder positiv und eindeutig zum Einsatz kommt" (ilman täyttä varmuutta siitä, ettei sitä muualla voi positiivisemmin käyttää). Hitler toivoi Suomessa ymmärret-

tävän, että kaikkalainen epäselvä asenne hyödyttää vain leppymättömiä vihollisiamme.

Saksan huono tuuli tuli näkyviin muussakin kuin Hitlerin kirjeessä mainitussa uhkauksessa aseiden myynnin lopettamisesta. Ulkoasiainvaliokunnan kokouksessa kesäkuun 7. päivänä oltiin erittäin huolestuneita sen johdosta, että Saksasta luvattua viljaa ei ollut alkanut kuu-
lua. Sitä olisi kipeästi tarvittu, kun viljavarastomme olivat jotenkin loppuun kulutettuja. Lähettiläs Schnurre, joka näitä asioita Saksassa hoiti, oli jo viikkoja sitten luvannut pian antaa ministeri Kivimäelle myönteisen vastauksen, mutta tähän mennessä vastaustakaan ei vielä ollut saatu ja vielä vähemmän viljaa.

Walden mainitsi tässä yhteydessä saksalaisten yleensäkin olevan huonolla tuulella. Eräänä todistuksena tästä oli Hitlerin kirje Mannerheimille. Hänen mielestään tähän Hitlerin kirjeeseen olisi vastattava. Tähän nähden muilla valiokunnan jäsenillä oli kuitenkin epäilyksiä.

Kokouksen jälkeen pääministeri Linkomiehellä oli kanssani yksityinen keskustelu poliittisesta tilanteesta. Hän kertoi kenraali Heinrichsin lähettämän raportin mukaan, että saksalainen kenraali Erfurth, joka oli saksalaisten yhdysupseerina meidän päämajassamme, oli maininnut olevan välttämätöntä, että sekä Saksan tšekäläinen lähettiläs v. Blücher että meidän ulkoministerimme Ramsay siirtyisivät viroistaan, jotta välit Saksan kanssa saataisiin paranemaan. Ensi kerran koko sodan aikana Saksan taholta täten yritettiin sekaantua Suomen sisäisiin asioihin.

Linkomies halusi saada selville, olimmeko ulko- ja sisäpoliittisesti samoilla linjoilla. Valitin hänelle sensuurin ankaruutta ja huomautin, että piakkoin kokoontuva sosiaalidemokraattinen puoluekokous (joka sittemmin tosin muuttuneen tilanteen takia lykättiin) tulee koh-

distamaan arvostelua sekä sensuuriin että ulkopolitiikkaan.

Ulkoasiainvaliokunnan kokouksessa kesäkuun 8. päivänä Walden antoi edellämämainitun Hitlerin Mannerheimille lähettämän kirjeen kiertää valiokunnan jäsenten keskuudessa.

Saman päivän iltana oli neuvottelu presidentti Rytin kesäasunnossa Tamminiemessä. Keskusteltiin siitä, olisiko Hitlerille annettava vastaus. Sekä Ramsay että Linkomies vastustivat vastauksen antamista. Minä sen sijaan kannatin vastauksen lähettämistä, jotta siinä voitaisiin selvästi esittää Suomen kanta.

Lähettämättä vastaus kuitenkin jäi. Asia hukkui pian sotilaallisten ja poliittisten tapahtumien vyöryyn.

DRAAMA HUIPENTUU

SUURHYÖKKÄYS KANNAKSELLE

Suomen Ulkomaankauppaliitto oli toimeenpannut tavanomukaiset maakunnalliset neuvottelupäivät Kuopiossa. Ne alkoivat kesäkuun 10. päivänä ja jatkuivat retkeilyjen merkeissä vielä seuraavina päivinä. Kokouksen ohjelma oli runsas ja esillä oli mm. kysymyksiä, jotka sivusivat valtiovarainministeriön työalaa, minkä vuoksi olin lähtenyt mukaan. Itse kokous sujui kaikin puolin miellyttävällä tavalla vilkkaiden savolaisten parissa ja asiain käsittely oli asiallista. Suoritettiin käynnejä Saastamoisen tehtailla kaupungin ulkopuolella ja havaittiin toiminimen uhranneen paljon varoja niiden uusimiseen.

Kokouksen tunnelma tuli kuitenkin suuresti häiriytyksi, kun päiväradiossa saatiin kuulla, että venäläiset olivat Kannaksella alkaneet suuren hyökkäyksen asemiamme vastaan. Radion tiedot olivat sangen ylimalkaisia eikä niissä mainittu mitään yksityiskohtia. Sen verran niistä kuitenkin kävi selville, että hyökkäys oli alkanut jossakin Mainilan paikkeilla sekä että ensimmäiset kenttävarustukset olivat murtuneet. Oli selvää, että rintamalla vallinneen pitkäaikaisen hiljaiselon jälkeen tämä tieto oli omiaan tekemään mielialan levottomaksi. Jokainen koetti kuitenkin lohduttautua sillä, et-

tei tämä merkitsisi enempää kuin aikaisemminkaan tapahtuneet samantapaiset liikehtimiset.

Kuopion ohjelman päätyttyä kokouksen osanottajat siirtyivät Kallaveden laivoihin ja jatkoivat matkaa etelään päin. Kaunis laivareitti Leppävirran kautta ihanan kesäisen sään vallitessa sai osanottajat hyvälle tuulelle ja hetkeksi unohtamaan levottomat uutiset. Leppävirran kirkonkylään saavuttua oli retkeläisiä vastassa kansanedustaja Löthman-Koposen johtama lasten laulukoulu, joka muutamilla lauluilla tervehti retkeläisiä. Siellä myös noustiin maihin ja jatkettiin matkaa muutaman kilometrin päässä olevalle Hackmanin toiminimen omistamalle Sorsakosken tehtaalle katsomaan, kuinka veitsiä ja lusikoita valmistetaan. Isäntien puolesta kuvaili insinööri H. Hackman tehtaan aikaisempia vaiheita ja esitteli sen nykyistä tuotantoa. Tämä yksinäisessä paikassa sijaitseva vanha tehdas herätti kunnioitusta pitkäaikaisien perinteittensä vuoksi. Kun siihenkin oli tutustuttu, jatkui matka Varkauteen Ahlströmin toiminimen vieraksi.

Varkauden tehtaat olivat näkemisen arvoinen tehdasyhdyskunta. Jouduttuaan pääomavahvan toiminimen käsiin tämä vanha teollisuuskeskus oli kokonaan muuttunut. Suuret tehdasrakennukset — selluloosatehdas, puutalotehdas, konepaja ym. — herättivät kunnioitusta suunnitelmallisuutensa ja suuren tehonsa ansiosta. Illalla tarjosi Ahlströmin toiminimi retkikunnalle päivällisen virkamieskerholla. Vuorineuvos Harry Gullichsen tervehdyspuheessaan lausui ”maihinnousujoukot” tervetulleiksi ja kertoili yhtymän paikallisten laitosten toiminnasta. Useita muitakin puheita pidettiin. Seuraavana päivänä tutustuttiin yhtymän laitoksiin ja tehtiin automatkan kauniille asutusalueelle ja asevelikylään.

Päivän mittaan olivat rajalla sattuneita tapahtumia koskevat radiotiedot yhä tihentyneet ja muodostuneet

vakavammiksi. Se oli omiaan vaikuttamaan mielialaan ja tekemään sen painostuneeksi. Mitään varmaa ei vieläkään tiedetty, mutta radiouutisten sävy antoi aavistaa, että kysymyksessä ei ollut tavallinen pikkukahakka. En sen vuoksi malttanut jäädä jatkamaan yhdessäoloa, vaan astuin junaan painuakseni päätä pahkaa pääkaupunkiin kuulemaan, mitä oikeastaan oli tekeillä.

Helsinkiin saavuttuani (12. 6. 1944) sain valtioneuvostossa jonkin verran tietoja tapahtumista. Saapuneista tiedoista kävi selville, että hyökkäys oli ollut erittäin vakava juttu. Venäläiset olivat jatkuvasti edenneet ja Suomen armeija oli joutunut melkoisessa määrässä epäjärjestykseen. Koko rintama Kannaksella oli vedetty taaksepäin uudelle puolustuslinjalle. Vasta parin päivän päästä jolloin Walden tietoineen palasi päämajasta, saatiin oikea kuva siihenastisista tapahtumista Kannaksella. Tiedot olivat erittäin huolestuttavia. Niiden mukaan venäläiset kesäkuun 9. päivän aamulla olivat aloittaneet suurhyökkäyksen Suomenlahden ja Kaljalan—Vaskisavotan tien välisellä lyhyellä rintaman osalla. Useiden satojen lentokoneiden ja ankaran tykistötulen suorittettua useiden tuntien aikana alkuvalmistelut jalkaväki oli aloittanut hyökkäyksensä. Aluksi se oli jaksettu lyödä takaisin, mutta lopuksi se joissakin paikoin kuitenkin pureutui etumaisiin tukikohtiin. Myöskin rintaman takana venäläiset lentokoneet olivat pommitelleet useita tärkeitä kohteita.

Varhain seuraavana aamuna venäläiset olivat jatkaneet hyökkäystä, ja kun heidän tykistönsä oli jauhanut suomalaisten puolustuslaitteet hajalle, tunkeutuivat venäläiset vastustamattomasti eteenpäin. Suomalaisten oli silloin perädyttävä ja ylijohdo olikin antanut määräyksen vetäytyä Vammelsuun—Taipaleen linjalle (ns. V—T linjalle). Tämäkään linja ei ollut kauan kestänyt ja

suomalaisten rintama oli joutunut epäjärjestykseen. Myöskin Syvärin ja Maaselän rintamilla oli ollut liikehtimistä. Ylipäällikkö oli määrännyt niistä osan joukkoja siirrettäväksi Kannakselle apujoukoiksi. Suomalaisilla oli ollut vastassaan suuri ylivoima ja ennen kaikkea olivat tykistö, panssarivaunut ja ilmavoimat olleet meikäläisiä paljon voimakkaammat. Tappiot olivat jo siihen mennessä olleet melkoiset; yhteensä 3 000 miestä oli menetetty. Taistelut jatkuivat edelleen kiihvain.

AJATUS HALLITUKSEN JA PRESIDENTIN VAIHDOSTA NOUSEE ESIIN

Näiden päivien tapahtumat panivat jokaisen vastuunalaisessa asemassa olevan vakavasti harkitsemaan, olisiko löydettävissä jokin tie, jolla päästäisiin selvemmille vesille. Jo aikaisemminkin samasta asiasta silloin tällöin oli ollut puhetta, mutta se oli aina jäänyt keskustelujen asteelle. Nyt seurasi vaihe, jolloin asiaan entistä vakavammin käytiin käsiksi.

Päivää jälkeen Waldenin päämajasta paluun (15. 6. 1944) pyysi pääministeri Linkomies minut klo 11.30 puheilleen haluten keskustella tilanteesta. Hän oli huolestunut alkaneen hyökkäyksen ja useiden rintamamurtojen takia. Ylipäällikkö Mannerheim oli niiden johdosta ollut pessimistinen ja oli maininnut, että Suomen armeija oli lyöty. Linkomies etsi tällä keskustelulla selvyyttä siihen, mitä nyt olisi tehtävä. Olisiko koetettava saada maalle uusi hallitus, joka tekisi rauhan Neuvostoliiton kanssa. Nykyinen hallitus tuskin enää saisi aikaan rauhaa.

Lausuin epäilykseni siitä, kannattiko tässä vaiheessa uudelleen yrittää rauhaa taikka hallituksen vaihtoa.

Olisi ainakin odotettava, kunnes Viipuri oli vallattu, mikä ilmeisesti oli aivan lähipäivien asia. Monien vuosien sotilaallisten menestysten jälkeen kansa ei sitä ennen uskoisi rauhan välttämättömyyteen. Muuten olisi erinomainen asia, jos nykyinen hallitus voisi tehdä rauhan. Se saisi silloin kantaakseen siitä koituvan vastuun ja uusi hallitus voisi astua tehtävänsä ilman tätä rasi-tusta.

Linkomies tuntui yhtyvän ajatukseen, että olisi odotettava Viipurin kukistumista ennen kuin mihinkään uusiin aloitteisiin ryhdyttäisiin. Mutta heti sen jälkeen olisi nopeasti toimittava. Jos nykyisen hallituksen on tehtävä rauha, ei uudella hallituksella tulisi olemaan laisinkaan huono alku. Pulma oli vain siinä, mistä saadaan miehiä hallitukseen. Asiaa olisi kaikessa hiljaisuudessa nopeasti hoidettava niin, etteivät saksalaiset pääse väliin häiritsemään. Linkomies, Ramsay ja Tanner olisi joka tapauksessa jätettävä uuden hallituksen ulkopuolelle, koska ovat tähän saakka olleet näkyvimmillä paikoilla. Uuden pää- ja ulkoministerin saanti tulisi tuottamaan suurimman vaikeuden. Paasikivi olisi liian pehmeä pääministerinä ja Erkko liian häilyväinen ulkoministerinä. Jos sen sijaan Mannerheim saataisiin pääministeriksi, voisi se tuleviin rauhanehtoihinkin nähden olla eduksi. Linkomies myönsi minun olleen oikeassa siinä, että esteet rauhan tiellä tähän saakka olivat olleet suureksi osaksi sisäpoliittista laatua. Tärkeätä olisi pitää huoli siitä, että rauhaa tehtäessä voitaisiin poistaa kaikki jälkiriitojen aiheet.

Pääsemättä mihinkään tulokseen jätimme kysymyksen edelleen harkittavaksi.

Samana päivänä klo 12.30 pidetyssä valtioneuvoston istunnossa Walden antoi uuden perusteellisen selostuk-

sen rintamalla sattuneista tapahtumista. Lämpimurto oli täydellinen ja edelleen kuului vain huonoa.

Valtioneuvoston istunnon päätyttyä pyysi pääministeri Linkomies minua uudelleen puheilleen. Hän mainitsi Waldenin päämajasta palattuaan heittäneen esiin sellaisen ajatuksen, että Rytin olisi väistyttävä presidentin paikalta ja Mannerheim valittava hänen tilalleen. Mannerheim voisi silloin kerätä käsiinsä kaiken vallan ja siinä asemassa hoitaa asioita suuremmalla auktoriteetilla. Se oli siis sama ajatus, joka oli esiintynyt jo vuotta aikaisemmin presidentin vaalin yhteydessä. Aivan itsestään heräsi ajatus, että siitä oli nyt ollut keskustelua päämajassa:

Minä: Jos kerran pukua halutaan vaihtaa, niin kai silloin hattukin on vaihdettava. — Tarkoitin, että jos hallituksen vaihdosta suunnitellaan, olisi parasta samalla vaihtaa presidenttiäkin.

Ryhdyimme harkitsemaan, kuinka tällainen perusteellinen vaihdos sopivimmin voisi tapahtua. Tuntiesamme Mannerheimin korrektisuuden ei asiaa väkivallalla laisinkaan voisi hoitaa. Mutta ehkäpä Ryti voisi itse esittää Mannerheimille luopuvansa tämän hyväksi presidentin virasta. Jos molemmat herrat ovat suostuvaisia tällaiseen järjestelyyn, voitaisiin nopeasti laatia laki presidentinvaalista ja samoin heti suorittaa vaali eduskunnassa. Ajattelimme, että vielä saman päivän illalla olisi käytävä Rytin luona asiasta puhumassa.

Kun asia näin oli pantu alulle pienemmässä piirissä, jatkettiin sitä vielä samana päivänä useamman henkilön kesken. Klo 19 kokoontuivat Ramsayn virka-asunnossa "Smolnassa" Linkomies, Ramsay, Walden ja minä. Keskustelu koski jälleen rintamatapahtumia ja mihin ne velvoittaisivat. Keskustelu kulki samaa latua kuin aikaisemmin päivällä. Rauhaan olisi pyrittävä, se oli kaikkien läsnäolijain käsitys. Koska Neuvostoliitto tuskin

enää olisi halukas keskustelemaan rauhasta nykyisen hallituksen kanssa, olisi hallitusta vaihdettava. Istuvasta hallituksesta olisi eräiden näkyvimmillä paikoilla olleiden jäätävä syrjään. Vaikeutta tuotti jälleen pääministerin löytäminen. Paasikiveä ei pidetty soveliaana; hän eli täydellisen paniikkimielialan vallassa. Waldenia ehdotettiin, mutta hän kieltäytyi.

Näin ajautuivat tässäkin tilaisuudessa ajatukset ylipäällikkö Mannerheimiin, joka tuntui olevan ainoa sopiva ehdokas. Hän tuskin kuitenkaan suostuisi ryhtymään pääministeriksi muuten kuin siinä tapauksessa, että hänelle samalla voitaisiin ilmoittaa, että hän myöhemmin voisi astua tasavallan presidentiksi.

Oltiin selvillä siitä, että tällainen suunnitelma tulisi herättämään suurta huomiota muualla maailmassa ja että se kotonakin ehkä olisi kovin voimakas lääke. Kottona Mannerheimiin kuitenkin uskottaisiin ja ehkäpä Moskovakin mielellään ryhtyisi keskustelemaan hänen kanssaan.

Hahmoteltiin myöskin menettelytapaa tämäntapaiseen tulokseen pääsemiseksi. Kaavailtiin sen voivan tapahtua siten, että sen jälkeen kun istuva hallitus olisi eronnut, olisi uuden hallituksen Mannerheimin johdolla oltava valmiina heti astumaan tilalle. Sen jälkeen eroaisi presidentti Ryti virastaan ja Mannerheim saisi pääministerinä väliaikaisesti hoitaa myöskin presidentin tehtäviä. Hallitus antaisi sitten eduskunnalle lakiesityksen presidentin vaalista, mikä asia eduskunnassa voitaisiin hoitaa kolmessa päivässä. Laki olisi laadittava sille pohjalle, että eduskunta sillä kertaa poikkeuksellisesti valitsisi tasavallan presidentin. Lain tultua vahvistetuksi voitaisiin heti suorittaa presidentin vaali.

Tämäntapaisia valtiokaappaussuunnitelmia nämä koolla olleet salaliittolaiset hautoivat. Säännöllisissä oloissa tämä puuha olisi ollut miltei valtiopetoksellista,

mutta silloisissa poikkeuksellisissa oloissa se näytti olevan pakon sanelema. Kun kukaan läsnäoleista ei kuitenkaan voinut tietää, mitä asianomaiset herrat suunnitelmasta itse sanoisivat, ja kun pidettiin suotavana heti saada selville, mitä toteutumismahdollisuuksia suunnitelmalla oli, kehoitettiin Linkomiestä välittömästi lähtemään presidentti Rytin luokse selostamaan näitä ajatuksia. Jos Ryti katsoisi voivansa siihen suostua, olisi häntä kehoitettava käymään Mannerheimin luona tarjoamassa tälle presidentin virkaa.

Linkomies lähtikin suoraan päätä Rytin luo muiden jäädessä odottamaan käynnin tulosta. Jonkin ajan kuluttua hän palasi ja kertoi Rytin vastaväitteitä kuunnelleen hänen selostustaan. Hänen tekemiinsä ehdotuksiin Ryti ei ollut antanut myöntävää eikä kieltävää vastausta, mistä Linkomies oli päätellyt, että hän yhtyi niihin. Ryti olikin luvannut seuraavana päivänä klo 13 lähteä käymään päämajassa puhumassa asiasta Mannerheimin kanssa.

Ryti palasi seuraavana päivänä (17. 6. 1944) päämajasta. Siellä käynnistään hän kertoi, että hän oli tehnyt Mannerheimille sensuuntaisen ehdotuksen kuin oli sovittu. Mannerheim oli kuitenkin jyrkästi torjunut ehdotuksen. Hän oli muka vain sotilas eikä halunnut puuttua politiikkaan. Hän oli sanonut katuneensa sitä, että vuonna 1918 oli antanut valita itsensä valtionhoitajaksi.

Tämä tie näytti siten olevan tukossa. Edessä oli vielä monta vaihetta ja käännettä, ennen kuin se oli kuljettu päähän asti.

Samana päivänä klo 13 pidetyssä ulkoasiainvaliokunnan kokouksessa, jossa kaikki jäsenet ja presidentti Ryti olivat saapuvilla, tiesi Ramsay kertoa Reuterin uutistoimiston levittäneen tietoa, että Yhdysvaltain hallitus oli antanut matkapassit Washingtonin lähettiläällemme

Hj. J. Procopéille sekä lähetystön virkamiehille Urho Toivolalle, Oskar Vahervuolle sekä Risto Solangolle. Sama uutinen oli ennättänyt jo sen päivän Ruotsin lehtiin. Suomen hallitukselle siitä ei edes ollut annettu tietoa. Ramsay oli tämän johdosta kutsunut Yhdysvaltain asiainhoitajan Gullionin luokseen, ja tämä oli tällöin ilmoittanut saaneensa saman tiedon avoimena sähköpostina. Lähetystön jäsenten karkoittaminen ei Gullionin tiedon mukaan kuitenkaan vielä merkinnyt diplomaattisten suhteiden katkaisemista. Syyksi näiden henkilöiden karkoittamiseen Gullion oli maininnut heidän vihamielisen suhtautumisensa Yhdysvaltoja kohtaan.

Yhdysvaltain hallituksen menettely oli karkea. Katkaisematta diplomaattisia suhteita Suomen kanssa se Neuvostoliiton painostuksesta asetti maamme edustaneet henkilöt uhrin asemaan. Mutta muulla tavallahan Yhdysvallat ei olisi voinut selittää karkoitusta.

Tämän jälkeen Suomen edustus Yhdysvalloissa oli samassa asemassa kuin Yhdysvaltain omien toimenpiteiden kautta järjestetty edustus Suomessa. Washingtoniin jäi jäljelle vain Thesleff asiainhoitajana huolehtimaan välttämättömistä asioista.

Saksan lähettiläs v. Blücher oli tänään ilmoittanut Ramsaylle, että Saksa tulee lähettämään Suomen rintamalle 80 saksalaista lentokonetta. Muutakin aseavustusta tullaan lähettämään. Ironisesti von Blücher oli tähän lisännyt: Mitä sanovat nyt ne, jotka puhuvat Suomen erillisestä sodasta.

Venäläisten hyökkäyskiila oli silloin ehtinyt jo Perkjärvelle.

KESKUSTELU HALLITUKSEN VAIHDOSTA JATKUU

Klo 14 samana päivänä (17. 6. 1944) jatkettiin vielä uikoasiainvaliokunnan kokousta presidentti Rytin saapuvilla ollessa. Reinikka ei ollut enää mukana.

Ryti antoi tällöin tarkemman selostuksen käynnistään Mannerheimin luona. Kun hän oli esittänyt ehdotuksensa Mannerheimille, oli tämä ollut ikään kuin valmistautunut sen vastaanottamiseen. Mahdollisesti Walden oli etukäteen ilmoittanut, mitä Ryti tulee hänelle esittämään. Mannerheim oli ollut kuin latautunut vasta-vaiteilla, joita hän oli esitellyt kolmeneljännestuntia. Häntä oli ollut mahdoton taivuttaa. Mitä sotilaalliseen asemaan tuli, Mannerheim oli pitänyt sitä toivottomana.

Tämän jälkeen siirryttiin jatkamaan keskustelua hallituksen vaihdosta. Pidettiin edelleenkin sen toimeenpanoa tarpeellisena, vaikka ensimmäinen suunnitelma oli ajautunut karille. Kun Mannerheim oli kieltäytynyt, oli välttämätöntä löytää joku toinen pääministeriehdokas. Waldenia ehdotettiin uudelleen. Hän kuitenkin edelleen kieltäytyi, mutta sitä ei haluttu ottaa varteen.

Kun oli lauantapäivä, lähdin klo 16 maatilalleni Vihettiin. Tuskin kuitenkaan olin päässyt saunasta, kun valtioneuvoston komendantti majuri Martti Hovilainen soitti ilmoittaen, että presidentti Ryti kutsuu kaupunkiin neuvottelemaan. Valtioneuvoston auto saapui klo 11 illalla minua noutamaan. Ajettiin suoraan presidentin kesäasunnolle Tamminiemeen, jossa neuvottelu alkoi klo 0.30 yöllä.

Rintamalta oli saapunut huonoja tietoja. Vihollinen eteni jatkuvasti. Mannerheim oli ilmoittanut, että joukot eivät enää taistele samalla tavalla kuin aikaisemmin. Kärsityt tappiot olivat masentaneet miehiä. Jos politiikan avulla aiotaan tilanteen helpottamiseksi jotakin

tehdä, oli se tehtävä heti. Ei ollut enää kysymys päivistä, vaan tunteista.

Tämä ylipäällikön sanoma pani kaikki äärimmäisen vakaviksi. Seurasi puolentoista tunnin neuvottelu. Oltiin yksimielisiä siitä, että oli välttämätöntä suorittaa hallituksen vaihto ja antaa uuden hallituksen ryhtyä tunnustelemaan rauhaa. Vaikeuksia esiintyi vasta, kun tultiin kysymykseen, kenen muodostettavaksi tämä hallitus olisi annettava. Yksimielisesti ehdotettiin jälleen Waldenia. Hän kuitenkin jyrkästi kieltäytyi perustellen sillä, ettei hän pysty tätä tehtävää täyttämään. Kaikki taivuttelut osoittautuivat turhiksi.

Klo 2 yöllä hajaannuttiin.

Sunnuntaina (18. 6. 1944) ulkoasiainvaliokunta koontui uudelleen Tamminiemessä. Saapuvilla olivat presidentti Rytin ohella kaikki valiokunnan jäsenet ja eduskunnan puhemies Väinö Hakkila.

Puhuttiin taasen kaksi tuntia samasta kysymyksestä kuin edellisenä yönä. Laadittiin jo hallituslistakin, mutta pääministeri puuttui jatkuvasti. Walden ei nytkään suostunut siksi ryhtymään, vaikka häntä yhteisvoimin yritettiin siihen taivuttaa ja vedottiin hänen velvollisuudentuntoonsa. Kun läksin pois, jäivät toiset vielä keskustelua jatkamaan. Sen tulokseksi kuului tulleen jonkinlainen kompromissiratkaisu, jonka mukaan Ramsayta olisi ehdotettava pääministeriksi.

Iltapäivällä klo 17 tulivat luokseni kotiin puolueystäväni Aleksi Aaltonen, Eero A. Vuori ja Oskari Reinikainen, jotka huolestuneina halusivat tietoja siitä, missä oikeastaan ollaan. Selostin heille asiain siihenastista kulkua ja annoin myös luottamuksellisesti tietoja kaikesta siitä, mitä hallituksen vaihtoon nähden oli suunniteltu. Kun näytin heille laadittua hallituslistaa, ei se heitä lainkaan tyydyttänyt. Varsinkin Vuori oli tyytymätön siihen, että eroavan hallituksen ulkoministeri, jonka oli

katsottava olevan lähinnä vastuussa harjoitetusta ulkopolitiikasta, muodostaisi uuden hallituksen. Hänen mielestään työväki ei tulisi ymmärtämään sellaista vaihtoa. He toivoivat, että opposition henkinen johtaja Paasikivi tulisi mukaan uuteen hallitukseen, ellei muussa ominaisuudessa, niin ainakin salkuttomana ministerinä.

Myöhemmin illalla klo 19 kokoontuivat samat henkilöt kuin aamupäivälläkin uudelleen Tamminiemeen. Kolme tuntia kestäneessä keskustelussa etsittiin jälleen uuden hallituksen pääministeriä. Walden, jota yriteltiin vielä taivuttaa, oli jatkuvasti taipumaton. Kun ei ketään muutakaan sen hetken vaatimuksia täyttävää henkilöä osattu löytää, yhdyttiin lopuksi siitä, että Henrik Ramsay ottaisi muodostaakseen hallituksen. Ramsay oli jyrkästi ehdotusta vastaan, mutta hyvänahkaisena miehenä hän lopulta painostuksen alaisena alistui. Tässä tilaisuudessa valmisteltiin myös jo uusi hallituslista.

Tähän saakka näitä kysymyksiä oli pohdittu vain ulkoasiainvaliokunnan pienessä piirissä, mutta nyt oli aika viedä kysymys valtioneuvoston kaikkien jäsenten pohdittavaksi. Siinä tarkoituksessa järjestettiin valtioneuvoston yksityinen istunto seuraavana aamuna (19. 6. 1944) klo 11. Ennen kuin mentiin pääasiaan, antoi Walden jälleen rintamaselostuksen, joka ei missään suhteessa ollut lohdullisempi kuin edellisenä päivänä. Tuoreimmat tiedot päinvastoin osoittivat armeijamme yhä edelleen vetäytyvän taaksepäin ja välttelevän taistelua.

Sen jälkeen pääministeri Linkomies otti puheeksi kysymyksen hallituksen vaihdosta. Hän kehitteli ajatustaan rauhaan pyrkimisen välttämättömyydestä sekä sen vaatimasta tarpeesta uudistaa hallitus. Tällöin olisi ainakin hänen itsensä, Reinikan ja Tannerin jäätävä uuden hallituksen ulkopuolelle.

Valtioneuvoston maalaisliittolaiset jäsenet olivat epäilevällä kannalla suunnitelmaan nähden. He eivät sanooneet ymmärtävänsä, mitä hyötyä sellaisesta manööveristä saattaisi olla. Heidän taholtaan esitettiin samanlaisia ajatuksia kuin Reinikka aikaisemmin ulkoasiainvaliokunnassa oli esittänyt. Jos hallituksen vaihtoon ja rauhan tunnusteluihin aiottaisiin ryhtyä, oli heidän mielestään joka tapauksessa ensin selvitettävä välit Saksan kanssa. Heidän ajatuksensa mukaan oli tässä vaiheessa ainoana tehtävänä pyytää Saksalta apua rintamalle.

Kun asiaa oli pitemmän aikaa käsitelty, sovittiin kuitenkin siitä, että hallitus tulisi jättämään paikkansa presidentin käytettäväksi. Pääministeri teroitti mieleen asian arkaluontoisuutta ja vaati, ettei siitä saisi antaa tietoja hallituspiirien ulkopuolelle. Tähän huomautti Kalliokoski, etteivät hänen ryhmäänsä kuuluvat henkilöt voisi astua mihinkään uuteen hallitukseen ilman eduskuntaryhmänsä suostumusta, jolle heidän sen vuoksi olisi asiasta ilmoitettava. Salassapitämisvaatimuksesta täytyi sen vuoksi luopua.

Pidettiin ikäänkuin itsestään lankeavana, että suunnitelma tulisi toteutetuksi saman päivän kuluessa. Siinä kuitenkin erehdyttiin, sillä maalaisliiton eduskuntaryhmä kokoontui moneen kertaan päivän kuluessa ongelmaa pohtimaan. Sille suhde Saksaan oli vaikein pähkinä, joka ensin olisi pitänyt selvittää ennen kuin mentäisiin eteenpäin edes hallitusta vaihtamalla. Myöhään illalla Kalliokoski oli ilmoittanut presidentti Rytille, että asia hänen eduskuntaryhmänsä puolesta tosin oli selvä, mutta että hän voisi siitä virallisesti ilmoittaa vasta seuraavana päivänä.

Minun tehtävänäni oli hankkia selvyys sosiaalidemokraattisen puolueen kannasta. Kun eduskuntaryhmää maanantaipäivänä oli mahdoton saada koolle, oli pakko

rajoittua kuulemaan, mitä puoluetoimikunta siitä arveli. Kutsuin sen jäsenet virkahuoneeseen klo 14. Tein näille selkoa laadituista suunnitelmista sekä ehdotuksesta, että Ramsay saisi tehtäväkseen muodostaa uuden hallituksen. Kun ei eduskuntaryhmää saada kokoon ja asialla olisi kiire, olisi puoluetoimikunnan otettava asiassa vastuu. Ehdotinkin, että puoluetoimikunta ottaisi vastuun hallituksen vaihtoon ja uuden hallituksen kokoonpanoon nähden sekä antaisi puolueen jäsenille oikeuden mennä uuteen hallitukseen.

Esitykseni johdosta syntyi perin sekava keskustelu. Havaitsin, että suunnitelma tuli puoluetoimikunnan jäsenille yllätyksenä. Keto, viime aikoina omaksumansa tavan mukaisesti, oli vain murjottavalla tuulella ja haukkui ”Tannerin politiikkaa”. ”Tässä sitä nyt ollaan” — oli hänen loppuvetonsa. Sain silloin ensi kerran kuulla tuon toteamisen, josta myöhemmin tuli todellinen iskusana, vieläpä erään poliittisen väittelykirjasein nimi. — Rouva Sylvi-Kyllikki Kilpi hoksasi ehdottaa Urho Kekosta pääministeriksi ja siihen yhtyivät keskustelun varrella Keto ja Mauno Pekkala, jotka aluksi olivat olleet muuten vain tyytymättömiä, mutta eivät olleet osanneet esittää ketään omaa pääministeriehdokasta. — Oskari Reinikainen ehdotti pääministeriksi V. A. Kotilaista. Lopputuloksena oli, että viisi puoluetoimikunnan jäsentä kannatti hallituspiireissä laadittua suunnitelmaa, kolme ehdotti Kekosta ja yksi Kotilaista pääministeriksi. Puoluetoimikunnan enemmistön kannatus suunnitelmalle oli siis olemassa.

Illalla pysyttelin kotosalla odotellen kutsua hallituksen istuntoon, jossa hallituksen vaihto olisi toteutettu. Kun sitä ei alkanut kuulua, soitin klo 22 presidentti Ryttille tiedustellen, missä vaiheessa asia oli. Hän ilmoitti, että asia oli lykkääntynyt ja että syynä oli maalaisliiton

vastauksen viipyminen. Samalla hän mainitsi ylipäällikkö Mannerheimin soittaneen hänelle päämajasta ja olleen jälleen optimistisempi. Armeijalla oli tänään ollut ”verkligen en stor framgång” (todella suuri menestys). Armeija taistelee taas. Kävi kuitenkin ilmi, että tämä ”framgång” supistui siihen, että oli tuhottu muutamia kymmeniä tankkeja ja eräällä lohkolla ajettu loput tankit pakoon.

Tärkeämpää oli sen sijaan se, mitä Mannerheim tämän lisäksi oli tiennyt kertoa. Päämajassa koko sodan ajan yhdysupseerina työskennellyt Saksan armeijan edustaja kenraali Erfurth oli keskustellut tilanteesta kenraali Erik Heinrichsin kanssa ja tällöin oli puhe itsestään siirtynyt koskemaan Suomen tarvitsemaa aseapua. Erfurth oli todennut: ”Tehän olette kuolemanvaarassa”, ja oli keskustelun jälkeen omasta aloitteestaan sähköittänyt Saksaan vaatien Suomelle lähetettäväksi apua. Mannerheim oli esittänyt tarvitsevansa 6—8 divisioonaa ja lisäksi aseita. Kun tämä avunsaantia koskeva asia vielä oli avoinna ja ratkaisematta, Mannerheim oli puolestaan kehoittanut jättämään uuden hallituksen muodostamiskysymyksen lepäämään. Sen käsittely tulisi tässä vaiheessa vain häiritsemään avunsaantimahdollisuuksia. Asian lykkääminen ei hänen mielestään tulisi häiritsemään sodankäyntiä. ”Pitäkää pääanne kylmänä, älkää tehkö tuhmyyksiä” — oli ollut hänen loppuvetonaan. Mannerheim ei kuitenkaan ollut voinut luvata mitään sotilaallista menestystä, ”mutta Suomen armeija on kuitenkin tärkeä tekijä lopullisissa rauhanneuvotteluissa”.

Tämän mukaan ylipäällikkö oli jälleen vuorokauden kuluessa muuttanut mielensä. Syvimmästä pessimististä hän oli muuttunut suureksi optimistiksi. Kysymys hallituksen vaihdosta ja sen mukana rauhan tunnustelun mahdollisuus näytti jälleen mutkistuvan.

UUSIA KÄÄNTEITÄ

Kun keskustelun alaisena olleet suunnitelmat täten lykkääntyivät päivästä toiseen, soitti presidentti Rytö minulle seuraavana aamuna (20. 6. 1944) klo 9.30 ollen sitä mieltä, että olisi tärkeätä saada lähempi selvyys siitä, mitä päämajassa oikeastaan oli tekeillä. Hän ilmoitti, että Walden lähtee sinne heti lentokoneella ja pyysi minua liittymään matkaan. Kun en pitkiin aikoihin ollut päämajassa käynyt ja mielelläni halusin tutustua siellä vallitseviin mielialoihin, suostuin lähtemään matkaan.

Jo klo 10 olimme Waldenin kanssa lentokentällä, josta pienellä neljän hengen koneella läksimme kohti Mikkelä. Matka sujui kaikin puolin säännöllisesti, joten klo 11.15 olimme perillä. Saimme heti tavata ylipäällikön sekä muita johtavia kenraaleja ja kuulla heidän selostuksiaan tilanteesta.

Ylipäällikkö Mannerheim antoi aluksi yleispiirteisen selostuksen sodan siihenastisesta kulusta kuvaten sen jälkeen parhaillaan vallitsevaa tilannetta, joka hänen mielestään ei ollut kehuttava. Vihollinen oli jo Viipurin edustalla ja omat joukot Vuoksen takana. Viipuri voidaan menettää millä hetkellä tahansa. Itä-Karjalasta oli ryhdytty vetämään joukkoja Kannakselle. Oli epäietoista, ehtivätkö ne ajoissa perille voidakseen olla avuksi. Jos Viipuri menetetään, on vetäydyttävä Luumäen linjalle.

Mannerheimin mielestä sillä hetkellä oli valittavana vain kahden tien välillä. Oli joko ryhdyttävä hakemaan rauhaa; jos se epäonnistuu, olemme polttaneet siltamme Saksaan päin. Toisena tienä oli Saksalle esitettävä avunpyyntö, mikä olisi reilua peliä tätä valtakuntaa kohtaan. Hän kertoi tässä yhteydessä yksityiskohtia kenraali Erfurthin Saksaan lähettämästä avunpyynnöstä. Vastausta siihen odotettiin minä hetkenä tahansa.

Tein useita vastaväitteitä Mannerheimin esittämiin ajatuksiin. Mielestäni Saksasta saatavissa oleva apu ei missään tapauksessa saattaisi olla meille riittävä eikä ratkaiseva, jota paitsi se ei ennättäisi ajoissa perille. Tilanne oli jokseenkin samanlainen kuin talvisodan loppuvaiheessa, jolloin meille tarjottiin länsivaltojen apua, mutta me sen hylkäsimme. — Mannerheim piti kuitenkin oman päänsä.

Myöskin kenraali Aksel Airo ja eversti Aladár Paasonen selvittelivät karttojen avulla tilannetta ja asemaa rintamalla. Heidän selostuksensa mukaan siinä ei ollut ainoatakaan valopilkkaa. Kenraali Airon puolustusstrategia oli lyhyesti sanoen seuraava: *Jos* hänellä olisi joukkoja Viipurissa, *jos* hän saisi Itä-Karjalasta kaksi divisioonaa ja *jos* Saksa lähettäisi kuusi divisioonaa Luumäen linjalle, ei meillä olisi mitään hätää.

Satuin paikalle, kun puhelimitse tapahtui eräänlainen puhelinkaksintaistelu kenraali Airon ja jostakin Syväriltä soittavan kenraali Paavo Talvelan välillä. Siitä kuulosti, että pasmat olivat menneet aika tavalla sekaisin. Kumpikaan keskustelijoista ei hallinnut hermojaan. Oli käsittämätöntä, mihin päämajan optimistisuus perustui.

Ennen Mikkelistä lähtөөämme tilasimme ulkoasiainvaliokunnan kokouksen presidentti Rytin luokse Tamminiemeen klo 17. Läksimme itse takaisin Helsinkiin lentokoneella klo 15.30.

Helsinkiin saavuttuamme ajoimme lentokentältä suoraan Tamminiemeen, jossa ulkoasiainvaliokunta jo istui kokoontuneena. Saapuvilla olivat sen kaikki jäsenet sekä lisäksi presidentti Ryti. Annoimme sille yksityiskohtaisen raporttimme, jonka johdosta syntyi lyhyt keskustelu. Mitään päätöksiä ei tehty, koska katsottiin parhaaksi jäädä ainakin seuraavaan päivään saakka odottamaan

Saksalta Erfurthin pyyntöön tulevaa vastausta. Etukäteen kuitenkin epäiltiin sen olevan sen laatuinen, ettei sen varaan saattaisi mitään rakentaa.

Parin tunnin kuluttua eli klo 21 Ryti ilmoitti minulle puhelimesta, että Saksan vastaus oli päämajaan saapunut. Tulisimme saamaan sen Helsinkiin seuraavana päivänä. Sen varaan ei hänen mielestään saattanut laisinkaan turvautua. Sekin tie oli kuitenkin koettu ja siten "otettu puukot pois" niiltä arvostelijoilta, jotka alituisesti viittasivat Saksasta odotettavana olevaan apuun. Sovimme puhelimesta, että nyt oli vihdoin ryhdyttävä kiireellisiin toimenpiteisiin hallituksen vaihtamiseksi ja rauhankeskustelujen aikaansaamiseksi.

Samaan aikaan tuli tieto, että Viipuri oli menetetty. Oli tosiaan korkea aika toimia.

Sosiaalidemokraattinen eduskuntaryhmä oli kutsuttu koolle aikaisemmin iltapäivällä. Tarkoituksena oli ollut, että minä olisin antanut siinä tilaisuudessa selostuksen päivän tilanteesta. Poissaoloni vuoksi kaupungista oli varapuheenjohtaja Reinikainen joutunut johtamaan kokouksessa puhetta. Ryhmän kokous kuului muodostuneen levottomaksi.

Kun päämaja yhä edelleen piti kiinni lykkäämiskannastaan, päätti ulkoasiainvaliokunta seuraavana päivänä (21. 6. 1944) in corpore lähteä päämajaan. Matkaan liittyi myös presidentti Ryti. En lähtenyt mukaan, koska juuri edellisenä päivänä olin siellä käynyt ja saanut kuulla ylipäällikön perustelut. Mielestäni oli sitä paitsi tärkeämpää olla saapuvilla tänään pidettävässä sosiaalidemokraattisen eduskuntaryhmän kokouksessa.

Klo 15.30 alkaneessa eduskuntaryhmän kokouksessa annoin kaivatun selostuksen, jatkoksi 16. 6. pidetyssä ryhmän kokouksessa annettuun selostukseen, jossa olin kertonut rintamatapahtumista suurhyökkäyksen alkami-

sen jälkeen. Tein sen perusteellisesti ja kerroin avomieli-
sesti rintaman huonosta tilasta ja sen aiheuttamasta aja-
tuksesta toimeenpanna hallituksen vaihto, jolla pyrit-
täisiin uusiin rauhanneuvotteluihin. Selostuksen joh-
dosta käytettiin aluksi jokunen tyytymätön puheenvuoro
ja varsinkin ns. rauhanoppositioon lukeutuvat ryhmän
jäsenet ilmaisivat tyytymättömyytensä esitettyyn suun-
nitelmaan nähden. Heidän mielestään osittainen halli-
tuksen vaihto ei ollut riittävä, vaan olisi nyt ollut teh-
tävä perusteellinen muutos valitsemalla useita heidän
ajatussuuntaansa edustavia henkilöitä hallitukseen. He
eivät myöskään luottaneet Ramsayhin uutena pääminis-
terinä. Heidän ehdokkainaan tähän tehtävään olivat joko
"opposition johtaja" (Paasikivi) tai, ellei hän olisi saata-
vissa, Urho Kekkonen. Keskustelu kävi kuitenkin rauhal-
lisessa hengessä ja nähtävästi antamani selostus oli tyy-
nyttänyt myrskyävät mielet, sillä kaksi tuntia kestäneen
keskustelun jälkeen tultiin yksimieliseen lopputulokseen.
Todettiin ryhmän olevan sillä kannalla, että rauhaan
olisi edelleen pyrittävä ja siinä mielessä olisi vaihdet-
tava hallitusta. Yksimielisesti myöskin hyväksyttiin Ram-
say uuden hallituksen muodostajaksi. Samalla annettiin
puolueen jäsenille oikeus osallistua suunniteltuun halli-
tukseen.

Illalla klo 19 palasivat ulkoasiainvaliokunnan jäsenet
matkaltaan päämajasta. Lähdettiin Ramsayn virka-asun-
toon yhdessä neuvottelemaan. Alkajaisiksi Linkomies
selosti käynnin tuloksia. Tilanne rintamalla oli pää-
asiassa sama kuin edellisenä päivänä Waldenin ja mi-
nun päämajassa käydessä. Kävijät olivat saaneet lähem-
piä tietoja Saksan lupaamasta avusta. Se oli kovin vaati-
maton: noin 50 tankkia, 14 lentokonetta, jonkin verran
ammuksia ym., siis aivan turhanaikainen lupaus meidän
tarpeeseemme nähden. Päämajakin oli sanonut, että tar-

jottu apu oli riittämätön. Sekin vähä oli luvattu ehdolla, että onnistuisimme pitämään käsissämme Kuparisaa—Viipurin linjan, joka itse asiassa Viipurin kohdalla jo oli murtunut. Selostuksensa päätökseksi Linkomies perusteli uudelleen laajasti kantaansa, että hallituksen vaihto oli välttämätön sekä että uuden hallituksen oli aloitettava rauhankeskustelut.

Reinikka oli edelleen halukas siirtämään ratkaisun tuonnetemmaksi, vedoten Mannerheimin esittämiin toivomuksiin.

Walden puolsi myöskin asian lykkäämistä vastoin aikaisempaa kantaansa ja perusteli sitä erinäisillä syillä. Jos uusi hallitus ei pääsisi neuvottelemaan rauhasta, olisi turhan päiten katkaistu suhteet Saksaan ja niin jäisimme yksin taistelemaan. Nykyisen hallituksen olisi sen vuoksi ensin otettava selville, oliko Neuvostohallitus halukas neuvottelemaan nykyisen tai uuden hallituksen kanssa.

Minä vaadin heti tapahtuvaa hallituksen vaihtoa ja ryhtymistä rauhanneuvotteluihin.

Ramsay, joka aikaisemmin oli ollut samalla kannalla, haparoi nyt ja oli valmis taipumaan Waldenin kannalle. Hänen mahdollisuutensa uuden hallituksen päämiehenä olisivat muka pienentyneet, kun häntäkin oli arvosteltu.

Kesken keskustelun ilmoitettiin, että kaksi maalaisliittolaista, Kalliokoski ja Kaasalainen, joita oli ajateltu uuteen hallitukseen, olivat peruuttaneet suostumuksensa hallitukseen astumisesta.

Linkomieskin alkoi jo perääntyä, kun ehdotettu uusi pääministeri Ramsay näytti olevan epävarmalla kannalla.

Presidentti Ryti halusi hallituksen vaihdon heti toimitettavaksi.

Walden asettui niin päättävälle kannalle, että hän ilmoitti, ettei hän katso voivansa ottaa vastaan paikkaa

Ramsayn hallituksessa näin epävarmoilla perusteilla. Tällöin Rytö jo suutahti ja sanoi, että hänelläkin oli oikeus erota, kun hän ei näytä saavan maalle hallitusta.

Pitkän edestakaisin soutamisen ja huopaamisen jälkeen tuli keskustelun lopputulokseksi, että ryhdytään heti tunnustelemaan, onko vastapuolella halua käydä keskustelemaan rauhan teosta. Ramsayn olisi seuraavana päivänä käännyttävä kansliapäällikkö Bohemanin puoleen Tukholmassa ja hänelle ilmoitettava Suomen olevan valmis irtautumaan sodasta. Tämä ilmoitus olisi saatettava edelleen Neuvostoliiton Tukholman lähettiläälle. Tämä olisi tehtävä kaikessa hiljaisuudessa ja nykyinen hallitus jäisi paikalleen odottamaan vastausta tähän tunnusteluun.

Ulkoasiainvaliokunnan täten keskustellessa olivat muut valtioneuvoston jäsenet olleet kokoontuneina valtioneuvoston talossa odottaen siellä pidettäväksi ilmoitettua istuntoa, jossa hallituksen vaihdon oli määrä tapahtua. Asian näin päättyessä heille tiedoitettiin, ettei sinä päivänä tullutkaan mitään istuntoa.

Yksityisesti käydyssä jälkikeskustelussa ennusteltiin, että asia näyttää menevän vinoon ja että lopputuloksena luultavasti tulee olemaan Paasikiven hallitus, johon ehkä vielä kaiken lisäksi tulee mukaan kommunisteja. Aikaa ei missään tapauksessa enää ollut viivyttelyyn eikä pitempään järjestelyyn. Armeijan taistelunhalu oli edelleen huono ja mielipiteet eduskuntapiireissä näyttivät menevän hajalle.

Heti aamulla (22. 6. 1944) Ramsay lähetti ministeri Gripenbergin välityksellä kansliapäällikkö Bohemanille Tukholmaan osoitetun ilmoituksen, jonka sisältö lyhyesti oli seuraava: Suomi on valmis luopumaan sodasta ja katkaisemaan suhteensa Saksaan. Samalla kysyttiin rau-

hanehtoja. Tästä tiedustelusta ilmoitettiin myös Yhdysvaltain Helsingin asiainhoitajalle Gullionille.

Klo 11 Linkomies kutsui minut luokseen ja ilmoitti, että Walden oli yön aikana katunut eilistä kantaansa ja oli nyt valmis heti tapahtuvaan hallituksen vaihtoon, kun huomaa toisten olevan sillä kannalla. Presidentti Ryti ja Linkomies olivat tämän johdosta suunnitelleet, että vaihto saattaisi tapahtua jo samana päivänä ennen eduskunnan istuntoa.

Klo 12 oli tilanne kuitenkin jälleen muuttunut. Linkomies ilmoitti, että Ruotsissa ilmestyvässä "Ny Dag" nimisessä kommunistilehdessä oli ollut uutinen Suomessa suunnitellusta uudesta hallituksesta. Kun Ramsay tässä uutisessa Linkomiehen ja Tannerin ohella, oli sijoitettu "Hitlerin kannattajain kompromettoituun ryhmään", oli Ramsay uudelleen alkanut epäillä sopivaisuuttaan uuden hallituksen pääministeriksi. Ramsay edellytti tällöin, että uutinen oli Neuvostoliiton Tukholman lähetystön inspiroima. Ramsayn epäilyjen johdosta Linkomies tiedusteli mielipidettäni. Mitä nyt tehdään? Mistä saadaan pääministeri, jos Ramsay vetäytyy pois? Ehkä Ståhlberg suostuisi? — Mainitsin epäileväni tätä, kun Ståhlberg aikaisemmassakaan kriisivaiheessa ei ollut suostunut ottamaan tehtävää vastaan.

Tämä "Ny Dagin" uutinen oli kuvaava silloiselle ajankohdalle. Suomessa ei yleensä voitu pienessäkään piirissä keskustella vapaasti asioista, ilman että siitä vuoti tietoja Ruotsin lehtiin. Etupäässä niitä julkaisivat erinäiset porvarilliset lehdet, "Dagens Nyheter" etunenässä, mutta myöskin kommunistisiin lehtiin niitä säännöllisesti läheteltiin. Uutisten perille toimittamisesta pitivät huolen "rauhanoppositioon" kuuluvat henkilöt, ja niiden joukossa olivat innokkaimpia erinäiset sosiaalidemokraattiseen puolueeseen kuuluvat henkilöt, jotka sodan päättymisen jälkeen ovat löytäneet oikean paikkansa

meikäläisessä kommunistisessa puolueessa. Kun tämän vuoksi keskeneräisistä asioista oli arkaluontoista päästää maailmalle tietoja, pakotti se hallituksen varovaiseksi tietojen annossaan. Mutta se taasen antoi mainitulle oppositiolle aiheen syyttää hallitusta siitä, että se piti eduskuntaakin tietämättömänä asiain kulusta. Tätä syytöstähän on väsyttävyyteen saakka vatkattu vielä sodan päättymisen jälkeenkin.

Tieto tuosta tukholmalaisen lehden uutisesta ei tullut minulle outona asiana. Eero A. Vuori oli siitä minulle jo aikaisemmin päivällä puhelimessa maininnut ja piti sitä vakavana asiana. Hän rauhoittui kuitenkin, kun kuuli, että kysymyksessä oli vain uutisen luontoinen lehden sensaatiojuttu eikä mikään artikkeli, kuten hän otaksui. Hänen soittonsa osoitti, että tiedoitustoiminta opposition rintamalla oli nopeata.

Mielialan levottomuutta kuvaa sekin, että Oskari Reinikainen, joka tässä suhteessa oli hyvä ilmapuntari, oli soittanut minulle jo aamulla kertoen eduskunnan olevan kovin levoton, kun luvattua uutta hallitusta ei ollut muodostettu. Hänen tietämänsä mukaan myöskin työväki tehtaissa ja työpaikoilla oli levoton, joten saattoi syntyä lakkoja. Hän viittasi tässä suhteessa SAK:n puheenjohtajaan Eero A. Vuoreen. Kysyin heti Vuorelta tiedon todenperäisyyttä, mutta hänellä ei ollut mitään sen suuntaisia tietoja. Hän vahvisti kuitenkin, että hallituksen vaihtoa odotetaan levottomina.

Ulkoasiainvaliokunta kokoontui jälleen klo 13.30, jolloin saapuvilla olivat sen kaikki jäsenet ja presidentti Ryti.

Osoittautui, että oltiin taasen ilman mitään kiinteää ohjelmaa. Walden perääntyi jälleen ja vastusti taasen hallituksen vaihtoa. Hän oli nähtävästi uudelleen neuvotellut Mannerheimin kanssa, joka jatkuvasti oli vas-

tustavalla kannalla vaihtoon nähden. Ratkaisua ei saatu syntymään.

Kokouksen päätyttyä Ryti ilmoitti minulle suurena salaisuutena, että Saksan ulkoministeri Joachim von Ribbentrop yllättäen oli ilmoittanut saapuvansa Suomeen ryhtyäkseen keskusteluihin hänen (Rytin) ja Ramsayn kanssa.

Minä: Se vielä puuttui. Nyt menee kaikki sekaisin.

Sosiaalidemokraattisen eduskuntaryhmän kokouksessa klo 14.30 kerroin ryhmälle avoimesti hallituksen vaihtoa kohdanneista vaikeuksista. Jotkut ryhmän jäsenistä, kuten Reinikainen, Pekkala ja S.-K. Kilpi, esiintyivät kiihkeästi, mutta muut puheenvuoroja käyttäneet rauhallisesti ja asiallisesti. Poikkeuksen teki myös Väinö Hakkila, joka otti yleisen syyttäjän asenteen ja tunnetulla taidollaan perusteellisesti haukkui opposition puhujat.

Iltapäivällä tuli tieto, että Tukholmassa ilmestyvässä iltapäivälehdessä "Aftonbladetissa" oli samana päivänä julkaistu uutinen Neuvostoliiton nykyisistä vaatimuksista. Sen mukaan kuului nyt vaatimuksiin: vuoden 1940 raja, läpikulkuoikeus Neuvostoliiton joukoille Suomessa, tukikohtia Pohjanlahden rannalla ja Ahvenanmaalla. Lisäksi Suomen olisi luovuttava pohjoismaisesta suuntauksesta. — Uutinen ilmoitettiin saadun täysin luotettavasta lähteestä. Kun asiasta ryhdyttiin ottamaan selvää, kävi ilmi, että uutisen oli lehdelle antanut "New York Times" lehden kirjeenvaihtaja. Suomea vastaan käytiin kiihkeää propagandasotaa.

KAHDEN MAHDOTTOMAN VAIHTOEHDON PURISTUKSESSA

Kun oli päästy juhannusaattoon, Pohjolan kesän kohokohtaan, olin aikonut lähteä pois kaupungista. Siitä ei kuitenkaan tullut mitään, sillä sekaannus jatkui entistä pahempana.

Heti aamulla tavatessamme pääministeri Linkomies oli kovin synkkänä ja ärtyisellä tuulella: ”Kaikki on huonolla tolalla. Miksei tehty lopullista ratkaisua jo viime tiistaina. (Nyt oltiin perjantaissa.) Rintamalta tulee jatkuvasti huonoja uutisia. Joukot ovat haluttomia taistelemaan. Ramsay on haluton muodostamaan hallitusta. Ribbentrop on saapunut sotkemaan asioita jne.” Kaikki muu oli tosin vanhaa, mutta huonossa maineessa olleen Saksan ulkoministerin Joachim von Ribbentropin saapuminen maahan oli uusi tapahtuma. Saattoi varmuudella otaksua, että se tulisi merkitsemään uusia vaikeuksia. Sitä paitsi oli epäselvää, minkälainen neuvostohallituksen vastaus uuteen rauhantunnustelumme tulisi olemaan.

Kun ulkoasiainvaliokunta kokoontui klo 11 kaikkien jäsenten ja presidentti Rytin saapuvilla ollessa, alkoi keskustelu entiseen tuttuun malliin. Mutta kun Ramsay, joka ei ollut läsnä kokouksen alkaessa, saapui tilaisuuteen, ilmoitti hän voivansa säästää kokouksen aikaa, jos saa kertoa tuoreimman uutisen. Hän kertoi, että ministeri Gripenbergiltä Tukholmasta oli saatu puhelintieto, jossa ilmoitettiin Neuvostoliiton vastauksen saapuneen Tukholmaan. Puhelimessa sitä ei voitu yksityiskohtaisesti selostaa, mutta se oli osittain positiivinen, osittain taasen negatiivinen. Positiivinen siinä suhteessa, että sen mukaan Neuvostoliitto oli valmis rauhaan. Negatiivinen taasen sikäli, että rauhan ehtona on

ennakolta antautuminen. Tarkempia tietoja saadaan tänään Tukholmasta saapuvan kuriirin mukana.

Kuin yhdestä suusta kuului eri tahoilta: ”Asia on siten selvä. Rauhasta ei tule mitään.”

Minä: Asia ei suinkaan ole selvä. Ei ole vielä tehtävä ratkaisua. Emmehän edes tiedä sanoman tarkkaa sisältöä. Odotetaan ensin saapuvaa kirjallista tietoa ja pidetään sen jälkeen uusi kokous. — Niin päätettiin.

Kokoonnuttiin uudelleen klo 17, jolloin kuriirin olisi pitänyt olla perillä. Odoteltiin ja odoteltiin, mutta kuriiria ei kuulunut. Vihdoin saatiin Turusta puhelintieto, että lentokoneen oli pitänyt siellä tehdä pakkolasku, minkä johdosta kuriirin oli täytynyt jatkaa matkaa autolla. Siten aiheutui kolmen tunnin viivytys. Monet mahdollit olivat meitä vastaan.

Odoteltaessa keskustelu itsestään siirtyi koskemaan Suomen suhteita Saksaan, mikä kysymys nyt v. Ribbentropin vierailun johdosta oli tulemassa päivän tärkeäksi. v. Ribbentrop oli jo ennättänyt tehdä vierailun sekä presidentti Rytin että Ramsayn luona. Hän ei kuitenkaan siihen mennessä ollut esittänyt mitään ehdotuksia. Oli vain tuntimääriä paasannut Saksan pian saavutettavissa olevasta voitosta ja siitä, miten toivoton Suomen asema tulisi olemaan, jos jättäytyisimme yksin.

Ramsay poistui klo 18 Saksan ministerin v. Blücherin luokse teelle, missä hän tulisi tapaamaan mm. v. Ribbentropin. Kun hän palasi sieltä, hän saattoi ilmoittaa v. Ribbentropin tehneen hänelle täsmällisen esityksen. Hän oli ilmoittanut, että Saksa oli valmis auttamaan Suomea, mutta vaati puolestaan, että meillä oli ”klare Linien” (selvät linjat) sekä ettei sen vuoksi samanaikaisesti neuvoteltaisi Neuvostoliiton kanssa rauhasta. Tästä asenteestaan Suomen olisi annettava julkinen selitys, jossa luvattaisiin taistella Saksan rinnalla loppuun saak-

ka. Ellei tällaista selvitystä annettaisi, pidättäisi Führer itselleen oikeuden harkita, oliko kaikkalainen Suomelle annettava avustus lopetettava.

Se oli selvä vaatimus liittosopimuksen teosta Saksan kanssa, jollaisesta Suomi siihen saakka jyrkästi oli kieltäytynyt. Olihan v. Ribbentrop kahteenkin kertaan aikaisemmin, viimeksi joulukuussa 1943, koettanut puristaa Suomelta tällaista sitoumusta, saaden kummallakin kerralla kieltävän vastauksen. Nyt hän halusi käyttää Suomen ahdinkotilaa hyväkseen ja pakottaa meitä menemään vaatimaansa sitoumukseen. Tilanteen draamatisuutta korosti lisäksi se, että meille samanaikaisesti kahdelta taholta esitettiin ultimaatumi. Neuvostoliiton tulossa olevaa ehdottoman antautumisen vaatimusta vastassa oli Saksan vaatimus sotilaallisen liiton teosta, jonka mukaan Suomen olisi taisteltava ”katkeraan loppuun saakka”. Näiden kahden ultimaatumin välisessä puristuksessa me pienen maan edustajat sillä hetkellä siis olimme, kuten oikeastaan jo aikaisemminkin. Nyt se vain esiintyi entistä selvempänä.

Sattumalta saatiin samanaikaisesti vielä lukea päämajaan juuri saapunut Tukholmassa olevan sotilasasiamiehen Stevenin lähettämä raportti. Raportin mukaan Steven oli eri tahoilta saamiensa tietojen mukaan päämajalle ilmoittanut seuraavaa: Hallituksen vaihdos rauhanneuvotteluja varten ei ole laisinkaan tarpeellinen. Neuvostoliiton lähetystö on ilmoittanut, että ehdot ja ohjelma ovat pääasia eikä henkilöt. Vieläpä Tannerkin, joka neuvostohallituksen mielestä on pahin silmätikku, voi jäädä hallitukseen. Sekä Boheman että rouva Kollontay olivat lisäksi ilmoittaneet, että jos hallituksen vaihdosta on kysymys, Ramsay kyllä olisi heille sopiva pääministeriehdokas. Paasikivi olisi ehkä mieluisampi Moskovassa, mutta mahdollista kuitenkin on, ettei hänenkään kanssaan varsinaisesti tultaisi neuvottelemaan.

Jos nämä tiedot pitivät paikkansa, olimme turhia häätäilleet hallituksen vaihtoa puuhatessamme. Olimme kuitenkin tottuneet siihen, että Tukholmasta saapuviin tietoihin oli suhtauduttava mitä suurimmalla varovaisuudella. Etenkin jos niiden takana oli rouva Kollontay, joka alitajuisesti toimi toiveajattelun lumoissa.

Vasta illalla klo 21.30 kuriiri saapui tuoden mukanaan Neuvostoliiton vastauksen. Se ei aikaisemman puhelin-tiedon lisäksi tuonut paljonkaan uutta valaistusta asiaan. Siinä aluksi kiitettiin kansliapäällikkö Bohemania hänen välitysyrityksistään ja jatkettiin sen jälkeen: "Kun Neuvostoliitto useat kerrat on joutunut suomalaisten pettämäksi, toivomme Suomen hallitukselta saavamme presidentin ja ulkoministerin allekirjoittaman selityksen, että Suomi on valmis antautumaan ja kääntymään venäläisen hallituksen puoleen rauhan pyynnöllä. Jos me Suomen hallitukselta saamme vastaanottaa sellaisen asiakirjan, on Moskova valmis vastaanottamaan Suomen valtuutetut."

Olin tähän myöhäiskokoukseen ajanut presidentti Rytin asunnon kautta ja siellä hänen kanssaan keskustellessani havainnut hänen olevan lähellä omaa kantaani. Esitin sen nyt kokouksessa seuraavaan tapaan:

Sota käy meille huonosti. Emme voi siinä luottaa Saksan voittoon. Emme myöskään omaan voittoon Saksasta saatavan avun turvin. Jos sotaa jatketaan, hävitetään maa ja uhrataan miehiä. Lopputulos on silloin se, mitä nyt vaaditaan, nimittäin antautuminen. Sen vuoksi olisi ryhdyttävä keskustelemaan Moskovan kanssa antautumisehdoista eikä otettava vastaan Saksan tarjoamaa apua. Missään tapauksessa Saksalle ei olisi annettava sitoumusta, jota tähän saakka järjestelmällisesti olemme vastustaneet. Neuvostoliitolle olisi heti huomispäivänä ilmoitettava haluavamme jatkaa keskusteluja. Samalla

olisi Yhdysvalloille ilmoitettava Neuvostoliiton vastauksen sisältö ja pyydettyä sieltä apua antautumisehdon poistamiseksi.

Presidentti Ryti yhtyi nyt kokouksessakin ehdottamiini ajatuksiin.

Syntyi laaja keskustelu, jonka varrella pariinkin otteeseen oltiin puhelinyhteydessä ylipäällikkö Mannerheimin kanssa.

Linkomies, Walden ja Reinikka eivät halunneet kuulakaan puhetta antautumisesta. Ei myöskään Ramsay. Mannerheim varoitti puhelimesta jyrkästi päästämästä laveammalle tietoa antautumisvaatimuksesta.

Laadin keskustelun varrella luonnoksen Neuvostoliitolle lähetettäväksi vastaukseksi. Rytin tekemin korjauksin se kuului: ”Suomen hallitus haluaa vilpittömästi rauhaa ja hyviä suhteita Neuvostoliittoon, mutta ei katso voivansa ilmoittaa antautuvansa tietämättä ehtoja. Rajoituksiin Suomen suvereenisuuteen ja itsemääräämisoikeuteen ei voida suostua.” — Tähän ehdotukseen ei kuitenkaan yhdytty.

Kun keskustelu Neuvostoliiton antautumisvaatimuksesta oli sivuutettu, siirryttiin toiseen yhtä vaikeaan asiaan, Saksan lupaamaan apuun ja sen pantiksi vaadittuun sopimukseen. Apua oli toistaiseksi luvattu 54 Sturmgeschütziä (rynnäkkötykkiä). Yksi saksalainen divisioona oli jo matkalla. Aluksi ilmoitettiin, että se jo oli perillä, mutta ylipäällikkö Mannerheim ilmoitti, että hän oli vasta sopinut sen saapumisesta. Oltiin yksimielisiä siitä, että se oli aivan riittämätön apu. Enempää tuskin kuitenkaan voitaisiin saada ja epätietoiseksi jäi, koska tämäkään apu saapuu ja missä me silloin itse olemme.

Kun täten oli jouduttu sotilaallisille aloille ja muutenkin katsottiin tarpeelliseksi neuvotella ylipäällikkö

Mannerheimin kanssa, sovittiin, että presidentti Ryti, Ramsay ja Walden seuraavana päivänä uudelleen matkustavat päämajaan neuvottelemaan.

v. Ribbentropin ilmoitettiin jäävän pariksi päiväksi Suomeen odottamaan täältä saatavaa vastausta.

Kun hallituksenkin piirissä näytti syntyvän ristiriitaa valittavana olevasta tiestä, jouduin pohtimaan omaa asennettani. Olin epävarma siitä, miten kireälle kannanottoni neuvottelujen jatkamisesta neuvostohallituksen kanssa saatoin panna. Jos ottamani kannan seurauksena vähemmistöön joutuneena eroaisin hallituksesta, tulisi se varmaankin aiheuttamaan hajaannusta. Jos taasen kärsimästäni tappiosta huolimatta yrittäisin edelleen jäädä hallitukseen, ei olisi mitään mahdollisuutta saada omaa eduskuntaryhmää suostumaan Saksalle annettavaan sitoumukseen. Suomen ”erillinen sota” olisi silloin viime hetkessä haudattu. Välit Yhdysvaltoihin menisivät silloin tietysti myöskin poikki. — Pulmallinen tilanne!

Vaikka olikin juhannuspäivä (24. 6. 1944), olivat monet hallituksen jäsenistä jääneet pääkaupunkiin ollakseen tarpeen vaatiessa käytettävissä. Ennen matkaansa päämajaan presidentti Ryti oli laatinut oman ehdotuksensa Neuvostoliitolle annettavaksi vastaukseksi, minkä hän lähetti nähtäväkseni. Se kuului: ”Suomen hallitus haluaa vilpittömästi rauhaa ja ystävällisiä suhteita Neuvostoliittoon ja on tässä mielessä valmis myönteisesti harkitsemaan jokaista sille tehtyä ehdotusta, jonka se havaitsee takaavan Suomen suvereenisuuden ja itsensä määräämisoikeuden sekä kansanvaltaisen yhteiskunta- ja valtiojärjestyksen säilymisen ynnä kansan elämisen taloudelliset edellytykset ja mahdollisuudet.”

Kun edessä oli edesvastuullinen ratkaisu, pidettiin tar-

peellisena ottaa yhteys eduskuntaryhmien puheenjohtajiin, joiden kanssa aikaisemminkin kriittisissä tilanteissa oli neuvoteltu. Heidän kauttaan toivottiin saata-
van selville eduskuntapiireissä vallitsevat mielipiteet. Kokous pidettiin pääministeri Linkomiehen virka-asunnossa klo 11. Saapuvilla oli myös puhemies Hakkila.

Sekä Linkomies että Ramsay selostivat varovaisesti ja yksityiskohtia mainitsematta vallitsevaa tilannetta. He eivät suoranaisesti antaneet tietoa Neuvostoliitolta saapuneesta vastauksesta eikä v. Ribbentropin esittämästä vaatimuksesta.

Näiden selostusten jälkeen käytiin puheenvuoron, jossa mainitsin sillä hetkellä olevan kolme teoreettista mahdollisuutta valittavana:

1. Suomen erillinen sota, jonka lopputuloksena on, ettemme sitä kestä.

2. Saksasta saatava apu. Luultavaa on, ettei senkään avulla keitetä. Seurauksena on välirikko Yhdysvaltain kanssa ja lopuksi joudumme Saksan kanssa tuomiolle.

3. Antautuminen Neuvostoliitolle. On mahdollista, että sellainen vaatimus tullaan esittämään. Kuvailin sen seurauksia ja esitin kysymyksen, minkä tien käyttämistä ryhmien puheenjohtajat hallitukselle suosittelevat.

Alustavien puheenvuorojen jälkeen seurasi laaja ja hyvin asiallinen keskustelu. Siinä asettuivat antautumista vastaan Hakkila, Heiniö, Horelli ja Kukkonen.

Sodan jatkamista Saksan avun turvin suosittelivat Horelli ja Kukkonen.

Furuhjelm ja Reinikainen suosittelivat rauhanehtojen tiedustelua.

Ryhmien puheenjohtajien lausunnoista kävi selville, että eduskunta mielipiteisiin nähden jakaantui jokseenkin kahtia. Saksan apuun turvautumista näyttivät aja-

van maalaisliitto, kokoomus ja IKL. Rauhanehto-
jen tiedustelun kannalla olivat sosiaalidemokraatit, ruotsalai-
set ja edistys. Epävarmaksi jäi vain se, olisiko kukaan
selvän antautumisen kannalla, kun sitä tarkoittavasta
vaatimuksesta ei ollut selvää ilmoitusta tehty.

Ennen poistumistaan ryhmien puheenjohtajat ilmaisi-
vat kiitollisuutensa siitä, että olivat saaneet joitakin tie-
toja epäselvässä tilanteessa, ja pyysivät vastakin järjes-
tämään tämänlaatuisia tilaisuuksia.

Ulkoasiainvaliokunnan oli määrä kokoontua klo 17.30
kuulemaan päämajassa käyneiden saamia tietoja. Pa-
haksi onneksi he olivat paluumatkalla eksyneet suun-
nasta ja joutuneet harhailemaan jonnekin Forssan seu-
duille saakka ennen kuin lentäjä osasi oikein suuntau-
tua. Eksyminen aiheutti parin tunnin viivästyksen. Ko-
kous voi sen vuoksi alkaa vasta klo 20.30.

Päämajasta palanneilla oli hiukan lohdullisempia tie-
toja rintamalta. Pääasian heidän ilmoituksestaan muo-
dosti kuitenkin tieto, että päämaja ei suosittelen antautu-
mislinjaa, vaan vaatii sodan jatkamista ja Saksalta otet-
tavaksi apua. Ylipäällikkö Mannerheim oli heille lausu-
nut, että Saksan apu oli aivan ratkaiseva (essentiell).

Ramsaylla oli tällöin jo valmiina luonnos v. Ribben-
tropille annettavaksi vastaukseksi. Siinä oli sanottuna
suunnilleen seuraavasti: Suomi on päättänyt jatkaa
taistelua yhteistä vihollista Neuvostoliittoa vastaan Sak-
san rinnalla. Saksan apu on sille ratkaiseva. Tähän men-
nessä luvattu apu ei kuitenkaan riitä. Luotetaan Füh-
rerin lupaukseen antaa enemmän apua.

Vastauksesta haluttiin joka tapauksessa pois sanat
”Saksan rinnalla”.

Hetken vakavuutta kuvaa se, että vielä samana iltana
(Juhannuspäivänä!) myöhäisestä hetkestä huolimatta

pidettiin valtioneuvoston yksityinen istunto, johon myös tasavallan presidentti Ryti osallistui. Istunto alkoi klo 21.30 ja päättyi vasta 0.30 yöllä. Tässä istunnossa selostettiin ulkoasiainvaliokunnan ulkopuolella oleville valtioneuvoston jäsenille, mitä viime päivinä oli tapahtunut. Sen johdosta sukeutui laaja keskustelu, johon osallistuivat useimmat valtioneuvoston jäsenet. Kun se antaa selvän kuvan siitä, mitä asema sillä hetkellä eri henkilöiden mielestä vaati, on aihetta selostaa pääosa keskustelusta.

Aluksi Walden antoi yksityiskohtaisen selostuksen rintaman tapahtumista. Hän mainitsi niin hyvin Kannaksen, Aunuksen kuin Maaselän tapahtumat sekä esitteli kärsittyjen tappioiden suuruutta. Meidän tappiomme kesäkuun suurhyökkäyksen alusta lähtien tekivät 10.000 miestä ja venäläisten noin 50.000 miestä. Venäläiset järjestivät parhaillaan joukkojaan uudelleen eivätkä juuri sillä hetkellä tuntuneet pyrkivän pitemmälle. Selityksenä tähän saattoi olla se, että heidän yleishyökkäyksensä muilla suunnilla, myös Narvan taholla, oli alkanut. Armeijan taisteluhenki oli nyt parempi, mutta tietenkään kukaan ei voinut taata tulosta. Ylipäällikkö Mannerheim toivoi kuitenkin voivansa säilyttää rintaman, varsinkin kun materiaaliapua oli luvassa.

Ramsay puolestaan kertoi, mitä oli tehty hallituksen vaihdon aikaansaamiseksi. Hän kertoi myös Saksalta tulevaa apua koskevasta keskustelusta sekä venäläisten esittämästä vaatimuksesta ja ilmoitti Saksan antavan apua, jos taistelua jatketaan ja Saksan vaatima sitoumus annetaan. Ramsay luki lopuksi laatimansa luonnoksen Saksalle annettavaksi vastaukseksi, jota ei ollut tarkoitettu julkisuuteen annettavaksi.

Walden oli sitä mieltä, että yksi divisioona saksalaisia ei missään tapauksessa ollut riittävä. Hän ei kuitenkaan tiennyt, voitaisiinko saada lisää joukkoja.

Presidentti Ryti esitti yksityiskohtaisia numerotietoja joukkojen sijoituksesta, tähänastisista tappioista meidän ja venäläisten puolella samoin kuin Saksasta odotettavissa olevasta avusta.

Linkomies: Tilanteen kehityttyä nykyiselle kannalle on tultu siihen, että Saksasta olisi otettava apua ja annettava sen vastapainoksi vaadittu kirjallinen ilmoitus. Tällä hetkellä oli vain kaksi vaihtoehtoa: joko oli otettava Saksasta apua tai antauduttava Neuvostoliitolle. Oma sota päättyy pian, ellei saada sotamateriaalia. Tämän vuoksi oli välttämätöntä antaa Saksalle sen vaatima ilmoitus, että jatkamme taistelua emmekä tee rauhaa. Neuvostoliiton vaatimus ehdottomasta antautumisesta oli pidettävä salassa.

Kalliokoski: Miten luullaan voitavan hoitaa rauhanoppositio, ellei voida ilmoittaa Neuvostoliiton esittämää antautumisvaatimusta?

Aura: Voiko sitoumuksen antamisen jälkeen puhua Suomen erillisestä sodasta?

Aaltonen: Sotilasjohdon ennustukset ovat olleet erheellisiä. Jälkiarvostelu ei kuitenkaan tällä hetkellä hyödytä. Mitä merkitsee Saksan lupaama apu? Sillä ei ole suurtakaan merkitystä eikä sillä päästä pitkälle. Ei voi luottaa Saksan kestäväen. Saksalle annettava sitoumus merkitsisi, että sidomme itsemme Saksan rinnalla enemmän kuin tähän saakka ja vaarannamme siten asemamme sodan voittajiin nähden. Hän asettui vastustamaan Saksalle annettavaa sitoumusta.

Linkomies: Annettava sitoumus merkitsee, että käytämme saamamme avun taistelussa Neuvostoliittoa vastaan. Toisena vaihtoehtona on antautuminen. Senhän voi myöhemminkin tehdä.

Ellilä: Ellei ole muuta vaihtoehtoa kuin antautuminen, ei ratkaisu ole vaikea. Antautumisehto on saatava varmennetuksi.

Linkomies luki neuvostohallituksen vastauksen.

Walden: Vastuunalainen sodan johto ei koskaan ole luvannut, että linjat kestävät.

Aaltonen: Kuinka pitkälle me kestämmme? Lopuksi on kuitenkin antauduttava. Voivatko Yhdysvallat tehdä mitään hyväksemme?

Ramsay ei uskonut, että avun saanti olisi varma ratkaisu. Olisi kuitenkin kovin epäreaalista kieltäytyä ottamasta vastaan apua.

Minä: Ratkaisu on vaikea erittäinkin sisäpoliittisista syistä. Yli puolet eduskunnasta haluaa rauhaa. Kun hallituksen sosiaalidemokraattisilla jäsenillä on oma kantansa, on syytä varata heille tilaisuus erilliseen neuvotteluun.

Osara: Kun on vain kaksi vaihtoehtoa, ei ratkaisu ole vaikea. Nyt ei saa päästää hajaannusta syntymään.

Ehrnrooth: Kuultuaan Neuvostoliiton ehdot ei hänenkään mielestään ollut muuta vaihtoehtoa kuin ottaa vastaan tarjottu apu ja antaa vaadittu sitoumus. Hän kysyi, voidaanko Saksalle antaa sitoumus eduskuntaa kuulematta.

Kun olin pyytänyt varattavaksi tilaisuutta sosiaalidemokraattisten jäsenten erilliselle neuvottelulle, pidettiin lyhyt väliaika, jonka aikana sosiaalidemokraattiset jäsenet siirtyivät toiseen huoneeseen neuvottelemaan. Sen tuloksena päätettiin ilmoittaa, ettemme ole valmiita ratkaisemaan asiaa. Kysymys on selvitettävä eduskuntaryhmän kanssa.

Tämän vastauksen antamisen jälkeen käytiin vielä lyhyt jälkikeskustelu. Sen aikana v. Ribbentrop halusi puhua Ramsayn kanssa. Ramsay ilmoitti, ettei v. Ribbentrop ollut tyytyväinen hänen vastausehdotukseensa. Hän vaati selvästi sanottavaksi, ettei Suomi ryhdy keskuste-

lemaan rauhasta sopimatta siitä etukäteen Saksan kanssa.

Lopuksi koko asia siirrettiin seuraavaan päivään.

DRAAMA HUIPENTUU

Kun asian käsittelyä jatkettiin ulkoministerin virka-huoneessa seuraavana aamuna (25. 6. 1944) klo 10 pidetyssä ulkoasiainvaliokunnan kokouksessa, jossa kaikki muut paitsi Reinikka olivat saapuvilla, luki Ramsay aluksi v. Ribbentropin laatiman ehdotuksen presidentin kirjeeksi valtakunnanjohtaja Hitlerille. Kirjeluonnos oli laaja ja erittäin kireä. Siinä Suomen edellytettiin sitoutuvan taistelemaan loppuun saakka ja olemaan tekemättä rauhaa tai aselepoa neuvottelematta siitä ensin Saksan kanssa. Sama asia olisi sanottava myös hallituksen julkisessa tiedonannossa sekä presidentin puheessa. Rauha olisi tehtävä vain yhdessä Saksan kanssa eikä siitä saisi myöskään käydä neuvotteluja.

Linkomies kysyi, mitä Saksa antaisi vastapalvelukseksi tämänkaltaista sitoumusta vastaan.

Minä: Asia ei saa kannatusta eduskunnassa eikä ryhmissä. Jos hallituksen enemmistö päättää hyväksyä tämänkaltaisen sitoumuksen, saa se tehdä sen omalla vastuullaan presidentin kanssa. Sosiaalidemokraattiset hallitukset jäsenet eivät halua siitä mitään tietää.

Valiokunnan istunto oli kovin hätäinen ja sen aikana oli paljon puheluja, mm. Saksan lähetystöön, ylipäällikkö Mannerheimille, ministeri Kivimäelle Berliiniin ym. Päätöksiä ei tehty.

Sosiaalidemokraattinen eduskuntaryhmä oli kutsuttu koolle klo 11, mutta se oli pakko siirtää 12.30:een edellämämainitun ulkoasiainvaliokunnan kokouksen vuoksi. Vain kolmasosa ryhmästä oli siinä saapuvilla.

Annoin ryhmälle jotenkin turhanpäiväisen selostuksen, kun en saattanut mainita mitään yksityiskohtia, en myöskään antaa tietoa Neuvostoliiton antautumisvaatimuksesta enkä Saksan vaatimasta sopimuksesta.

Keskustelu ryhmässä muodostui ikäväksi. Tieto v. Ribbentropin vierailusta oli levinnyt ja aavisteltiin, että hän oli saapunut esittämään raskaita vaatimuksia. Sen vuoksi tehtiin paljon kysymyksiä, joihin en voinut vastata. Esitettiin myös paljon vastalauseita.

Ulkoasiainvaliokunta jatkoi kokoustaan Tamminiemessä klo 16. Ramsay ilmoitti tällöin, että asiassa päivän kuluessa oli tapahtunut uusi vaihe. Hitler oli sähköttänyt v. Ribbentropille jotenkin seuraavaan tapaan: Suomen asenne on julkisesti selvennettävä. Hän ei voi ottaa vastuulleen aseiden ja joukkojen lähettämistä maalle, jonka asenne ei ole selvä. Ellei Suomen vastaus tule olemaan esitettyjen toivomusten mukainen, lakkautetaan jo luvatutkin lähetykset.

Pohdittiin taasen asiaa puoleen ja toiseen.

Annoin tietoja asian käsittelystä eduskuntaryhmissä. Ilmeisesti oli tulossa ilmiriita eduskunnan kanssa. Sosiaalidemokraattinen puolue, ruotsalaiset ja edistys tulisivat joka tapauksessa olemaan sitoumuksen antamista vastaan. Ehdotin, että Saksan esittämä vaatimus oli hylättävä.

Valiokunnan toiset jäsenet huomauttivat, että riita syntyy siinäkin tapauksessa, että Saksan vaatimus hylätään. Hajaannus on siinäkin tapauksessa edessä ja maan puolustustahto heikkenee.

Presidentti Ryti, joka myös oli saapuvilla, ilmoitti, ettei hän tule allekirjoittamaan sopimusta ilman eduskunnan suostumusta. Laillisia muotoja on tässä tärkeässä asiassa noudatettava.

Neuvottelun lopputuloksena oli, että asia vietäisiin eduskuntaan seuraavana päivänä. Se ei tapahtuisi lakiesityksen muodossa, vaan tilanneselostuksena. Siinä tul-taisiin hallituksen enemmistön mielipiteen mukaisesti ilmoittamaan hallituksen kantana olevan, että Saksan esittämät vaatimukset olisi hyväksyttävä. Jos eduskunta tulisi asettumaan toiselle kannalle, olisi hallitus saanut epäluottamuslauseen ja sen olisi erottava. Toiselta puolen oli ilmeistä, että jos eduskunta hyväksyy hallituksen kannanoton, tullaan ainakin hallituksen sosiaalidemokraattiset jäsenet kutsumaan pois hallituksesta. Näytti siis siltä, että hallitus joka tapauksessa tämän ristiriidan johdosta tulee hajoamaan.

Illemmällä klo 20 vietiin asia vielä koko valtioneuvoston yksityiseen neuvotteluun. Ramsay selosti tällöin Saksan vaatiman vastauksen vaiheita seuraavaan tapaan.

v. Ribbentrop on ilmoittanut, että Suomen taholla valmistettu ilmoitus ei ole riittävä, ja oli sen johdosta laatinut oman ehdotuksensa vastaukseksi, joka Suomen olisi annettava. Presidentti ei kuitenkaan ole suostunut tällaista kirjelmää allekirjoittamaan ilman eduskunnan suostumusta. Tänä on asiassa lisäksi tapahtunut sikäli uusi vaihe, että Hitler on sähköttänyt vaatien selvää ja nopeaa vastausta, joten Saksan kanta on entisestään jyrkentynyt. Meidän olisi annettava selvä julkinen selonteke Suomen poliittisesta asenteesta. Se olisi tehtävä sekä kirjeessä Führerille että julkisessa hallituksen tiedonannossa ja vielä lisäksi presidentin puheessa. Ellei näin menetellä, pidätetään jo luvatut sekä sotilaalliset että siviililähetykset ja vastaiset lähetykset lakkaavat.

Ramsayn mielestä esitettyyn vaatimukseen ei voitaisi suostua ilman eduskuntaa. Muunlainen menettely aiheuttaisi hajaannusta kansassa ja siitä olisi vain vahinkoa.

Ramsay analysoi asiaa vielä sekä puolesta että vastaan. Kirjeellisen sitoumuksen antamista vastaan voidaan huomauttaa, että sen kautta joutuisimme sidotuksi Saksaan ja sen mukana suursotaan, jota tähän saakka oli haluttu välttää. Silloin katkeavat suhteet Yhdysvaltoihin, suhteet Ruotsiin kylmenevät ja sisäinen hajaannus tulee entistä suuremmaksi. Kirjesitoumuksen puolesta puhuu taasen se, ettemme voi yksin jatkaa taistelua, vaan tarvitsemme apua. Puolustuksemme heikkenee ja tavarain saanti lakkaa. Se etu, mikä saavutettaisiin, ei kuitenkaan olisi absoluuttinen, vaan ainoastaan ns. 'Galgenfrist' (hirttämisen lykkääntyminen). Saksan tappio oli täysin selvä. Sota jatkuu kuitenkin vielä Suomenlahden eteläpuolella ja Suomen rannikot tarjoavat Saksan tarvitsemia tukikohtia. Hän ilmoitti ulkoasiainvaliokunnan enemmistön olevan sitä mieltä, että asia olisi vietävä eduskuntaan, jota ilman sitä ei voitaisi ratkaista. Eduskunnalle olisi annettava luottamuksellinen tiedonanto. Olisi siis käytävä parlamentillista tietä.

Linkomies: Jos eduskunta hylkäisi sitoumuksen antamisen esim. siten, että puolet eduskunnasta olisi toisella kannalla kuin hallitus, mikä silloin olisi tulos? Minkälaisen hallituksen silloin saisimme? Kaikki on arvailujen varassa. Jos eduskunta taasen hyväksyy sitoumuksen antamisen, hajoaa hallitus ilmeisesti siinäkin tapauksessa, koska sosiaalidemokraattiset ministerit luultavasti silloin tultaisiin kutsumaan pois hallituksesta. Hallitus saattaisi tietenkin itse hylätä esitetyn vaatimuksen. Se on kuitenkin mahdotonta näin tärkeässä asiassa. Hylkäävää esitystä ei taasen voisi viedä eduskuntaan.

Reinikka kannatti sitoumuksen antamista.

Aaltonen pelkäsi tulevaa hajaannusta. Eikö hallitus voisi torjua vaatimusta sitä eduskuntaan viemättä?

Linkomies: Siinäkin tapauksessa tulee syntymään hajaannusta. Lähetykset Saksasta loppuisivat silloin joka tapauksessa. Sikäli kuin tilanne kiristyisi, kasvaisi tyytymättömyys kansan keskuudessa. Hallituksen menettelyä alettaisiin arvostella ja hallituksen voitaisiin sanoa menetelleen maan edun vastaisesti. Vaatimuksen hylkääminen panisi liikkeelle kaikki hajoittavat voimat.

Kalliokoski: Hajaannus tulisi vaikuttamaan armeijaankin. Seuraukset siitä tulisivat olemaan arvaamattomat.

Linkomies: Talvisodan aikana Suomen kansa uskalsi yksin tapella pienen maakaistaleen luovuttamisvaatimuksen johdosta. Olisiko se nyt siinä määrin muuttunut, ettei se tällä kertaa asettuisi torjumaan paljon suurempia vaatimuksia, kuten ehdottoman antautumisen vaatimusta. Nyt tarjottu apu ei ainakaan huononna meidän asemaamme. Voitaisiinko mahdollisten epäilyjen vuoksi kieltäytyä avun vastaanottamisesta?

Ehrnrooth: Tämän sitoumuksen kautta meidät kytkettäisiin yleismaailmalliseen sotaan. Antautumisvaatimus saattaa sisältää kovin erilaisia asioita. Eikö sen sisällöstä olisi syytä ottaa selvää?

Minä: Selostin ulkoasiainvaliokunnan vähemmistön hylkäävää kantaa. Nykyinen tilanne ei suurestikaan eroa talvisodan loppuajan tilanteesta. Silloin tarjosivat länsivallat apuaan, mutta se hylättiin riittämättömänä. Olemme nyt yhtä yksin kuin silloinkin. Rauhankeskustelua on jatkettava.

Salovaara: Suomen virallinen kanta on se, että meidän sotamme on erillinen sota eikä liity suursotaan. Nyt vaaditun sitoumuksen antaminen olisi vastoin tätä kan-

taa. Saksa kiristää meitä kaikkein ratkaisevimmalla hetkellä.

Kalliokoski: Antautumisvaatimus on meille ratkaiseva tieto. Sillä tulisi olemaan hirvittävät seuraamukset. Kaikkien tulee alistua tämän tiedon edessä.

Lehtonen: Ellei sitoumusta anneta, lakkaavat lähetykset. Leipäannokset vähenevät, myöskin armeijassa. Maa siirtyy anarkiaan.

Osara: Äänestys eduskunnassa nostattaisi ärtymystä maassa.

Linkomies: Sitoumuksen hylkäämisestä ei meille ulkomailla mitään makseta. Sen vuoksi se ei myöskään ole mitään eikä merkitse mitään. Suomi on ilmoittanut Neuvostoliitolle olevansa valmis katkaisemaan suhteensa Saksaan, mutta sai tähän tarjoukseensa vastaukseksi ehdottoman antautumisen ultimaatumin. Saksan asenne on ymmärrettävissä.

Keskustelun päätyttyä toimitettiin asiasta äänestys, jolloin kymmenen valtioneuvoston porvarillista jäsentä äänesti sitoumuksen antamisen puolesta, viiden sosiaalidemokraatin äänestäessä sitä vastaan. Kauppi oli epävarma ja pidättäytyi äänestyksestä.

Valtioneuvosto oli siten päättänyt antaa seuraavana päivänä eduskunnalle tilanneselostuksen, jossa ilmoitetaan hallituksen tulevan antamaan vaaditun sitoumuksen.

Valtioneuvoston istunnon päätyttyä Saksan lähettiläs, ministeri v. Blücher oli tavannut Ramsayn. Viimemainittu oli silloin ilmoittanut, että sitoumusasian läpimeno eduskunnassa näyttää epävarmalta, kun sosiaalidemokraatit ja ruotsalaiset ovat sitä vastaan. Tähän v. Blücher oli vastannut, että hänen saamiensa tietojen mukaan so-

siaalidemokraateista ainakin 30 ääntä tultaisiin antamaan sitoumuksen puolesta. Ramsay oli tähän väittänyt, että se ei ole luultavaa, koska Tannerkin on sitä vastaan. v. Blücher oli tällöin hämmästellyt ja tullut mietteliääksi. Hän oli lopettanut keskustelun sanomalla: "Älkää kuitenkaan missään tapauksessa antako langan katketa." — Tämän keskustelun johdosta oli aihetta ihmetellä, miltä taholta ja millä tavalla Saksan lähetystä informoitiin Suomen mielialoista?

Illemmällä klo 22.30 Yhdysvaltain asiantuntija Gullion kävi Ramsayn puheilla. Hän mainitsi tullessaan kuulemaan uutisia ilman, että oli siihen hallitukseltaan saanut määräystä. Hän oli kuullut, että asia olisi jo tullut ratkaistuksi.

Ramsay: Sitä ei vielä ole ratkaistu.

Gullion: Jos Suomi hyväksyy v. Ribbentropin vaatimukset, niin johtopäätökset ovat selvät. (Hän tarkoitti tietenkin välirikkoa Yhdysvaltain ja Suomen välillä.) Hän oli kuitenkin lisännyt, ettei hänellä siinä suhteessa ollut mitään ohjeita.

Seuraavasta päivästä (26. 6. 1944) muodostui lopullisen ratkaisun päivä.

Minun osaltani päivä alkoi sillä, että Linkomies kutsui minut luokseen klo 11. Hän ilmoitti ylipäällikkö Mannerheimin soittaneen hänelle ja olleen kovasti huolestunut. Mannerheimin mielestä sopimus Saksan kanssa pitäisi välttämättömästi saada, koska armeija tarvitsee varustuksia. Eikö asiaa mitenkään voitaisi järjestää esim. siten, että hallituksen kanta voitaisi eduskunnassa vaikka vain parin äänen enemmistöllä tai siten, että osa edustajista pidäytyisi äänestämästä? Siten asia jäisi hallituksen ratkaistavaksi eikä sitoisi eduskuntaa. Jälkeen päin voisi tällaisessa tapauksessa sanoa, ettei se ollut eduskunnan todellinen tahto ja sitoumuksen voisi

purkaa hallituksen vaihdoksella. Toinen Mannerheimin esittämä vaihtoehto oli, että samanlaisella niukalla ään-
ten enemmistöllä eduskunnassa hyväksyttäisiin esim.
seuraavanlainen välityssponsi: Kun eduskunta ei tunne
asian yksityiskohtia, jättää se asian hallituksen huos-
taan.

Minä: Tällainen menettely ei olisi reilua eikä se muu-
ten paljonkaan paranna asiaa siinä tapauksessa, että
sosiaalidemokraatit tämänlaisen ratkaisun jälkeen kut-
suvat miehensä pois hallituksesta.

Linkomies: Mutta eilenhän Sinä sanoit, ettei saa syn-
tyä hajaannusta.

Minä: Teen eron hallituksessa pysymisen ja hajaan-
nuksen välillä.

Linkomies: Mutta mistä siinä tapauksessa saadaan
maalle hallitus? Eivät sosiaalidemokraatit ja ruotsalai-
set kahden kesken voisi maata hallita. Sellainen hallitus
kaatuisi heti.

Klo 12.30 presidentti Ryti tuli virkahuoneeseen ja al-
koi jutella samoista asioista kuin Linkomies juuri edellä.
Hänen perustelunsa olivat: Rintamaa ei voi jättää ilman
aseapua. Sen vuoksi sitoumus on annettava. Ainoa, joka
voisi auttaa asiaa eduskunnassa, olisin minä. — Ryti oli
kovin huolestunut ja rasittuneen näköinen. Hän vaihtoi
välillä tuoliakin, ettei olisi tarvinnut katsoa valoa kohti.

En saattanut luvata enempää kuin harkita asiaa ja
tunnustella mielialaa eduskunnassa ja eduskuntaryh-
mässä.

Linkomies palasi myöhemmin vielä uudelleen asiaan.
Hän sanoi, että ellen minä voisi järjestää asiaa hänen
ehdottamallaan tavalla, ei hän uskalla tuoda tilannese-
lostusta eduskuntaan. Eduskunnan kielteinen päätös
merkitsisi suurta hajaannusta, kun ei ole mitään val-
mista suunnitelmaa kaatuvan hallituksen tilalle. Hänen

on näin ollen pakko teettää uusi päätös valtioneuvostossa.

Hänellekään en voinut luvata enempää kuin presidentti Ryttille.

Eduskunta oli kutsuttu koolle klo 14 kuulemaan hallituksen tiedonantoa. Tilanneselostusta ei silloin kuitenkaan annettu. Eduskunta kutsuttiin koolle uudelleen klo 20 siltä varalta, että tilanneselostus silloin voitaisiin antaa.

Sosiaalidemokraattisen eduskuntaryhmän kokous pidettiin klo 15.30. Selostin siinä juurta jaksain koko tilanteen kertoen niin hyvin Neuvostoliiton puoleen kääntymisen ja sieltä saadun ehdottoman antautumisen vaatimuksen kuin v. Ribbentropin käynnin tarkoituksen ja hänen esittämänsä vaatimukset. Analysoin myöskin kummallakin tiellä odottavissa olevia seuraamuksia ja vaikeuksia. Mainitsin lopuksi sosiaalidemokraattisten ministerien yksimielisesti asettuneen vastustavalle kannalle Saksan vaatiman sitoumuksen antamiseen nähden.

Keskustelu muodostui tälläkin kertaa melko laajaksi, mutta oli ilmeistä, että täyden selvyuden saaminen ikäänkuin vapautti ryhmän jäsenet edellisinä päivinä vallinneesta jännityksestä. Kun ei ollut selvyyttä tilanteesta, oli liikkeellä monenlaisia hurjia huhuja, eivätkä ryhmän jäsenet olleet tienneet mitä niistä uskoa. Keskustelussa asetuttiin joka puheenvuorossa hallituksen sosiaalidemokraattisten jäsenten omaksumalle kannalle. Joissakin puheenvuoroissa pulpahti esille myöskin kysymys siitä, olisiko sosiaalidemokraatit kutsuttava pois hallituksesta siinä tapauksessa, että porvarilliset ryhmät eduskuntakäsittelyssä kannattaisivat sitoumuksen antamista. Elettiin nimittäin vielä siinä käsityksessä, että asia joutuisi eduskunnan ratkaistavaksi, mitä ryhmä puolestaan piti oikeana järjestyksenä.

Yhteenvetona käytetyistä puheenvuoroista saatoin puheenjohtajana todeta ryhmän olevan yksimielinen siitä, että Saksan vaatimukseen sitoumuksen antamisesta ei ollut suostuttava,

että asian oli luonteensa vuoksi tultava esitellyksi eduskunnassa, jonka oli saatava sanoa ratkaiseva sanansa, sekä

että siinä tapauksessa, että hallitus ottaa itselleen valtuuden ratkaista asian, ryhmä käsittelee asian uudelleen harkiten siinä yhteydessä sosiaalidemokraattisten jäsenten mahdollisuutta pysyä hallituksessa.

Ryhmäkokouksen päätyttyä ilmoitin sen päätöksestä heti puhelimitse Linkomiehelle. Hän vastasi olleensa etukäteen selvillä tuloksesta.

Valtioneuvosto kokoontui vielä samana iltana klo 19 saman asian johdosta. Aluksi pidettiin yksityinen neuvottelu, jossa presidentti Rytikin oli mukana.

Kirjelmä esitettiin nyt lopullisessa muodossaan. Alkuperäisestä v. Ribbentropin ehdotuksesta se oli huomattavasti siistiytynyt, mutta sitoumuskohta oli edelleenkin kiinteä. Sen johdosta ei paljon keskusteltu.

Presidentti Ryti ilmoitti uudelleen harkinneensa asiaa ja nyt tulleen toiseen tulokseen kuin aikaisemmin. Hänen käsityksensä mukaan sitoumus oli annettava avun ja aseiden saamiseksi. Koska ei ollut varmuutta siitä, että eduskunta sen hyväksyisi, hän oli velvollinen ottamaan sen antamisen vastuulleen.

Kun oli ollut epätietoisuutta siitä, olisiko maamme perustuslakien mukaista, että tämäntapainen rauhaa ja sotaa koskeva asia voitaisiin ratkaista ilman eduskunnan myötävaikutusta ja vieläpä tasavallan presidentin yksinään allekirjoittamalla sitoumuksella kenenkään ministerin varmentamatta sitoumusta, oli tähän tilaisuuteen hankittu kahden oikeusoppineen, dosentti Erik Castré-

nin ja professori Kaarlo Kairan antama lainopillinen lausunto. Lausunnossaan nämä oikeusoppineet tulivat siihen lopputulokseen, että ei ollut laillista estettä tällaiseen menettelyyn.

Eräät valtioneuvoston jäsenet kannattivat lyhyesti sitoumuksen antamista, mutta muuta keskustelua ei enää syntynyt.

Kun siirryttiin viralliseen esittelyyn, jossa tasavallan presidenttikin oli saapuvilla, ja esittelijä oli ehdottanut, että tasavallan presidentin allekirjoitettavalla kirjelmällä annettaisiin Saksan vaatima sitoumus, käytin puheenvuoron ehdottaen päätettäväksi, ettei vaadittuun sitoumukseen suostuttaisi. Perustelin kantani kirjallisesti lyhyesti valtioneuvoston pöytäkirjaan esittäen, että siinä tapauksessa, että sitoumus aiotaan antaa, asia olisi vietävä eduskunnan ratkaistavaksi. Tähän yhtyivät muut hallituksen sosiaalidemokraattiset jäsenet.

Äänestyksessä kannatti sitoumuksen antamista kymmenen jäsentä ja sitä vastusti kuusi. Sosiaalidemokratien mukana äänesti tässä tilaisuudessa myöskin edistyksen Kauppi.

Heti valtioneuvoston virallisen istunnon jälkeen pidettiin samoilla istuimilla virallinen presidentin istunto, jossa asia esitettiin tasavallan presidentille. Tällöin presidentti ulkoministerin esityksestä hyväksyi Hitlerille lähetettävän kirjelmän, joka jäi yksin hänen allekirjoitettavakseen.

Kun tässä presidentin puheenjohdolla toimivassa istunnossa ei enää esitetty vastalauseita kirjelmän antamista vastaan, pyrki puolentoista vuotta myöhemmin istuneessa sotasyylisyysoikeudenkäynnissä syyttäjä, silloinen oikeuskansleri Toivo Tarjanne, selittämään asian siten, että myöskin sosiaalidemokraattinen hallituksen enemmistö oli kirjelmän hyväksynyt ja siten syyllistynyt sen antamiseen. Sellaista selittelyä sanotaan juristien

keskuudessa nurkka-asianajoksi. Kun vastalauseet oli esitetty juuri edellä pidetyssä valtioneuvoston istunnossa, jossa myös presidentti oli saapuvilla, oli niiden toistaminen tarpeetonta.

Hyväksytty kirjelmä oli seuraavan sisältöinen.

”Viitaten kanssanne käytyihin keskusteluihin haluan lausua tyydytykseni siitä, että Saksa tulee täyttämään Suomen hallituksen toivomuksen, joka koskee aseellista apua, ja että se, huomioon ottaen venäläisten hyökkäykset Karjalassa, viipymättä antaa apua Suomen sotavoimille lähettämällä saksalaisia joukkoja ja materiaalia. Lisäksi olen todennut Teidän valtakunnan hallituksen nimessä antamanne lupauksen, jonka mukaan Saksan valtakunta tulevaisuudessakin tulee antamaan Suomelle kaikkea sen omiin mahdollisuuksiin kuuluvaa apua, lyödäkseen yhdessä Suomen sotavoimien kanssa venäläisten Suomea vastaan tekemän rynnistyksen takaisin.

Saan tässä yhteydessä vakuuttaa Teille, että Suomi on päättänyt käydä Saksan rinnalla sotaa Neuvostovenäjää vastaan siksi, kunnes se uhka, jolle Suomi on alttiina Neuvostoliiton taholta, on poistettu.

Huomioon ottaen sen aseveljen avun, jota Saksa antaa Suomelle nykyisessä vaikeassa asemassaan, selitän Suomen tasavallan presidenttinä, etten muuta kuin yhteisymmärryksessä Saksan valtakunnan hallituksen kanssa tee rauhaa Neuvostoliiton kanssa enkä salli, että nimitämäni Suomen hallitus tai kukaan henkilö ryhtyy aselepoa tai rauhaa koskeviin keskusteluihin tahi näitä tarkoituksperiä palveleviin neuvotteluihin muuten kuin yhteisymmärryksessä Saksan valtakunnan hallituksen kanssa.”

Asia oli siten loppuun käsitelty. Kirjelmän allekirjoittaminen tapahtui vielä samana iltana. Saksan ulkoministeri v. Ribbentrop oli suorittanut tehtävänsä ja ilmoitti matkustavansa pois seuraavana päivänä klo 11. Hän tuli siten tämän asian vuoksi viipyneeksi maassamme kokonaista viisi vuorokautta. Se osoitti, miten

tärkeänä Saksan taholla pidettiin sitä, ettei Suomi hypäisi pois leikistä ja siten antaisi muille Saksan mukana kulkeville esimerkkiä.

Näiden viiden päivän aikana v. Ribbentrop tietääkseni tapasi suomalaisista hallituksen jäsenistä vain presidentti Rytin ja ministeri Ramsayn, enkä usko hänen hallituksen ulkopuoleltakaan ketään tavanneen. Minä en häntä edes nähnyt. Hänen matkustettuaan pois teki ministeri v. Blücher kohteliaisuuskäynnin luonani esittäen v. Ribbentropin tervehdysten ja valittelun sen johdosta, ettei hän kiireittensä vuoksi ollut ennättänyt käydä tapaamassa. Kiitin kohteliaasti, vaikka tunnustankin suoraan, etten mitenkään hänen tapaamistaan ollut odottanut enkä kaivannut.

Saksa oli siis saavuttanut sen, mitä sen taholta jo toista vuotta oli tavoiteltu: se oli saanut Suomelta sitoumuksen, joka liitti maamme Saksan liittolaiseksi ja velvoitti meidät ”katkeraan loppuun saakka” taistelemaan Saksan rinnalla. Suomi oli joutunut mukaan tähän sotaan ilman minkäänlaisia ennakkositoumuksia. Se oli myöskin päättävästi tähän saakka vastustanut sellaisen antamista. Nyt äärimmäisen hädän hetkellä Saksan häikäilemätön ulkoministeri kiristi Suomelta sen, mitä hän aikaisemmin ei ollut onnistunut saamaan.

Sitoumuksen antamisen jälkeen alkoi Saksasta saapua sekä asevarusteita että joukkoapua. Myöskin elin- ja muita siviilitarvikkeita. Sotilaallinen apu ei tosin ollut mittasuhteiltaan valtavaa. Niinpä joukkoja saapui maahan vain divisioonan verran. Saksalaisia pommituskoneita lienee rintamalla lennellyt puolisen sataa. Mutta panssarintorjunta-aseita ynnä muita varusteita saapui sensijaan kutakuinkin tyydyttävästi. Niiden avulla onnistuttiin venäläisten hyökkäys pysähdyttämään ja rintama vakiinnuttamaan. Maata uhannut vaara saatiin siten toistaiseksi torjutuksi.

Sillä seikalla, että ratkaisu sai juuri tämän muodon, kirjelmän ollessa vain presidentti Rytin allekirjoittama, tuli jälkeensä olemaan tärkeä merkitys. Mutta siitä enemmän jäljempänä.

Eräänä seurauksena sitoumuksen antamisesta oli diplomaattisten suhteiden katkeaminen Yhdysvaltoihin. Se tapahtui kesäkuun 30. päivänä 1944.

Eräänä päivänä jonkin aikaa näiden tapahtumien jälkeen saimme eduskunnan istunnosta poistuessamme eduskuntatalon edessä olevalla ratapihalla nähdä avuksi lähetetyn saksalaisen divisioonan juniin sijoittumista. Näky ei ollut mielialaa kohottava. Joukot olivat väsyneitä ja huonosti vaateetettuja. Hevoset suorastaan kurjan näköisiä. Ajokalut näyttivät olleen sieltä täältä haalittua, ryöstettyä tavaraa; ne olivat monenlaista mallia ja huonossa kunnossa. Tämä joukko oli tuotu Virosta ja nähtävästi lähtöön saakka saanut olla mukana ankarissa taisteluissa. Siitä ei näyttänyt tulevan paljon voimallisää meidän ahdingossa olevalle armeijallemme. Sitä katseli väkijoukko hiljaisena. Vain silloin tällöin saattoi kuulla jonkin ironisen arvostelun.

HAJOAAKO HALLITUS?

Seuraavien päivien ja viikkojen suurin mielenkiinto kohdistui kysymykseen, mitä seuraamuksia presidentti Rytin Hitlerille lähettämällä kirjelmällä meidän sisä- ja ulkopoliitikassamme tulisi olemaan.

Etukäteen oli selvää, että se ulkomailla tultaisiin tulkitsemaan Saksan vasalliksi siirtymiseksi. Ulkomaiset lehdet olivatkin lähipäivinä täynnä sensaatioutisia Suomesta. Suomessa asia sensijaan otettiin kyllä vaka-

vana tapahtumana, mutta ei millään tavalla yhtä traagillisena kuin ulkona. Mutta harkitsemisen aihetta se kyllä antoi. Lähinnä oli selvitettävä kysymys siitä, tulisivatko sosiaalidemokraatit, jotka olivat vastustaneet kirjelmän antamista ja joka tapauksessa vaatineet sen alistamista eduskunnan ratkaistavaksi, ratkaisun takia eroamaan hallituksesta. Siitä tultiin lähipäivinä käymään monta kovaa kamppailua sosiaalidemokraattisen puolueen piirissä.

Jo seuraavana päivänä (27. 7. 1944) pääministeri Linkomies pyysi minua puheilleen klo 12.30. Hän otti silloin puheeksi hallituksen aseman ja vannotti minua huolehtimaan siitä, että sosiaalidemokraatit eivät ratkaisun johdosta tekisi sitä johtopäätöstä, että eroaisivat hallituksesta. Siitä tulisi hänen käsityksensä mukaan auttamattomasti seuraamaan suuri hajaannus. Uutta hallitusta olisi silloisessa tilanteessa vaikea saada kootuksi. Jos sosiaalidemokraattinen puolue kaiken lisäksi siirtyisi oppositioon, menisivät asiat keskellä sotaa täysin sekaisin.

Olin täysin samaa mieltä pääministerin kanssa. Hajaannusta olisi kaikin voimin koetettava välttää. Ainoa mitä kuitenkin saatoin hänelle luvata oli se, että mitään hätiköityä päätöstä ei meidän tahollamme tultaisi tekemään. Asiasta tultaisiin neuvottelemaan eduskuntaryhmän kanssa, ja vasta sen jälkeen kun asema olisi selvinnyt, voitaisiin nähdä, mitä kokonaisuuden hyväksi olisi tehtävissä.

Klo 14 oli eduskunnan lyhyt istunto ja heti sen päätyttyä sosiaalidemokraattisen eduskuntaryhmän kokous. Selostin ryhmälle sitoumuskysymyksen tuoreimmat vaiheet ja sen lopputuloksen. Luin ryhmälle myöskin sen tiedonannon sisällön, joka asiasta oli tarkoitus antaa julkisuuteen. Esitin vastattavaksi, mitä ryhmän tämän

jälkeen olisi tehtävä. Luonnollisin vastatoimenpide olisi se, että vähemmistöön jääneet sosiaalidemokraatit poistuisivat hallituksesta. Asia oli kuitenkin monimutkainen ja tilanne vaarallinen. Ennen kuin hallituskokoomus re vitään hajalle, oli katsottava, millainen hallitus saadaan tilalle. Suosittelin hitaasti kiirehtimistä ja ehdotin, että asia aluksi annettaisiin ryhmän valmistusvaliokunnan ja puoluetoimikunnan käsiteltäväksi ja sen jälkeen käytäisiin neuvotteluja toisten ryhmien kanssa.

Selostuksen johdosta syntyi lyhyt, mutta sitä kipa kampi keskustelu. Tapahtunutta ratkaisua arvosteltiin ja useat puhujat vaativat sosiaalidemokraattisia hallituksen jäseniä heti kutsuttavaksi pois hallituksesta. Päätöstä ei kuitenkaan tässä tilaisuudessa tehty, vaan asia siirrettiin ryhmän valmistusvaliokunnan ja puoluetoimikunnan valmisteltavaksi.

Heti ryhmän kokouksen jälkeen nämä kokoontuivatkin kysymystä pohtimaan. Kuten oli odotettavissa, asia antoi aihetta pitkään ja vakavaan keskusteluun, jossa monet puheenvuoroa käyttäneet uudistivat jo ryhmän kokouksessa esitetyn vaatimuksen sosiaalidemokraattisten hallituksen jäsenten pois kutsumisesta. Tätä kantaa kuitenkin myös vastustettiin, koska pelättiin siitä aiheutuvia seuraamuksia. Presidentin kantaa myöskin ymmärrettiin, kun tiedettiin sen johtuneen päämajan taholta esitetyn jyrkän vaatimuksen johdosta saada joukko- ja aseapua. Käyttämässäni puheenvuorossa mainitsin, etten puolestani antaisi allekirjoitetulle paperilapulle kovinkaan suurta arvoa. Tärkeämpiäkin sopimuksia on tarpeen vaatiessa rikottu. Heitin kokeeksi esiin sellaisen ajatuksen, että sosiaalidemokraatit todella jättäisivät hallituksen ja siirtyisivät oppositioon, mutta esiintyisivät siinä täysin lojaalisesti häiritsemättä sodan kulkua sekä antaen hallitukselle kaikkea sitä tukea, mitä se tulisi tarvitsemaan. Tämä ajatus tuntui

miellyttävän jopa "rauhanoppositioonkin" kuuluvia jäseniä ja sitä kannatettiin useissa puheenvuoroissa.

Päätöksiä ei tässäkään tilaisuudessa vielä tehty, vaan valittiin neljä ryhmän jäsentä neuvottelemaan toisten ryhmien kanssa. Neuvottelijoiksi tulivat ryhmän toinen puheenjohtaja Oskari Reinikainen sekä ryhmän jäsenet Väinö Voionmaa, August Kuusisto ja Onni Hiltunen.

Tähän mennessä Saksan kanssa tehty sopimus oli yksityiskohdissaan suurelle yleisölle tuntematon. Kesäkuun 28. päivänä sanomalehdistön kautta kuitenkin tiedoitettiin v. Ribbentropin käynnistä ja mainittiin samalla, että keskusteluja oli käyty yksimielisyyden hengessä. Se ei tuntunut herättävän suurempaa huomiota. Nähtävästi jotakin sen kaltaista oli odotettu.

Päivemmällä pääministeri Linkomies kutsui minut jälleen puheilleen. Kerroin tällöin hänelle, että sosiaalidemokraattisen puolueen kantana ilmeisesti tulee olemaan, että puolueen edustajain olisi erottava hallituksesta. Mieliala puolueen keskuudessa on sen laatuinen. Erosta saattaa olla hyötyäkin, koska hallitusvastuusta vapaina ollen voisimme helpommin hoitaa joukkojamme. Ulkopoliittisestikin siitä saattaisi olla etua. Siinä tapauksessa, että hallituksen nyt valitsema tie ei johtaisi hyviin tuloksiin, olisivat toisella kannalla olevat valmiina ottamaan vastaan hallitusvastuun.

Linkomies tuntui harkinneen asiaa tältä kannalta ja oli jo huomattavasti mukautuvaisempi tämänkaltaiseen ratkaisuun.

Jälkeen päin Ramsay kyseli minulta uutisia samoista asioista. Annoin hänelle samat tiedot kuin Linkomiehelle. Hänkin arveli tämänkaltaisesta ratkaisusta saatavan koitua hyvääkin.

Iltapäivällä klo 17 kokoontuivat eduskuntaryhmän valmisteluvaliokunta ja puoluetoimikunta uudelleen yhteiseen istuntoon jatkamaan neuvotteluaan. Aluksi Reinikainen edellisessä kokouksessa valitun lähetystön puolesta selosti toisten ryhmien puheenjohtajien kanssa käymiään neuvotteluja. Selostuksen mukaan ruotsalainen ryhmä oli ollut aivan päättämätön, omaamatta mitään ohjelmaa eteenpäin pääsemiseksi. Sen taholla oli ajateltu välikysymyksen tekoa, mutta sitten oli päätetty vielä odottaa sosiaalidemokraattisen ryhmän kannanottoa. Suomalaiset porvarilliset ryhmät sen sijaan olivat vakavasti kehoittaneet sosiaalidemokraatteja pysymään mukana hallituksessa.

Kesken kokouksen menon presidentti Ryti puhelimitse pyysi minua käymään luonaan Tamminiemessä. Kun saavuin perille, tapasin Rytin vuoteessa. Hän oli sairas ja kärsi maksavaivoja. Lääkäri oli määrännyt hänet olemaan makuulla 16 vuorokautta. Hän oli kovin huolissaan tilanteesta ja selosti ajatuksiaan ja vaikuttimiaan laajasti. Maan häätä oli suuri ja armeijan asema oli huolestuttava. Kun avun saanti oli lähellä, olisi ollut järjenvastaista kieltäytyä sitä vastaanottamasta kun tiedettiin, että toinen vaihtoehto — ehdoton antautuminen — oli vieläkin huonompi. Jos sitoumuksen antaminen Saksalle olisikin onneton, niin sitä suurempi onnettomuus olisi, jos sitä nyt ryhdyttäisiin purkamaan. Mitä se tulisikaan vaikuttamaan rintamalla. Hän pelkäsi sosiaalidemokraattisten ministerien erosta aiheutuvan maassa ristiriitoja ja hajaannusta. Toiselta puolen hän ei jyrkemmin katsonut voivansa sitä vastustaakaan.

Palatessani käynnissä olleeseen neuvotteluun havaitsin sen osanottajain yhä jatkavan keskusteluaan. Kerroin lyhyesti presidentti Rytin esittämiä ajatuksia. Sen jälkeen keskustelu jatkui ja siinä esitettiin näkökohtia eron puolesta ja sitä vastaan. Ratkaisu suoritet-

tiin äänestämällä erikseen valmistusvaliokunnan ja puoluetoimikunnan jäsenten keskuudessa. Valmistusvaliokunnan jäsenistä kahdeksan vaati puolueen jäsenten hallituksesta eroamista ja viisi sitä vastusti. Useat jäsenistä kuitenkin pidättyivät äänestyksestä.

Heti tämän yhteisen kokouksen jälkeen puoluetoimikunta piti oman kokouksensa. Siinä toimitetussa äänestyksessä annettiin kuusi ääntä eron hyväksi ja vain yksi sitä vastaan.

Kun vielä oli nukuttu yö välillä ja annettu eduskuntaryhmän jäsenten rauhassa miettiä asiaa, oli aika saattaa kysymys hallituksen jäsenten asemasta lopulliseen ratkaisuun. Aamupäivällä (29. 6. 1944) Linkomies halusi vielä kerran puhua kanssani sosiaalidemokraattisten hallituksen jäsenten erosta. Nyt hän oli jyrkästi eroa vastaan peläten siitä aiheutuvia seurauksia. Hän arveli, että jos sosiaalidemokraatit eroavat hallituksesta, hänen käy mahdottomaksi jatkaa. Jäljellä olisi vain vähemmistöhallitus, koska hallituksen täydentäminen tuskin tulisi käymään päinsä. Tähän seikkaan tultaisiin kaikilla tahoilla kiinnittämään suurta huomiota. Hallitus ei silloin enää edustaisi Suomen kansaa, ja jos sen sallittaisiin jatkaa työtään johtuisi se vain eduskunnan välinpitämättömyydestä. Uutta hallitusta taasen ei oppositio — sosiaalidemokraatit ja ruotsalaiset yhdessäkään — saisi aikaan. Hän tiedusteli, eikö ratkaisua voisi vielä siirtää muutamia päiviä, jotta voitaisiin paremmin arvostella tilannetta.

Asiain kehitys alkoi todella olla omalaatuinen. Edellisen vuoden maaliskuussa tapahtuneen hallituksen vaihdoksen aikana oli tarkoituksena ollut saada aikaan rauhanhallitus ja siinä mielessä Linkomiehen hallitus monien vaikeuksien jälkeen muodostettiin. Jos ratkaisuksi nyt tulisi hallituksen enimmäen rauhantekoa harrastaneii-

den jäsenten ero, jäisi jäljelle tynkähallitus, johon jäisivät vain sodan jatkajat.

Mielipiteet sosiaalidemokraattisen ryhmän jäsenten keskuudessa alkoivat kuitenkin jo muuttua varovaisemmiksi. Ensimmäisen suuttumuksen puuskan mentyä ohitse alettiin laskeskella hallituksesta eroamisen seurauksia. Useat ryhmän jäsenet soittelivat minulle päivän varrella huolistaan ja toivoivat saavansa asettua eroamista vastaan. Kehoitin jokaista ratkaisemaan kantansa vakaumuksensa mukaan.

Tilanne näytti herättäneen huolestumista eduskunta-piirien ulkopuolellakin. Useat yksityiset henkilöt esittivät päivän varrella toivomuksiaan ja vakavasti varoittivat hallituksesta luopumisesta.

Klo 15 pidettiin sosiaalidemokraattisen ryhmän uusi kokous, jossa asia lopullisesti oli ratkaistava. Se oli pitkä kokous, sillä se kesti kokonaista 3½ tuntia ja siinä käytettiin 31 puheenvuoroa, niin että asia tuli todella perusteellisesti pohdituksi ja kaikilta puolin valaistuksi. Mitään varsinaisesti uutta ei siinä tietenkään enää voinut tulla esille. SAK:n työvaliokunnan puolesta ilmoitti Eero A. Vuori sen yksimielisesti suosittelleen sosiaalidemokraattien eroa hallituksesta. Jotkut ryhmän jäsenet pyysivät vielä ratkaisun siirtämistä toiseen kokoukseen. Vastustin sitä, koska epävarmuus siten vain jatkuisi. Siirtämisehdotus sai puolelleen vain kymmenen ääntä.

Kun en keskustelun varrella ollut esittänyt omaa kantani, vaan tyytynyt vain selittämään näkökohtia puolesta ja vastaan, vaati Fagerholm keskustelun loppupuolella minua lausumaan oman mielipiteeni. Ilmoitin silloin lyhyesti, että hallituksen jäsenet eivät halua vaihtaa ratkaisuun puoleen eikä toiseen. Lisäsin vielä sanat, joita myöhemmin julkisuudessa on usein tois-

tettu: ”Jos haluatte meille tehdä henkilökohtaisen palveluksen, olisi meidät kutsuttava pois hallituksesta. Jos sen sijaan haluatte tehdä maalle palveluksen, olisi meitä kehoitettava jäämään hallitukseen.”

Kun asia vihdoin oli kypsä äänestettäväksi, annettiin hallitukseen jäämisen puolesta 36 ääntä ja eron puolesta 26 ääntä. Ryhmä oli siten, joskin niukalla enemmistöllä, kehoittanut puolueen edustajia jäämään hallitukseen.

Jotta puolueen jäsenten keskuudessa ei pääsisi leviämään vääriä käsityksiä tämän päätöksen johdosta, päätettiin sen selittämiseksi antaa ryhmän puolesta tiedonanto työväelle. Sitä valmistamaan valittiin Reinikainen, Voionmaa ja minut.

Ryhmän kokouksen päätyttyä ilmoitin äänestyksen tuloksen Linkomiehelle. Hän tuntui siitä tulevan iloiseksi.

Yön varrella olin laatinut luonnoksen annettavaksi tiedonannoksi. Kun seuraavana päivänä kokoonnuimme luonnosta tarkastamaan, havaittiin, että myös Voionmaalla oli oma ehdotuksensa. Se kulki kuitenkin aivan toisia ratoja kuin minun ehdotukseni. Molemmat luonnokset sulatettiin yhteen lopulliseksi ehdotukseksi. Se luettiin klo 15.30 pidetyssä ryhmän valmistusvaliokunnan kokouksessa, jossa se hyväksyttiin. Se oli lyhyt ja ytimekäs ja kuului seuraavasti:

”Sosiaalidemokraattinen eduskuntaryhmä katsoo tarpeelliseksi täten tiedoittaa maan työväestölle, etteivät näinä aikoina maassamme sattuneet sotilaalliset ja poliittiset tapaukset ole järkyttäneet puolueemme johdonmukaisesti omaksumaa peruskatsomusta, joka sisältää, että kansamme nykyisessä sodassa puolustaa yksinomaan oman maamme itsenäisyyttä ja vapautta.

Kesäkuun 28. päivänä julkaistiin tiedonanto Suomen ja Saksan välisistä aseapua koskevista neuvotteluista ja niiden tuloksista. Näissä neuvotteluissa tapahtuneeseen

ratkaisuun suhtautui eduskuntaryhmämme, yhdenmukaisesti hallituksessa olevien puoluetoverien kanssa, kielteisesti. Hallitusta kehoitettiin myös alistamaan sopimus eduskunnan käsiteltäväksi. Hallitus ratkaisi kuitenkin asian eduskuntaa kuulematta sos. dem. jäsenten vastustaessa ratkaisua.

Puolueen johdonmukaisesti edustama kanta Suomen sodan luonteesta olisi vaatinut teolla osoittamaan, että puolue ei hyväksy tapahtunutta käännettä. Tällaisessa tilanteessa oli eduskuntaryhmämme velvollisuutena harkita, onko sen edustajien tämän jälkeen kuuluttava hallitukseen. Perusteellisen, useampana päivänä tapahtuneen harkinnan tuloksena on ollut, että ryhmä on kehoittanut heitä toistaiseksi pysymään paikoillaan. Hallituksesta eroaminen olisi helposti voitu tulkita väärin. Maamme puolustaminen uhkaavaa vaaraa vastaan on tämän hetken tärkein tehtävä, jota kaikkien yhteiskuntapiirien on tuettava.”

Oli sen jälkeen vain jäätävä odottamaan minkä vaikutuksen tiedonanto tulisi tekemään ja onnistuisiko sen hälventää epäileviä mielialoja työväen keskuudessa.

Propaganda Suomea vastaan oli ulkomailla yhä voimistunut. Siitä antoivat päivän Tukholman lehdet oivan kuvan. Sellaiset otsakkeet kuin: Hallitus eronnut, Maassa syntynyt diktatuuri, Kansalaissota puhjennut jne. osoittivat, miten hermostuneita naapurimaassamme Suomen kehityksestä oltiin. Sosiaalidemokraattisen iltapäivälehdessä Aftontidningenin ylimääräisen numeron uutinen oli otsikoitu juhlallisesti: ”Tanner eroaa. Puolueet tekevät kapinaa. Suomi ilman hallitusta Rytin vallankaappauksen jälkeen. Diktatuuri vai sisällissota?” Jopa Ruotsin sosiaalidemokraattisen puolueen pää-äänenkannattaja julkaisi huomattavasti otsikoidun tiedon, jonka mukaan Ruotsin sosiaalidemokraattinen puolue oli katkaissut suhteensa suomalaiseseen veljespuolueeseen. Tieto oli kuitenkin täysin perätön. Omassa maassa ei hermostuminen

ollut saanut läheskään samanlaisia mittasuhteita, vaikka vastuunalaisissa piireissä tilanteesta jatkuvasti keskusteltiin.

Rintamatiedot olivat tämän päivän kuluessa entistä huonompia. Lämpimurto Talin kohdalla laajeni yhä. Venäläiset aikoivat nähtävästi päästä Saimaan rannalle ja katkaista joukkojemme yhteydet. Saksasta luvattua apua ei vielä ollut saapunut ja joukkomme eivät onnistuneet torjumaan hyökkäystä.

Parina seuraavana päivänä rintamatiedot kuitenkin paranivat. Rintamilla oli rauhallisempaa.

1. 7. 1944. Puoluetoimikunnalla oli kokous aamulla klo 9. Nämä kokoukset olivat viime aikoina muodostuneet erittäin riitaisiksi ja samalla tuloksettomiksi sen johdosta, että oppositiolla, Eino Kilven siirryttyä sen puolelle, oli puoluetoimikunnassa yhden äänen enemmistö. Tällä kertaa oppositio oli erittäin tyytymätön eduskuntaryhmän tekemään ratkaisuun hallitukseen jäämisestä. Keskusteltiin siitä, millä tavalla puoluetta parhaiten voitaisiin informoida äskeisten tapahtumien yksityiskohdista. Kun julkisesti ei katsottu voitavan antaa yksityiskohtaisia tietoja, päätettiin kutsua koolle suurempi tiedoitustilaisuus, johon kutsuttaisiin puoluenevoston jäsenet, piirisihteerit ja sanomalehtien toimittajat. Sen ohella pidettiin tarpeellisena lähettää henkilöitä Ruotsiin selittämään tapahtumia sikäläisille puolueystävälle. Kun Alekski Aaltosella muutenkin oli edessä virkamatka sinne, joutui hän yhdeksi matkaan lähtijäksi. Hänen ohellaan valittiin matkaan Eero A. Vuori ja Eino Kilpi, aivan väärät miehet, kuten jälkeen päin havaittiin.

2. 7. 1944. Pääministeri Linkomies piti radiossa puheen, joka kuului Saksan esittämiin vaatimuksiin. Oi-

keastaan oli ollut tarkoitus, että presidentti sen pitäisi, mutta hänen sairautensa johdosta sen pitäminen jäi pääministerin tehtäväksi. Siinä hän antoi ylimalkaisia tietoja tapahtumain kulusta. Puheessa luovittiin melko onnistuneesti pahimman paikan, annetun sitoumuksen ohitse.

3. 7. 1944. Ennen Ruotsin matkaansa Vuori ja Kilpi istuivat kaksi tuntia luonani saaden aivan yksityiskohdallisen selonteon kaikesta siitä, mitä edellisinä viikkoina oli tapahtunut.

6. 7. 1944. Hitleriltä saapui presidentti Ryttille kirje, jossa kiitettiin annetusta sitoumuksesta ja luvattiin Suomelle kaikkea mahdollista apua.

7. 7. 1944. Hallituksen ulkoasiainvaliokunta kokoontui keskustelemaan tilanteesta yleensä.

Ramsay analysoi sotatilannetta huomauttamalla, että Neuvostoliiton offensiivi Baltian maissa jatkuu edelleen. Jos venäläiset pääsevät Königsbergiin tai Riikaan, ovat Itämeren maat motissa. Neuvostoliitto saa silloin niiden lentokentät haltuunsa ja sen kautta paremman kontrollin Itämerellä. Lentohyökkäysten vaara myöskin Suomea vastaan silloin lisääntyy. Neuvostoliiton laivasto ei kuitenkaan vielä silloin pääse ulos Itämerelle. Sen vuoksi Suomenlahti on edelleen erittäin tärkeä sotänäyttämö. Tästä oli Ramsayn mielestä tehtävä se johtopäätös, että Neuvostoliiton offensiivi Suomea vastaan on strateginen eikä poliittinen. Sen on määrännyt Suomen maantieteellinen asema eikä politiikka. Hänen mielestään saattoi myös ajatella, että "Aftonbladetin" aikaisemmin mainittu uutinen Neuvostoliiton uusista rauhanehdoista (joiden mukaan Suomelta vaadittaisiin Pohjanlahden satamia ja Ahvenanmaata) voisi olla oikea.

Linkomies laskeskeli, kuinka kauan voisimme kestää sodan jatkumista. Se riippui hänen mielestään kahdesta

seikasta: rintamasta ja työväestöstä. Molempien olisi koetettava pysyä lujina.

Minä: Työväkeä vaivaa Saksalle annettu sitoumus. Ilman sitä tilanteen hoitaminen olisi helpompaa. Sodan jatkamista ei olisi suunniteltava ainakaan Luumäen linjan tälle puolelle. Siinä kuluu vain voimia ja miehiä. Sen vuoksi olisi uudelleen koetettava pyrkiä rauhaan.

Walden: Varusteiden takia ei katastrofi ole uhkaamassa. Tosin hyökkäyksen ensi viikkoina menetettiin paljon, mutta varastot olivat runsaat ja Saksasta tulee runsaasti uutta materiaalia. Jokainen päivä, minkä kestämmme, on meille voitto. Neuvostoliitto on ehkä myöhemmin taipuvaisempi rauhaan.

Keskustelun lopuksi Ramsay ilmoitti, että Saksa oli luvannut viljaa 30 000 tonnia aikaisemmin luvattujen 40 000 tonnin lisäksi. Se merkitsi parin kuukauden kulutuksen tyydyttämistä. Hankaus Saksan kanssa näkyi poistuneen.

8. 7. 1944. Edellämainittu puoluetoimikunnan koolle kutsuma tiedoitustilaisuus puolueen aktiivisille toimihenkilöille pidettiin Työväenyhdistyksen A-salissa. Saapuvilla olivat kutsun saaneet puolue neuvoston jäsenet, piirisihteerit ja sanomalehtimiehet.

Annoin tälle kokoukselle perusteellisen selostuksen tapahtumain kulusta edellisinä viikkoina, käyden ne lävitse aikajärjestyksessä. Vaikka minulla mielessäni jo oli hahmoteltuna suunnitelma tilanteen laukaisemiseksi, en voinut siitä kokoukselle kertoa.

Useat opposition johtohenkilöt kuten Keto, Pekkala, Sylvi-Kyllikki Kilpi ym. koettivat tapansa mukaisesti lietsoa paniikkimielialaa ja esittivät vaatimuksiaan pikaiseen rauhaan pyrkimisestä. Sitähän hallituksenkin taholla kaiken aikaa oli puuhattu, vaikka menestyksettä,

mutta näistäkään pyrkimyksistä ei ollut voitu kertoa hallituksen ulkopuolella oleville.

Päinvastaisia mielipiteitä saatiin kuitenkin kuulla usean puhujan suusta ja tuntui siltä, että kokouksen enemmistö oli tyytyväinen eduskuntaryhmän päätökseen, jonka mukaan puolueen jäsenten oli jäätävä hallitukseen vartiopaikalleen.

Mitään päätöksiä ei tässä tiedoitusluontoisessa kokouksessa tehty, joten jäi epäselväksi, mikä vaikutus sen pidolla tuli olemaan. Joka tapauksessa oli noin sadalle puolueen toimihenkilölle voitu antaa selvittävä kuva tapahtumain kulusta.

Kun näköpiirissä ei tällöin ollut mitään ratkaisevia tapahtumia, katsoin parhaaksi lähteä viikoksi kesälomalle maalle.

UUTTA TIETÄ HAETAAN

Lomalla ollessa oli hyvää aikaa miettiä äskeisiä mielenkiintoisia tapahtumia ja niiden seurauksia. Viikko viikolta oli käynyt yhä selvemmäksi, että Saksan vastustusvoima oli siinä määrin heikentynyt, että loppu ei saattanut olla kaukana. Suomen puolesta annettu sitoumus pysyä Saksan rinnalla loppuun saakka merkitsisi siinä tapauksessa selvää itsemurhaa. Tulin yhä lujemmin vakuuttuneeksi siitä, että siitä umpikujasta, johon olimme joutuneet, oli syytä mitä pikimmin pyrkiä vapautumaan. Ryti oli toiselta puolen siksi kunniantuntoinen, ettei hän suostuisi poikkeamaan antamastaan lupauksesta, että rauhaa ei tehtäisi neuvottelematta siitä etukäteen Saksan kanssa. Onneksi sitoumus oli vain Rytin henkilökohtaisesti antama ja koski myös vain hänen presidenttikauttaan. Avaimena sitoumuksesta vapautumiseksi olisi

siis presidentin vaihto, jonka jälkeen uusi presidentti saattaisi annetun sitoumuksen estämättä vapaasti harkita tilanteen vaatimuksia ja tilaisuuden auctessa uudelleen tunnustella rauhanehtoja. Presidentin vaihto merkitsisi samalla automaattisesti hallituksen vaihtamista, mikä muutenkin saattaisi olla eduksi. Se merkitsisi siis tavallaan palaamista niihin ajatuksiin, joita meillä hallituksen ulkoasiainvaliokunnan piirissä oli pohdittu ennen v. Ribbentropin matkaa Suomeen. Vaikeus oli vain siinä, millä tavalla tämän sekavan asian saisi hoidetuksi niin, ettei siitä aiheutuisi entistä suurempia selkkauksia.

Näissä ajatuksissa olin muuten ollut jo heti Saksalle annetun sitoumuksen jälkeen ja siinä tarkoituksessa olin myöskin vastustelematta suostunut jäämään hallitukseen. Olin myöskin koettanut hieman toimiakin tässä mielessä. Niinpä olin kutsunut käynnille Helsinkiin vanhan ystäväni Ruotsin Kooperativa Förbundetin toimitusjohtajan Albin Johanssonin ja hänelle selostanut tätä suunnitelmaa mainiten, että aikomukseni oli ryhtyä toimimaan presidentin vaihdon aikaansaamiseksi. Sitä ennen olisi kuitenkin ollut tärkeätä saada tietää, oliko Neuvostoliitto taipuvainen uudelleen alkamaan rauhankeskustelut. Kun hänellä tuttavuutensa kautta oli mahdollisuus tavata rouva Kollontayta Tukholmassa, pyysin häntä aivan luottamuksellisesti koettamaan tämän kautta ottaa siitä selvää. Hän lupasikin näin toimia. Valitettavasti tämä tiedustelu ei kuitenkaan johtanut tuloksiin.

Lomalta palattuani (17. 7. 1944) kävin pääministeri Linkomiehen puheilla saadakseni kuulla, oliko tänä väliaikana jotakin tärkeämpää tapahtunut.

Linkomiehen kertoman mukaan ei mitään tärkeämpää ollut tapahtunut. Rintama oli suurin piirtein kestä-

nyt. Saksan antama apu oli sotamateriaaliin nähden ollut runsasta, mutta miesapu oli supistunut yhteen jalkaväkidivisioonaan ja yhteen panssariprikaatiin. Toinenkin panssariprikaati oli tänne luvattu, mutta se ei ainakaan siihen mennessä ollut saapunut. "Dåligt skämt" (huonoa pilaa), oli Mannerheim sanonut Saksan lupaa-
masta avusta. Sen avulla oli rintama kuitenkin saatu vakaannutetuksi. Viljaa oli Saksasta saatu 40 tuhatta tonnia ja lisää oli luvassa 50 tuhatta tonnia. Poliittisesti taasen ei ollut tapahtunut mitään uutta. Neuvostoliiton kanssa ei ollut ollut mitään kosketusta. "Stockholms Tidningenin" eräs artikkeli sekä muut seikat viittasivat siihen, että vastarinnan lujittuminen oli venäläisille ollut odottamaton pettymys. Neuvostoliiton taholla oli kuviteltu, että kotirintamallamme oli tapahtunut auttamaton hajaannus. Tämän johdosta oli odotettavissa sekä diplomaattisia että propagandakeinoja opposition yllyttäiseksi.

Mainitsin tämän johdosta paljon ajatelleeni asiaa lomani aikana. Oli erinomaisen tärkeä ja ilahduttava asia, että rintama jatkuvasti kesti. Mutta se ei ratkaissut asiaa, koska emme kuitenkaan loputtomiin saattaneet kestää. Toinen tie ja toinen ohjelma täytyi olla aseellisen torjunnan rinnalla. Rauhantunnustelut oli sen vuoksi saatava uudelleen käyntiin.

Linkomies: Hän ja Walden olivat torstaina käyneet päämajassa tutustumassa rintamatilanteeseen. Hän oli ymmärtänyt ylipäällikkö Mannerheimin ajatuksena olleen sen, että sen jälkeen kun on peräännytty Luumäen linjalle, on aika yrittää rauhaa. Silloin on Neuvostoliitto tyytyväinen saavutettuaan taistelussa vuoden 1940 rajan. Suomalaisten taistelunhaluinen mielipide tyytyy silloin myös rauhalliseen ratkaisuun.

Minä: Olisi päinvastoin parempi nyt, kun rintama on näinkin hyvin kestänyt, panna neuvottelut käyntiin. Neu-

vostoliitto tulee taipumattomaksi uusien voittojen jälkeen. On myös otettava huomioon miesten menetys, mikä on raskas asia.

Linkomies: Ei voi olla ottamatta huomioon suomalaisten sodanjatkajain mielialaa eikä Saksan Suomessa olevia sotavoimia. Suuria vaikeuksia saattaa esiintyä, jos nyt aletaan puuhata rauhaa.

Minä: Kun sekä presidentti että hallitus on sidottu, on vaikea mitään toimia. Sivullisten voimien pitäisi ottaa aloite ja pakottaa kehitys kulkemaan toivottuun päätepisteeseen. Hallitus olisi pakotettava eroamaan.

Linkomies: Se olisi vaarallinen tie. Sitä kulkiessa olisi ainakin toimittava salaisessa yhteisymmärryksessä. Kun otollinen hetki on käsillä, olisi presidentin ilmoitettava Hitlerille, ettei apu ole ollut riittävä sekä ettei Suomi jaksa enää taistella.

Minä: Ryti on siksi kunniantuntoinen, ettei hän hevillä syö sanaansa. Hallitus on myös sidottu, kun se on neuvonut presidenttiä menettelemään niin kuin hän teki. Voisihan hallituksen hajoittaa täydessä yhteisymmärryksessä.

Linkomies: Tällöin ei otettaisi huomioon Saksan mahdollisuuksia aikaansaada häiriöitä Suomessa. Saksa on täällä vielä kovin vahva ja voi pahasti sekoittaa pelin. Sodan jatkajien kanta on samoin otettava huomioon.

Minä: Silloin kun Saksa on vielä enemmän heikontunut kuin nyt, esimerkiksi sen jälkeen kun se on menettänyt Itämeren maat, on taasen liian myöhäistä ryhtyä toimimaan. Miten hallitus nykyisessä kokoonpanossaan voisi ollenkaan toimia rauhan hyväksi?

Linkomies: Uskoi minulle luottamuksellisesti, että Mannerheim sopivan hetken tullen on valmis kirjoittamaan hallitukselle kirjeen, jossa hän ilmoittaa, ettei hän katso saatua apua riittäväksi, minkä vuoksi hän kehoittaa hallitusta ryhtymään poliittisiin toimenpiteisiin. Täl-

laisen kirjeen saapuminen hallitukselle voisi helpottaa asian hoitamista siihen suuntaan mitä minä ajattelin. Mannerheim on jo ilmoittanut saksalaiselle kenraali Erfurthille, että hän oli painostanut hallitusta antamaan v. Ribbentropin vaatiman sitoumuksen, koska hän ei voinut tulla toimeen ilman Saksasta tulevia aseita. Hän oli tähän lisännyt: ”Mihin asemaan joudunkaan, ellen saa riittävästi apua.”

Tämä keskustelu ei tuonut mitään ratkaisua valittavaan tiehen nähden. Molemmat tiesimme olevan tärkeätä, että toimitaan yhteisymmärryksessä ja koetetaan hoitaa Suomen kohtalo onnellisesti loppuun saakka aiheuttamatta kotimaassa pahempaa säröä. Jos vastapuolena olisi ollut jokin muu valta kuin Neuvostoliitto, olisi asia ollut helpompi. Mutta jos Neuvostoliiton kanssa tehdään rauha, joka suo sille mahdollisuuden taistella Saksaa vastaan Suomen maaperällä, saattaa sota jatkua ja me olemme vain vaihtaneet puolta. Suomalaiset sissijoukot voivat silloin ryhtyä taistelemaan venäläisiä vastaan, mikä puolestaan voisi johtaa vaikeaan terroriin.

Iltapäivällä klo 15 oli puoluetoimikunnan kokous, jossa saatiin kuulla Ruotsiin lähetettyjen miesten selostus matkastaan. Selostuksen mukaan he eivät Ruotsissa tavanneet ketään, joka olisi ymmärtämyksellä suhtautunut Suomen harjoittamaan politiikkaan. Eino Kilpi oli laatinut omasta ja Eero A. Vuoren matkasta kirjallisen selostuksen, jossa näitä ruotsalaisten mielialoja selvitettiin. Tämän kirjelmän pohjalla oppositio järjesti itselleen tilaisuuden poliittiseen keskusteluun. Siitä muodostui erittäin ikävä ja kiihkeä.

Keto ehdotti, että puoluetoimikunta lähettäisi eduskuntaryhmälle kirjeen, jossa ryhmää kehoitettaisiin ryhtymään toimenpiteisiin Saksan kanssa tehdyn sopimuksen kumoamiseksi.

Minä: Ehdotin, että Kilven selostus liitetään puolue-toimikunnan pöytäkirjaan mitään päätöstä tekemättä.

Lopuksi hyväksyttiin Oskari Reinikaisen ehdotus, että hallituksen sosiaalidemokraattisia jäseniä kehoitettaisiin kiirehtimään rauhanneuvotteluihin johtavia toimenpiteitä.

18. 7. 1944. Minulla oli pitkä keskustelu Linkomiehen ja Ramsayn kanssa. Se kulki pääasiassa samoja linjoja kuin edellisenä päivänä Linkomiehen kanssa käyty keskustelu. Heidän molempien mielestä ajankohta rauhan-ehdojen tunnustelemiseen ei ollut sopiva.

19. 7. 1944. Ramsay pistäytyi huoneessani. Jatkettiin taasen samaa keskustelua. Ramsay oli edelleen epäileväinen ja halusi lykätä asiaa. Saksan oli ensin tultava heikommaksi, jottei se pystyisi meitä vahingoittamaan.

20. 7. 1944. Eero A. Vuori tuli tapaamaan minua Elantoon. Hän kertoi keskustelleensa Waldenin kanssa Suomen asemasta ja käyneensä Waldenin kehoituksesta Mannerheimin luona päämajassa esittämässä ajatuksiaan. Mannerheim oli ollut verrattain pidättyväinen lausunnoissaan. — Jälkeenpäin Mannerheim kertoi samasta Vuoren käynnistä ja mainitsi tällöin Vuoren olleen valmis rauhaan, ”joka takaa Suomelle jonkinlaisen itsenäisyyden”, mistä lausunnosta hän oli Vuorta moit-
tinut.

Samalla Vuori kertoi minulle Ruotsin Helsingin lähettilään Beck-Friisin Ruotsin matkallaan käyneen rouva Kollontayn luona ja keskustelleen hänen kanssaan Suomen rauhasta. Vuori antoi minulle tietoja tästä keskustelusta.

Virastossa tuli esittelijäni Sakari Tuomioja aamulla kertomaan samasta ministeri Beck-Friisin käynnistä rouva Kollontayn luona. Sain häneltä siitä kirjallisen

selostuksen. Tämä selostus oli nähtävästi pantu kiertämään oppositiopiireissä.

Myöhemmin minulla oli vielä uusi keskustelu Linkomiehen kanssa. Hän oli huolissaan minun suunnitelmistani. Hän esitti, että otettaisiin selvää ylipäällikkö Mannerheimin kannasta, minkä johdosta suunniteltiin yhteistä matkaa päämajaan. Lisäksi hän ehdotti, että minä ottaisin muodostaakseni uuden rauhanhallituksen, mainiten siitä oltavan yksimielisiä monissa piireissä. Torjuin jyrkästi tämän ajatuksen.

22. 7. 1944. Olin lähtenyt edellisenä iltana maalle. Tuskin olin päässyt perille, kun Walden soitti ilmoittaen, että ylipäällikkö Mannerheim tulee kaupunkiin ja että hän oli järjestänyt minulle tapaamisen tänään klo 11.15. Ajoin sen vuoksi aamulla takaisin Helsinkiin.

Klo 11.15 ajoimme Waldenin kanssa Mannerheimin junalle Pitäjänmäelle.

Aluksi kuulumme yhteisesti Mannerheimin perusteellisen selostuksen sodan tuoreimmasta vaiheesta, saksalaisten antaman avun laajuudesta ym. Se ei kuitenkaan sisältänyt paljon uutta sen lisäksi, minkä jo aikaisemmin olin kuullut. Sen jälkeen Walden jätti meidät kahden kesken.

Esitin tällöin oman katsomukseni tilanteesta ja välttämättömyydestä sen selvittämiseksi, perustellen rauha saannin välttämättömyyttä. Tein sen verrattain laajasti siinä luulossa, että kohtaisin vastustusta, kuten ylipäällikön aikaisemmista lausunnoista oli aihetta luulla. Hämmästyin jonkin verran, kun Mannerheim asettui, joskin varovaisesti, samalla kannalle. Hän puolusti kyllä sitoumuksen antamista v. Ribbentropille. Se oli sillä hetkellä ollut välttämätöntä. Nyt rintama kuitenkin oli vakiintunut ja sitoumuksen antamisen lähin tarkoitus oli saavutettu. Saksan antama apu ei tosin ollut ollut

niin suuri kuin oli luvattu. Sitä paitsi oli sitä juuri ryhdytty vähentämään. Juuri aamulla oli saksalaiset lentokoneet meiltä vedetty pois ja viety Narvan rintamalle, jossa oli uusi keskitys. ”Tuolla ne muuten parhaillaan menevät”, hän sanoi viitaten taivaalle, jossa parvi saksalaisia koneita oli pois päin menossa.

Meillä oli tämän keskustelun aikana käsillä kolme ruotsalaista raporttia rouva Kollontayn kanssa tapahtuneista keskusteluista: ministeri Beck-Friisin jo edellämainittu raportti sekä lisäksi Ruotsin Moskovan lähetystössä palvelleen herra Lindin ja pankinjohtaja Marcus Wallenbergin raportit. Niitä vertailtiin keskenään ja havaittiin, että rouva Kollontay suurin piirtein jokaiselle oli puhunut samaan suuntaan.

Näiden herrain erilliset käynnit rouva Kollontayn luona olivat tapahtuneet heinäkuun puolivälissä ja kaikkien kanssa oli puhuttu Suomen rauhasta. Rouva Kollontay oli maininnut, että v. Ribbentropin tapauksen jälkeen Venäjällä oli oltu suuttuneita, mutta että tämä suuttumus nyttemmin oli lauhtunut ja että siellä edelleen oltiin halukkaita aikaansaamaan erikoisrauha Suomen kanssa. Ehdot tulisivat olemaan kovat, mutta ei välttämättä kovemmat kuin keväällä. Kun keskustelijat olivat huomauttaneet, että edellinen kosketus oli kaatunut Neuvostoliiton esittämään ehdottomaan antautumisehtoon, valitti Rouva Kollontay sitä, että suomalaiset olivat täysin väärinkäsittäneet tämän sanamuodon. Se oli hänen valitsemansa eikä se suinkaan ollut tarkoittanut poliittista eikä sotilaallista antautumista, vaan lähinnä sitä, että suomalaisten olisi selitettävä katkaisevansa suhteensa Saksaan, minkä jälkeen ehdoista voitaisiin vielä neuvotella ja vieläpä jatkaa sotaakin, ellei ehdoista voitaisi sopia. Rouva Kollontayn mielestä olisi ollut tärkeätä, että Suomeen voitaisiin saada uusi hal-

litus, johon Neuvostoliitto voisi luottaa, ja sopivana henkilönä sellaiseen hallitukseen hän oli maininnut mm. Helon, Räisäsen, Sundströmin ja Kaisu-Mirjami Rydbergin. Kun pankinjohtaja Wallenberg oli huomauttanut, että jos hän sellaiseen hallitukseen viittaa-kin, Suomi heti lopettaa keskustelut, hän oli maininnut koettavansa unohtaa tämän ajatuksen. Myöskin Kilpeen, Vuoreen ja ennen kaikkea Paasikivcen hän oli luottanut. Sen sijaan hänen mielestään olisi suotavaa, että Ryti ja Tanner väistyisivät syrjään. — Kun eräs edellämainituista kävijöistä oli vielä tiedustellut, olisiko rouva Kollontay suostuvainen ottamaan vastaan suomalaisen rauhanopposition edustajia ja keskustelemaan heidän kanssaan rauhasta, hän oli siitä ehdottomasti kieltäytynyt. Neuvostohallitus ei voisi olla tekemisissä minkään järjestymättömän 'opposition' tai yksityisten hapuilevien 'rauhanaktivistien' kanssa, vaan ainoastaan henkilöiden kanssa, jotka jo olivat ottaneet vallan käsiinsä jo muodostaneet uuden hallituksen ja jotka sen jälkeen kääntyisivät neuvostohallituksen puoleen kirjallisesti rauhaa pyytäen.

Kaikille rouva Kollontay oli lisäksi maininnut, että asialla alkoi olla kiire.

Keskustelun jatkuessa esitin suoranaisen vetoomuksen Mannerheimille. Totesin, ettemme pääse eteenpäin ilman hallituksen vaihtoa, ja esitin sen johdosta vaatimuksen, että hänen olisi ryhdyttävä hallituksen pääksi. Hän kuitenkin torjui päättäväisesti tämän ajatuksen perustellen kieltäytymistään sillä, että hän 1) on liian vanha siihen tehtävään ja 2) ettei hän tunne hallitustekniikkaa eikä pysty virkaa hoitamaan.

Kysyin mistä sitten saadaan uuden hallituksen päämies. Siihen hän ei voinut antaa vastausta.

Klo 13 saapui vaunuun Ramsay. Linkomies oli myös

kutsuttu, mutta oli autovaurion takia jäänyt maalle. Syötiin junassa lounas ja jatkettiin sen jälkeen yhteisesti keskustelua.

Mannerheim esitti nyt selvemmin kantansa. Hänen vakaumuksensa oli, että rauhaan oli päästävä. Suuri yleisö kuvittelee, että vaara on vältetty, kun rintama on vakiinutettu. Se on kuitenkin suuri erehdys.

Walden oli vain kuulijana, mutta Ramsay esitti vastaväitteitä. Hänen käsityksensä oli, että saksalaiset olivat yhä vaarallisia ja saattaisivat vahingoittaa Suomea.

Minä: Toivon, että asia on ratkaistu ensi keskiviikkoon eli 26. 7. 1944 mennessä, jolloin eduskunta jälleen loman jälkeen kokoontuu. Eduskuntapiireissä saattaa muuten esiintyä vaikeuksia. Ellei asia muuten siihen mennessä selviä, on mahdollista, että ratkaisuun pakotetaan sen kautta, että sosiaalidemokraatit eroavat hallituksesta.

Poistuessani ilmestyi junaan vielä Linkomies, joka oli pahasti myöhästynyt. Minä ajoin takaisin maalle muiden jäädessä jatkamaan keskustelua.

24. 7. 1944 Linkomies halusi jälleen keskustella kansani asemasta. Hän oli sunnuntain vaiheilla miettinyt asiaa, minkä tuloksena hän nyt oli päättävästi hallituksen vaihtoa vastaan. Kun uudistin ajatukseni sosiaalidemokraattisten hallituksen jäsenten eroamisesta, selitti hän meidän siinä tapauksessa olevan velvollisia hankkimaan tilalle pätevän uuden hallituksen, joka voi hoitaa maan asioita. Aikaisemmin esitetyt pääministerin ehdokkaat eivät siihen pysty eikä heillä ole riittävää auktoriteettia. Mannerheim olisi ainoa, joka voisi hoitaa vaikean tehtävän. Jos hänet saataisiin taivutetuksi ottamaan vastuu, olisi hän, Linkomies, kyllä valmis eroamaan, mutta ilman tällaista varmuutta hän ei voi jättää maan asioita tuuliajolle.

Pidin edelleen kiinni ajatuksestani, että nyt olisi välttämätöntä saada aikaan ratkaisu.

Presidentti Ryti oli jo muutamia päiviä aikaisemmin pyytänyt minua käymään luonaan Tamminiemessä, missä hän oli vuoteen omana. Menin sinne klo 14.30. Ryti halusi pääasiassa kuulla mielialoista sosiaalidemokraattisessa leirissä. Kuvailin edellisten päivien keskusteluja ja tein samansuuntaisen "rauhanoffensiivin" kuin edellisenä päivänä Mannerheimin luona.

Ryti oli kuitenkin päättävästi toista mieltä. Nyt ei pitäisi menettää hermojaan. Saattaa tulla uusi tilanne ja siinä tapauksessa olemme olleet liian aikaisin liikkeellä.

Kesken meidän keskustelumme tuli pääministeri Linkomies taloon ja silloin alkoi samojen argumenttien ja vasta-argumenttien esittäminen kuin aikaisemminkin. Molemmat pelottelivat nousevalla kommunismilla. Rouva Kollontayn pankinjohtaja Marcus Wallenbergille esittämä ajatus uudesta hallituksesta, jossa olisivat mukana sellaiset henkilöt kuin Juhani Helo, Yrjö Räisänen, Cay Sundström ja rouva Kaisu-Mirjami Rydberg, oli heistä oireellinen. Ei päästy taaskaan mihinkään tulokseen. Ryti toivoi kuitenkin pidettävän kosketusta keskenämme.

Käyntimme aikana saapui presidentti Rytille ylipäällikkö Mannerheimin kirje ja sen mukana muistio saksalaisten antamasta avusta. Kirjeessään Mannerheim ilmoitti, ettei saatu apu ole ollut riittävä ja että täällä olleet saksalaiset lentokoneetkin oli jo viety pois. Mannerheim halusi tämän ilmoittaa presidentille poliittisten piirien harkittavaksi.

Tämä oli uusi veto Mannerheimin puolelta. Nyt kun hän saksalaisen avun turvin oli saanut rintaman vakiinnutetuksi, hän jätti poliittisen johdon asiaksi etsiä ulospääsyä sekavasta tilanteesta. Tästä Linkomieskään pois ajaessamme ei malttanut olla huomauttamatta.

25. 7. 1944. Ramsay pistäytyi virkahuoneessani keskustelemassa. Hänen asianaan oli koettaa saada selvyys Ruotsin suhtautumisesta Suomen kysymyksiin. Ruotsi oli tämän sodan aikana ottanut ja otti edelleen vaarallisia riskejä Suomen asiassa. Sen ulkoministeriötä lähellä olevia miehiä käy jatkuvasti rouva Kollontayn luona puhumassa Suomen asiasta ja ottamassa sieltä ohjeita. Se ylläpitää myös yhteyttä Suomessa olevaan oppositioon ja yllyttää sitä toimintaan. Ruotsin sanomalehdet taistelevat miltei päivittäin Suomen hallitussuuntaa vastaan ja arvostelevat sen johtavia henkilöitä. Mutta minkä vastuun Ruotsi Suomen asiassa oli valmis ottamaan ja minkä tuen Suomelle antamaan? Hän yritti analysoida sitä seuraavaan tapaan:

1. Neuvostoliittoon nähden: Onko Ruotsi valmis takaamaan, että Suomi säilyy itsenäisenä ja ettei kommunismi täällä pääse valtaan? Edelleen, että ihmiset täällä saavat elää turvallisina ja vapaina terrorista sekä vakuuttuneina siitä, ettei maata bolševisoida? Onko Ruotsi valmis ryhtymään toimenpiteisiin, jos jotakin sellaista täällä yritettäisiin aikaansaada?

2. Saksaan nähden: Onko Ruotsi valmis harjoittamaan painostusta Saksaa kohtaan, jos Suomi ryhtyy toimenpiteisiin rauhan aikaansaamiseksi? Onko se valmis antamaan Suomelle viljaa ja muita elintarvikkeita, jos taikka kun Saksa ne Suomelta kieltää? Entä miten Ruotsi voi auttaa, jos Saksa kieltää kaiken muun viennin Suomeen? Onko Ruotsi tällaisessa tapauksessa valmis käyttämään kaikkia käsissään olevia valtteja? Aikooko Ruotsi jatkaa vientiään, mm. malmin vientiä Saksaan siinäkin tapauksessa, että Saksan ja Suomen kauppa katkeaa?

3. Liittolaisvaltoihin nähden: Onko Ruotsi valmis ryhtymään toimenpiteisiin, että niiden taholta voitaisiin

Suomeen saada elintarvikkeita, ennen kaikkea viljaa sekä muita tarvikkeita?

4. Tarvittavaan luottoon nähden: Onko Ruotsi valmis tukemaan Suomea esitettävien sotakorvausten maksamisessa? Kuinka suurella summalla ja millä ehdoilla?

Siinä olikin joukko arkaluontoisia kysymyksiä, joihin olisi saatava myönteinen vastaus ennen kuin Ruotsin holhoava asenne Suomeen nähden olisi perusteltu. Näistä Ramsayn esittämistä ajatuksista keskustelimme tovin ja pidimme suotavana, että niihin nähden olisi etukäteen saatava jotakin selvyyttä.

Presidentti Rytin pyynnöstä kävin jälleen hänen luonaan klo 11. Aivan itsestään keskustelu kääntyi päivän kysymyksiin. Hänellä oli nyt oma ohjelmansa. Hän oli kutsunut ministeri Kivimäen Berliinistä Helsinkiin. Hänen aikomuksenaan oli antaa Kivimäen tehtäväksi esittää Saksan hallitukselle valitus tehdyn sopimuksen huonosta täyttämisestä. Koska Saksa ilmeisesti ei pystyisikään enempää apua toimittamaan, voisi sillä perusteella nostaa riidan Saksan kanssa. — Keskustelun lopulla Ryti mainitsi, että jos katsottaisiin tarpeelliseksi, hän edelleenkin oli valmis väistymään paikaltaan. Ohimennen hän siinä yhteydessä verrattain kirpeästi arvosteli Mannerheimiä. Tämä oli siinä iässä, että hänen mielialansa vaihtelivat päivästä toiseen ja siitä johtuivat hänen äkkinäiset mielipiteiden vaihdoksensa. Mannerheim ajattelee liiaksi omaa nekrologiaan ja sitä, missä valossa hän tulee esiintymään jälkimaailmalle.

Illalla klo 19 oli Helsingin kunnallisjärjestöjen edustajiston kokous, jossa minun oli annettava selostus asemasta. Tunnin kestäneessä puheessa annoin verrattain yksityiskohtaisen selostuksen kaikesta, mitä lähinnä edellisenä aikana oli tapahtunut. Selostuksen johdosta käytettiin paljon puheenvuoroja. Ensio Hiitonen koetti

syöttää kokoukselle omaa oppositioponttaan, mutta ei saanut ainoatakaan kannattajaa. Hyvä kokous.

RYTI VÄISTYY — MANNERHEIM VALITAAN PRESIDENTIKSI

Näin oli kulunut kuukausi siitä, kun presidentin kirjeellä Saksalle oli annettu levottomuutta herättänyt sitoumus. Sinä aikana rintama oli saatu jälleen vakiintumaan ja armeija oli taas taistelukunnossa. Mutta Saksan apu oli kuitenkin osoittautunut odotettua vaatimatommaksi ja oli pääasiassa supistunut varusteiden lähettämiseen. Parin viikon aikana hallituspiireissä, etupäässä sen ulkoasiainvaliokunnan keskuudessa, oli keskusteltu mahdollisuudesta päästä vapautumaan tuosta sitoumuksesta. Ainoana mahdollisuutena näytti olevan vaihdos presidentin ja hallituksen tuoleilla, mutta tämä kohtasi vastustusta monella taholla. Samaan aikaan oppositio piti jatkuvasti omia ryhmäkokouksiaan ja nostatti tyytymättömyyttä.

Nyt näyttivät mielipiteet kuitenkin vähitellen kypsyneen ratkaisua kohti ja tapahtumat lähtivät vyörymään nopeata vauhtia.

26. 7. 1944. Walden pyysi minua käymään puhele-
massa virkahuoneessaan, jonne meninkin klo 9.30. Hän kertoi tuoreimmista keskusteluistaan ylipäällikkö Mannerheimin kanssa. Viimeksimainittu oli saanut kuulla minun hallituksesta eroamisaikeistani, joita viime päivinä jatkuvasti olin ottanut puheeksi painostaakseni ratkaisua syntymään. Mannerheim oli näistä eroaikeista kuultuaan ollut jyrkästi eroa vastaan. Walden kertoi heinäkuun 22. päivänä tapahtuneiden tapaamisten jälkeen jääneensä vielä illaksi Mannerheimin vaunuun keskustelemaan ja saaneensa silloin Mannerheimin jo mel-

kein suostumaan ryhtymään valtionhoitajaksi. Seuraavana aamuna Mannerheim kuitenkin oli taasen peruuttanut suostumuksensa. Nyt Waldeninkin mielestä ratkaisulla alkoi olla kiire, minkä vuoksi Mannerheim olisi pakotettava ryhtymään valtionhoitajaksi. Mistä siinä tapauksessa uusi hallitus saataisiin, siitä ei meille tässä yhteydessä kehittynyt selvempää suunnitelmaa. Sovittiin lopuksi, että minä ottaisin yhteyden sekä ruotsalaisen että edistysmielisen eduskuntaryhmän puheenjohtajiin ja pyrkisin yhdessä heidän kanssaan käymään päämajassa Mannerheimiä painostamassa.

Samana päivänä klo 14.30 Linkomies pyysi puheilleen. Hänen ajatuksensa kulkivat tänään kokonaan toista rataa kuin edellisenä päivänä. Hän oli havainnut, että hallituksen asema oli käynyt mahdottomaksi. Kun sosiaalidemokraattinen eduskuntaryhmä, ruotsalaisesta ja edistyspuolueen ryhmästä puhumattakaan, olivat toisella kannalla ja kun Mannerheimkin nyt oli siirtynyt samalle kannalle, ei siihenastinen suunta voinut jatkua. Hän oli sen vuoksi valmis puolestaan edistämään suunnan muutosta, kunhan hänen ei tarvitsisi sen yhteydessä esiintyä aktiivisena. Mannerheim olisi taivutettava suostumaan valtionhoitajaksi. Sen jälkeen Rytin olisi erotettava. Valtionhoitajaksi tultuaan Mannerheimin asiana olisi hankkia itselleen uusi hallitus. — Nähtävästi Linkomies oli ollut keskusteluissa Waldenin kanssa, koska hän nyt ehdotti samaa kuin Walden aikaisemmin aamulla.

Olin samaa mieltä Linkomiehen kanssa ja lupasin puhua asiasta ruotsalaisen ja edistyspuolueen eduskuntaryhmien puheenjohtajien kanssa. Asia olisi kuitenkin sivullisten sekaantumisen välttämiseksi loppuun saakka pidettävä aivan pienen piirin tiedossa. Asiaa hoidettaessa ei olisi puhuttava rauhanteosta, koska se herättäisi

vastustusta, vaan voimien keskittämisestä vaaranalaisella helkellä yksiin käsiin. — Uutena pääministeriehdokkaana mainittiin tällöin Väinö Hakkila.

Eduskunnan istunnon aikana klo 15 koetin tavata edellämainittuja ryhmien puheenjohtajia. Edistyspuolueen ryhmän puheenjohtajan Sulo Heiniön kanssa asiasta oli alustavasti puhetta, mutta kun ruotsalaisen ryhmän puheenjohtaja Ragnar Furuhjelm oli sairaana, lykkääntyi neuvottelu seuraavaan päivään.

Illalla pidetyssä hallituksen ”iltakoulussa” sekä Linkomies että Walden olivat kiinnostuneita tietämään, oliko asia edistynyt. Ilmoitettuani, etten ollut saanut aikaan tarkoitettua neuvottelua, he painostivat molemmat nopeaan toimintaan ryhtymistä, koska asialla alkoi olla kiire. Jää näytti sulaneen ja varsinaiset toimenpiteet saattoivat alkaa.

27. 7. 1944. Edellisenä päivänä sovittu tapaaminen molempien eduskuntaryhmien puheenjohtajien kanssa tapahtui klo 10. Ruotsalaisen ryhmän puheenjohtajan Furuhjelmin tilalla, hänen ollessaan edelleen sairaana, oli ryhmän toinen puheenjohtaja Ernst von Born ja edistysmielistä ryhmää edusti sen puheenjohtaja Sulo Heiniö. Selostin heille viime päivinä kypsyneitä ajatuksia hallituksen vaihdon tarpeellisuudesta sekä suunnitelmia, missä järjestyksessä sen olisi tapahduttava. Molemmat olivat asiasta erittäin kiinnostuneita. Käytännöllisenä ensi toimenpiteenä ehdotin heille, että me kolmisin sekä eduskunnan puhemies Väinö Hakkila yhdessä matkustaisimme päämajaan esittämään ylipäällikkö Mannerheimille, että hän ryhtyisi valtionhoitajaksi. v. Born mainitsi eduskuntaryhmänsä jo edellisenä päivänä päättäneen esittää tämäntapaista matkaa ja oli ryhmä asian eteenpäin viemistä varten asettanut delegation, jonka asiana oli päättää, ketkä matkalle lähti-

vät. Asia oli siis jo hallituksen toimenpiteistä riippumatta omalla painollaan joutunut eduskuntaryhmissä viireille. Ehdotin, että minä tiedustelin Mannerheimillä, voisiko hän ottaa meidät vastaan ja milloin tämä voisi tapahtua. Ilmoittaisin tästä sitten toisille. Näin sovittiinkin ja samalla katsottiin, että asian oli toistaiseksi jäätävä meidän keskeiseksi.

Otin heti tämän jälkeen puhelinyhteyden ylipäällikkö Mannerheimiin. Ilmoitin eräiden toisten kanssa pyrkiväni hänen puheilleen. Hän kysyi heti, keitä oli tulossa. Toisena kysymyksenä oli: Mistä on kysymys? Tietojenkosuannista?

Minä: Ei, vaan tärkeän ehdotuksen teosta.

Mannerheim ilmoitti, että hän ”ytterst ogärna” (erittäin vastahakoisesti) voi ottaa vastaan. Hänellä oli ensinnäkin kovin vähän aikaa eikä hän toisekseen toivonut sellaista keskustelua. Hän tuntui siis olevan selvillä, mistä oli kysymys. Hän lupasi kuitenkin miettiä asiaa ja soittaa hiukan myöhemmin.

Tunnin päästä Walden soitti minulle ja ilmoitti Mannerheimin soittaneen hänelle ja kertoneen minun puhelustani. Mannerheim ei halunnut tavata kaikkia matkalle lähtijöitä. Minä olisin sen sijaan tervetullut päämajaan. Mannerheimin mielestä asian ajamisessa noudatettiin ”oriktig tågordning” (väärää junajärjestystä). Walden oli puhelusta saanut sen käsityksen, että Mannerheim kyllä oli taipuvainen suostumaan ajateltuun vaaliin, mutta ei ollut halukas antamaan suostumustaan etukäteen. Hän oli lisäksi kysynyt, oliko kysymyksessä ”fait accompli” (tapahtunut tosiasia). Waldenin kysytyä tarkoittiko hän sillä, että presidentti Rytin oli ensin erottava ennen kuin hän voi antaa vastauksensa, Mannerheim oli vastannut: ”Juuri niin.”

Mannerheim asettui siten äärimmäisen korrektille kannalle, mutta tässä tapauksessa tämä korrektius vai-

keutti asian edelleen hoitoa. Sovimme Waldenin kanssa, että pitäisimme pienen neuvottelun, kun valtioneuvoston istunto oli päättynyt.

Tämä neuvottelu tapahtui klo 14.30. Saapuvilla olivat silloin Linkomies, Walden ja minä.

Walden ja minä kerroimme aluksi tuoreimmat tietomme. Olimme kaikki selvillä siitä, että Mannerheimin kanssa ei tällä tavalla päästä eteenpäin. Ennen kuin hänen kanssaan voidaan päästä keskustelun alkuun, olisi presidentti Rytin selvitettävä asemansa. Toiset neuvottelussa olleet eivät hallituksen jäseninä katsoneet voivansa ryhtyä keskustelemaan siitä presidentti Rytin kanssa. Se olisi lähinnä eduskuntapiirien asia, ellen minä ehkä katsoisi voivani sitä tehdä. Lupasinkin puhua asiasta Rytin kanssa.

Samassa tilaisuudessa harkittiin myöskin menettelytapaa sen tapauksen varalta, että kaikki kävisi nuottien mukaan. Jos presidentti Ryti suostuisi eroamaan, olisi erokirjelmä esitettävä valtioneuvostossa maanantaina 31. päivänä heinäkuuta. Samassa tilaisuudessa olisi sovitava sen sisältöisen esityksen antamisesta eduskunnalle, että Mannerheim eliniäkseen valittaisiin valtionhoitajaksi. (Tässä suhteessa olin toisella kannalla; olin nimittäin ajatellut hänen toimikautensa kestävän, kunnes presidentin vaaliin säännöllisissä oloissa voitaisiin käydä.) Esitysluonnos olisi näytettävä Mannerheimille ja saatava siihen hänen suostumuksensa. Tiistaina elokuun 1. päivänä esitys olisi annettava eduskunnalle. Sen jälkeen se pikavauhtia olisi saatava eduskunnassa valmiiksi ja sillä välin Mannerheimin olisi hankittava itselleen uusi hallitus.

28. 7. 1944. Esittelyn tasavallan presidentille päätyttyä jättäydyin istuntosaliin kahden kesken Rytin kanssa. Kerroin hänelle, mitä viime päivinä olin puuhaillut, jotta

päästäisiin irti Saksalle annetusta sopimuksesta ja uudelleen tunnustelemaan rauhan mahdollisuuksia. Selostin myöskin eduskuntapiirien ajatuksia ja lopuksi Mannerheimin kannan, jonka mukaan hän ei tule etukäteen antamaan vastaustaan. Olemme täten suljetussa kehässä. Rauhaan olisi kaikissa tapauksissa pyrittävä. Nykyinen presidentti ja nykyinen hallitus eivät kuitenkaan voi tehdä mitään, koska ovat lukinneet itsensä kiinni. Kehästä olisi sen vuoksi murtauduttava ulos. Hänen, Rytin, olisi kaiketi aloitettava tämä suljetun kehän särkeminen eroamalla presidentin virasta, mihin hän useaan otteeseen oli ilmoittanut tarpeen tullen olevansa valmis.

Ryti kuunteli rauhallisena esitystäni sitä kertaakaan keskeyttämättä. Lopetettuani hän ilmoitti saman, minkä hän jo aikaisemminkin oli ilmoittanut, nimittäin olevansa valmis eroamaan milloin tarvitaan. Ennen kuin hän sen saattoi tehdä, hänen oli kuitenkin varmasti tiedettävä, kenen käsiin peräsin joutui. Ellei Mannerheim hänen erottuaan suostuisikaan ottamaan ehdokkuutta vastaan, oltaisiin aivan tuuliajolla.

Siinä sitä taasen oltiin. Tietenkin Ryti oli aivan oikeassa. Hänellä, valtakunnan ensimmäisellä miehellä, ei ollut oikeutta hypätä pois junasta milloin häntä itseään huvitti. Siitä johtui kuitenkin erittäin pulmallinen tilanne. Ryti ei suostu aloittamaan uudelleen järjestämisestä eroamalla virastaan ennen kuin tietää, mitä Mannerheim vastaa. Mannerheim puolestaan ei vastaa mitään etukäteen. Hetken näytti siltä, että tämä suljettu ympyrä oli aivan murtumaton.

Kun olimme aikamme keskustelleet, keksimme kuitenkin ratkaisun, joka oikeastaan olisi jo aikaisemmin pitänyt keksiä. Meidän olisi vielä samana päivänä yhdessä matkustettava Mannerheimin luo päämajaan. Ryti ilmoittaisi silloin Mannerheimille valmiutensa eroamaan ja tämän ilmoituksen saatuaan Mannerheimin olisi

pakko määrätä kantansa ja antaa vastaus. Näin menettelemällä kaikki korrektiuden vaatimukset tulisivat täytetyiksi.

Menimme tämän jälkeen yhdessä pääministerin virka-huoneeseen ja kerroimme Linkomiehelle neuvottelumme tuloksen. Hän yhtyi meidän suunnitelmaamme, vaikka sanoikin edelleen olevansa sillä kannalla, ettei ero olisi tarpeellinen. Kun hän kuitenkin huomaa, ettei tämä kanta enää johda mihinkään tulokseen, ei hän halua siitä pitää kiinni.

Klo 16.30 lähdimme Ryti ja minä lentokoneella päämajaan. Walden, jota Mannerheim aikaisemmin oli pyytänyt siellä käymään, oli mukana koneessa, mutta ei perillä osallistunut yhteiseen keskusteluun. Neuvottelussa olivat siten saapuvilla vain Ryti, Mannerheim ja minä.

Keskustelu johti verrattain vaivattomasti tulokseen. Kun olimme esittäneet Mannerheimille suunnitelmamme ja Ryti ilmoittanut olevansa valmis eroamaan, käytiin lyhyt keskustelu. Mannerheim halusi ennen kaikkea tietää, tulisiko hänen ehdokkuutensa eduskunnassa varmasti menemään lävitse. Vakuutin olevani siitä vuoren varma. Tosin siitä ei maalaisliiton ja kokoomuksen kanssa ole voitu keskustella, mutta tilanteessa, jolloin maa presidentin erottua on ilman päämiestä ja jolloin häntä, Mannerheimiä, ehdotetaan valtionhoitajaksi, ei eduskunnassa kukaan rohkene äänestää ehdokkuutta vastaan. — Toinen hänen huolistaan oli, mistä hän saa uudelle hallitukselle pääministerin? Siihen emme osanneet antaa mitään varmaa neuvoa. Joitakin nimiä kuitenkin mainittiin. Sekä Ryti että Mannerheim puhuivat tuon tuostakin minun ehdokkuudestani. Mainitsin, että minun nimelläni oli huono kaiku Neuvostoliitossa, jonka kanssa olisi ryhdyttävä keskustelemaan rauhasta, minkä vuoksi ehdottomasti torjuin ajatuksen.

Näin syntyi muutaman hetken kuluessa eräänlainen "Gentlemen's Agreement" (Herrasmiesten välinen sopimus). Ryti ilmoitti eroavansa presidentin virasta ja Mannerheim lupasi tässä tapauksessa ottaa kantaakseen presidentin manttelin valtionhoitajan asemassa. Eräistä yksityiskohdista vaihdettiin vielä mielipiteitä. Keskusteltiin valittavan valtionhoitajan toimikauden pituudesta, hänen mahdollisuudestaan siirtää joitakin valtionhoitajan tehtäviä muiden hartioille jne. Mannerheimin varovaisuutta kuvaa se seikka, että hän oli pyytänyt Waldenia tuomaan mukanaan Esko Hakkilan "Suomen Tasavallan Perustuslait" nimisen teoksen. Hän aikoi tutkia sitä yön varrella ja antaa seuraavana päivänä Waldenin kautta tiedon mahdollisista toivomuksistaan.

Palasimme Rytin kanssa kahden heti lentokoneella kotiin, Waldenin jäädessä edelleen päämajaan. Vielä lentokentällä ennen koneen lähtöä Mannerheim oli puhunut Rytille minun pääministeriehdokkuudestani. Jos hiukankaan olisin ryhtynyt ehdotusta harkitsemaan, olisi vaara voinut pyöriä, että tämä ajatus olisi toteutunut.

Lentosää oli mitä kaunein. Oli tyyni ja ilta-auringon säteiden valaisemat maisemat viehättäviä. En ollut aikaisemmin tiennytkään, että Helsingin ja Mikkelin välillä oli niin runsaasti kauniita kirkasvetisiä järviä. Kun me pienessä nelin istuttavassa koneessa liitelimme ilmassa, tulin ajatelleeksi, miten turvattomassa asemassa valtakunnan päämies sillä hetkellä oli. Jos viholliskone olisi sattunut kohdalle, ei meitä mikään olisi voinut pelastaa. Tuskin missään muussa maassa valtakunnan päämies olisi katsonut voivansa sodan aikana ilman suojaa lennellä tällaisia matkoja.

Toisenkinlaisia ajatuksia pyöri mielessä. Kun tasavallalle puolentoista vuotta aikaisemmin oli valittu presidentti, olin taistellut Mannerheimin ehdokkuutta vas-

taan, pääasiassa sillä perusteella, ettei meidän olisi ke-
rättävä siviili- ja sotilasvaltaa yhteen käteen. Hänen eh-
dokkuutensa vastustaminen tiesi silloin Rytin valitse-
mista. Nyt olin työskennellyt Rytin syrjäyttämiseksi ja
Mannerheimin valitsemiseksi, osaksi jotta siviili- ja soti-
lasvalta saataisiin keskitetyksi yhteen käteen. Todelli-
sena syynä oli kuitenkin v. Ribbentropille annettu sitou-
mus, joka mielestäni millä ehdolla tahansa oli saatava
purkautumaan. Ja Rytin uhraaminen oli tällöin ainoa tie.

29. 7. 1944. Linkomies sai selostuksen meidän pääma-
jassa käynnistämme. Hän ryhtyi heti valmistuttamaan
lakiesitystä eduskunnalle.

30. 7. 1944. Oli sunnuntai. Olin maalla. Toimenpiteet
lepäsivät.

31. 7. 1944. Lakiesitys presidentin vaalista oli valmiina.
Oikeusministeriön kansliapäällikkö K. O. Laitinen ja
tohtori Erik Castrén olivat sen valmistaneet.

Illalla klo 20 oli valtioneuvoston yksityinen istunto.
Vasta tällöin asian vaiheet ja lopputulos — Rytin ero ja
Mannerheimin ehdokkuus — kerrottiin muille valtio-
neuvoston jäsenille.

Linkomies suoritti selostamisen mainiten lopuksi, että
edellisenä lauantaina (29. 7. 1944) presidentti Ryti oli
jättänyt eroilmoituksensa.

Kun tämän tiedon johdosta suoritettu keskustelu ku-
vastaa sen hetken mielialoja, on aihetta selostaa siitä
pääkohdat. Puheenvuoroja käyttivät seuraavat minis-
terit:

Lehtonen: Tasavallan presidentti voi tietenkin erota,
mutta mikä on syy? Sairautta ei ole todettu. Kirjelmää
tullaan tulkitsemaan siten, että presidentti Ryti haluaa
vapauttaa maan Saksalle annetusta sitoumuksesta. Miten
uusi valittava mies tulee suhtautumaan Saksaan? Miten
hän aikoo hoitaa suhteet sinne päin?

Linkomies ei ollut kuullut tämänlaista selitystä. Mieli-ala tuntuu rakoilevan, minkä vuoksi olisi aika saada kansa kootuksi ja samalla poliittinen ja sotilaallinen valta keskitetyksi samoihin käsiin.

Reinikka: Onko Mannerheimin vaali ehtona Rytin luopumiselle?

Linkomies: Ei presidentti voi luopua ehdollisesti. Hän on kuitenkin halunnut tulla vakuuttuneeksi, että Mannerheim ottaa viran vastaan.

Minä: Eroamisilmoitus asettaa Rytin henkilökohtaisesti erittäin korkealle. Hän ei valtakunnan edun ollessa kysymyksessä aseta omaa persoonaansa vaakaan. Mieli-pide-eroavaisuudet on nyt sovittava. Rytin eron kautta hallitus saa takaisin toimintavapautensa.

Kalliokoski: Jos vielä voisi vaikuttaa asiaan, antaisin sen neuvon, ettei presidentin pitäisi erota. Kaikissa oloissa olisi eduksi, että poliittinen ja sotilaallinen johto olisivat toisistaan erotettuja. Ellei Rytin erosta kuitenkaan enää voida keskustella, ei liene muuta ratkaisumahdollisuutta kuin ehdotettu tie, vaikka pitäisinkin nykyistä järjestelmää parempana. Eduskuntaryhmien olisi kuitenkin annettava ensin käsitellä asiaa ennen kuin tällainen pommi räjäytetään.

Linkomies: Asia on hoidettava ilman eduskuntaryhmiä ja kiireesti. Jo perjantaina pitäisi asian olla loppuun saakka selvä. Muuten syntyy interregnum. Tänään viimeksi hän oli havainnut, että presidentti Rytin päätös on peruuttamaton.

Reinikka: Kun presidentin päätös on lopullinen, voi asettaa kysymyksen, onko kuljettava ehdotettua tietä vai olisiko eduskunnassa valittava toinen presidentti. Vallan keskitys ei ole tarpeellista. Vallanjako päinvastoin on luonnollinen tila.

Linkomies: Hallitusmuodon mukaan vallankäyttö on

keskitetty. Presidentti on samalla sotavoimien ylin päällikkö. Sodan aikana presidentti kuitenkin voi luovuttaa sodan johdon toisiin käsiin. Jos Mannerheim olisi ollut sodan aikana presidenttinä, ei hän kai olisi sitä kenellekään luovuttanut. Ehdotettu suunnitelma ei niin ollen poikkea hallitusmuodon määräyksistä. Mannerheimin valtionhoitajaksi nimittäminen ei niin ollen johdu keskittämisaikajatkuksesta, vaan asian tilapäisluonteesta. Jos tulisi kysymykseen presidentin vaali, Mannerheim tuskin olisi saatavissa.

Ellilä: Jos presidentinvaihdos suoritetaan, on kai sen yhteydessä kysymys rauhanneuvotteluihin ryhtymisestä. Niin sen ainakin kaikki käsittävät. Silloin on edessä rauhan teko. Onko meillä nyt paremmat mahdollisuudet saavuttaa rauha kuin aikaisemmin? Ellei ole, niin tämä suunnitelma on turmiollinen. Se tulisi merkitsemään suurta hajaannusta. Hallituksen olisi vielä harkittava asiaa ja koetettava vaikuttaa presidenttiin.

Linkomies: Hänelläkin on ollut epäilyksiä toimenpiteen tarkoituksenmukaisuudesta juuri tällä hetkellä. Hän ei kuitenkaan käsitä siitä voivan koitua vaaroja. Ylipäällikkö Mannerheim kehoitti aikanaan hallitusta antamaan Saksalle sen vaatiman sitoumuksen ja hän on myös Saksalle ilmoittanut näin tehneensä. Ei niin ollen voida tehdä sellaista johtopäätöstä kuin jotkut nyt ovat tehneet.

Kun Mannerheim halusi puhua Linkomiehen kanssa puhelimesta, syntyi pieni väliaika. Sillä välin Walden ilmoitti, että saksalaiset veivät parhaillaan divisioonaansa pois rintamalta. Se oli jo junassa. Toista panssariprikaatia ei ole tänne ensinkään saapunut. Saksalaiset lentojoukot ovat jo kymmenen päivää olleet poissa.

Palattuaan puhelimesta Linkomies ilmoitti, että Mannerheim oli sikäli muuttanut mielensä, että hän nyt halusi, että hänet valitaan presidentiksi eikä valtionhoi-

tajaksi, jotta vaalin tarkoituksesta ei syntyisi mitään väärinkäsityksiä.

Asiaan oli siten jälleen tullut uusi mutka.

Keskustelun jatkuessa lausui

Kaasalainen: Keskitys tuskin olisi tarpeen nykyisissä oloissa.

Aaltonen: Kun Ryti luopuu, on vaikeata löytää ketään muuta ehdokasta kuin Mannerheim. Jos olot olisivat normaalit, olisi käytävä toista tietä. Jos Mannerheim valitaan presidentiksi, on myös harkittava, kuinka pitkäksi ajaksi tämä tapahtuu. Onko hänet valittava Rytin valtakauden jäljellä olevaksi ajaksi eli maaliskuuhun saakka? Joka tapauksessa on tärkeätä, että asia hoidetaan nopeasti.

Linkomies kehoitti yksimielisyyteen. Kun Ryti on ilmoittanut eroavansa, on asia järjestettävä nopeasti. Ellei niin tapahdu, on niillä suuri vastuu, jotka nyt vastustavat ja jarruttavat toimenpiteitä. Muuta keinoa ei ole kuin hyväksyä esitetty suunnitelma. Ei esimerkiksi ole syytä ensin laatia lakia presidentin vaalista ja sen jälkeen erikseen valita presidenttiä, vaan on asia yhdellä lailla hoidettava. Ei puolestaan ymmärtänyt vastustavaa kantaa.

Kaasalainen: Ilmeisestikin on olemassa väärinkäsitys. Hän oli ymmärtänyt, että nyt on vasta kysymys Rytin suunnitelmasta eikä jo tapahtuneesta erosta. Siinä tapauksessa-asiasta voisi vielä keskustella.

Kalliokoski: Hänenkin lausuntonsa koski mahdollista eroa. Jos siitä voisi vielä keskustella, olisi hän neuvonut luopumaan tästä ajatuksesta. Näin suurta asiaa voi tuskin saada valmiiksi seuraavaan perjantaihin mennessä.

Reinikka oli sitä mieltä, että olisi parempi valita Mannerheim presidentiksi kuin valtionhoitajaksi. Viimemainittu muoto tulisi herättämään epäilyksiä. Hän ajatteli puolestaan kahden vuoden valtakautta.

Ehrnrooth: Ryti ei voi peruuttaa eroamisilmoitustaan, kun on jo puhunut Mannerheimin kanssa. Asia on siis ehdottomasti lukossa. Onko äskeinen Mannerheimin puhelinilmoitus ultimaatumia vai vain huomautus, ettei hän pidä kiinni valtionhoitaja-asemasta? Omasta puolestaan hän piti valtionhoitaja-ajatusta parempana. Jos valitaan presidentti, niin se tapahtuu kuudeksi vuodeksi. Asian poikkeuksellinen luonne tulisi paremmin ilmi, jos nyt valitaan valtionhoitaja.

Linkomies: Ei olisi enää aihetta puhua viran nimestä kun Mannerheim on harkinnut asian toisin ja täälläkin on esitetty epäilyksiä valtionhoitaja-nimityksen johdosta.

Minä: Valtionhoitaja sopisi paremmin, kun tehtävä on poikkeuksellinen. Valtakausi, tehtävät ja vaalitapa, kaikki ovat poikkeuksellisia.

Ellilä: Valtionhoitaja voidaan käsittää monarkin sijaiseksi eikä se sen vuoksi ole sovelias. Ryti pitäisi koettaa saada vielä luopumaan eroajatuksestaan.

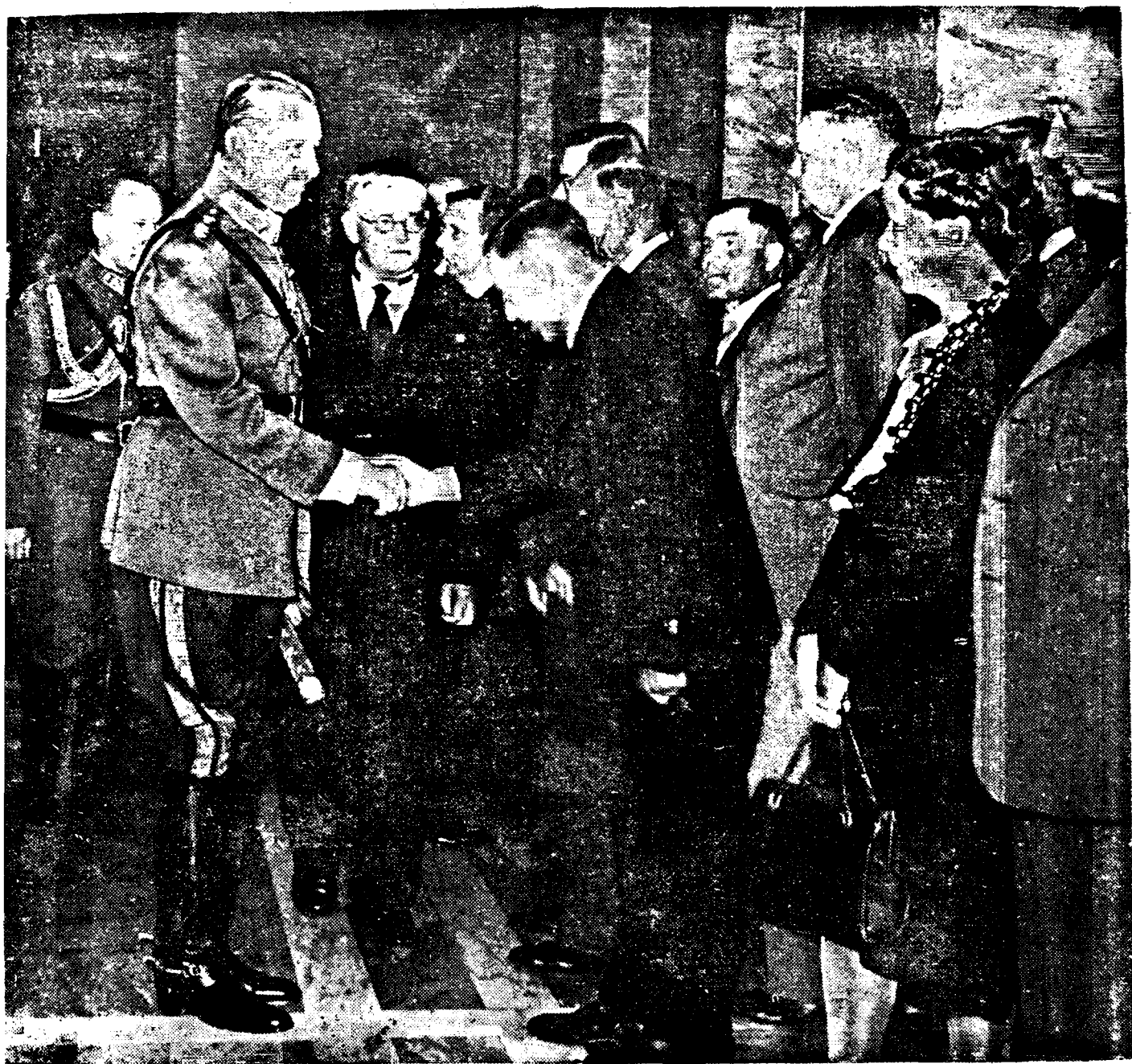
Linkomies: Ei ole mitään mahdollisuutta vaikuttaa siihen asiaan.

Päätökseksi tuli, että valtioneuvosto oli valmis esittämään eduskunnalle lakiesityksen, jonka mukaan presidentin tehtävät siirretään Mannerheimille.

1. 8. 1944. Valtioneuvoston virallinen esittely oli klo 11.

Ensin esiteltiin tasavallan presidentin Risto Rytin erokirje. Ero todettiin tapahtuneeksi. Hallitusmuodon mukaisesti hoitaa pääministeri Linkomies väliaikaisesti presidentin tehtäviä.

Sen jälkeen esiteltiin valmistettu lakiesitys Mannerheimin valitsemisesta tasavallan presidentiksi. Se hyväksyttiin eduskunnalle annettavaksi. Lehtonen, Reinikka, Kalliokoski ja Kaasalainen ilmoittivat pöytäkirjaan käsityksenään, ettei Rytillä ollut pätevää syytä

Marsalkka Mannerheim on juuri valittu tasavallan presidentiksi 4. päivänä elokuuta 1944 ja tervehtii eduskuntatalon valtiosalissa kansanedustajia. Vasemmalta: eversti Grönvall, presidentti Mannerheim ja eduskunnan puhemies Hakkila.

eroon. Heidän mielestään ero oli omiaan herättämään levottomuutta maassa.

Klo 15 lakiesitys esiteltiin eduskunnassa. Se käsiteltiin siellä pikavauhdilla, niin että se klo 19 mennessä oli

sivuuttanut valiokuntakäsittelyn, ensi käsittelyn eduskunnassa ja suuren valiokunnan ja oli eduskunnan puolelta valmis toisessa käsittelyssä.

Eduskuntakäsittelyn lomassa pidettiin sosiaalidemokraattisen eduskuntaryhmän kokous, jossa selostin asian kehittymistä. Huomautin, että vain täten kulkien voitiin palauttaa hallitukselle toimintavapaus ja uudelleen avata mahdollisuudet rauhanneuvotteluihin. Tämä käänne oli ollut mahdollinen sen kautta, että sosiaalidemokraattisen ryhmän enemmistö kuukausi takaperin päätti kehoittaa ryhmän jäseniä pysymään hallituksessa Ribbentrop-välikohtauksen jälkeen, vaikka päätös silloin herätti melkoista levottomuutta.

Ryhmä päätti hyväksyä hallituksen esityksen vain kahden äänen asettuessa sitä vastaan.

Lakiesityksen kolmas käsittely voitiin kuin voitiinkin saada valmiiksi perjantaina elokuun 4. päivänä ja se tuli vahvistetuksi samana päivänä. Samana päivänä klo 14 uusi presidentti C. G. Mannerheim vannoi virkavalanssa eduskunnan istunnossa. Pitkä kiertoliike oli päätynyt.

Sitä ennen eli elokuun 2. päivänä valtioneuvoston jäsenet kävivät kunniakäynnillä eronneen presidentti Risto Rytin luona. Pääministeri Linkomies piti hänelle kauniin kiitospuheen, johon Ryti vastasi.

LINKOMIEHEN HALLITUS VÄISTYY — HACKZELLIN HALLITUS ASTUU TILALLE

Tilanteen laukeaminen oli siten alkanut presidentin vaihdoksella. Ryti, joka ensin vastusteltuaan oli allekirjoittanut Saksalle annetun sitoumuksen, oli uhrautuvaisesti astunut syrjään ja Mannerheim, jonka nimenomai-

sesta vaatimuksesta sitoumus oli annettu ja joka siis asiallisesti oli sen isä ja siitä vastuussa, vaikka ei muodollisesti ollut sen antaja, oli astunut tilalle. Se ei kuitenkaan riittänyt näyttämön vaihdokseksi. Vaikkakaan hallitus sellaisenaan ei muodollisesti ollut sitoumuksen takana, koska se oli Rytin yksin allekirjoittama, oli hallitus kuitenkin — tosin enemmistö päätöksellä — häntä siihen kehoittanut. Kun hallitus on velvollinen kantaamaan vastuun päätöksistään, oli sekä asiallisesti että muodollisesti oikein, että myöskin hallitus vetäytyisi syrjään. Se on muuten meillä Suomessa muodostunut tavaksi presidentin vaihdoksen tapahtuessa, jotta uudella presidentillä olisi mahdollisuus saada itselleen sopivaksi katsomansa hallitus.

Kysymys hallituksen vaihdoksesta oli ollut esillä jo kesäkuussa tapahtuneissa keskusteluissa. Silloin oli haluttu vaihtaa hallitusta, jotta siten helpotettaisiin rauhanneuvotteluihin pääsemistä, siinä kuitenkaan onnistumatta. Nyt oli pakko ottaa asia uudelleen esille ja myös päästä tulokseen. Kun se ainakin alkuvaiheissa oli eduskuntapiirien asia, ryhdyttiin kysymystä pohtimaan jo samana päivänä, jolloin presidentin vaihtoa koskeva hallituksen esitys oli eduskunnan käsiteltävänä, siis elokuun 1. päivänä. Eduskunnan istunnon päätyttyä kutsuttiin eri eduskuntaryhmien yhteisesti asettama delegaatio kokoukseen keskustelemaan hallituksen vaihdosta. Tällöin osoittautui, että maalaisliitto ja kokoomus halusivat säilyttää hallituksen pääasiallisesti entisessä kokoonpanossaan. Rauhantunnusteluja näiden ryhmien taholta myöskin vastustettiin. Sen sijaan sosiaalidemokraatit ja ruotsalaisen puolueen edustajat halusivat perinpohjaisempaa muutosta hallituksessa ja samalla myöskin rauhantunnustelujen viipymättä aloittamista. Niiden mielestä presidentin vaihdolla ei muuten olisi ollut minkäänlaista tarkoitusta. — Keskustelu jäi tulok-

settomaksi ja sitä päätettiin jatkaa torstaina elokuun 3. päivänä.

2. 8. 1944. Samanaikaisesti alkoi myös Mannerheim olla huolissaan uuden hallituksen aikaansaamisesta. Hän kutsutti minut puheilleen junaansa Pitäjänmäelle klo 15. Hän ilmoitti haluavansa neuvotella siitä, kenestä saataisiin uuden hallituksen pääministeri. Useitakin eri nimiä tuli keskustelun varrella mainituksi. Erikoisesti oli Mannerheim kiintynyt Berliinin lähettiläämme ministeri Kivimäen ehdokkuuteen ja hän toivoi saavansa kuulla mielipiteeni Kivimäestä pääministeriehdokkaana. Kiittelin Kivimäkeä taitavana ja huolellisena pääministerinä 1930-luvulla (1932—36). Hän hoiti silloin asioita varovaisesti ja menestyksellä. Hänen kantansa rauhantekoon oli minulle kuitenkin tuntematon, mutta otaksuin hänen jatkuvasti kannattavan yhteistoimintaa Saksan kanssa. Erikoisen arkaluontoiseksi muodostuisi hänen asemansa joka tapauksessa sen johdosta, että hän tulisi suoraa päätä Berliinistä, missä oli niin kauan ollut maansa lähettiläänä.

Sillä välin eli myös klo 15 oli sosiaalidemokraattisen eduskuntaryhmän valmisteluvaliokunnalla kokous, jossa Reinikainen minun poissa ollessani johti puhetta. Sieläkin oli keskusteltu uudesta pääministeristä mainitsemalla useitakin ehdokkaita kuitenkin pääsemättä mihinkään tulokseen.

3. 8. 1944. Ministeri T. M. Kivimäki, joka kutsuttuna oli saapunut Berliinistä Helsinkiin ja jota Mannerheim jo oli tiedustellut pääministeriksi, kävi luonani keskustellessa haluten tutustua asemaan. Hänelle oli annettu aivan ylimalkaisia tietoja äskettäin tapahtuneiden muutosten tarkoituksesta. Ryti oli muka vain terveydellisistä syistä halunnut erota, mutta sen pitemmälle meneviä suunnitelmia ei muka ollut olemassa. Kivimäki sai nyt

minulta tarkan selonteon poliittisesta asemasta ja lähi-ajan tavoitteista. Mainitsin, että hallituksen toimintavapaus rauhan tunnusteluihin nähden oli tarkoitus palauttaa ja että tärkeänä pidettiin, että rauhaan myös mahdollisimman pian pyritäisiin.

Kivimäki kertoi olleensa Mannerheimin kanssa alustavassa neuvottelussa pääministeriehdokkuudestaan ja oli hän ilmoittanut, että hän siinä asemassa, jossa hän monivuotisena Berliinin lähettiläänä oli, piti ehdokkuuttaan mahdottomana ennen kuin välirikko Saksan kanssa oli tapahtunut. Kahta systeemiä ei pitäisi sekoittaa yhteen, mikä tapahtuisi, jos hänet nimitettäisiin pääministeriksi. Mannerheim ei kuitenkaan ollut ollut valmis vielä siinä vaiheessa ilmoittamaan Saksalle olevansa vapaa presidentti Rytin Ribbentrop-sopimuksessa annetusta sitoumuksesta. Kivimäki ei edes uskonut voivansa saada kokoon hallitusta, jonka päämiehenä hän tulisi olemaan ja sanoi kieltäytyvänsä ehdokkuudesta, jos sitä häneltä vakavasti tiedustettaisiin.

Koko päivän oli muuten eduskuntapiireissäkin neuvotteluja pääministerin löytämiseksi. Kaikilla tahoilla pidettiin tärkeänä, että eduskunnan taholla voitaisiin löytää sopiva ehdokas ja siitä ryhmien kesken myös yhtyä. Tästä aiheutui tavallisuudesta poikkeava touhu. Toteutui kuitenkin jälleen se usein aikaisemmin ja myöhemminkin havaittu tosiasia, että eivät edes eräänlaisessa oppositiossa olleet puolueet voineet sopia keskenään ehdokkaasta. Ne olivat voineet vetää yhtä köyttä vain oppositioasenteessa ollessaan, mutta kun piti käydä toimintaan, ne olivat mahoja.

Sosiaalidemokraattisen ryhmän taholla kokoontui ryhmän valmistusvaliokunta uudelleen klo 14 pohtimaan vaikeata pääministerikysymystä. Siinä esitettiin jälleen useitakin ehdokkaita pääsemättä tulokseen.

Klo 14.15 pidettiin eräiden eduskuntaryhmien edustajien kokous samaa tarkoitusta varten. Siinäkin esitettiin useita ehdokkaita. Niinpä Väinö Voionmaa ehdotti Ernst von Bornia, mutta tämä kieltäytyi ehdottomasti. von Born ehdotti Eero A. Vuorta. Sulo Heiniö ja Oskari Reinikainen ehdottivat pormestari Eero Rydmania. Heiniö ehdotti samassa yhteydessä Vuorta valtioneuvoston jäseneksi. Kun von Born oli kieltäytynyt, siirtyi Voionmaakin kannattamaan Rydmanin ehdokkuutta. Hannula huomautti, ettei von Born ruotsalaisena saattanut tulla kysymykseen. Ralf Törngren vastusti Rydmanin ehdokkuutta kiinnittäen huomiota tämän pari kuukautta aikaisemmin antamaan erittäin saksalaismieliseen haastatteluun.

Pitkä keskustelu oli tulokseton. Siinä oli monia henkilöitä punnittu ja hylätty. Asia jäi kokonaisuudessaan vielä avoimeksi.

Klo 15 oli kaikkien muiden eduskuntaryhmien paitsi IKL:n asettaman delegaation yhteinen kokous pääministerikysymyksen merkeissä. Siinä maalaisliiton ja kokoomuksen taholta esitettiin mielipide, ettei hallituksessa olisi toimeenpantava suurempia muutoksia sekä ettei uuden hallituksen olisi saatava rauhanhallituksen leimaa. Sensijaan siihen olisi saatava kokeneita miehiä. Edistyksen taholta lausuttiin, ettei Ribbentrop-sopimuksen miehiä olisi hallitukseen valittava. Ruotsalaiset olivat valmiit kannattamaan Eero A. Vuorta pääministeriksi. Useampia muitakin nimiä mainittiin. Niinpä maalaisliiton ja kokoomuksen edustajain taholta ilmoitettiin, että heidän ryhmänsä voisivat yhtyä kannattamaan joko Kivimäkeä tai Waldenia. Mitään tulosta ei tässäkään kokouksessa saavutettu.

Klo 16 pidettiin sosiaalidemokraattisen eduskuntaryhmän kokous, jossa sama asia edelleen oli keskustelun alaisena. Johdin siinä aluksi puhetta ja annoin keskuste-

lun pohjaksi selostuksen samana päivänä pidetyissä eri kokouksissa tapahtuneista keskusteluista. Ryhmässä suoritettu keskustelu kesti noin pari tuntia ja käytiin siinä jälleen lävitse usein mainitut ehdokkaat. Kun minun klo 17 aikaan oli pakko poistua kokouksesta, siirtyi Reinikainen johtamaan puhetta. Hän antoi asian lopuksi mennä äänestykseen, joka suoritettiin kahden vaihtoehdon pohjalla. Siinä tapauksessa, että pääministeri halutaan saada sosiaalidemokraattisesta ryhmästä, kannatti 26 ääntä minun ja 21 Eero A. Vuoren ehdokkuutta. (Ryhmän jäsenluku oli 85, joten vain vähän yli puolet otti osaa äänestykseen.) Sen tapauksen varalta, että pääministeri tulisi otettavaksi porvarillisista piireistä, kannatettiin ryhmässä pormestari Rydmanin ehdokkuutta. — Ennen poistumistani olin kieltäytynyt ehdokkuudesta.

Samanaikaisesti työskenteli Mannerheim omalla tahollaan kiihkeästi löytääkseen itselleen pääministerin. Klo 17 kutsui hän vaunuunsa eduskunnan puhemiehen Väinö Hakkilan sekä minut. Taasen keskusteltiin sopivan henkilön löytämisestä. Me suosittelimme molemmat hänelle Waldenia.

Mannerheim ilmoitti, ettei Walden missään tapauksessa suostu.

Sen me kyllä tiesimme, mutta ihmettelimme, eikö häntä voitaisi pakottaa ottamaan tehtävä vastaan. Hänhän oli ollut Mannerheimin luottamushenkilö tähänastisessakin hallituksessa.

Mannerheim: Pakotus ei tässä tapauksessa auta. Walden on sairas eikä uskalla ryhtyä tehtävään. Hän kysyi, eikö Hakkila suostuisi ottamaan tehtävää vastaan ja koamaan hallitusta.

Minä pidin tätä ehdotusta hyvin mahdollisena, mutta Hakkila itse vastusti jyrkästi.

Astuessamme ulos vaunusta Mannerheim otti minut vielä hetkeksi sivulle ja kysyi kahden kesken, mitä ajattelin Hakkilan ehdokkuudesta. Voisiko sitä ajatella?

Minä: IIätätilassa voisi, mutta Hakkila tuskin suostuu.

Klo 19.30 valtioneuvoston jäsenet oli kutsuttu eronneen presidentti Rytin jäähyväispäivällisille. Päivällisten aikana pidettiin molemmin puolin lyhyitä puheita.

Kesken aterian soitti Mannerheim ollen kovin vihainen. Hän ilmoitti luopuvansa koko presidenttihommasta, kun hänelle ei anneta hallitusta. Ryhdyimme tämän johdosta Linkomiehen kanssa painostamaan Hakkilaa suostumaan hänelle tehtyyn ehdotukseen, mutta Hakkila osoittautui täysin mahdottomaksi. Kuultuaan Mannerheimin uhkauksesta hän suorastaan suuttui ja kävi entistä jyrkemmäksi.

4. 8. 1944. Koko päivä kului jälleen etsittäessä oikein lyhdyn kanssa uutta pääministeriä.

Jouduin päivän varrella kaksikin kertaa kutsuttuna käymään Mannerheimin luona keskustelemassa tästä asiasta. Ilmoitin oman ryhmäni ja toisten ns. demokraattisten ryhmien kannattavan pormestari Eero Rydmanin ehdokkuutta. Tämä ehdotus ei kuitenkaan miellyttänyt Mannerheimiä. Rydman oli hänen mielestään heikko näin vaativalla hetkellä. Kun tuli uudelleen puhe Kivimäen ehdokkuudesta, mainitsi Mannerheim hänen osoittautuneen täysin mahdottomaksi. Kivimäki oli hänelle sanonut: ”Miltä se nyt näyttäisi, jos minä suoraan Berliinistä tulisin hallitukseen, joka tekee rauhan.” Tähän Mannerheim kertoi sanoneensa: ”Blücher ei varmaan saisi omantunnontuskia vastaavanlaisessa tapauksessa.”

Päivän varrella jatkuivat neuvottelut eri tahoilla saman kysymyksen ympärillä.

5. 8. 1944 Mannerheim, josta edellisenä päivänä oli tullut tasavallan presidentti ja joka oli vannonut virkavalansa eduskunnassa, soitti aamulla minulle Elantoon. Hän kysyi lyhyesti, mitä arvelisin "Antista". En ollut aivan heti rattailla, mutta hoksasin sitten, että hän tarkoitti Antti Hackzellia.

Minulla ei ollut mitään epäedullista sanottavaa Antista. Hänen ansiopuolellaan oli, että hän kauan Venäjällä olleena hyvin tunsivat venäläiset ja täysin osasi venäjää. Hän oli tosin jonkin verran laajapuheinen ja epä määräinen, mutta soveltuisi sen vuoksi ehkä hyvinkin silloiseen tilanteeseen. Hänen rauhanpyrkimyksensäkin oli kai vilpittömä.

Kun minulla kaupungissa ei ollut mitään tekemistä, lähdin iltapäivällä sunnuntaiksi maalle.

Sillä välin keskustelu Hackzellin kanssa oli edistynyt niin pitkälle, että hallituslistaakin oli hahmoteltu. Mannerheim soitti minulle maalle selostaen uutta hallituslistaa ja kysyen mielipidettäni siihen otetuista henkilöistä. Listan johdosta minulla ei ollut mitään huomauttamista eikä toivomuksia esitettävänä. Toivoin vain, että asia vihdoin pääsisi liikkeelle Hackzellin johdolla. Liian monta päivää olikin sen kysymyksen parissa viivytelty.

7. 8. 1944. Hallituksen muodostaminen ei sujunutkaan kivuttomasti. Hackzell oli yhä edelleen puuhassa ja keräsi miehiä hallitukseensa. Vaikeuksia esiintyi eri tahoilla. Ruotsalainen ryhmä vaati itselleen kahta paikkaa muka palkkioksi suorittamistaan palveluksista. Encellin ehdokkuus ulkoministeriksi ei heitä tyydyttänyt.

Sosiaalidemokraattisen eduskuntaryhmän valmistusvaliokunta oli yhtäkkiä rummutettu kokoon klo 17 keskustelemaan hallituksen kokoonpanosta. Kokoukseen

Linkomiehen hallitus erojaistilaisuudessa 9. 8. 1944. Vasemmalta: Lehtonen, Kalliokoski, Osara, Tanner, Ramsay, Linkomies, Ellilä, Ehrnrooth, Kauppi, Walden, Reinikka, Kaasalainen, Takki, Aaltonen, Aura, Salovaara ja apulaisoikeuskansleri Möller.

osallistuivat myös puoluetoimikunnan ja SAK:n työvaliokunnan jäsenet.

Keto ja Mauno Pekkala protestoivat ankarasti suunniteltua hallituksen kokoonpanoa vastaan. Rauhanopposition johtavina miehinä he olivat siihenkin saakka kaiken aikaa olleet kantona kaskessa. Heidän mielestään olisi tässä vaiheessa saatava aikaan perusteellinen muutos hallituksessa. Ribbentrop-sopimuksen miehiä ei missään tapauksessa olisi otettava mukaan.

Eero A. Vuoren asema joutui tässä yhteydessä kiusalliseksi. Hän oli ehdokkaana Hackzellin hallituslistalla, mutta kieltäytyi siihen astumasta, vaikka hän ja hänen johdollaan SAK:n työvaliokunta olivat olleet mukana puuhaamassa hallituksen vaihdosta. Tämä herätti pahennusta, kun lisäksi tiedettiin hänen olleen valmis ottamaan vastaan pääministerin aseman.

Lopputulokseksi tämän kokouksen keskusteluista tuli, että päätettiin puoltaa Hackzellin suunnittelemaa hallitusta. Heti sen jälkeen pidetyssä puoluetoimikunnan kokouksessa annettiin siitä niin ikään puoltava lausunto kuudella äänellä kolmea vastaan. Jälkeen päin eduskuntaryhmä yhtyi valmistusvaliokunnan kantaan oikeuttaen puolueen jäsenet astumaan hallitukseen. Sosiaalidemokraattisen ryhmän osalta Hackzellin suunnitteleman hallituksen tie oli siten tasoitettu.

8. 8. 1944. Hackzell pyysi luokseen ja selosti vaikeuksiaan hallituksen keräämisessä. Hän ei ollut saanut ruotsalaisia eikä Eero A. Vuorta taipumaan. Mannerheim oli sen johdosta kutsuttanut nämä luokseen ripille. Vuori oli kuitenkin pysynyt taipumattomana.

Päivän varrella Hackzell sai kuitenkin listansa kuntoon ja hallituksen vaihdos saattoi tapahtua. Linkomiehen hallitus vapautettiin klo 19 tehtävästään ja uusi, Hackzellin hallitus nimitettiin. Näin olivat Linkomiehen lähes puolitoista vuotta työssä olleen hallituksen päivät

Hackzellin hallitus ensimmäisessä istunnossaan 9. 8. 1944. Takaa vasemmalta: E. V. Luukka, K. A. Hillilä, Jalo Aura, V. V. Salovaara, Kalle Kauppi, E. v. Born, R. Walden, Antti Hackzell, C. Enckell, K. J. Ellilä, W. Kalliokoski, Uno Takki, Aleksi Aaltonen, M. O. Paloheimo, Onni Hiltunen.

pääntyneet. Se oli muodostettu nimenomaan rauhanhallituksena ja siihen oli kiinnitetty suuria toiveita. Miltei kaiken aikaa se myöskin työskenteli ohjelmansa pääkysymyksen hyväksi, mutta huonolla menestyksellä. Se ei saanut nähdä rauhan tuloa. Palkinnoksi ponnistuksistaan rauhan hyväksi sitä enemmän kuin vuotta myöhemmin vielä syytettiin rauhan viivyttämisestä ja sen jäseniä tuomittiin sitä varten asetetun erikoistuomioistuimen toimesta eripituisiin vankeusrangaistuksiin. Niin omissa saattavat kohtalon tiet olla.

MANNERHEIM EPÄRÖI

Vapauduttuani hallituksesta läksin viettämään kesälomaa. Sainkin olla maalla rauhassa kokonaisen viikon, mutta 18. päivänä elokuuta uusi pääministeri Hackzell puhelimesta pyysi minua käymään Helsingissä. Presidentti Mannerheim oli ilmoittanut haluavansa keskustella kanssani.

Seuraavana aamuna (19. 8. 1944) lähdin Helsinkiin ja ajoin ensin "Smolnaan", missä Hackzell piti päämajaansa. Sinne oli saapunut myöskin Hakkila ja kolmisiin nautittiin aluksi isännän tarjoama lounas. Hackzell selosteli, mitä tähän mennessä hallituksen toimesta lähinnä rauhan valmistelemiseksi oli tehty. Hallitus oli ollut keskusteluissa Ruotsin hallituksen kanssa elin- ja muiden välttämättömyystarvikkeiden saannista sen varalta, että välit Saksaan päin joutuisivat katkeamaan. Ruotsista oli siinä suhteessa annettu hyviä toiveita. Mitä varsinaisiin rauhan tunnusteluihin tuli, Hackzell mainitsi uuden presidentin nyt olevan kovin epäröivällä kannalla Neuvostoliiton kanssa otettavaan kosketukseen nähden. Saadaksean käsityksen eduskuntapiireissä val-

litsevistä mielialoista hän oli sen vuoksi halunnut keskustella Hakkilan ja minun kanssani kuullakseen mitä sosiaalidemokraattien taholla asiasta ajateltiin. Hackzell kertoi pelotelleensa Mannerheimiä sillä, etteivät eduskuntaryhmät varsin kauan suostu rauhallisina odottamaan yhteyden ottoa venäläisiin.

Noudattaen saamaani kutsua lähdin klo 15 presidentin kesäasuntoon Tamminiemeen, jossa nyt Rytin jälkeen isännöi Mannerheim. Hän otti ystävällisesti vastaan ja kertoi aluksi, että kaksi päivää aikaisemmin (17. 8. 1944) saksalainen marsalkka Wilhelm Keitel odottamatta oli lentänyt Suomeen. Mannerheim sanoi olleensa levoton, kun ei tiennyt, mille asialle Keitel oli lähetetty, ja ennen kaikkea peläten, että Keitel tulisi esittämään joidakin vaatimuksia, ehkäpä uhkaksiakin. Keitel ei kuitenkaan sanallakaan ollut kajonnut poliittisiin kysymyksiin eikä Suomessa tapahtuneisiin henkilönvaihdoksiin. Hän oli rajoittunut selostamaan Saksan sodankäyntiä. Mannerheimin kuvauksen mukaan tämä selostus oli ollut täysin avomielinen ja oikea, sikäli kuin se oli koskenut menneitä tapahtumia. Sen sijaan se oli vaikuttanut epäluotettavalta tulevaisuuden kuvauksiin nähden. Keitel oli mm. maininnut, että Saksa aikoi palauttaa yhteyden Itämeren maihin ja että siinä tarkoituksessa Schaulen jo oli otettu takaisin. Tätä tietoa ei kuitenkaan siihen mennessä ollut vahvistettu. Myöskin länsirintaman tapahtumiin nähden Keitel oli ollut optimistinen. Keitelin esitelmä oli kestänyt puolitoista tuntia.

Saatuaan lopulta puheenvuoron Mannerheim oli puolestaan selostanut Suomen asennetta. Hän kertoi moittineensa v. Ribbentropin Suomeen tekemää vierailua sekä siinä yhteydessä Suomelta kiristettyä sitoumusta. Tällöin hän oli Keitelille tehnyt erittäin ratkaisevan ilmoituksen. Hän mainitsi nimittäin sanoneensa, ettei hän katso

*Sotamarsalkka Keitel
Kaukopäässä
marsalkka Manner-
heimin syntymä-
päivänä, 4. 6. 1942.*

olevansa sidottu tähän sitoumukseen. ”On varmaa, että Keitel vie tämän tiedon Hitlerille, joten muuta ilmoitusta tuskin tarvitsee tehdä”, Mannerheim lisäsi.

Suomi oli näin ollen vapautunut tuosta kiusallisesta sitoumuksesta ja ensimmäinen tulos tapahtuneista henkilövaihdoksista oli siten saavutettu.

Siirtyen kutsunsa aiheeseen, hallituksen tähänastisiin toimenpiteisiin, Mannerheim halusi korostaa sitä, että hallitus ei ole ollut toimeton; tällä hän lähinnä tarkoitti Ruotsin kanssa käytyjä keskusteluja. Neuvostoliiton

kanssa sen sijaan ei vielä ollut ollut kosketusta. Se oli sangen riskinalainen asia, jota vakavasti oli harkittava. Saksan taholta saattaisi vielä esiintyä monenlaisia vaikeuksia. Hän oli omasta puolestaan halunnut lykätä kosketuksen ottoa Neuvostoliittoon saadakseen nähdä, onnistuuko Saksa uudessa voimanponnistuksessaan. Mitä mieltä asiasta ollaan eduskuntapiireissä?

Minä: Rauhantunnusteluja ei kannata enää lykätä. Ratkaisu on kuitenkin joskus tehtävä, eivätkä edellytykset silloin varmaankaan tule olemaan sen paremmat. Ilmeisesti Neuvostoliitto tällä hetkellä on halukas neuvottelemaan rauhasta päätellen niistä monista terveisistä, joita meille Ruotsin kautta saapuu. Eduskunta ja koko kansa odottaa rauhan tekoa. Äskeiset suuret muutokset presidentin paikalla ja hallituksessa ovat tähänneet juuri tämän tuloksen aikaansaamiseen. Pidän tärkeänä sitä, että rauhanehtojen selville saaminen voitaisiin nopeasti suorittaa, minkä jälkeen olisi aikaa harkita, voitiinko keskusteluja tarjotulla pohjalla jatkaa. Hallituksen olisi harkittava sovelias hetki ja menettelytapa. Puolestani olin ajatellut rauhanehtojen selvillesaannin saattavan tapahtua yksityistietä ilman Ruotsin ulkoministeriön välitystä.

Klo 15.45 saapui Hakkila presidentin luo ja keskustelu jatkui jotenkin samanlaisena. Hakkila saattoi vain vahvistaa sen, mitä olin maininnut eduskuntapiireissä valitsevista mielialoista.

Klo 16.30 poistuimme Hakkilan kanssa ja läksimme takaisin Hackzellin luo "Smolnaan". Siellä sattuiivat olemaan saapuvilla myöskin ministerit Georg Gripenberg, T. M. Kivimäki ja Carl Enckell. Kerroimme siellä Tamminiemessä käydyn keskustelun sisällön, josta oli käynyt selville, että Mannerheim ainakin tällä hetkellä kovin epäillen suhtautui rauhan tunnusteluihin.

Ministerit Walden, v. Born ja Hackzell elokuussa 1944.

Aivan itsestään keskustelu siirtyi koskemaan yleisen huomion kohteena ollutta rauhan kysymystä ja sitä, millä tavalla rauhanoffensiivi olisi aloitettava. Kivimäen mielestä asia oli hoidettava sillä tavalla, ettemme joutuisi irtautumaan Saksasta ennen kuin oli tiedossa, voisimmeko Neuvostoliiton kanssa päästä johonkin tyydyttävään sopimukseen.

Minä: Kai suhteet Saksaan katkeavat heti kun neuvottelut Neuvostoliiton kanssa alkavat? Asiaa ei siis voida hoitaa katkaisematta suhteita Saksaan.

Kivimäki: Onko varmaa, että ne tulevat katkeamaan? Voihan ajatella, että Saksa ei niitä katkaise, jos asia heille selitetään. Missään tapauksessa emme voisi toimia salassa Saksaan nähden. Se ei olisi korrektia.

Keskustelu katkesi, kun Hackzell ja Enckell klo 17 lähtivät Mannerheimin luo.

20. 8. 1944. Kun pääministeri Hackzell halusi saada neuvotella myös entisen presidentti Rytin kanssa, hän ehdotti, että tekisimme yhdessä matkan Rytin kesäasunnolle Gäddragiin, Porvoon taakse. Mukaan läksi myös Hakkila.

Perille saavuttua alkoi keskustelu kosketuksen ottamisesta Neuvostoliittoon.

Ryti oli entiseen tapaansa varovaisella kannalla ja halusi lykätä asian tuonnemmaksi.

Hackzell mainitsi, että Neuvostoliiton sanomalehdistö ja radio, jotka pitkän aikaa olivat olleet odottavalla kannalla, hyökkäilivät taasen Suomea vastaan. Se oli meille paha merkki. Neuvostoliitto oli ilmeisesti odottanut aloitetta Suomen taholta, ja kun sitä ei ollut kuulunut, se oli uudelleen alkanut toimia. Jos sen taholta toimeenpannaan esim. uusi Helsingin pommitus, voisi se olla niin suuri järkytys, että se kaataa juuri muodostetun hallituksen, jolloin olisi pakko ryhtyä etsimään uutta hallitusta. Se tapahtuisi silloin Neuvostoliiton pakotuksesta. Tällainen tulos ei olisi suotava. Hackzell kertoi myöskin Ruotsin kanssa käydyistä taloudellisista neuvotteluista, joita parhaillaan hoitelivat ministeri Gripenberg ja vuorineuvos Berndt Grönblom.

Jäätyäni kävelyllä kahden kesken Rytin kanssa hän myönteli, että kosketus voitaisiin kyllä ottaa Neuvostoliittoon, mutta olisi silloin vakavasti harkittava, miten pitkälle siinä voidaan mennä.

Muun keskustelun lomassa ehdotin Suomen Pankin

pankkivaltuuston puheenjohtajan ominaisuudessa Ryttille, että hän mahdollisimman pian astuisi uudelleen Suomen Pankin johtoon. Hän oli tähän suostuvainen ilmoittaen olevansa valmis astumaan toimeensa jo syyskuun 15. päivänä.

24. 8. 1944. Eduskuntakin kokoontui jälleen lyhyen loman jälkeen. Oli odotettavissa, että paine eduskunnasta käsin alkaisi vaikuttaa asiain menoon.

Sosiaalidemokraattisen eduskuntaryhmän kokous pidettiin heti kokoontumispäivän aamuna klo 10. Aleksi Aaltonen, joka entisestä hallituksesta oli jäänyt Hackzellin hallitukseen, antoi ryhmälle selostuksen väliajan tapahtumista. Siitä ei paljonkaan selvinnyt, mitä oli tehty. — Päivän suurena uutisena oli Romanian tekemä aselepo. Saksan liittolaiset alkoivat hypätä pois hukkuvasta laivasta.

Kuten saattoi odottaa, rauhanoppositio halusi muistuttaa olemassaolostaan. Keskustelun aloitti K-A. Fagerholm ehdottamalla, että ryhmä vaatisi presidenttiä ryhtymään toimenpiteisiin rauhan aikaansaamiseksi.

Pekkala yhtyi kannattamaan ehdotusta siinä muodossa, että ryhmä päättäisi esittää vakavan toivomuksen.

Voionmaa ehdotti, että toivomus esitettäisiin hallitukselle. Jotkut puhujat vaativat nimenomaisen päätöksen tekoa asiassa. Puheenjohtajana en sallinut päätöksen tekoa, koska keskustelussa esitetyt lausunnot riittävästi ilmaisivat ryhmän kannan. Tämä ehdotus hyväksyttiin.

Tavatessani päivemmällä Linkomiehen hän kertoi myös joutuneensa antamaan tilannekatsauksen kokoomuspuolueen eduskuntaryhmässä. Ryhmä, joka tähän saakka oli esiintynyt jyrkän torjuvalla kannalla kaikkiin rauhantunnusteluihin nähden, oli tullut toisiin ajatuksiin. Sen jäsenet olivat tulleet vakuuttuneiksi siitä, että

Saksa oli hävinnyt sodan. — Linkomies katsoi myös asiakseen kiitellä minua siitä, että presidentinvaihdos oli saatu hyvissä ajoin toimeenpannuksi. Jos se nyt olisi täytynyt suorittaa, olisi se tapahtunut jo pakon alaisena eikä sillä enää olisi ollut samaa vaikutusta.

Presidentti Mannerheimkin oli saapunut kaupunkiin eduskunnan kokoontumispäiväksi ja halusi heti ottaa yhteyden erinäisiin henkilöihin saadakseen keskustella. Siinä tarkoituksessa hän oli kutsunut Hackzellin, Waldenin, Gripenbergin ja minut junaansa, joka hyvin naamioituna tällä kertaa oli sijoitettu Herttoniemeen. Siellä käytiin 3½ tuntia kestänyt keskustelu rauhankosketuksen aikaansaamisesta.

Mannerheimin mielestä asia oli kovin vaikea hoitaa. Suhde Saksaan oli edelleen äärimmäisen arka kohta ja siltä taholta oli edelleen suuri vaara uhkaamassa. Meidän olisi loppuun saakka oltava korrekteja Saksaa kohtaan. Hän toivoi saavansa kuulla ajatuksia siitä, millä tavalla olisi paras menetellä.

Hackzell kertoi asian käsittelystä kokoomuspuolueen eduskuntaryhmässä. Linkomies oli siellä samana päivänä alustanut kysymyksen rauhan tarpeesta ja hän oli ollut siinä erittäin luja. Kukaan ei keskustelussa ollut ollut eri mieltä. Hackzell huomautti, samoin kuin aikaisemminkin, että hän pelkäsi Neuvostoliiton pommitushyökkäystä, ellei kosketusta pian saataisi aikaan. Tällainen hyökkäys saattaisi saada aikaan paniikin. Se kaataisi hallituksen ja tekisi mielialan maassa levottomaksi. Hän ehdotti, että ensin otettaisiin yhteys Neuvostoliittoon ja vasta sen jälkeen ilmoitettaisiin asiasta Saksalle. Yhteys olisi otettava Tukholman lähettilään Gripenbergin ja Ruotsin ulkoministeriön kansliapäällikön Bohemanin kautta.

Minä täydensin Hackzellin lausuntoa ja ilmoitin asian

käsittelystä sosiaalidemokraattisessa ryhmässä. Sillä taholla ei kauan voida vastata mielialan levollisena pysymisestä, ellei joihinkin toimenpiteisiin pian ryhdytä. Nyt ovat Romania ja Bulgaria jo tehneet ratkaisunsa. Suomen osalta on viimeinen hetki edessä selvyuden saamiseksi asemasta. Ehdotin, että julkisuuden välttämiseksi aluksi käytettäisiin yksityistä tietä kosketuksen aikaansaamiseksi.

Jatkunut keskustelu osoitti läsnäolevien olevan yksimielisiä siitä, että oli aika ryhtyä toimenpiteisiin rauhan aikaansaamiseksi. Mitä menettelytapaan tuli, ei yksityistä tietä tapahtuvan kosketuksen hakua enää pidetty mahdollisena. Ministeri Gripenberg ei katsonut voivansa toimia Ruotsin hallituksen tietämättä ja muitakaan henkilöitä ei haluttu tätä tarkoitusta varten Ruotsiin lähettää. Sovittiin, että Gripenberg Bohemanin välityksellä pyytää vastaanottoa rouva Kollontayn luona. Sen jälkeen kun yhteys Neuvostoliittoon on saatu aikaan, ilmoitetaan siitä Saksalle. Saksaa kohtaan olisi täten menetelty täysin korrektisti. Steengracht — Saksan valtiosihteeri — oli ministeri Kivimäelle esittänyt toivomuksen, että Saksa pidettäisiin tapahtumain tasalla.

Sovittiin vielä siitä, mitä Gripenbergin olisi rouva Kollontaylle ilmoitettava, samoin kuin muistakin yksityiskohdista. Hallituksen olisi myös ryhdyttävä valmistelemaan käytäviä neuvotteluja ja matkaa varten valittavan valtuuskunnan olisi perehdyttävä rauhanteon yhteydessä esiintyviin kysymyksiin.

Keskustelun annettua tämän tuloksen presidentti Mannerheim valitteli olevan kovaa, kun armeijan ylipäällikön on vaadittava taistelun lopettamista. Hän oli kuitenkin täysin selvillä siitä, että jos Neuvostoliitto alkaa uuden hyökkäyksen, se tulee murtautumaan loppuun. Sen vuoksi hänkin mukautui siihen, että yhteys Neuvostoliittoon oli otettava.

Asia saatiin täten vihdoin jälleen käyntiin. Mannerheiminkin epäilykset, jotka tähän saakka olivat sitä jarruttaneet, olivat poistuneet. Jäin toivomaan, että asia nyt lähti liikkeelle.

Vielä syntyi keskustelua siitä, keitä Moskovaan lähtevään valtuuskuntaan olisi valittava. Oltiin yksimielisiä siitä, että Paasikiveä ei missään tapauksessa olisi sinne lähetettävä, vaikka hän lieneekin ollut ainoa, joka todella olisi halunnut sinne lähteä.

Mannerheim ehdotti Hackzellia valtuuskunnan puheenjohtajaksi sekä sen jäseniksi Waldenin, ministeri Carl Enckellin, kenraali Oscar Enckellin sekä Väinö Voionmaan.

Minä suosittelin myös Voionmaata ja pidin ennen muita Waldenia kielitaitonsa vuoksi hyvin tärkeänä. Ministeri Carl Enckell ehkä voisi jäädä kotiin, sillä jos nuori Enckell vielä lähetetään valtuuskunnan sihteeriksi, muodostuisi siitä liiaksi "Enckellin dynastian rauha". Sovittiin siitä, että hallituksen jäsenet seuraavana päivänä klo 11 kokoontuvat pohtimaan muita yksityiskoh-
tia. Erottiin vasta klo 0.30 yöllä.

Ajaessamme kotiin kahden Hackzellin kanssa hän ilmaisi tyytyväisyytensä käydyn keskustelun johdosta. Mannerheim oli siihen saakka ollut kovin epäileväinen ratkaisuun nähden, mutta nyt näytti asia lopulta lähteneen liikkeelle.

25. 8. 1944. Ministeri Gripenberg oli edellisenä iltana Helsingistä käsin tilannut vastaanoton Bohemanin luo Tukholmassa. Lennettyään tänään Tukholmaan hän tapasi Bohemanin sovittuun aikaan ja tämä järjesti tapaamisen rouva Kollontayn kanssa. Rouva Kollontaylle ministeri Gripenberg Suomen hallituksen puolesta jätti kirjelmän, jossa tiedusteltiin, olisiko Neuvostoliitto valmis ottamaan vastaan Suomen hallituksen lähettämän

valtuuskunnan, joka tulisi neuvottelemaan välirauhasta tai rauhasta tai molemmista. Samalla hän mainitsi presidentti Mannerheimin ilmoittaneen marsalkka Keitelille, ettei v. Ribbentropille annettu kirjelmä sido häntä.

Ministeri Kivimäki sai tehtäväkseen selostaa Berliinissä Suomen asemaa ja sodan jatkamisen vaikeutta. Valtiosihteeri Steengracht Saksan ulkoministeriössä oli siihen saakka jyrkästi pitänyt kiinni v. Ribbentropille annetusta sitoumuksesta. Hänen mukaansa se satoi Suomen valtakuntaa eikä yksinomaan entistä presidenttiä. Sen tähden Kivimäki sai nyt tehtäväkseen ilmoittaa Saksan hallitukselle, ettei Suomi enää katsonut olevansa sidottu kirjelmässä annettuun lupaukseen. Kivimäki ei kuitenkaan moneen päivään päässyt Steengrachtin eikä alempienkaan virkamiesten puheille. Vasta elokuun 28. päivänä hän sai siihen tilaisuuden, mistä hän elokuun 30. päivänä Helsinkiin antoi lyhyen ilmoituksen, luvaten kirjeessä antaa lähempiä tietoja.

Sähkeet toivat tänään tiedon, että Romania oli julistanut Saksalle sodan saksalaisten pommitettua Bukarestia.

30. 8. 1944. Tänään saapui kaksi tärkeätä tietoa. Ensimmäinen edellämainittu Kivimäen sähke, jossa hän tiedoitti keskustelustaan Steengrachtin kanssa. Steengracht oli jyrkästi protestoinut Suomen hallituksen omaksumaa kantaa vastaan.

Lisäksi saapui ministeri Gripenbergin salasähke. Siinä ilmoitettiin hänen 29. 8. saaneen vastaanottaa neuvostohallituksen vastauksen Suomen puolesta tehtyyn rauhan-tiedusteluun. Antaessaan tämän vastauksen Neuvostoliiton Tukholman lähettiläs oli korostanut, että Neuvostoliiton ja Iso-Britannian hallitukset olivat keskenään sopineet tästä vastauksesta, joka oli alistettu myös Yhdysval-

tain hallituksen hyväksyttäväksi, eikä niillä ollut sen johdosta mitään muistuttamista.

Neuvostohallituksen vastaus oli seuraavan sisältöinen:

”1. Neuvostohallitus tunnustaa elokuun 25. päivänä vastaanottaneensa Suomen hallituksen edellämaitun tiedustelun.

2. Neuvostohallitus suostuu vastaanottamaan Suomen hallituksen valtuuskunnan, kuitenkin vain sillä edellytyksellä, että Suomen hallitus hyväksyy seuraavat ennakkoehdot:

Suomen hallituksen on julkisesti selitettävä katkaisevansa suhteensa Saksaan sekä vaadittava Saksaa kahden viikon kuluessa poistamaan joukkonsa Suomen alueelta. Tämä aika lasketaan siitä päivästä, jona Suomen hallitus on hyväksynyt ennakkotiedot, käsiteltynä siten, että Saksaa on kehoitettava poistamaan joukkonsa viimeistään syyskuun 15. päivään mennessä.

3. Jos Saksa ei määräajan kuluessa poista joukkojaan Suomesta, heidät tullaan riisumaan aseista sekä kohteilemaan sotavankeina.

4. Sikäli ja vain sikäli kuin Suomen hallitus täyttää edellämaitut ennakkoehdot, Neuvostohallitus on valmis vastaanottamaan Moskovaan Suomen hallituksen valtuuskunnan neuvottelemaan välirauhasta tai rauhasta tai molemmista.”

Päivällä oli eduskunnan ulkoasiainvaliokunnan istunto. Siinä ei laisinkaan kosketeltu rauhan asiaa. Istunnon jälkeen Hackzell näytti minulle yksityisesti Gripenbergin edellämaitun sähkeen.

Illalla oli presidentti Mannerheimin luona Tamminiemessä neuvottelu aseman johdosta. Saapuvilla olivat, paitsi isäntää, Ryti, Hackzell, Walden, Carl Enckell, Linkomies, Heinrichs ja minä.

Ennen ateriala tutustuttiin saapuneissa sähkeissä annettuihin tietoihin. Niiden johdosta sukeutui hajanainen keskustelu, jossa oli hyvin epäileväinen sävy. Manner-

heim, joka vielä muutama päivä sitten oli päättävästi asettunut nopeiden toimenpiteiden kannalle oli nyt Neuvostoliiton vaatimukset kuultuaan epäileväinen. Hänen mielestään oli kovin vaikeata hypätä tuntemattomaan. Rikotaan suhteet Saksaan eikä tiedetä mitään Neuvostoliiton ehdoista.

Toisetkin näkivät vaaditussa askeleessa yksinomaan epäedullisia ja vaarallisia puolia. Olihan suorastaan fyysillinen mahdottomuus saada saksalaiset pois maasta 15 päivän kuluessa. Ellei niitä taasen saada siinä ajassa pois, saattaa Neuvostoliitto puuttua asiaan ja vaatia joukoilleen toimintavapautta maassa. Siitä taasen olisi seurauksena täysi sekasorto.

Vasta aterian jälkeen alkoi järjestynyt keskustelu. Mannerheim halusi kuulla läsnäolevien mielipiteet.

Minä lausuin ensimmäisenä ajatukseni. Oli jo kauan pyritty irtaantumaa sodasta. Esteenä oli kuitenkin ollut kaksi suurta vaikeutta: kotoinen mieliala ja saksalaisten joukkojen maassaolo. Nämä molemmat seikat olivat tähän saakka tehneet vaikeaksi ratkaista asiaa ja tuskin siihen aikaisemmin olisi ollut mahdollisuutta. Nyt alkaa kotoinen mieliala olla kypsä rauhaan. Sodan kehitys rintamalla osoittaa, ettei meillä ole muuta ulospääsyä. Rinnan tämän kanssa saksalaisvaara on vähentynyt. Kun meillä nyt on uusi tarjous Neuvostoliiton taholta, ei sitä enää voida hylätä eikä lykätä. Kun Englanti ja Yhdysvallat ovat tarjouksessa mukana, ei siihen ole odotettavissa mitään muutoksiakaan. Näiden valtakuntien mukanaolosta on myöskin omat etunsa. Ellei asiaa nyt ratkaista, ei kotoinen mieliala pysy rauhallisena. Ehdotin, että Neuvostoliiton esittämä vaatimus hyväksyttäisiin. Asia olisi esitettävä seuraavana päivänä eduskunnalle, jota ilman näin ratkaisevaa askelta ei olisi otettava. Vasta sen tapahduttua siitä ilmoitettaisiin Saksalle.

Mannerheim: Minkälainen mieliala on eduskunnassa?

Minä: Toistaiseksi melko rauhallinen, kun odotetaan hallituksen toimenpiteitä. Jos siinä petytään, saattaa vastavaikutus muodostua vaikeaksi hoitaa.

Mannerheim: Onhan toimessa oltukin.

Hackzell yhtyi pääasiassa minun esittämiini näkökoh-
tiin.

Linkomies oli asiasta samaa mieltä. Hän pelkäsi kuitenkin, että jos Saksa vetää pois joukkonsa pohjoisesta jää sinne tyhjiö, josta Neuvostoliitto työntyy sisään. Neuvotteluihin käytäessä olisi asetettava ehdoksi, etteivät venäläiset tule Suomen alueelle.

Walden: Jos saksalaiset vapaaehtoisesti poistuvat maasta, on se vain hyvä asia. Jos saksalaiset haluavat tulla internoiduiksi Suomessa, eivät venäläiset saisi heitä sotavangeiksi.

Hackzell: Etukäteen ei pitäisi asettaa tämänlaisia varauksia. Sen sijaan saattaisi vastauksessamme edellyttää sen, mitä Walden juuri on lausunut. Hän ei pelännyt Linkomiehen esittämää mahdollisuutta.

Heinrichs ei myöskään otaksunut venäläisten hyökkäävän ennen syyskuun 15. päivää, ja siihen mennessä aselepo ehkä saadaan valmiiksi. Viisitoista päivää saksalaisten poistamiseen on muuten liian lyhyt aika varsinkin pohjoisessa.

Samaa mieltä olivat muutkin.

Mannerheim: Tehtävä pitäisi jakaa. Etelässä viisitoista päivää voisi ehkä riittää. Pohjoisessa sen sijaan pitäisi olla enemmän aikaa. Hän oli lausunnossaan jälleen varovainen; ei pitäisi kiirehtiä liikaa.

Linkomies esitti kysymyksen, voisivatko sosiaalidemokraatit hoitaa kommunistit, jos venäläisiä joukkoja on maassa.

Minä: Kommunistit on helpompi hoitaa, jos sodasta irtautuminen suoritetaan nopeasti ja hyvässä järjestyk-

sessä. Sosiaalidemokraattien voimat eivät siihen kuitenkaan yksinään riitä. Tarvitaan valtiiovallan luja asenne ja luja poliisivoima kuten vuonna 1940.

Ryti: Nyt ei lankaa enää saisi päästää katkeamaan, mutta olisi kuitenkin koetettava esittää varauksia. Saksaan päin olisi meneteltävä korrektisti. Sinne olisi sen vuoksi ajoissa ilmoitettava, mitä täällä suunnitellaan. Saksan kansa tulee aina olemaan meille tärkeä eikä se saisi jäädä siihen käsitykseen, että olemme heidät petäneet.

Enckell ei lausunut mitään koko keskustelun aikana. Hän teki vain kaiken aikaa muistiinpanoja.

Keskustelu oli joka tapauksessa antanut sen tuloksen, että nyt olisi tilaisuudesta otettava vaarin. Epäselväksi jäi, olisiko joitakin varauksia tehtävä ja missä muodossa sen olisi tapahduttava. Niin ikään jäi epäselväksi, voitaisiinko asia ilmoittaa eduskunnalle jo seuraavana päivänä, siis ennen kuin se olisi kaikin puolin selvitetty. Saksalle olisi asiasta ilmoitettava juuri ennen kuin se tiedoitetaan eduskunnalle.

Samanaikaisesti oli hallitus istunut tavanmukaisessa "iltakoulussaan". Kun Hackzell ja Enckell sekä Walden pitivät tärkeänä vielä samana iltana tiedoittaa hallitukselle yksityiskohtia kysymyksen nykyvaiheesta, he poistuivat klo 23.30 Tamminiemestä. Muutkin poistuivat pian sen jälkeen.

Rauhan kysymys näytti tämän tapaamisen kautta jälleen astuneen askeleen eteenpäin ja joutuneen ratkaisevaan vaiheeseen. Epäilyksiä oli tähän saakka ollut monella taholla, mutta ne täytyi nyt sivuuttaa. Tietenkin Neuvostoliiton vaatimuksen hyväksyminen tulisi olemaan hyppäys tuntemattomaan, kuten Mannerheim sanoi, mutta kun tämän askeleen etuja ja vaaroja punnitsi vastakkain, saattoi tulla seuraaviin päätelmiin:

1. Kevennystä aikaisempiin yrityksiin nähden oli sikäli olemassa, että kotoinen mieliala nyt oli kypsä rauhaan. Rinnan tämän kanssa saksalaisvaara oli jatkuvasti vähentynyt. Länsivallat olivat myöskin jo pitkällä Euroopassa ja olivat siten eräänlaisena vastapainona Neuvostoliitolle siinä tapauksessa, että ne halusivat ja voivat vaikuttaa asiain menoon.

2. Rauhanteon vaarat olivat entiset. Neuvostoliitto oli vaikea neuvottelukumppani. Jos rikomme välit Saksaan, olemme Neuvostoliiton armoilla. Jos pohjoisrintama jää suojattomaksi saksalaisten vetäytyttyä pois, emme voi siellä jatkaa taistelua. Neuvostoliitto voi myös viivytellä aselevon tekoa, kun saksalaiset on maasta poistettu, joten siinä tapauksessa ei mitään olisi saavutettu. Jos Neuvostoliiton sotajoukot tunkeutuvat maahan siinä tapauksessa, ettei aselevon ehtoja voida täyttää, saattaa maassa syntyä täydellinen sekasorto kuten oli tapahtunut Romaniassa ym.

Kaikkien muiden vaarojen ohella ei saanut ummistaa silmiään saksalaisten taholta mahdollisesti uhkaavasta vaarasta. Heillä oli paljon joukkoja maassa ja ne saattoivat aiheuttaa paljonkin vahinkoja.

SAAMME ULTIMAATUMIN — NOPEA PÄÄTÖKSEN TEKO

Tarkoituksena oli ollut antaa eduskunnalle hallituksen tiedonanto 31. päivänä elokuuta ja siinä silloin selostaa tapahtunutta rauhantunnustelua ja sen johdosta vastaanotettuja vaatimuksia. Eduskuntapiireissä tiedettiin tätä tiedonantoa odottaa, mutta kun klo 11 kokoonnuttiin eduskunnan istuntoon, ei tiedonantoa kuulunut-

kaan. Istunnon päättyessä ilmoitettiin, että uusi istunto pidettäisiin klo 17, mutta tässäkin istunnossa ei tiedonantoa esitetty. Jotakin oli siis taasen mennyt viinon.

Seikka selvisi pian. Hallitus oli tällä välin hankkinut Moskovan antaman vastauksen venäjänkielisenä ja tällöin oli havaittu, että Neuvostoliiton Tukholman lähetystö oli kääntänyt siitä erään kohdan väärin ruotsiksi ja tämän väärän ruotsinnoksen rouva Kollontay oli antanut meille edelleen. Venäläisessä tekstissä oli nimenomaan vaadittu, että saksalaiset sotajoukot oli otettava vangiksi ja luovutettava Neuvostoliitolle sotavankeina. Tästä väärästä ruotsinnoksesta hallitukselle oli aiheutunut uutta miettimistä. Saimme jälleen uuden todistuksen siitä, miten vähän Neuvostoliiton Tukholman lähetystön tietoihin oli luottamista.

Kun päivän kuluessa ei mitään tapahtunut, hajaantui eduskunta ja seuraava istunto määrättiin pidettäväksi syyskuun 5. päivänä.

Näin pitkää lomaa eduskunta ei kuitenkaan saanut viettää. Jo syyskuun 2. päivänä oli aamulehdissä, tosin vain Helsingin Sanomissa, luettavana huomattava uutinen, jonka mukaan eduskunta oli kutsuttu koolle samana päivänä klo 18. Samaa tietoa oli kuulon mukaan koetettu levittää jo edellisenä iltana yleisradion myöhäis-uutisissa. Tämä yhtäkkinen kiireellinen kutsu tuli suurena pommina suomalaiselle yleisölle ja aiheutti melkoista huomiota ulkomaillakin. Ensimmäinen ajatus, mikä minulle tällöin johtui mieleen, oli se, että Mannerheim oli saanut kiirehtimispuuskan monen viikon miettimisen jälkeen ja pyytänyt eduskuntaa sen vuoksi koolle asiasta päättämään.

Syy oli kuitenkin toisaalla. Kävi nimittäin selville, että Neuvostoliiton hallitus oli kiirehtinyt lyömään ensi kortin ja oli antanut Suomen hallitukselle ultimaatumia, jonka mukaan Suomen oli annettava vastauksensa Mos-

kovaan syyskuun 2. päivän iltaan mennessä ja samassa määrääjassa oli Saksalle ilmoitettava, että suhteet sinne päin katkaistaan. Ellei vastaus saavu määrääjassa, raukeaa koko aloite ja sitä seuraa Suomen valloitus. Tämä ultimaatum oli pannut hallituksen kiirehtimään ja presidentti Mannerheimin lopulta tekemään ratkaisunsa. Eduskunnan puhemies Hakkila oli saanut tiedon eduskunnan istunnon tarpeellisuudesta edellisenä iltana vasta muutamia minuutteja ennen klo 22. Tällöin ryhdyttiin yleisradion avulla haalimaan kokoon eduskuntaa, jonka jäsenet olivat hajaantuneina ympäri maata. Poliisit ja suojeluskunnatkin pantiin liikkeelle hälyttämään edustajia istuntoon. Muihinkin kiireellisiin toimenpiteisiin ryhdyttiin. Kansanedustaja Johansson tuotiin Ahvenanmaalta armeijan lentokoneella. Niin tarkkaa työtä tehtiin, että e n t i n e n kansanedustaja Jussi Rapo saapui poliisin komennuksesta Helsinkiin, jossa hänelle ei jäänyt muuta tehtävää kuin nostaa matkakulunsa. Eduskunnan istuntoon klo 18 saatiin näillä keinoilla kokoon 157 edustajaa, mikä oli erinomainen tulos näin yllättävän kutsun tapahduttua.

Eduskunnan istunnossa pääministeri Hackzell antoi laajan tilannetiedoituksen selostaen aluksi sotilaallisen aseman huononemista niin hyvin Suomen kuin Saksan rintamalla. ”Ollaan lähestymässä sitä kehitysvaihetta, jolloin me saamme havaita edelleen taistelevamme Saksan puolesta, vaikka Saksa ei enää voi meitä vastaavassa määrässä auttaa, vaan joutuu yhä enemmän ja enemmän jättämään meidät selviytymään omine voiminemme, joiden merkitystä vastustajan voimavaroihin verrattuna meidän ei pidä yliarvioida.” Kesäkuussa Saksan kanssa tehdyn sopimuksen perusteella saatu apu oli ollut meille arvokas, mutta verraten pian kävi selville, ettei Saksalla ollut mahdollisuuksia antaa apua siinä mitassa kuin oli ajateltu. Mainittu sopimus ei vastaa niitä vaatimuksia,

joita hallitusmuotomme valtiosopimuksien solmiamiselle asettaa. Siksi se ei sidokaan tasavallan päämiestä enää presidentin vaihdoksen jälkeen. Tämä kanta on jokin aika sitten selvin sanoin saatettu myöskin Saksan hallituksen tietoon. Kun sotilaalliset ja poliittiset olosuhteet ovat sen jälkeen oleellisesti muuttuneet, on hallitus katsonut velvollisuudekseen uudelleen etsiä kosketusta Neuvostoliittoon. — Seurasi sitten selostus tapahtuneesta kosketuksen otosta ja Neuvostoliiton hallituksen antamasta vastauksesta. Sen suhteen pääministeri pani merkille, että neuvostohallitus tällä kertaa ei asettanut ennakkoehdoksi antautumisvaatimusta, ja että vastaus esiintyi myös Iso-Britannian nimissä, minkä ohessa se oli ilmoitettu Yhdysvaltain hallituksen hyväksymäksi. Neuvostohallituksen vastaukseen ei kuitenkaan sisällynyt mitään viittausta niiden välirauhan- tai rauhanchtojen sisältöön, jotka neuvotteluissa tultaisiin esittämään.

Hallitus oli kuitenkin tullut siihen käsitykseen, että toimenpiteisiin välirauhan tai rauhan aikaansaamiseksi Suomen ja Neuvostoliiton välillä olisi kaikesta huolimatta viipymättä ryhdyttävä niillä edellytyksillä, jotka meillä nyt näyttivät olevan tarjolla, minkä vuoksi hallitus toivoi eduskunnan hyväksyvän yksinkertaisen päiväjärjestykseen siirtymisen.

Tiedonannon lukemisen jälkeen se valtiopäiväjärjestyksen määräysten mukaisesti pantiin pöydälle seuraavaan istuntoon, jotta eduskuntaryhmillä olisi tilaisuus neuvotella sen johdosta.

Väliajalla kokoontui sosiaalidemokraattinen eduskuntaryhmä käsittelemään tätä tärkeätä tiedonantoa. Vähin puhein se hyväksyi hallituksen tiedonannon ja päätti samalla myös hyväksyä yksinkertaisen päiväjärjestykseen siirtymismuodon.

Eduskunnan seuraava istunto oli jo klo 20 samana päivänä. Siinä saatiin aluksi kuulla ryhmien virallinen kanta. Keskustelun aloitti suurimman, sosiaalidemokraattisen ryhmän puolesta sen toinen puheenjohtaja

ed. Reinikainen, joka erinäisten perustelujen jälkeen lausui, että Neuvostoliiton asettamaan neuvotteluehtoon suostuminen herättää luonnollisesti epäilyksiä jo senkin vuoksi, että hallituksella tietävästi ei ole mitään varmaa tietoa vasta myöhemmin esitettävistä rauhanehdoista tai vaatimuksista. Rauhanneuvotteluihin käyminen näyttää kuitenkin olevan ainoa mahdollisuus tällä hetkellä. Sen määrää suursodan kulku. Suhteemme Neuvostoliittoon on rakennettava luottamuksen pohjalle päämääränä hyvien naapurisuhteiden aikaansaaminen. Voimme vain toivoa, ettemme joudu luottamuksessamme pettymään. Siinä tapauksessa ei Atlantin julistuksella eikä muilla suurvaltasodan päämääriä koskevilla selityksillä olisi paljonkaan arvoa. Suomen kansa on pyrkinyt vain turvaamaan itsenäisyytensä ja vapautensa. Se, jos mikään kansa, ansaitsee, että tätä pyrkimystä kunnioitetaan. — Lopuksi puhuja ilmoitti, että sosiaalidemokraattinen eduskuntaryhmä yksimielisesti antaa kannatuksensa hallituksen tiedonannossa ilmoitetuille toimenpiteille.

Ed. Kukkonen, maalaisliiton ryhmän puheenjohtaja, totesi, että erinomaisen vakava askel on otettu, eivätkä ne näköalat, joita nyt eteemme avautuu, ole läheskään yksinomaan myönteisiä. Hän ilmoitti, ettei maalaisliiton eduskuntaryhmä tapausten yllättämänä ole kokonaisuudessaan katsonut voivansa yhtyä kannattamaan yksinkertaista päiväjärjestykseen siirtymistä.

Ed. Horelli ilmoitti kokoomuspuolueen ryhmän puolesta lyhyesti, että ryhmän enemmistö oli, äänestyksen jälkeen, päättänyt yhtyä kannattamaan hallituksen kantaa ja näin ollen äänestämään yksinkertaisen päiväjär-

jestykseen siirtymisen puolesta. Enemmistön kantaan oli ratkaisevasti vaikuttanut hallituksen ilmoitus siitä, mikä on sodan ylimmän johdon mielipide meidän puolustusvoimiemme mahdollisuuksista. Ryhmän kaikki jäsenet valittivat syvästi sitä käännettä, mikä oli tapahtunut meidän suhteessamme Saksaan ja sen täällä oleviin sotilasvoimiin.

Ed. Jern ilmoitti ruotsalaisen eduskuntaryhmän yksimielisesti kannattavan yksinkertaista päiväjärjestykseen siirtymistä.

Ed. Heiniö, edistyspuolueen ryhmän puolesta, mainitsi ryhmän luottavan siihen, että koska valtakunnan päämies ja hänen mukanaan hallitus ovat katsoneet valtakunnan tilanteen sellaiseksi, että tällaiseen toimenpiteeseen on ryhdyttävä, se myöskin on maallemme onnellisin, ilmoittaen samalla ryhmänsä kannattavan yksinkertaista päiväjärjestykseen siirtymistä.

Näiden virallisten kannanottojen tultua annetuiksi seurasi joukko yksityisiä puheenvuoroja, joista monessa jyrkästi tuomittiin hallituksen ottama asenne.

Ed. Virkkunen laajemman perustelun jälkeen esitti seuraavan siirtymisen päiväjärjestykseen: ”Kuultuaan hallituksen tiedonannon eduskunta katsoo, että ei ole tarkeitakaan siitä, että hallituksen ehdottamat toimenpiteet johtaisivat rauhaan, joka turvaisi maan itsenäisyyden, jonka tähden näihin toimenpiteisiin ei ole ryhdyttävä, ja siirtyy päiväjärjestykseen. Tähän ehdotukseen yhtyi IKL:n puolesta ed. Salmiala.

Ennen keskustelun päättymistä eräät puhujat halusivat vielä varata aikaa yksityiskohtaisempaan harkintaan ja pyysivät asian siinä tarkoituksessa pantavaksi pöydälle. Tämä ehdotus kuitenkin hylättiin.

Äänestykseen käytäessä annettiin koneäänestyksessä puhemiehen yksinkertaista päiväjärjestykseen siirtymistä tarkoittavan ehdotuksen puolesta 108 ääntä ja ed.

Virkkusen ehdotuksen puolesta 45 ääntä. Sen ohella annettiin yksi lyhjä lippu ja 45 edustajaa oli poissa äänestyksestä. Vaaditussa nimenhuutoäänestyksessä annettiin puhemiehen ehdotuksen puolesta 113 ja ed. Virkkusen ehdotuksen puolesta 43 ääntä. Vastustavat äänet annettiin kokoomuksen, maalaisliiton ja IKL:n ryhmien taholta.

Vielä näin myöhäisessä vaiheessa oli rauhan tekoa vastustavien luku pelottavan suuri, n. neljäsosa annetuista äänistä. Tosin saadut tiedot tarjolla olevan rauhan ehdoista olivat mahdollisimman epämääräiset.

Eduskunnan hyväksyttyä hallituksen toimenpiteet ryhdyttiin hallituksessa kiireellisesti toimimaan. Vielä samana iltana annettiin Moskovaan myönteinen vastaus. Saksalle ilmoitettiin myöskin tapahtuneesta ratkaisusta ja kehoitettiin sitä poistamaan joukkonsa maasta syyskuun 15. päivään mennessä. Eräisiin muihinkin toimenpiteisiin ryhdyttiin. Pääministeri Hackzell piti vielä illalla myöhään radiopuheen, jossa päivän tulos tiedoitettiin koko maailmalle. Puhe oli lyhennys eduskunnassa pidetystä laajemmasta puheesta.

Olin lähtenyt sunnuntaiksi maalle, ja kun maanantai-aamuna (4. 9. 1944) olin lähdössä kaupunkiin, väittivät paikkakuntalaiset radiossa klo 6 aamulla ilmoitetun, että vihollisuudet lopetetaan samana päivänä klo 8. En ottanut uskoakseni tätä tietoa, koska tapahtumat sen mukaan olisivat kehittyneet odottamattoman nopeasti. Kaupunkiin saavuttua tieto osoittautui kuitenkin oikeaksi. Presidentti Mannerheim oli syyskuun 1. päivänä Moskovalle ehdottanut vihollisuuksien lopettamista ja oli odottanut niiden lakkaavan syyskuun 3. päivänä heti Suomen vastauksen saavuttua Moskovaan. Pääministeri Hackzelliin radiopuheesta oli kuitenkin kiireessä erehdyksestä jäänyt pois Neuvostoliiton välirauhanehtojen kolmas

kohta, joka koski saksalaisten sotilaiden vangiksi ottamista. Tämä oli aiheuttanut epäluuloja Neuvostoliiton taholta, jossa oli epäilty tämän kohdan tahallisesti jätetyn pois. Sähkösanomavaihdolla ja erikoistiedoituksilla tämä väärinymmärrys oli kuitenkin nopeasti järjestetty. Vasta sen jälkeen Neuvostoliitto suostui vihollisuuksien lopettamiseen, kuitenkin siten, että ne päättyivät Suomen osalta syyskuun 4. päivänä, mutta Neuvostoliiton osalta vasta syyskuun 5. päivänä.

Pääministeri Hackzell halusi klo 10 aamulla tavata Hakkilaa ja minua neuvotellakseen Moskovaan lähtevän valtuuskunnan kokoonpanosta. Hänellä oli ehdokkaina: hän itse puheenjohtajana sekä jäseninä kenraalit Walden ja Oscar Enckell ja eversti Paasonen. Sosiaalidemokraattien taholta oli ehdotettu valtuuskunnan jäseneksi myös ulkoasiain valiokunnan puheenjohtaja Väinö Voionmaa. Hän oli kuitenkin eduskuntaryhmässä asiasta keskusteltaessa siitä kielläytynyt ja ulkoministerin häneltä myöhemmin sitä tiedustellessa kokeiterannut vastauksen antamisessa. Kun maalaisliittolaiset siinä tapauksessa, että Voionmaa olisi joutunut lähtemään matkaan, olisivat vaatineet omaa miestänsä Antti Kukkosta vielä lisäjäseneksi, oli asia joutunut uuteen vaiheeseen. Kun Kukkonen yleensä oli ollut rauhantekoa vastustavalla kannalla, ilmoitimme Hakkila ja minä luopuvamme Voionmaasta, etenkin koska hän itse oli kovin epäröinyt. Tämän jälkeen muodostuisi valtuuskunnasta sotilasammattijäsenten valtuuskunta, ilman poliitikkoja. Se nimitettäisiin vielä samana päivänä ja lähtisi matkalle seuraavana päivänä. Valtuuskunnan kokoonpano muuttui kuitenkin kun presidentti virallisessa esittelyssä edustajiksi neuvotteluihin määräsi pääministeri A. Hackzelliin, puolustusministerin, jalkaväenkenraali R. Waldenin, yleisesikunnan päällikön, jalkaväenkenraali E. Heinrichsin ja kenraaliluutnantti Oscar

Enckellin. Asiantuntijoiksi määrättiin samalla ulkoministeriön kansliapäällikkö P. J. Hynninen, vuorineuvos Berndt Grönblom ja lakitieteen tohtori Erik Castrén.

Kun pääministeri Hackzell Moskovaan lähtevän vai tuuskunnan puheenjohtajana tulisi toistaiseksi olemaan jonkin aikaa poissa maasta ja kun hallituksella oli erinäisiä uusia tietoja annettavana, oli eduskunta kutsuttu uudelleen koolle jo saman päivän (4. 9. 1944) illaksi klo 21. Istunnossa pääministeri tiedonannossaan mainitsi, että heti 2.9. pidetyn eduskunnan istunnon jälkeen ulkoministeri Enckell oli Saksan lähettiläälle ministeri v. Blücherille tehnyt seuraavan ilmoituksen:

”Suomen kansan harras pyrkimys rauhaan ja Suomea uhkaava vaara menettää vapautensa ovat saattaneet hallituksen ryhtymään toimenpiteisiin aselepo- ja rauhanneuvottelujen aloittamiseksi; kyseessä olevat toimenpiteet on eduskunta hyväksynyt.

Saksan taistelu sodanpäämääriensä puolesta on Koillis-Euroopassa liittynyt Suomen vapaustaisteluun ja kolmen viimeksi kuluneen sotavuoden aikana Saksa usein on uhrautuvaisella tavalla tukenut ja auttanut meitä.

Kun Suomen elinedut kuitenkin vaativat mahdollisimman nopeata rauhantekoa ehdoin, jotka turvaavat maan itsenäisyyden, ei ole enää mahdollista, että Suomen valtioaluetta käytetään Saksan sotatarkoituksiin.

Liittoutuneiden suurvaltojen puolelta vaadittiin sen vuoksi ehtona rauhanneuvottelujen aloittamiseksi, että Suomen piti julkisella selityksellä ilmoittaa, että suhteet Saksaan katkaistaan, että Saksaa pyydetään kahden viikon kuluessa poistamaan joukkonsa Suomen valtioalueelta ja että, ellei näin ole tapahtunut syyskuun 15. päivään mennessä, joukot riisutaan aseista ja luovutetaan.

Suomen hallitus katsoo olevansa pakotettu täyttämään asetetut ehdot, ja eduskunnan edellämämainitun päätöksen mukaisesti tulee vaadittu julkinen selitys tänään annettavaksi.

Maittemme välisen monivuotisen aseveljeyden nimessä Suomen hallitus toivoo Saksan osoittavan hyväntahtoista ymmärtämystä näitä vaikeuksia kohtaan, joiden vallitessa me pyrimme turvaamaan vapautemme tuleviksi ajoiksi.”

Tämän ilmoituksen kautta päättyi Suomen ja Saksan kolme vuotta kestänyt 'aseveljeys'. Se ei vain päättynyt, vaan muuttui sen jälkeen vastakohdakseen. Molempien maiden aseelliset voimat kohtasivat toisensa sen jälkeen vihollisina, ensin Suursaarella ja myöhemmin Lapissa, jossa entinen 'aseveli' poistuessaan teki tuhoisaa jälkeä.

Palatakseni takaisin pääministerin tiedonantoon mainitsi hän aselevon käytännöllisestä toimeenpanosta, että tuli taukosi eräillä rintamalohkoilla saman päivän aamulla klo 8, mutta eräillä lohkoilla vasta myöhemmin eikä se kaikkialla todennäköisesti vieläkään ollut lakanut.

Olosuhteiden muututtua oli ylipäällikön määräyksestä saman päivän aamulla klo 6 aloitettu evakuointi kaikissa niissä kunnissa, joita ei aikaisemmin ollut tarvinnut evakuoida. Evakuoitaviksi tuli siten 70 000 ihmistä ja 60 000 eläintä. Useiden nyt evakuoitavien kuntien asukkaat oli toistaiseksi osoitettu lähimpiin Moskovan rauhan rajan tällä puolella oleviin pitäjiin, jotta evakuointi sujuisi nopeammin.

Mahdollisten rauhattomuuksien välttämiseksi oli maan poliisivoimille annettu ohjeita. Valtiollinen poliisi oli ryhtynyt toimenpiteisiin Saksan propaganda-asiamiesten sekä eräiden heidän yhteysmiestensä suhteen. Eräitä henkilöitä oli pidätetty ja toisia määrätty pysyttelemään asunnoissaan. Yleinen mielipide oli kuitenkin sotilaallisen tilanteen viimeaikaisen kehityksen johdosta siinä määrin kypsytynyt tehtyyn ratkaisuun, että hallituksen toimenpiteet oli kaikissa piireissä rauhallisesti vas-

taanotettu. Minkäänlaisia järjestyshäiriöitä ei ollut syntynyt.

Puheensa lopussa pääministeri hallituksen puolesta lausui toivomuksen, että eduskunta hyväksyisi yksinkertaisen päiväjärjestykseen siirtymisen.

Tavanmukaisesti asia pantiin pöydälle seuraavaan istuntoon, joka pidettiin vielä samana iltana klo 23. Siinä ei enää syntynyt keskustelua. Ainoan istunnossa pidetyn puheenvuoron käytti minä kosketellen aluksi Moskovaan lähtevän valtuuskunnan kokoonpanoa, joka vastoin eduskuntapiireissä esiintynyttä toivomusta ei ollut parlamentaarinen. Lopetin lyhyen puheeni seuraavasti: ”Viime lauantaina pidetty eduskunnan istunto oli varmaankin monelle siinä suhteessa pettymys, ettei eduskunta voinut yksimielisesti yhtyä tehtyyn päätökseen siitä huolimatta, että korkein sotilasjohtokin oli ehdotetun menettelyn kannalla. Olisi luullut viime aikojen tapahtumien avanneen kaikkien silmät näkemään, ettei maamme kauemmin voinut jatkaa entisellä tiellään, vaan että meidän velvollisuutemme kansan tulevaisuutta kohtaan oli etsiä ulospääsy nykyisestä umpikujasta. Toivottavasti asema tähän iltaan mennessä tässä suhteessa on kaikille selvinnyt niin että eduskunta voi yksimielisenä seisoa hallituksen tukena sen vaikeassa tehtävässä. Ei ole tärkeintä, että sota meidän kohdaltamme päättyy, vaan ennen kaikkea minkälaisilla ehdoilla se päättyy, ja tässä voi eduskunnan yksimielinen kanta vaikuttaa tulokseen. Myöskin mielialojen kehittymiseen vaikuttaa painavalla tavalla se seikka, esiintyykö eduskunta yhtenäisenä vai hajanaisena.”

Lopuksi ilmoitin sosiaalidemokraattisen eduskuntaryhmän kannattavan yksinkertaista päiväjärjestykseen siirtymistä ja toivottavan hallitukselle menestystä sen pyrkimyksissä.

Kun muunlaista ehdotusta ei esitetty, eduskunta hy-

väksyi yksimielisesti puhemiehen ehdotuksen yksinkertaisesta päiväjärjestykseen siirtymisestä.

Nimitetyn valtuuskunnan oli määrä lähteä matkalle seuraavana päivänä (5. 9. 1944), mutta lähdön tielle kääntyi joukko esteitä. Matkan teknillinen puoli ei ollut selvä. Alettiin jo uumoilla, että Neuvostoliitto aikoo viivyttää neuvotteluja, kunnes kriittinen syyskuun 15. päivä on ohitettu, jolloin nähtäisiin, ovatko saksalaiset poistuneet maasta. Matkalle lähtö tapahtui kuitenkin jo syyskuun 6. päivänä ja valtuuskunta saapui perille 7. päivänä. Seuraavana päivänä pääministeri Hackzell kävi kohteliaisuuskäynnillä Molotovin luona. Sen jälkeen ei viikkoon kuulunut mitään tietoja.

13. 9. 1944. Eduskunnan ulkoasiainvaliokunnan istunnossa klo 11 ulkoministeri Enckell antoi tyhjänpäiväisen selostuksen siitä, mitä ulkolaisissa lehdissä oli kirjoitettu Suomen "uudesta suunnasta". Se ei sisältänyt mitään mielenkiintoista.

Valiokunnan kokouksessa edustaja Niukkanen ryhtyi ahdistelemaan hallitusta. Hänen tietojensa mukaan sisältyi aselepoehdoin myöskin sopimus, että Suomi heti vetää joukkonsa vuoden 1940 rajan taakse, mikä jo olisi tapahtunutkin. Tämä oli Niukkanen mielestä vastoin valtiosääntöä ja loukkasi eduskunnan oikeuksia, minkä vuoksi hän vaati valiokuntaa puuttumaan asiaan.

Enckell ilmoitti, ettei hän tiedä asiasta mitään eikä sen vuoksi voinut siihen mitään vastata.

Linkomies huomautti valiokunnan jäsenenä, että jos sellainen sopimus olisi tehtykin, ei se loukkaa eduskunnan oikeuksia, koska ylipäälliköllä ilman muuta on oikeus joukkojen siirtoon.

Valiokunta ei katsonut olevan aihetta puuttua asiaan.

14. 9. 1944. Aamulla julkaistiin lehdissä Romanian välirauhanehdot. Lukiessa ne tuntuivat tavattoman raskailta. Johtui ajattelemaan, tulisivatko Suomen välirauhanehdot kulkemaan samaa latua.

Presidentti Mannerheim soitti ja pyysi saapumaan lounaalle kesäasuntoonsa Tamminiemeen. Samalla hän tiedusteli, kenet sosiaalidemokraateista minä haluaisin kutsuttavaksi mukaan. Omasta puolestaan hän oli ajatellut Eero A. Vuorta, jota minäkin pidin sopivana. Olimme molemmat perillä klo 12.30.

Kerroin Mannerheimille Niukkasen hyökkäyksestä ulkoasiainvaliokunnassa. Mannerheim hymähti: joutuuko hän nyt Niukkasen perästä toiseksi, jota valtakunnan-oikeudessa syytetään. Tämän asian selvittämiseksi hän kertoi, että hän, saadakseen luoduksi paremman ilma-
piirin neuvottelujen ajaksi, aselevon yhteydessä oli ehdottanut Neuvostoliitolle, että Suomi vetäisi joukkonsa vuoden 1940 rajan taakse. Moskova oli tähän vastannut, että siitä voidaan keskustella Moskovassa. Neuvostoliitto ei siis ollut välittänyt koko asiasta. Joukot olivat tämän vuoksi yhä edelleen entisissä asemissaan. — Niukkasen tiedot osoittautuivat siis perättömiksi.

Mannerheim ei ollut saanut mitään uutisia Moskovasta. Hän, samoin kuin kaikki muutkin, ihmetteli, mitä venäläiset mahtoivat tarkoittaa kutsuessaan valtuuskuntamme Moskovaan, kun ei viikkoon kuitenkaan ollut tapahtunut mitään. Hän arveli, että mahdollisesti Neuvostoliiton hallitus on ollut siinä määrin kiinni Romanian välirauhan kysymyksessä, ettei se ole joutanut kiinnittämään huomiota Suomen asiaan. Toinen mahdollisuus oli, että venäläiset odottivat, tulevatko saksalaiset poistumaan Suomesta ennen syyskuun 15. päivää. Edelleen hän kertoi, että Lapissa käydään par'aikaa taisteluja Sallan suunnalla. Venäläiset olivat siellä kiertäneet saksalaisten asemat ja katkaisseet Sallan radan sillat, jol-

loin meiltä oli jäänyt toiselle puolelle kaksi veturia ja 70 vaunua.

Mitään oleellista ei tämän käynnin yhteydessä tapahtunut.

PÄÄMINISTERI SAIRASTUU MOSKOVASSA — VÄLIRAUHANEHDOT SAADAAN TIEToon

Seuraava Moskovasta saapunut tieto oli varsin järkyttävä. Pääministeri Hackzell oli vakavasti sairastunut. Hän oli saanut halvauskohtauksen syyskuun 14. päivän iltana klo 19 ajoissa ja oli menettänyt tajuntansa. Nähtävästi edellisten viikkojen monet rasitukset ja suuri jännitys olivat hänelle olleet liikaa. Valtuuskunta oli siten menettänyt puheenjohtajansa ja hallitus pääministerinsä. Hackzell tuotiin ennen pitkää sairaana kotimaahan. Kuten tunnettua, hän ei enää toipunut sairaudestaan.

Ensi tapaaminen venäläisen valtuuskunnan kanssa oli määrätty tapahtuvaksi samana, 14. päivän iltana klo 23. Tapaamista ei pääministerin sairastumisesta huolimatta peruutettu. Tällöin suomalaiselle valtuuskunnalle oli annettu vastapuolen välirauhan ehdot kaikkine liitteineen. Samalla oli suomalaisille mainittu, että heidän olisi nopeasti määriteltävä suhtautumisensa välirauhan tarjoukseen. Tilaisuudessa oli suomalaisilta tiedusteltu, kuinka paljon saksalaisia jo oli poistunut maasta. Oliko edes puolet poistunut? Kun tähän oli vastattu, että poistuneita tuskin oli niin paljon, oli venäläisten taholta sanottu sen olevan erittäin paha asia, joka voisi merkitä vaarallisia seurauksia.

Kotimaassa tieto pääministerin sairastumisesta sai aikaan paljon hämminkiä. Sen johdosta hallituskysymys

joutui taasen valinkauhaan ja eri tahoilla pohdittavaksi, kuten tämänlaisissa tapauksissa tavallisesti on laita. Sain sitä omalta kohdaltani heti aamusta alkaen kokea.

Eero A. Vuori otti heti aamulla puhelinyhteyden haluten tavata. Sovimme tapaamisesta klo 10 aamulla. Hän sanoi tavanneensa sisäministeri Kaarlo Hillilän, joka oli ehdottanut, että Vuori ryhtyisi Hackzellin jälkeen pääministeriksi. Omasta puolestaan Vuori sanoi, ettei hän tähän tehtävään pyrkinyt, mutta jos luullaan, että hänen tulonsa jollakin tavalla voisi helpottaa tilannetta, olisi eduskuntaryhmillä oikeus häntä ajatella. Hän antoi siis valtuuden keskustella ehdokkuudestaan. — Sanoin hänelle suoraan epäileväni hänen sopivaisuuttaan. Aika oli sekava ja hänen hermonsä huonot. Häneltä puuttui tarpeellista sitkeyttä. En raskinut muistuttaa häntä siitä, ettei hänelle kelvannut sosiaaliministerin salkku kuu-kautta aikaisemmin, jolloin sitä hänelle melkein väkipakolla tarjoiltiin. Silloin nykyinen hallitus ei ollut hänen mieleisensä instrumentti. Nyt hän olisi ollut valmis ottamaan vastaan saman instrumentin sillä soittaakseen, hetkellä, jolloin ei enää ollut mitään mahdollisuutta vaikuttaa asiain menoon.

Vuori ehdotti, että asettuisin yhteyteen Hillilään neuvotellakseni hänen kanssaan pääministerin paikasta. Kieltäydyin tästä sanoen, etten halunnut kenellekään kysymättä tyrkyttää neuvojeni. Vuori soitti sen johdosta itse Hillilälle. Jouduin siten Hillilän kanssa puhelinkeskusteluun. Hän perusteli ehdotustaan sillä, että nyt tarvittaisiin hallitukseen miehiä, jotka osoittaisivat suunnan muuttuneen ja siitä olisi oppositiomies pääministerin paikalla parhaana osoituksena. Ilmoitin hänelle vain, että jos asiasta tulisi neuvotteluja, olisin kyllä käytettävissä.

Tällaisia neuvotteluja sitten kyllä seurasi runsaastikin. Ensimmäinen tilaisuus oli klo 12, jolloin eduskunta-

ryhmien puheenjohtajat oli kutsuttu valtioneuvostoon kuulemaan tietoja ja hallituksen jäsenten kanssa neuvottelemaan tilanteesta. Tilaisuudessa olivat kaikkien ryhmien puheenjohtajat saapuvilla ja heidän ohellaan valtioneuvoston jäsenistä von Born, Aaltonen ja Kallio-koski, jotka valtioneuvosto oli määrännyt neuvottelemaan. Lisäksi oli saapuvilla ministeri Takki antamassa eräitä erikoistietoja.

von Born selosti viime päivien tapahtumia mainiten niistä suurinilleen saman kuin edellä on kerrottu. Hän halusi tietoja siitä, miten pääministerikysymys ryhmien puheenjohtajien käsityksen mukaan parhaiten olisi järjestettävissä.

Käytin tällöin ensimmäisen puheenvuoron ja esitin ajatukseni, ettei valtioneuvostolle toistaiseksi haettaisi uutta pääministeriä, vaan koetettaisiin päästä hiukan eteenpäin väliaikaisilla järjestelyillä. Valtioneuvoston vanhimman jäsenen (von Bornin) olisi siten toistaiseksi oltava väliaikaisena pääministerinä, kuten hän edellisinä päivinä Hackzellin poissa ollessakin oli toiminut.

Muut ryhmien puheenjohtajat sensijaan asettuivat toiselle kannalle pitäen välttämättömänä, että hallitukselle nimitettäisiin uusi pääministeri.

Kun asiassa yhteisessä neuvottelussa ei päästy eteenpäin, pidettiin lyhyt väliaika, jonka aikana tilaisuudessa läsnäolleet sosiaalidemokraatit pitivät oman erikoisneuvottelunsa ja porvarilliset omansa.

Väliajan jälkeen sosiaalidemokraattisten neuvottelijain puolesta ilmoitettiin, että he pitivät uuden pääministerin nimittämistä toistaiseksi tarpeettomana. Sen varalta, että nimittämiseen kuitenkin ryhdyttäisiin, he ehdottivat tälle paikalle valittavaksi kaupunginjohtaja Eero Rydmanin. Viimeksi mainittuun ehdotukseen yhdyttiin ruotsalaisen ryhmän puolesta.

Suomalaiset porvarillisten ryhmien puheenjohtajat esittivät ehdokkaakseen korkeimman hallinto-oikeuden puheenjohtajan Urho Castrénin.

Molemmiin puolin tunnustettiin kumpikin esitetty ehdokas toimeen päteväksi.

Kosketeltiin vielä kysymystä siitä, kenet Hackzellin jälkeen olisi määrättävä Moskovassa olevan valtuuskunnan puheenjohtajaksi. Ehdotin siihen määrättäväksi puolustusministeri Waldenin, mutta hänen ilmoitettiin siitä jyrkästi kieltäytyvän. Puheenjohtajaksi tuli ulkoministeri Carl Enckell, joka Helsingistä kiireellisesti lensi Moskovaan.

Klo 14 oli eduskunnan istunto. Siinä ei kuitenkaan ollut esillä mitään päivän politiikkaa koskevia asioita.

Heti eduskunnan istunnon päätyttyä piti sosiaalidemokraattinen eduskuntaryhmä kokouksensa. Kerroin siinä aamupäivällä kuulemistani vakavista tapahtumista. Koskettelin myös jonkin verran sotatapahtumia mainiten saksalaisten hyökänneen Suursaareen, josta heidät kuitenkin verissä päin oli heitetty takaisin. Saksalaiset olivat hyökätessään menettäneet 12 laivaa. Suurkylässä saksalaiset olivat jo antautuneet, mutta Pohjois-Korrialla oli vielä taisteluja. Porissa saksalaiset olivat miinoittaneet lentokentän. Pohjois-Suomessa Oulu oli suomalaisilla, mutta Kemissä oli saksalaisia, jotka vetäytyivät pohjoista kohti. Olimme siten joutuneet todelliseen sotatilaan Saksan, entisen 'aseveljen', kanssa.

Ehdotin lopuksi ryhmän päätettäväksi, että ryhmä mieluummin näkisi, ettei tällä hetkellä nimitettäisi uutta pääministeriä, mutta jos pääministeri halutaan nimittää, ryhmä suosittelee Eero Rydmania, mutta ei halua esittää huomautuksia myöskään Urho Castrénin ehdokkuutta vastaan, johon siis myöskin voitaisiin tyytyä.

Keskustelussa mainittiin joitakin muitakin nimiä, mm. minun ja Hillilän. S.-K. Kilpi ehdotti, että ryhmä

esittäisi pääministeriksi Eero A. Vuorta, saaden jonkun ryhmän jäsenen kannattajakseen. Hän vaati asian äänestykseen, jolloin hänen ehdokkaansa sai kuusi ääntä puheenjohtajan ehdotuksen saadessa kaikki muut äänet. Hän oli siten tarpeettomasti saattanut Vuoren noloon asemaan. Ryhmän käsitys siis oli, ettei uutta pääministeriä tällä hetkellä tarvittaisi, mutta jos pääministeri halutaan nimittää, suositellaan siksi Eero Rydmania.

Ryhmäkokousten jälkeen kaikkien eduskuntaryhmien puheenjohtajat kokoontuivat eduskuntatalolle keskustelemaan pääministerikysymyksestä. Tuloksena tästä neuvottelusta oli, että läsnäolevien enemmistö piti uuden pääministerin nimittämistä tarpeettomana. Siinä tapauksessa, että uusi pääministeri tulisi nimitettäväksi, suosittelee enemmistö Urho Castrénia. Sosiaalidemokraatit ja ruotsalaiset suosittelevat Rydmania. Heiniö ehdotti edistyksen puolesta Kaarlo Hillilää.

Illalla sain luottamuksellisesti lukea Moskovasta saapuneen salasähkeen, jossa tiedoitettiin Neuvostoliiton esittämät välirauhan ehdot. Ehdot olivat raskaat, mutta eräät pahinta pelkoa aiheuttaneet vaatimukset olivat kuitenkin jääneet esittämättä. Monet kohdat, kuten sotilaallista tukikohtaa, saksalaisia, sotakorvausta, sotarikollisia ym. koskevat, tarjosivat kuitenkin mahdollisuuden monella tavalla sekaantua Suomen sisäisiin asioihin.

Hallituksen mielestä ehtoja ei vielä voitaisi saattaa eduskuntaryhmien tietoon, ne kun toistaiseksi olivat vain epämääräisen sähkeen varassa eikä edes kaikkia täydentäviä liitteitä vielä ollut saatu. Tosin valtuuskunnan mukana asiantuntijana matkustanut vuorineuvos Berndt Grönblom oli lentänyt Helsinkiin ensimmäisellä tänne sodan jälkeen saapuneella venäläisellä lentokoneella tuoden mukanaan lisätietoja ja hänen kauttaan oli ehtoihin saatu erinäistä lisävalaistusta.

Seuraavana päivänä, lauantaina, olin lähtenyt maaseudulle, ja kun maanantaina (18. 9. 1944) saavuin kaupunkiin, soitti presidentti-ylipäällikkö Mannerheim pyytäen käymään luonaan sekä tuomaan, jos mahdollista, Vuoren mukana. Vuorta en kuitenkaan löytänyt, joten lähdin yksin. Keskustelun alaisena oli tällöin kaksi asiaa: Neuvostoliiton esittämät välirauhan ehdot sekä uuden pääministerin löytäminen sairastuneen Antti Hackzellin tilalle.

Välirauhanehdoista Mannerheim lausui käsityksensä, että sotilaallisesti ne olivat kauheat. Suomi joutuu niiden kautta jotenkin täydellisesti Neuvostoliiton valtaan. Porkkalan alue ulottuu vajaan 17 kilometrin päähän maan pääkaupungista. Se on suuri alue, johon mahtuu kokonaista kaksi armeijakuntaa. Pietari oli aikoinaan 35 kilometrin päässä Suomen rajasta ja kuitenkin sen turvallisuuden varjolla vaadittiin rajan siirtämistä kauemmaksi. Mannerheim meni jopa niin pitkälle, että hänen mielestään pääkaupunki tämän jälkeen olisi siirrettävä pois nykyiseltä paikaltaan. Lisäksi oli luovutettava lentokenttiä. Neuvostoliitolla tuli siten olemaan vapaa kulkuyhteys joukkoihinsa. Valvontakomisio taas ottaa käsiinsä maan koko siviilihallinnon siihen saakka, kunnes rauha tulee. Mutta koska se tulee? Hän näytti kahta valtuuskunnaltamme Moskovasta juuri saapunutta sähköttä, joissa oli runsaammin yksityiskohdita. Sähkeissä ilmoitettiin, että edellisenä iltana Moskovassa oli ollut uusi valtuuskuntien tapaaminen; se oli kestänyt 3 ½ tuntia. Molotov oli ollut suorastaan töykeä. Kun suomalaisten puolelta esitettiin vastahuomautuksia, hän oli kehoittanut lähtemään pois. Hän oli vaatinut ratkaisua heti. Suomen valtuutetut olivat pyytäneet lykkäystä. Kun Englannin edustaja oli tätä puoltanut, Molotov oli suostunut lykkäämään istunnon seuraavaan päivään klo 21:een. Nähtävästi Moskovassa ei mikään neu-

vottelu tullut kysymykseen, vaan tuloksena oli diktaattirauha samoin kuin edellisessä Moskovan rauhassakin.

Mannerheim valitteli laveasti ehtojen ankaruutta. Suomi tuskin kestää niitä joutumatta bolševismiin.

Minäkin myönsin ehtojen olevan odotettua ankarammat.

Ehtoja tutkittiin sitten yhteisesti ja havaittiin niihin sisältyvän monta vaaraa. Mutta saattoiko niitä olla hyväksymättäkään? Jos sotaa edelleen jatkettaisiin, niin tuskin ehdot ainakaan paranisivat. Sotaa sitä paitsi voisi tuskin enää jatkaakaan, kun rauhanneuvottelut jo olivat näin pitkälle ehtineet. Niistä ei siis enää ollut paluuta. Kommunismi tietenkin uhkaa tämän jälkeen. Sitä oli yhteisesti koetettava vastustaa. Mannerheim arveli, että ehtojen kovuus ehkä voisi saada armeijan vielä taistelemaan. Mutta se voisi kestää korkeintaan kolme kuukautta. Ainoastaan ihme voisi tällä välin Suomea auttaa. Mutta tällaista ihmettä lienee turha odottaa. Olisivatko sosiaalidemokraatit mukana, jos taistelua jatkettaisiin? Eikö eduskunnassa nouse erittäin ankara vastustus näin ankarien ehtojen hyväksymistä vastaan?

Minä: Olen jotenkin varma siitä, että sosiaalidemokraatit eivät enää ole saatavissa mukaan taistelun jatkamiseen. He eivät usko ihmeisiin. Saksan häviö on varma ja luultavasti nopea. Maalaisliitto ja kokoomus tulevat epäilemättä olemaan ehtoihin tyytymättömiä, mutta tulevatko hekään äänestämään sopimuksen hyväksymistä vastaan, oli tällä hetkellä epätietoista.

Mannerheim kertoi saaneensa tietoonsa, että jo oli järjestetty jokin komplotti häntä ja hallitusta vastaan.

Minä: En ole siitä mitään kuullut. Missään tapauksessa se ei tulisi hankkeissaan onnistumaan.

Mannerheim: Ei ole vaikeata saada yhtä miestä pois pelistä vaikka väkivallalla.

Siirryttiin keskustelemaan uuden pääministerin nimi-

tysasiasta. Mannerheim tiedusteli, miten hänen olisi meneteltävä.

Minä: Suosittelin ryhmän tarjoamaa ajatusta, että hallitus toistaiseksi toimisi ilman uutta pääministeriä. Tällä tavalla voitaisiin jatkaa jonkin aikaa eteenpäin, kunnes näköalat selvenevät. Onhan mahdollista, että silloin on vaihdettava koko hallitus. Jos presidentti kuitenkin pitäisi uuden pääministerin nimittämistä välttämättömänä, on eduskuntapiireissä siltä varalta ajateltu aikaisempia ehdokkaita Urho Castrénia ja Eero Rydmania.

Mannerheim ei ollut oikein tyytyväinen kumpaankaan esitettyyn ehdokkaaseen. Kummaltakin puuttui kokemusta hallitustehtävissä ja molemmat olivat liian paljon juristeja. Minkälainen olisi professori Brotherus?

Minä: En tunne lähemmin. Tietämäni mukaan hän on sairaalloinen.

Mannerheim mainitsi, että Moskovan ehdot tiedoitetaan samana päivänä klo 16 eduskunnan ulkoasiainvaliokunnalle ja ehkä illalla myös eduskunnalle. Jälkimmäisestä saattaa tulla ikävä istunto.

Vuori halusi uudelleen keskustella ja tuli luokseni klo 13.30. Hän oli kovin huolissaan, kun valtakunnalla tällaisella hetkellä ei ollut pääministeriä. Hän toivoi, että minä ryhtyisin ehdottamaan pääministeriksi ministeri Kaarlo Hillilää. Hän kehui tätä tarmokkaaksi ja päämäärästään tietoiseksi. Sanoin kyllä tutustuneeni Hillilään aikaisemmin tekemäni Lapin matkan yhteydessä, mutta en silti innostunut asiaan. Sanoin esittäneeni tasavallan presidentille eduskuntaryhmän kannan enkä halunnut siitä poiketa, vielä vähemmän kutsumatta käydä kyökin puolella jakamassa neuvojeni.

Eduskunnan ulkoasiainvaliokunnan istunto pidettiin klo 16. von Born vt. ulkoministerinä luki valiokunnalle

välirauhansopimuksen ehdot liitteineen. Asian käsitte-
lystä ei ole erikoista mainittavaa.

Klo 18 pidetyn eduskunnan istunnon jälkeen pidetyssä suljetussa istunnossa luettiin samat tiedot eduskunnan kaikille jäsenille.

Illalla oli vielä ryhmien kokouksia, joissa määriteltiin kanta Moskovon esittämiin vaatimuksiin nähden. Sosiaalidemokraattisen eduskuntaryhmän kokous alkoi klo 21. Kuultujen ehtojen johdosta käytiin vain lyhyt keskustelu. Ehtojen ankaruutta valitettiin, mutta ei katsottu olevan muuta mahdollisuutta kuin hyväksyä ne. Vastustavaa kantaa ei esiintynyt. Yksimielisesti päätettiin sen vuoksi kannattaa välirauhan ehtojen hyväksymistä.

VÄLIRAUHAN KIIREELLINEN HYVÄKSYMINEN — JÄLLEEN ETSITÄÄN PÄÄMINISTERIÄ

Keskiyöllä syyskuun 19. päivää vasten oli Moskovassa olleelta valtuuskunnalta saapunut sähke, jossa ilmoitettiin Molotovin vaatineen nopeata toimintaa ja Suomen vastausta määräajassa. Hän oli muutenkin esiintynyt erittäin tyyneästi. Asetetun määräajan vuoksi valtuuskuntamme pyysi tietoa presidentin ja hallituksen kannasta syyskuun 19. päivänä ennen klo 12. Sen johdosta hallitus oli kokoontunut yöllä klo 3 ja haluamatta ottaa kantaakseen vastuuta ratkaisusta oli päättänyt kutsua eduskunnan kiireellisesti koolle.

Klo 5:ltä aamulla soivat tämän johdosta edustajien puhelimet ja heille ilmoitettiin, että eduskunnan istunto pidetään klo 6 aamulla, siis tunnin päästä. Se oli ainutlaatuisen aikainen hetki eduskunnan istuntoajaksi. Mitään ajoneuvoja ei niin varhain kaupungilla näkynyt ja

sain monen muun tavoin koettaa jalkapatikassa kiirehtiä ennättääkseni kolmen kilometrin päästä ajoissa eduskuntatalolle. Aikaisesta hetkestä huolimatta eduskunta oli melko tarkkaan saatu kokoon.

Istunnossa vt. pääministeri von Born ilmoitti, että hänellä oli hallituksen puolesta annettavana eduskunnalle tiedoksi ehdotus välirauhansopimukseksi. Se oli tuloksena niistä neuvotteluista, joita syyskuun 8. päivästä alkaen oli käyty toisaalta Suomen ja toisaalta Neuvostoliiton sekä Iso-Britannian välillä. Kun se jo aikaisemmin yksityisessä istunnossa oli saatettu edustajien tietoon, ei sitä enää luettu, vaan päätettiin se liittää pöytäkirjaan.

Sen ohella ilmoitettiin, että Moskovasta oli keskiyöllä saapunut sähke, joka oli ollut seuraavan sisältöinen:

”Molotov vastaanotti minut pyynnöstäni klo 17. Dekanosov oli läsnä. Esitin perustuslakiemme mukaan eduskunnan suostumus välttämätön alueluovutuksiin. Molotov erittäin jyrkkä ja kiihtyen omista sanoistaan esitti lukuisia syytöksiä ”veristä rikollista” hallitustamme vastaan. Lisäksi, ellemme allekirjoita, saamme palata. Väliittömänä seurauksena koko maan miehitys, joka valmistella. Ei antanut tilaisuutta esittää vastaväitteitä. Koska on ilmeistä, ettei ole aikaa odottaa eduskunnan päätöstä, pyydämme, että presidentti ja hallitus viipymättä oikeuttavat allekirjoittamaan. Vastaus välttämätön heti ja viimeistään huomenna klo 12:een päivällä mennessä. Enckell.”

Tämä sähke oli lähetetty edellisenä iltana ja vastauksen olisi oltava Moskovassa istuntopäivänä ennen klo 12.

Hallitus oli yöllä pitämässään istunnossa tullut siihen tulokseen, ettei tällä hetkellä ollut mahdollisuutta olla hyväksymättä välirauhan ehtoja, niin raskaalta kuin se tuntuikin. Ne koettelemukset ja vaikeudet, jotka kansallamme oli edessään, jos se nämä ehdot hyväksyi, olivat varmasti suunnattomat. Mutta koettelemukset eivät otak-

suttavasti olisi vähäisemmät, vaikka nyt omaksuisimme toisen tien. Tämä oli todella katkerin hetki, minkä kansakuntamme on elänyt. Mutta meidän on sittenkin muistettava ja luotettava siihen, että ”vaikka koettaa, eipä hylkää Herra”.

Hallitus luonnollisesti odotti, että eduskunta sellaisenaan hyväksyi hallituksen ehdotuksen, että kysymyksessä oleviin välirauhan ehtoihin suostutaan ja että valtuuskunta valtuutetaan allekirjoittamaan neuvottelujen tuloksena syntynyt sopimusehdotus.

Valtiopäiväjärjestyksen mukaisesti asia oli ajan lyhydestä huolimatta pantava pöydälle seuraavaan istuntoon.

Seuraava istunto pidettiin jo klo 7. Siinä käytiin vielä lyhyt keskustelu, jossa eduskuntaryhmien puolesta ilmoitettiin kannatettavan yksinkertaista päiväjärjestykseen siirtymistä. Se tehtiin enemmän tai vähemmän katkerin valitteluin, jopa maalaisliiton ja kokoomuksen puolelta melkoisen kärkevästikin puhuen. Vain ed. Ikola (kokoomus) ilmoitti, ettei hän voi hyväksyä välirauhanehtoja. Minä lausuin puheenvuorossani, että olisi ollut arvokkaampaa hyväksyä asia vaitiollen.

Kun muuta ehdotusta ei ollut tehty, hyväksyttiin puhemiehen ehdotus yksinkertaisesta päiväjärjestykseen siirtymisestä, joten eduskunta puolestaan hallituksen ehdotuksen mukaisesti oli hyväksynyt välirauhan ehdot.

Asia oli siten Suomen puolelta lukossa. Tulos sähkötettiin heti Moskovaan ja sopimus allekirjoitettiin siellä vielä ennen puoltapäivää.

Mannerheim pyysi jälleen luokseen Tamminiemeen klo 14. Hän halusi vielä keskustella pääministerikysymyksestä. Castrén ei hänen mielestään sopinut, hän kun oli liian paljon juristi. Rydman taasen oli liian pehmeä. Hillilä oli epäsäännöllinen ja se ei sovi pääministerille.

7

Brotherus oli sairas eikä sen vuoksi jaksanut. Mistä saadaan pääministeri? Mitä ajattelen Ramsaysta?

Olimme yhtä mieltä siitä, että Ramsaylla oli paljon hyviä ominaisuuksia. Hän oli hyvä talousmies sekä taitava neuvottelija ja sitä paitsi hänellä oli kokemusta hallitustehtävistä. Mutta entisenä ulkoministerinä hänellä mahdollisesti tulisi olemaan vaikeuksia suhteissamme Neuvostoliittoon. Kävi selville, että Mannerheim oli kiintynyt Ramsayn ehdokkuuteen. Lisäksi hän halusi tietää, voitaisiinko ottaa joku opposition miehistä mukaan hallitukseen. Olisiko Vuori saatavissa? Epäilin, suostuisiko Vuori nyt, kun hän ei suostunut astumaan Hackzellin hallitukseen. Välillä hän kyllä oli ollut taipuvainen ottamaan vastaan pääministerin paikan, mutta oli siitä ajatuksesta kai nyttemmin luopunut. Mainitsin eräänä sopivana ehdokkaana Fagerholmia. Se tuntui miellyttävän Mannerheimia. Olisiko Fagerholm saatavissa, siitä en kuitenkaan saattanut antaa mitään varmuutta.

Mannerheim kehoittikin Ramsayta yrittämään hallituksen muodostamista, ja Ramsay ryhtyi vielä samana päivänä tunnustelemaan mahdollisuuksiaan.

Aamulla varhain seuraavana päivänä (20. 9. 1944) soitti minulle Fagerholm ja pyysi saada tulla Vuoren kanssa neuvottelemaan. He saapuivat klo 9 aamulla.

Kävi selville, että Ramsay oli tiedustellut molempia uuteen hallitukseen. Molemmat epäilivät Ramsayn mahdollisuuksia entisenä ulkoministerinä saada asioita Neuvostoliiton kanssa sujumaan. Selostin heille, miten entiset ehdokkaat olivat tippuneet pois sekä mitä itse olin presidentille ehdotellut. Pyysin heitä harkitsemaan suostumustaan klo 12 mennessä, jolloin eduskunta kokoontuu. Jos asia siihen mennessä kypsyy, voitaisiin saada eduskuntaryhmä koolle heti eduskunnan istunnon jälkeen.

Klo 12 eduskunnan istunnon alkaessa Fagerholm ilmoitti, ettei ryhmäkokousta tarvita. Hän ja Vuori eivät siis halunneet ottaa vastaan tarjousta. Ramsaylla näytti eduskuntapiireissä muutenkin olleen vastatuulta yrityksessään. Mm. ruotsalainen ryhmä kokonaisuudessaan oli asettunut sitä vastustamaan.

Kun viivyttely hallituksen uusimisessa alkoi hermostuttaa kaikkia eduskuntapiirejä eikä enää näyttänyt olevan mahdollisuuksia jättää hallituksen kokoonpanoa entiselleen, kuten sosiaalidemokraattinen eduskuntaryhmä oli ehdottanut, jäimme Hakkila, Linkomies ja minä eduskunnan istunnon päätyttyä neuvottelemaan, mitä nyt olisi tehtävissä. Tulimme siihen tulokseen, ettei tässä vaiheessa ollut muuta mahdollisuutta kuin valita pääministeriksi Urho Castrén, jota kaikki ryhmät aikaisemmassa vaiheessa olivat ilmoittaneet kannattavansa. Soitin tämän johdosta Waldenille, joka paraikaa oli Mannerheimin luona Tamminiemessä, ja pyysin häntä ilmoittamaan neuvottelumme tuloksen Mannerheimille. Samalla vaadimme ratkaisua vielä samana iltana.

Eduskunta piti samana päivänä vielä neljä muuta istuntoa, klo 18, klo 19.30, klo 20.50 ja klo 22. Ensinmainitussa esiteltiin hallituksen esitys laiksi "Suomen Tasavallan ja Sosialististen Neuvostotasavaltain Liiton sekä Ison-Britannian ja Pohjois-Irlannin Yhtyneen Kuningaskunnan välirauhansopimuksen voimaansaattamisesta".

Hallituksen esitys oli melkoisesti tavallisuudesta poikkeava. Sen lyhyissä perusteluissa mainittiin, että Suomen valtuuskunta oli Moskovassa 19. päivänä syyskuuta allekirjoittanut välirauhansopimuksen ja että se oli tullut voimaan heti allekirjoittamisen tapahtuessa. Kun sopimusta on ryhdyttävä heti toteuttamaan, tarvitaan viipymättä säännöksiä sen voimaansaattamiseksi ja soveltamiseksi. Hallitus ehdotti, "että Eduskunta antaa suostu-

muksensa Moskovassa 19. päivänä allekirjoitettuun välirauhansopimukseen”. Sen ohella annettiin eduskunnan hyväksyttäväksi näin kuuluva lakiehdotus:

”Sosialististen Neuvostotasavaltain Liiton sekä Ison-Britannian ja Pohjois-Irlannin Yhtyneen Kuningaskunnan kanssa Moskovassa 19. päivänä syyskuuta 1944 allekirjoitetun välirauhansopimuksen säännökset olkoot, mikäli ne kuuluvat lainsäädännön alaan tai muuten vaativat eduskunnan suostumuksen, voimassa, niinkuin niistä on sovittu.

Mainittujen säännösten toimeenpanemiseksi ja soveltamiseksi tarvittavat tarkemmat määräykset annetaan asetuksella.”

Tämä viimeksi mainittu momentti herätti epäilyksiä eduskuntapiireissä. Kun asiaa ennakkollisesti käsiteltiin sosiaalidemokraattisen eduskuntaryhmän klo 16 alkanessa kokouksessa, nousivat monet ryhmän jäsenet vastustamaan näin laajojen valtuuksien myöntämistä hallitukselle. Lain hyväksyminen merkitsi samaa kuin täysin avoimen valtakirjan myöntäminen hallitukselle. Toiselta puolen lausuttiin, että asetukset jälkeen päin tulevat eduskunnan hyväksyttäväksi, joten jonkinlainen kontrolli on olemassa, vaikka jo annettuja asetuksia jälkeen päin olisikin vaikeata saada peruutetuiksi. Kun oli huomautettu, että asialla oli kiire, kuten tämän kysymyksen yhteydessä kaiken matkaa oli ollut, sekä että laki olisi saatava valmiiksi lauantaihin mennessä (nyt oli keskiviikko), katsoi ryhmä kuitenkin olevansa pakotettu myötävaikuttamaan lain hyväksymiseen.

Lakiehdotusta joudutettiin sitten tulipalovauhtia. Kun se oli esitetty eduskunnan klo 18 alkanessa istunnossa, se lähetettiin ulkoasiainvaliokuntaan. Eduskunnan seuraavassa istunnossa samana päivänä klo 19.30 oli pöydällä jo ulkoasiainvaliokunnan lakia puoltava mietintö. Tällöin se pantiin pöydälle klo 20.50 pidettä-

vään istuntoon. Tässä istunnossa käytti ainoan puheenvuoron ed. M. Erich, joka paheksui sitä ilmiömaista kiirettä, jota lakia käsiteltäessä oli pakko noudattaa. Sitä paitsi hän olisi toivonut, että tämän uuden valtalin soveltamisalaa olisi eduskunnalle edes päällimmiten selitetty. Mitä kaikkea siihen sisältyi, siitä eduskunnalla ei ollut harmaintakaan aavistusta. Eduskunnan olisi pitänyt saada ainakin summaarisesti tietää, kuinka syviä leikkauksia perustuslakiin, kansalaisten perustuslailla turvattuihin oikeuksiin ja vapauksiin ja yleiseen lainsäädäntöön voi tulla tehtäväksi. Sellaisista välirauhan-sopimuksen kohdista, jotka luonteeltaan ovat erityisen arkaluontoisia, puhuja kaukonäköisesti pistokokeena mainitsi sopimuksen 13. ja 20. artikkelit. Mitä tarkoitetaan sotarikoksista syytetyillä henkilöillä? Kuka määrää, ketkä heihin kuuluvat, kuka toimii syyttäjänä ja minkä maan lain mukaan tällainen syytetty tuomitaan? — Puhuja ei tahtonut esittää epäluottamusta istuvaa hallitusta kohtaan, joka ”on kokoonpantu taatusti isänmaallisista ja oikein ajattelevista miehistä”. ”Mutta kun vastaisista hallituksista ei ole mitään takeita olemassa ja kun tulevaisuus on entistä läpitunkemattomamman sumun peittämä” olisi eduskunnalla ollut oikeus saada edes jonkinlaisia perustuslaillisia takeita lain vastaisesta soveltamisesta.

Tämän ainoan puheenvuoron saattamana asia lähetettiin suureen valiokuntaan.

Suuri valiokunta puolestaan oli nopeasti valmis ehdotuksineen, että laki hyväksyttäisiin sellaisenaan. Se hyväksyttiin vielä samana iltana klo 22 pidetyssä viidennessä istunnossa. Se oli siten toisessa käsittelyssä sisältoensä puolesta valmis ja voitiinkin esittää lauantaina 23. päivänä syyskuuta kolmanteen käsittelyyn, jolloin se ilman enempää keskustelua yksimielisesti hyväksyttiin.

Klo 23.30, kun jo olin vuoteessa, tuli uusi puhelinkutsu Tamminiemeen. Siellä oli useampia henkilöitä koolla. Paitsi isäntää presidentti Mannerheimiä saapuvilla olivat kaikkien ryhmien puheenjohtajat sekä Urho Castrén.

Tämä neuvottelu oli aiheutunut päivällä presidentille esittämästämme vaatimuksesta, että pääministerikysymys oli nopeasti ratkaistava. Mannerheim ilmoitti Ramsayn luovuttua yrityksestä tarjonneensa pääministeriehdokkuutta Castrénille. Castrén kuitenkin pyristeli ankarasti vastaan esittäen syyksi sen, ettei hänellä ollut minkäänlaista kokemusta hallitustehtävistä. Kun kaikkien ryhmien puheenjohtajat ilmoittivat hänellä olevan ryhmien kannatuksen, suostui hän lopulta.

Tämän jälkeen ryhdyttiin keskustelemaan muista hallitukseen tulevista jäsenistä. Mannerheim oli löytänyt toiseksi ulkoministeriksi kenraali Armas-Eino Martolan. Keskustelu venyi pitkäksi eikä näyttänyt johtavan tulokseen, kun jokainen puheenvuoron käyttäjä vain arvosteli toisten ehdokkaita. Kyllästyneenä tähän kirjoitin paperille hallituslistan, jonka viereisessä huoneessa aluksi näytin Mannerheimille. Hän piti listaa onnistuneena. Kun se esitettiin muille saapuvilla oleville, tyytyivät nämäkin siihen. Voin siis ottaa itselleni eräänlaisen isyyden tähän Castrénin hallitukseen, josta ei kuitenkaan tullut pitkäaikaista, se kun pari kuukautta myöhemmin räjäytettiin hajalle sisältäpäin.

Työmme tehtyämme hajaannuimme klo 2 yöllä. Selaista se hallituksien kokoaminen on.

Seuraavana aamuna (21. 9. 1944) keskustelin Vuoren ja Fagerholmin kanssa heidän liittymisestään suunniteltuun Castrénin hallitukseen. He olivat aluksi vastustavalla kannalla, kuten siihenkin saakka. Huomautettuani, että heidänkin nyt oli pakko mennä mukaan, koska koko asia muuten raukeaisi, sillä uutta pääministeriehdokasta olisi tämän jälkeen vaikea löytää, he molemmat lopulta

taipuivat. Juuri he kuitenkin myöhemmin aiheuttivat Castrénin hallituksen hajoamisen.

Klo 12.30 nimitettiin uusi, Urho Castrénin hallitus. Sen vaikeana tehtävänä oli toimeenpanna välirauhansopimus.

Castrénin hallituksesta ei tullut pitkäikäistä, kuten sanottu. Ennen kuin kaksi kuukautta oli kulunut, se hajotettiin sisältäpäin ja sen tilalle astui Paasikiven ensimmäinen hallitus, johon myös kommunistinen puolue osallistui. Siitä alkoi valtiollisessa elämässämme uusi vaihe, jonka kuvaaminen ei enää kuulu tämän esityksen piiriin.

Paasikiven hallitus ensimmäisessä istunnossa 17. 11. 1944. Takaa vasemmalta: Yrjö Leino, Sakari Tuomioja, Ake Gartz, Onni Hiltunen, Kaarlo Hillilä, Uuno Takki, K. T. Jutila, Mauno Pekkala, Rudolf Walden, J. K. Paasikivi, Johan Helo, Urho Kekkonen, Jalo Aura, E. V. Luukka; etualalla selin vasemmalta: R. J. Törngren, R. Svento ja Eero A. Vuori. Kuvasta puuttuu ulkoasiainministeri Carl Enckell.

VÄLIRAUHA-SOPIMUS
TOISELTA PUOLEN SOSIALISTISTEN NEUVOSTO-
TASAVALTAIN LIITON JA ISON-BRITANNIAN JA
POHJOIS-IRLANNIN YHDISTYNEEN KUNINGAS-
KUNNAN SEKÄ TOISELTA PUOLEN SUOMEN
VÄLILLÄ

Koska Suomen Hallitus on hyväksynyt Neuvostohallituksen ennakkoehdon suhteiden katkaisemisesta Saksaan ja saksalaisten sotajoukkojen poistamisesta Suomesta ja ottaen huomioon, että tulevan rauhansopimuksen solmiamista helpoitetaan sisällyttämällä Välirauhansopimukseen eräitä tämän rauhansopimuksen ehtoja Sosialististen Neuvostotasavaltain Liiton Hallitus ja Hänen Majesteettinsa Hallitus Isossa Britanniassa ja Pohjois-Irlannissa, jotka toimivat kaikkien Suomen kanssa sotatilassa olevien Yhdistyneiden Kansakuntien nimessä, toiselta, ja Suomen Hallitus, toiselta puolen, ovat päättäneet solmia tämän välirauhansopimuksen, jonka täytäntöönpanoa valvoo Neuvostoliiton Ylin Sotilasjohto, joka myöskin toimii sotatilassa Suomen kanssa olevien Yhdistyneiden Kansakuntien puolesta, ja jota järempänä nimitetään "Liittoutuneiden (Neuvostoliiton) Ylimmäksi Sotilasjohdoksi".

Edellä olevan perusteella Liittoutuneiden (Neuvostoliiton) Ylimmän Sotilasjohdon edustaja kenraalievööri A. A. Shdanov ja Suomen Hallituksen edustajat ulkoasiainministeri Carl Enckell, puolustusministeri jalkaväenkenraali Rudolf Waldén, Yleisesikunnan päällikkö jalkaväenkenraali Erik Heinrichs ja kenraaliluutnantti Oscar Enckell asianmukaisesti valtuutettuina ovat allekirjoittaneet seuraavat ehdot:

1 Artikla.

Sotatoimien lopettamisen yhteydessä Suomen puolelta 4 päivänä syyskuuta 1944 ja Neuvostoliiton puolelta 5 päivänä syyskuuta 1944 Suomi sitoutuu siirtämään sotajoukkonsa vuoden 1940 Neuvostoliiton ja Suomen välisen rajan taakse, sen mukaan kuin on määrätty tätä sopimusta seuraavassa liitteessä.

2 Artikla.

Suomi sitoutuu riisumaan aseista 15 päivän syyskuuta 1944 jälkeen Suomeen jääneet saksalaiset maa-, meri- ja ilmavoimat sekä luovuttamaan niiden henkilöstön Liittoutuneiden (Neuvostoliiton) Ylimmälle Sotilasjohdolle, jonka tehtävän suorittamisessa Neuvostoliiton Hallitus antaa Suomen Armeijalle apua.

Suomen Hallitus sitoutuu myös internoimaan sen alueella olevat Saksan ja Unkarin kansalaiset.

3 Artikla.

Suomi sitoutuu asettamaan Liittoutuneiden (Neuvostoliiton) Ylimmän Sotilasjohdon vaatimuksesta Suomen etelä- ja lounaisrannikolla olevat lentokentät kaikkine laitteineen sen käytettäväksi Neuvostoliiton ilmavoimien tukikohdiksi siksi ajaksi, mikä on tarpeen ilmasotatoimia varten Virossa olevia saksalaisia sotajoukkoja ja Itämeren pohjoisosassa toimivia Saksan laivastovoimia vastaan (katso liitettä 3 artiklaan).

4 Artikla.

Suomi sitoutuu asettamaan armeijansa rauhanaikaiselle kannalle kahden ja puolen kuukauden kuluessa tämän sopimuksen allekirjoittamisesta (katso liitettä 4 artiklaan).

5 Artikla.

Suomi, joka on katkaissut kaikki suhteet Saksaan sitoutuu myöskin katkaisemaan kaikki suhteet Saksan vasallivaltioihin.

6 Artikla.

Neuvostoliiton ja Suomen välillä Moskovassa 12 päivänä maaliskuuta 1940 solmitun rauhansopimuksen ehdot saatetaan jälleen voimaan tästä sopimuksesta johduttuina muutoksina.

7 Artikla.

Suomi palauttaa Neuvostoliitolle sen 14 päivänä lokakuuta 1920 ja 12 päivänä maaliskuuta 1940 tehtyjen rauhansopimusten mukaisesti vapaaehtoisesti Suomelle luovuttaman Petsamon alueen sen laajuksena kuin se on määritelty tämän sopimuksen liitteessä ja merkitty sopimusta seuraavaan karttaan (katso liitettä 7 artiklaan ja karttaa 1:500 000).

8 Artikla.

Neuvostoliitto luopuu Hangon niemimaan vuokraoikeuksistaan, jotka myönnettiin sille Suomen ja Neuvostoliiton välisessä rauhansopimuksessa 12 päivältä maaliskuuta 1940. Suomi puolestaan sitoutuu vuokraamaan Neuvostoliitolle maa- ja vesialueen Porkkalan niemimaan alueilla laivastotukikohdan perustamista varten sinne. Porkkalan niemimaan tukikohdan maa- ja vesialueen rajat on määritelty tämän sopimuksen liitteessä ja merkitty karttaan (katso liitettä 8 artiklaan ja karttaa 1:100 000).

9 Artikla.

Neuvostoliiton ja Suomen välillä 11 päivänä lokakuuta 1940 tehty Ahvenanmaan saaria koskevan sopimuksen ehdot saatetaan jälleen kaikissa kohdissaan voimaan.

10 Artikla.

Suomi sitoutuu viipymättä luovuttamaan Liittoutuneiden (Neuvostoliiton) Ylimmälle Sotilasjohdolle kaikkien hallussa nykyään olevien neuvosto- ja liittolaissovastangit sekä myöskin ne Neuvostoliiton ja Liittoutuneiden Kansakuntien kansalaiset, jotka on internoitu ja tuotu väkisin Suomeen, palautettavaksi heidän kotimaahansa.

Tämän sopimuksen allekirjoittamishetkestä kotiuttamiseen saakka Suomi sitoutuu omalla kustannuksellaan antamaan kaikille neuvosto- ja liittolaisvangeille samoin kuin väkisin poisvietyille ja internoiduille kansalaisille tarpeellisen ravinnon ja vaatetuksen sekä tarvittavaa lääkintähuoltoa terveydenhoidollisten vaatimusten mukaisesti sekä myöskin järjestämään kuljetusmahdollisuudet heidän kotiuttamiseksi.

Samanaikaisesti suomalaiset sotavangit ja internoidut henkilöt, jotka nykyään ovat Liittoutuneiden Kansakuntien alueella, luovutetaan Suomelle.

11 Artikla.

Suomi sitoutuu korvaamaan Neuvostoliitolle sotatoimien ja Neuvostoliiton alueen miehityksen johdosta Suomen aiheuttamat vahingot 300 miljoonan dollarin arvosta maksettavaksi kuudessa vuodessa tavaroina (puutavaraa, paperia, selluloosaa, meri- ja jokialuksia, erilaisia koneita).

Suomen on myöhemmin myös korvattava ne vahingot, jotka ovat sodan aikana aiheutuneet muiden Liittoutuneiden Kansakuntien ja niiden kansalaisten omaisuudelle Suomessa, jolloin korvauksen määrä on vahvistettava erikseen (katso liitettä 11 artiklaan).

12 Artikla.

Suomi sitoutuu saattamaan jälleen voimaan Yhdistyneiden Kansakuntien ja niiden kansalaisten kaikki lailliset oikeudet ja edut Suomen alueella, sellaisina kuin ne olivat ennen sotaa, samoin kuin palauttamaan näiden valtioiden ja niiden kansalaisten omaisuuden täysin hyvässä kunnossa.

13 Artikla.

Suomi sitoutuu yhteistoimintaan Liittoutuneiden Valtioiden kanssa sotarikoksista syytettävien henkilöiden pidättämiseksi ja tuomitsemiseksi.

14 Artikla.

Suomi sitoutuu Liittoutuneiden (Neuvostoliiton) Ylimmän Sotilasjohdon vahvistaman määräjän kuluessa palauttamaan Neuvostoliitolle kaikki sodan aikana sen alueelta Suomeen siirretyt valtiolle, yleisille ja osuustoiminnallisille järjestöille, tuotantolaitoksille ja virastoille taikka yksityisille kansalaisille kuuluvat arvoesineet ja tavarat, kuten tehtaiden ja laitosten koneistot, veturit, rautatievaunut, merialukset, traktorit, moottoriajoneuvot, historialliset muistomerkit, museoarvoesineet ja kaiken muun omaisuuden täysin hyvässä kunnossa.

15 Artikla.

Suomi sitoutuu sotasaaliina luovuttamaan Liittoutuneiden (Neuvostoliiton) Ylimmälle Sotilasjohdolle kaiken Suomen alueella olevan Saksalle ja sen vasalleille kuuluvan sotilasomaisuuden sekä näille maille kuuluvat ja Suomen aluevesillä olevat sota- ja muut alukset.

16 Artikla.

Suomi sitoutuu olemaan sallimatta Saksalle ja Unkarille tai niiden kansalaisille tai niiden alueilla taikka niiden miehittämällä alueilla asuville henkilöille kuuluvan kaikenlaisen omaisuuden (arvoesineet ja valuutat mukaan luettuna), maasta vientiä tai pakko-ottoa Liittoutuneiden (Neuvostoliiton) Ylimmän Sotilasjohdon suostumuksetta.

17 Artikla.

Suomalaiset kauppaa-alukset, lukuunottamatta niitä, jotka jo ovat Liittoutuneiden valvonnassa, on asetettava Liittoutuneiden (Neuvostoliiton) Ylimmän sotilasjohdon valvontaan käytettäväksi Liittoutuneiden yleisten etujen mukaisesti.

18 Artikla.

Suomi sitoutuu luovuttamaan Liittoutuneiden (Neuvostoliiton) Ylimmälle Sotilasjohdolle kaikki Yhdistyneille Kansakunnille kuuluvat ja suomalaisissa sata-

missa olevat alukset riippumatta siitä, kenen hallussa ne ovat, Liittoutuneiden (Neuvostoliiton) Ylimmän Sotilasjohdon käytettäväksi sodan ajaksi Saksaa vastaan Liittoutuneiden yleisten etujen mukaisesti. Nämä alukset palautetaan sodan jälkeen omistajilleen.

19 Artikla.

Suomi asettaa lisäksi Yhdistyneiden kansakuntien käytettäväksi sellaisia tarvikkeita ja tuotteita, joita nämä kansakunnat saattavat vaatia sodan yhteydessä oleviin tarkoituksiin.

20 Artikla.

Suomi sitoutuu viipymättä kansalaisuudesta ja kansallisuudesta riippumatta vapauttamaan kaikki ne henkilöt, joita pidetään vangittuina Yhdistyneiden Kansakuntien hyväksi suorittamansa toiminnan tai Yhdistyneiden Kansakuntien asialle osoittamansa myötätunnon taikka heidän rodullisen syntyperänsä takia, sekä myös kumoamaan kaikki diskriminatoriset lainsäädännöt ja niistä johtuvat rajoitukset.

21 Artikla.

Suomi sitoutuu heti hajoittamaan kaikki sen alueella toimivat hitleriläismieliset (fascisminluontoiset) poliittiset, sotilaalliset ja sotilaallisuontoiset samoinkuin muutkin järjestöt, jotka harjoittavat Yhdistyneille Kansakunnille ja erityisesti Neuvostoliitolle vihamielistä propagandaa, sekä vastaisuudessa olemaan sallimatta tämäntapaisten järjestöjen olemassaoloa.

22 Artikla.

Tämä sopimus edellyttää, että muodostetaan Liittoutuneiden Valvontakomissio, joka rauhan tekoon saakka huolehtii näiden sopimusehtojen täytäntöönpanosta ja täytäntöönpanon valvonnasta Liittoutuneiden (Neuvostoliiton) Ylimmän Sotilasjohdon johdolla, viimeksimainitun toimiessa Liittoutuneiden Valtojen nimissä (katso liitettä 22 artiklaan).

23 Artikla.

Tämä sopimus tulee voimaan allekirjoitushetkestä lukien.

Tehty Moskovassa 19 päivänä syyskuuta 1944 yhtenä kappaleena, joka luovutetaan Sosialististen Neuvostotasavaltojen Liiton hallitukselle säilytettäväksi, venäjän, englannin ja suomen kielellä, jolloin venäjän- ja englanninkieliset tekstit ovat todistusvoimaiset.

Sosialististen Neuvostotasavaltojen Liiton hallitus luovuttaa oikeaksi vahvistetut jäljennökset tästä sopimuksesta liitteineen kaikille niille hallituksille, joiden puolesta tämä sopimus allekirjoitetaan.

Sosialististen Neuvostotasavaltojen Liiton ja Yhdistyneen Kuningaskunnan hallitusten valtuuttamana

A. Shdanov

Suomen hallituksen valtuuttamina:

C. Enckell

R. Walden

E. Heinrichs

O. Enckell

SELITYKSET JA TÄYDENNYKSET

Välirauhansopimuksen liitteisiin sisältyvistä, erinäisiä artikloita selittävistä tai täydentävistä määräyksistä, joista osa on lähinnä teknillistä laatua, mainittakoon seuraavat:

Liite 3 artiklaan.

1. Sopimuksen 3 artiklan mukaisesti Liittoutuneiden (Neuvostoliiton) Ylin Sotilasjohto osoittaa Suomen Sotilasjohdolle, mitkä lentokentät on välttämätöntä asettaa Liittoutuneiden (Neuvostoliiton) Ylimmän Sotilasjohdon käytettäväksi ja mitkä laitteet on jätettävä lentokentille, samoin kuin vahvistaa näiden lentokenttien käyttöohjeet. Suomen Hallitus turvaa Neuvostoliitolle rautateiden, vesi-, maa- ja ilmäteiden käytön, mikä on välttämätön henkilö- ja tavaraliikennettä varten Neuvostoliitosta mainittujen lentokenttien sijoitusalueille.

2. Siihen saakka, kunnes sota Saksaa vastaan on lopetettu, on Liittoutuneiden sota- ja kauppalaivoilla oikeus käyttää Suomen aluevesiä, satamia, laitureita ja ankkuripaikkoja. Suomen Hallitus antaa tarpeellista apua materiaaliteknisessä huollossa.

Liite 4 artiklaan.

1. Sopimuksen 4 artiklan mukaisesti Suomen sotilasjohto asettaa viipymättä Liittoutuneiden (Neuvostoliiton) Ylimmän Sotilasjohdon käytettäväksi täydelliset tiedot Suomen maa-, meri- ja ilmavoimien vahvuus-

desta, aseistuksesta ja sijoituksesta ja sopii Liittoutuneiden (Neuvostoliiton) Ylimmän Sotilasjohdon kanssa siitä, missä järjestyksessä Suomen armeija on asetettava rauhanaikaiselle kannalle vahvistetun määräajan kuluessa.

2. Kaikki suomalaiset sota-alukset, kauppalaivat ja lentokoneet on Saksan kanssa käynnissä olevan sodan ajaksi palautettava tukikohtiinsa satamiin ja lentokentille eivätkä ne saa poistua ilman Liittoutuneiden (Neuvostoliiton) Ylimmän Sotilasjohdon asianmukaista lupaa.

Liite 7 artiklaan.

Sosialististen Neuvostotasavaltojen Liiton ja Suomen välinen valtakunnanraja Suomen Neuvostoliitolle palauttaman Petsamon alueen yhteydessä kulkee seuraavasti:

Rajapylvästä n:o 859/90 (Korvatunturi) lähellä Jaurijärveä valtakunnan rajaviiva vahvistetaan luoteisuuntaan vanhaa venäläis-suomalaista rajaa pitkin rajapylväiden n:o 91—92—92 kautta rajapylväälle n:o 94, missä aikaisemmin Venäjän, Norjan ja Suomen rajat yhtyivät.

Edelleen rajalinja kulkee yleensä koillisuuntaan vanhaa venäläis-norjalaista valtakunnanrajaa pitkin Varanger-vuonoon saakka.

Neuvostolaissuomalainen sekakomitea merkitsee paikan päällä rajaviivan rajapylväältä n:o 859/90 (Korvatunturi) rajapylväälle n:o 94.

Komitea asettaa rajapylväät, suorittaa tämän viivan tarkan kuvauksen ja piirtää sen kartalle mittakaavaan 1:25 000. Komitea ryhtyy työhön Neuvostoliiton sotilasjohdon määräämänä aikana.

Edellä mainitun komitean suorittama rajaviivan kuvaus sekä tämän viivan kartta on alistettava molempien hallitusten vahvistettavaksi.

Liite 8 artiklaan.

1. SNT-liiton Suomelta vuokraaman Porkkalan niemimaan alueen rajan lähtökohtana on piste, jonka koordinaatit ovat: leveys $59^{\circ}50'$ pohjoista; pituus $24^{\circ}07'$ itäistä. Tästä pisteestä rajaviiva kulkee pohjoiseen pituusastetta $24^{\circ}07'$ pitkin pisteeseen, jonka koordinaatit ovat: leveys $60^{\circ}06', 2$ pohjoista; pituus $24^{\circ}07'$ itäistä.

Edelleen raja kulkee mutkitellen pohjoissuuntaan pisteeseen koordinaateilla: leveys $60^{\circ}08', 1$ pohjoista; pituus $24^{\circ}07', 6$ itäistä.

Siitä rajaviiva kulkee mutkitellen yleensä itäkoillisuuntaan pisteeseen koordinaateilla: leveys $60^{\circ}10', 4$ pohjoista; pituus $24^{\circ}34', 1$ itäistä; edelleen Espoon lahtea pitkin ja sen jälkeen Småholmarna, Björkö, Medvastö, Högholm ja Stor Hamnholm nimisten saarien itäpuolitse pisteeseen koordinaateilla: leveys $60^{\circ}02', 9$ pohjoista; pituus $24^{\circ}37', 7$ itäistä ja edelleen etelään pituusastetta $24^{\circ}37', 7$ Suomen aluevesien ulkorajoille saakka.

Neuvostovenäläissuomalainen sekakomitea merkitsee Porkkalan niemimaan rajaviivan maastoon. Komitea asettaa rajamerkit, tekee tarkan kuvauksen tästä viivasta ja piirtää sen topografikartalle mittakaavassa 1:20 000 ja merikortille mittakaavassa 1:50 000.

Komitea ryhtyy työhön Neuvostoliiton merisotilasjohdon määräämänä aikana.

Edellä mainitun komitean suorittaman vuokra-alueen rajan kuvaus ja tämän viivan kartta on alistettava molempien hallitusten vahvistettavaksi.

2. Sopimuksen 8 artiklan mukaisesti Suomen on luovutettava Porkkalan niemimaan alueen maa- ja vesialue Neuvostoliiton käyttöön ja hallintaan 50 vuodeksi 10 päivän kuluessa välirauhansopimuksen allekirjoittamisesta Neuvostoliiton laivastotukikohdan perustamiseksi vuokrasopimuksen nojalla. Vuokramaksuna Neuvostoliitto suorittaa 5 miljoonaa Suomen markkaa vuosittain.

3. Suomen hallitus sitoutuu turvaamaan Neuvostoliitolle Porkkalan niemimaan laivastotukikohtaan Neuvostoliitosta lähetettäviä henkilö- ja tavarakuljetuksia varten välttämättömät kulkuyhteydet rautateitse, vesiteitse, maanteitse ja ilmateitse.

Suomen Hallitus antaa Neuvostoliitolle oikeuden kaikkien viestiyhteyksien esteettömään käyttöön SNT-liiton ja Porkkalan niemimaan vuokra-alueen välillä.

Liite 11 artiklaan.

Molemmat hallitukset vahvistavat erikoissopimuksella yksityiskohtaisen erittelyn tavaroista, jotka Suomen on toimitettava Neuvostoliitolle sopimuksen 11 artiklan mukaan, samoin kuin tarkat määräajat näitä hankintoja varten kunakin vuonna.

Sopimuksen 11 artiklassa edellytetyn korvauksen suorituksen laskuperusteena on Amerikan dollari sen kulta-pariteetin mukaan sopimuksen allekirjoittamispäivänä eli 35 dollaria yhdestä kultaunssista.

Lisäys 22 artiklaan.

1. Liittoutuneiden valvontakomissio on Liittoutuneiden (Neuvostoliiton) Ylimmän Sotilasjohdon elimenä ja on välittömästi sen alainen.

Valvontakomissio toimii yhdyselimenä Liittoutuneiden (Neuvostoliiton) Ylimmän Sotilasjohdon ja Suomen Hallituksen välillä, jonka hallituksen välityksellä komissio on suhteissa kaikkiin Suomen viranomaisiin.

2. Valvontakomission päätehtävänä on valvoa, että Suomen Hallitus tarkoin ja määräaikana täyttää väli-
rauhansopimuksen 2, 3, 4, 10, 12, 13, 14, 15, 16, 17, 18, 20 ja 21 artiklojen määräykset.

3. Valvontakomissiolla on oikeus saada Suomen viranomaisilta kaikki edellä olevan tehtävän täyttämiseksi välttämättömät tiedoitukset.

4. Jos valvontakomissio havaitsee jonkinlaisia rikko-
muksia välirauhansopimuksen edellä mainittuja artik-
loja vastaan, tekee se vastaavat esitykset Suomen viran-
omaisille asianmukaisiin toimenpiteisiin ryhtymistä var-
ten.

5. Valvontakomissio voi perustaa erityisiä elimiä tai
jaostoja ja valtuuttaa ne vastaavasti hoitamaan erilai-
sia tehtäviä.

Sitäpaitsi valvontakomissio voi valtuutettujensa väli-
tyksellä suorittaa tarpeelliset tutkimukset ja kerätä tar-
vitsemansa tiedot.

6. Valvontakomission sijoituspaikkana on Helsinki.

7. Valvontakomission jäsenillä samoin kuin sen val-
tuutetuilla on esteetön pääsy kaikenlaatuisiin virastoi-
hin, laitoksiin ja satamiin ja oikeus saada niiltä kaikki
tehtäviään varten tarpeelliset tiedot.

8. Valvontakomissiolla on kaikki diplomaattiset etu-
oikeudet niihin luettuna henkilöihin, omaisuuteen ja
arkistoihin kohdistuva koskemattomuus. Sillä on oikeus
ylläpitää yhteyksiä salamerkein ja diplomaattisten ku-
riirien välityksellä.

9. Valvontakomissiolla on käytettävänään muutamia
lentokoneita, joiden käyttöä varten Suomen viranomai-
set järjestävät kaikki välttämättömät edellytykset.

SISÄLLYSLUETTELO

Lukijalle	5
-----------------	---

MIELIALAN KÄÄNNE

Suomi oli joutunut uudelleen sotaan	9
Ajatukset kääntyvät kohti rauhaa	12
Ensimmäisiä toimenpiteitä	17
Sosiaalidemokraattisen puolueen kanta aiheuttaa moitteita Saksan taholta	26
Presidentin vaali ja hallituksen vaihto	31
Suomen ja Yhdysvaltain suhteet huononevat	44
Keskustelu Yhdysvaltain kanssa jatkuu ystävällisemmässä muodossa — Saksa sekaantuu leikkiin	49
Saksa vaatii sopimusta	64
Suhteet Yhdysvaltoihin huononevat, mutta eivät katkea	69
Hiukan sota-ajan taloudestakin — Sisäisiä pulmia ja risti- riitoja	74
Uusi rauhantunnustelu — ”Kanava” esiintyy	83
Eero A. Vuoren rauhanohjelma — ”Kanavaa” kokeillaan uudelleen	97
Rauhanoppositio	103
Ulkopoliittinen keskustelu eduskunnassa — Eräs puhe	112
Käynti Tukholmassa ja Kööpenhaminassa	121
Mannerheim keventää sydäntään	127
Moskovan konferenssi sekä liittoutuneiden muita neuvot- teluja	130

SUURVALTAIN PURISTUKSESSA

Neuvostoliitto ehdottaa rauhaa ja esittää ehtonsa	143
Saksa palaa uudelleen liittosopimusvaatimukseensa	160

Painostus Suomea kohtaan kasvaa	162
Hallitus keskustelee asemasta	171
Paasikivi lähtee Tukholmaan ”tietoja hakemaan”	176
Rauhanehtoja punnitaan — Eduskuntakeskustelu	183
Vastauksen sanamuotoa harkitaan	194
”Suomen vastaus on täysin epätyydyttävä”	204
Eduskunta sanoo sanansa	207
Neuvostohallituksen yllättävä kutsu Moskovaan	217
Luvatut lievennykset jäivät saamatta	223
Kireä pääsiäisloma	235
Eräs yksityinen rauhantunnustelu	247

DRAAMA HUIPENTUU

Suurhyökkäys Kannaksella	259
Ajatus hallituksen ja presidentin vaihdosta nousee esiin ..	262
Keskustelu hallituksen vaihdosta jatkuu	268
Uusia käännteitä	274
Kahden mahdolloman vaihtoehdon puristuksessa	283
Draama huipentuu	294
Hajoaako hallitus?	307
Uutta tietä haetaan	319
Ryti väistyy — Mannerheim valitaan presidentiksi	332
Linkomiehen hallitus väistyy — Hackzellin hallitus astuu tilalle	346
Mannerheim epäröi	357
Saamme ultimaatumia — Nopea päätöksen teko	372
Pääministeri sairastuu Moskovassa — Välirauhanehdot saa- daan tietoon	385
Välirauhan kiireellinen hyväksyminen — Jälleen etsitään pääministeriä	393
Liite: Välirauhan sopimus	403
Sisällysluettelo	415